

Barns och ungas bibliotek – en kunskapsöversikt

AV AMIRA SOFIE SANDIN &
EMMA BERGE KLEBER

UTGIVEN AV REGIONBIBLIOTEK
STOCKHOLM

Barns och ungas bibliotek – en kunskapsöversikt
Av Amira Sofie Sandin, universitetslektor,
och Emma Berge Kleber, universitetsadjunkt, Högskolan i Borås.

ISBN 978-91-87293-14-6

Skriften går att ladda ner kostnadsfritt på Regionbibliotek
Stockholms webbplats.

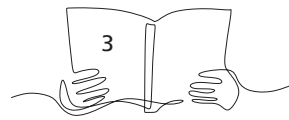
Cc-by: Författarna och Regionbibliotek Stockholm 2023

Omslagsfoto: Jesper Klevenås

Formgivning: Luxlucid

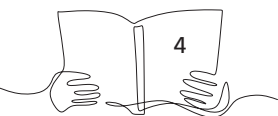
Tryck: ByWind

Regionbibliotek Stockholms skriftserie 23

Innehåll

Förord	5
Inledning	6
Tolkning av uppdraget, avgränsningar och genomförande.....	7
Disposition och tematisering.....	9
Barnbiblioteket	11
Barnbibliotekets utveckling.....	11
Barns rätt till, och i, bibliotek.....	21
Styr- och måldokument.....	21
Barns rätt i biblioteket.....	24
Barnbiblioteket i kristider.....	29
Biblioteksrummet.....	35
Det digitala biblioteket.....	43
Barnbibliotekarien	48
Kunskap och arbete.....	49
Samverkan.....	57
Barn och unga biblioteksanvändare	63
Barn och unga med funktionsnedsättning.....	65
Flerspråkiga barn.....	74
Nationella minoriteter.....	77
Hbtqi, regnbågshyllor och genus.....	85
Barn i särskilt sårbara situationer.....	91
Läs- och biblioteksvanor	94
Läsvaneundersökningar och läsvanor.....	94
Attityder till läsning, läsfrämjande och bibliotek.....	98
Läsoplevelser.....	105
Läsning i digitala medier.....	110
Läsning av e-böcker och ljudböcker	112
Digitala läsgemenskaper och genreläsning.....	116
Synen på barns läsning.....	119
Litteracitet.....	128

Arbetsmetoder och biblioteksverksamhet 137

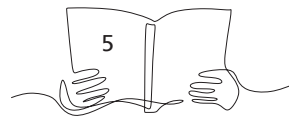
Läsfrämjande.....	137
Högläsning.....	147
Sagostunder.....	151
Läshundar.....	155
Bokprat, boktips och bokklubbar.....	157
Läsfrämjande i projektform.....	164
Synliggörande av bibliotekets verksamhet.....	167
Beståndsarbete.....	173
Hylluppställning.....	176
Hantering av kontroversiella medier.....	179
Klassiker och litterär kanon.....	182
Delaktighet.....	184
Uttryck av delaktighet.....	184
Delaktighet vid barnbibliotekens förändringsarbete.....	188
Erfarenheter av delaktighetsarbete med barn och unga.....	194
Vuxnas förhållningssätt.....	195

Forskningsmetoder och teoretiska utgångspunkter 198

Att forska om eller med barn och unga.....	200
Urval av analysmodeller och teorier.....	202
Läsning.....	203
Delaktighet.....	208

Barns och ungas bibliotek 215

Referenser 219

Förord

Folkbibliotekens verksamhet för och med barn och unga är omfattande: allt ifrån nyfödda bebisar och förskolebarn, till barn i mellanåldern och ungdomar. Enligt bibliotekslagen ska folkbiblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språk-utveckling och stimulera till läsning. Men vilka satsningar fungerar? Hur vet medarbetare att de gör rätt saker?

2007 gav Regionbibliotek Stockholm ut *Studier av barn- och ungdomsbibliotek* av Kerstin Rydsjö och AnnaCarin Elf vid Högskolan i Borås. Skriften var ett led i det arbete som länsbiblioteken i Mellansverige bedrev för att utveckla folkbiblioteketens barnverksamhet.

Resultatet blev en mycket användbar genomgång av de studier som fanns, samlade per ämnesområde och redovisade på ett tillgängligt sätt.

Denna nya kunskapsöversikt är skriven av Amira Sofie Sandin, universitetslektor, och Emma Berge Kleber, universitetsadjunkt, båda vid Högskolan i Borås. Den tar vid några år efter att den förra slutade. I underlaget ingår forskning, uppsatser på magister- och masternivå, följeforskning och andra studier som är forskningsmässigt genomförda. Även en del internationella studier tas upp, i synnerhet från Norden.

Läs gärna båda böckerna parallellt. Eftersom studierna av området är begränsat finns mycket att hämta i den förra.

Av förklarliga skäl redogörs endast kort om de olika studierna. Se det som ett smakprov och gå till källan för att läsa mer!

Vi hoppas att denna skrift ska komma till användning på samma sätt som den förra!

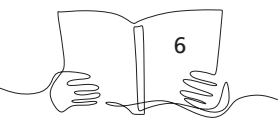
Stockholm, december 2023

Peter Axelsson

Pia Borrman

Chef
Regionbibliotek Stockholm

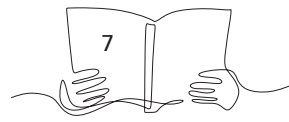
Utvecklingsledare
Regionbibliotek Stockholm

Inledning

För drygt 15 år sedan publicerades den första översikten i en svensk kontext av forskning inom barn- och ungdomsbiblioteksområdet. Studien genomfördes av Kerstin Rydsjö och AnnaCarin Elf (2007) och uppdraget att sammanställa översikten kom då, precis som nu, från Regionbibliotek Stockholm. Ambitionen då var att en sådan översikt skulle kunna bidra till att höja kompetensen hos de som arbetar med barn- och ungdomsbibliotekens olika verksamheter. Boken har kommit att bli flitigt använd som kunskaps- och inspirationskälla såväl av forskare, bibliotekarieprofessionen som av studenter på bibliotekarietutbildningarna.

I studien från 2007 konstaterades att det i stort sett saknades forskning om barn- och ungdomsbibliotekens verksamheter och målgrupper. Forskning som alltså kan bidra med kritiska perspektiv, teoribildning, förklaringsmodeller, och förankring i vetenskaplig kunskap vid exempelvis utvecklingsarbete på bibliotek. Sedan 2007 har det skett fortsatt forskning, biblioteksutveckling och flera förändringar i barnbibliotekets omvärld. Nya sociala medier och populärkulturella uttryck engagerar barn och unga och påverkar deras eget kulturutövande, ny teknik ger nya läsvanor, coronapandemin innebär drastiska och oförutsägbara förändringar i bibliotekens service, krig i Europa och inflation innebär sociala och ekonomiska utmaningar på såväl nationell nivå som för enskilda familjer, och ny lagstiftning som en uppdaterad Bibliotekslag (2013), ny minoritetslagstiftning (Lag 2009:724) och att Barnrättskonventionen blivit svensk lag (Lag 2018:1197) ställer nya krav på, och innebär nya utmaningar för barn- och ungdomsbiblioteket. Dessa samhällsförändringars påverkan på bibliotekens utbud, tolkningar av bibliotekets uppdrag, och professionens tolkningar av såväl uppdrag som den egna yrkesrollen har studerats av forskare och studenter. Föreliggande studie tar vid där den förra lämnade för att ge en samlad bild av den forskning – relevant för barn- och ungdomsbiblioteket – som bedrivits i Sverige det senaste decenniet.

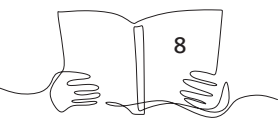
Tolkning av uppdraget, avgränsningar och genomförande

I uppdragsbeskrivningen för föreliggande översikt framgår att syftet ”är att beskriva och diskutera resultat från främst svensk och nordisk forskning inom barnbiblioteksområdet” för att ”sätta biblioteksmedarbetarnas arbete i ett ämnesmässigt sammanhang, samt ge en utgångspunkt att reflektera över bibliotekens arbete och metoder”. ”Barnbiblioteksområdet” avgränsas till att syfta på folkbibliotekens verksamhet varför inte studier om skolbibliotek och barn och unga i deras roll som elever inkluderats¹. Uppdragsbeskrivningen innebär en viss frihet i tolkningen av vilka studier som kan inkluderas, dessa måste inte uttryckligen handla om barnbibliotek och dessas verksamheter utan kan vara studier om exempelvis målgrupper och ämnen relevanta för området. Vi har främst utgått från studier som producerats inom det vetenskapliga ämnet *biblioteks- och informationsvetenskap* och i undantagsfall inkluderat studier från andra ämnen när de bedömts som särskilt relevanta för barn- och ungdomsbibliotek.

I titeln av Rydsjö och Elfs (2007) översikt *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: en kunskapsöversikt* finns en betydelsefull begreppsanvändning i form av just ordet *kunskapsöversikt*, inte *forskningsöversikt*. Detta val motiverades dels av att det när studien genomfördes inte fanns ”tillräckligt med material för att beskriva och analysera en forskningsfront inom barnbiblioteksområdet” (s. 16), dels med att kunskapsöversikter ger större frihet att inkludera olika slags studier så länge de är relevanta och av god kvalitet. Vid den inledande övergripande sonderingen av publikationer relevanta i en barn- och ungdomsbibliotekskontext konstaterade vi snabbt att denna publikation inte skulle kunna frångå beskrivningen kunskapsöversikt, då barn- och ungdomsbibliotek fortsatt är ett till stora delar obeforskat område.

Det finns flera liknande och i viss mån överlappande begrepp för att beskriva insamlandet och sammanställningen av texter (se Grant & Booth, 2009). När vi här använder oss av begreppet (kunskaps)översikt syftar vi på ett systematiskt tillvägagångssätt för att finna och samla in relevant material. Översikten är dock inte heltäckande eftersom vi ägnat oss åt ett kvalitativt urvalsarbete utifrån de kriterier och avgränsningar som

1. För texter som ger en inblick i detta forskningsområde se exempelvis Centerwall (2022), Johnston och Santos Green (2018) och Gärdén (2017).

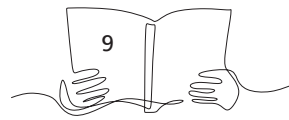

diskuteras i detta avsnitt. Urvalet av texter grundar sig i en ambition att ge en bild av vilken typ av studier som genomförts, frågor studierna intresserat sig för, samt de huvudsakliga kunskapsbidragen. Det innebär att översikten kan användas just för att få en överblick, för att bygga fortsatt kunskapsutveckling på tidigare studier, och för att identifiera kunskaps- och forskningsluckor. Översikten är alltså deskriptiv till sin karaktär och syftar till att sammanställa och summera men inte till att kritiskt granska eller utvärdera tidigare studier.

I uppdragsbeskrivningen avgränsas studien till att behandla forskning relevant för barnbiblioteket i en svensk och i viss utsträckning nordisk kontext under perioden 2010–2022². I den tidigare översikten inkluderades forskningsstudier och magisteruppsatser men även i viss utsträckning projektredovisningar, utvärderingar och artiklar från biblioteks- och kulturtidskrifter. Föreliggande studie avgränsas till att främst utgå från forskningspublikationer samt studentarbeten på avancerad nivå (det vill säga master- och magisteruppsatser). Med forskningspublikationer avser vi vetenskapligt granskade artiklar, monografier, och kortare texter skrivna av forskare vid olika lärosäten. Texterna ska applicera vetenskapliga undersökningsmetoder och introducera analytiska utgångspunkter i form av tidigare forskning eller teoretiska perspektiv. Avgränsningen till uppsatser på avancerad nivå görs på grund av att dessa har högre krav på teoretisk förankring än uppsatser på grundnivå, samt att de bygger på något större undersökningar. Trots detta, och trots att uppsatserna är godkända som examensarbeten och därmed genomgått granskning, kan kvaliteten variera. Rapporter och texter från det professionella fältet inkluderas endast i undantagsfall. Projektrapporter inkluderas endast om de är genomförda på ett vetenskapligt strukturerat sätt med teoretisk förankring.

Inledningsvis i arbetet gjorde vi sökningar enligt ovan nämnda avgränsningar. Sökningar gjordes bland annat i Libris, Diva, Google Scholar, relevanta bibliografiska databaser och i forskningsdatabaser vid lärosäten med bibliotekarietutbildningar. Vi sökte på kombinationer av söktermer som barn, unga, (barn- och ungdoms)bibliotek, läsning, läsfrämjande och deras engelska och nordiska (ej finska) motsvarigheter. På så vis identifierade vi ytterligare relevanta söktermer, teman samt forskare att göra fördjupade

2. Studier äldre än 2006 behandlas i Rydsjö och Elf (2007).

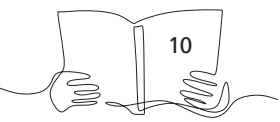
sökningar utifrån. När arbetet med att skriva samman avsnitten i forskningsöversikten påbörjades gjordes kompletterande och mer riktade sökningar inom identifierat tema.

I kunskapsöversikten förekommer en varierad och inte alltid samstämmig begreppsflora, detta beror på att vi i referaten av texterna valt att spegla begreppsanvändningen i dessa. Några begrepp som vi använder vill vi dock förtydliga. *Forskare* används om personer med forskarutbildning medan vi använder *författare* när vi hänvisar till studentuppsatser. *Metoder* kan syfta på barnbibliotekets arbetsmetoder (exempelvis sagostunder som en metod för läsfrämjande), eller på forskningsmetoder (oftast insamlingsmetoder som intervjuer eller observationer). När vi syftar på det senare har vi försökt vara noggranna att skriva ut *forskningsmetoder*, när vi syftar på barnbibliotekets *arbetsmetoder* kan vi också skriva enbart *metoder*. Vi har valt att inte göra en lista med definitioner av ofta förekommande begrepp som exempelvis ”barn som beings” eller ”barnperspektiv” – vi hänvisar istället till originaltexterna för fördjupningar av begreppen, alternativt görs hänvisningar till andra delar i texten där begreppen reds ut.

Sandin och Berge Kleber har haft huvudansvaret för olika avsnitt, och Sandin har haft det övergripande ansvaret för studien.

Disposition och tematiseringar

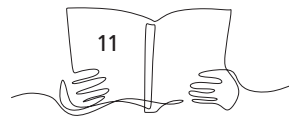
Översiktens struktur bygger på de teman som framträtt vid litteratursökningar, samt läsning och sammanställning av materialet. De tre inledande kapitlen utgår från aktörer som vi ser att barn- och ungdomsbibliotekets verksamhet främst formas utifrån. Kapitel 2 *Barnbiblioteket* handlar om barnbiblioteket som institution och plats och tar upp studier om dess historia och utveckling, styr- och måldokument och hur dessa omsätts i verksamheten – här finns även ett avsnitt kring hur barnbiblioteket hanterat samhällskriser; och slutligen behandlas även det fysiska och digitala biblioteksrummet. *Barnbibliotekarien*, kapitel 3, är den som tolkar bibliotekets uppdrag och omsätter detta i den praktiska verksamheten och möter bibliotekets användare. Detta kapitel behandlar studier om barnbibliotekariens kunskaper och omvärldsbevakning samt samverkan med andra professioner. Då vi valt att inte utgå från ålder i upplägg av denna studie utgår kapitel 4 om *Barn och unga biblioteksanvändare* från hur olika grupper av barn och unga bryts ut i studier om barnbiblioteket och dess målgrupper. Barns och ungas *Läs- och biblioteksvanor* är det i särklass största intresseområdet för forskning och studentuppsatser. I kapitlet ges inblick i forskningsresultat

som handlar om läsvanor, attityder till läsning, vuxnas syn på barns läsning samt barnbibliotekets uppdrag i relation till barns litteracitet.

Kapitel 6 *Arbetsmetoder och biblioteksverksamhet* är det sista kapitlet som rapporterar från forskningsresultat och handlar om den konkreta verksamheten på bibliotek. Medan kapitel 5 behandlar förhållningssätt och attityder utgår kapitel 6 i huvudsak från görandet på bibliotek.

Detta kapitel är uppdelat i tre huvudavsnitt: läsfrämjande, beståndsarbete och delaktighet. I kapitel 7 *Forskningsmetoder och teoretiska utgångspunkter* ger vi förslag på ett urval teoretiska utgångspunkter och modeller om läsning och delaktighet som kan användas vid forskningsförankrad verksamhetsutveckling eller i studier och forskning. *Barns och ungas bibliotek* ger en avslutande reflektion om studien.

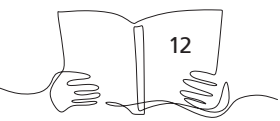
Barnbiblioteket

Barnbiblioteket i Sverige har en över hundra år lång historia. Sveriges första barnbibliotek öppnades 1911 och var starkt präglad av barnbibliotek i USA. Dessa bibliotek ville utöver tillgång till god litteratur och bildning ge barn upplevelser och möta barns intressen och nyfikenhet. Barnbibliotek eller barnavdelningar på folkbiblioteken runt om i alla Sveriges landsändar kom dock flera decennier senare. Grunden för dessa lades på 1930- och 1940-talen och den stora expansionen med barnavdelningar på alla folkbibliotek kom 1960-talet. I detta avsnitt tar vi upp studier och översikter om barnbibliotekets utveckling och framväxt som publicerats från 2010. Vi avser alltså inte att själva göra en historisk översikt utan snarare att visa vilket forskningsintresse som funnits för barnbiblioteket det senaste dryga decenniet. Studierna som tas upp här är i huvudsak svenska, norska och danska då mycket överlappning finns kring den historiska utvecklingen och de idéer och ideal som genomsyrat barnbibliotekets utveckling i Norden. Utöver barnbibliotekets utveckling och bakgrund behandlas även studier om bibliotekets mål- och styrdokument, studier om barnbiblioteket i kristider samt barnbiblioteket som fysisk och digital plats.

Barnbibliotekets utveckling

Inledningsvis refereras en studie av den tidigare utvecklingsledaren vid Regionbibliotek Stockholm Lena Lundgren som beskriver Sveriges första barnbibliotek. Därefter utgår avsnittet från studier som ger inblick i de idéer som format barnbiblioteket från 1900-talets början.

I en omfattande bok om bibliotekspionjären Valfrid Palmgren, vars arbete och idéer lade grunden för Stockholms stadsbibliotek, beskrivs i ett kapitel hur detta bibliotek (och Valfrid Palmgren) präglade den fortsatta utformningen av barnbiblioteken i Sverige (Lundgren, 2015). Idéer som utmärkte det tidiga barnbiblioteket var att stimulera barns läshunger och nyfikenhet genom att erbjuda karaktärsdanande litteratur av god kvalitet. Av bokbeståndet var knappt hälften av titlarna skönlitterära, och en stor del av beståndet vände sig till pojkar då dessa var i majoritet som låntagare och besökare. Biblioteket hade titlar på flera språk, tidskrifter och en stor samling bilder som barn kunde låna hem. Böcker av god kvalitet löpte som en röd tråd även när inköpen blev alltmer efterfrågestyrda. Rummet var

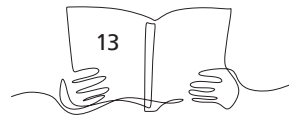

ljusst med konstverk på väggarna, blommor, öppna bokhyllor där barnen själva kunde botanisera och nå böckerna, och med låga möbler för de minsta barnen (som inte fick låna hem böcker). I biblioteket fanns en anslagstavla med aktuella händelser och ämnen med tillhörande boklistor, detta beskrivs av Lundgren som ett tidigt exempel på lässtimulerande arbete. Barnen skulle vara rena om händerna och det fanns ett tvättrum för de barn som inte var det. Utifrån resonemang om bibliotekets öppettider synliggörs hur styrelsen för biblioteket månade om att dessa skulle möjliggöra för barn att vistas på biblioteket efter skoltid, samt att de skulle ha extra tillgång till platsen under det kalla vinterhalvåret. Personalen skulle vara utbildad och omfamna "library spirit" – en tro på boken och barnbibliotekets betydelse för utveckling och förståelse. Personalen var inledningsvis till största delen oavlönad och arbetade på frivillig basis några timmar i veckan. De tillhörde samhällets övre skikt och var bekanta med Valfrid Palmgren.

Bibliotekspionjären Palmgren gjorde även en biblioteksutredning som ger insyn i den tidens biblioteksideal. Dolatkah (2012) gör nedslag i två statliga utredningar En³ biblioteksutredning från början av det som av Ellen Key beskrevs som barnets århundrande (1900-talet), och den andra en kulturutredning⁴ från början av 2000-talet, för att se hur biblioteket och förhållningssätt till barn framställs i dessa dokument. I båda utredningarna framställs biblioteket som en verksamhet som ska främja barns läsning och tillhandahålla böcker. Dolatkah beskriver att synen på barnbiblioteket i den tidiga utredningen var att detta hade potential att "bli ett vapen i kampen om barnets fantasi; en kamp som vid denna tid fördes mycket intensivt mot skräpkulturen" och hot i omvärlden (s. 181). Barnbiblioteket var något annat än skolbiblioteket och skulle erbjuda barn och unga litteratur som var god, rolig och mötte barns intressen. Samtidigt beskriver Dolatkah att den övergripande synen på barnet i utredningen var att barnet var under utveckling, och att biblioteket genom förmedling av sunda värderingar genom viss litteratur och kultur kunde bidra till barns utveckling i en önskad riktning, det vill säga ett ideologiskt/moraliskt förhållningssätt. I den senare utredningen beskrivs barn som en heterogen grupp med olika behov och förutsättningar Den svenska barnlitteraturen utgör "utgångspunkten för resonemanget om läsfrämjande" (s. 1984), och vikten av

3. Valfrid Palmgrens biblioteksutredning från 1911.

4. Betänkande 2006 från den av regeringen tillsatta kommittén Aktionsgruppen för barnkultur.

utbildade barnbibliotekarier diskuteras. Dolatkah förklarar att ”problematismen av läsning snarare [är] praktisk än ideologisk/moralisk” (s. 186) och att det handlar om att tillgängliggöra litteratur och väcka läslust snarare än att styra vad barnen läser.

I beskrivningen ovan av det första svenska barnbiblioteket finns mycket som känns igen även i det samtida. Det skulle kunna antyda att det finns en kärna i barnbibliotekets identitet som förblir relativt oförändrad trots tidens gång och de samhällsförändringar som sker. Lundgrens text visar också att det var engagerade personer som initierade och drev utvecklingen. Hur detta engagemang hos professionen format barnbibliotekets utveckling undersöks i den första svenska avhandlingen om barnbibliotek. Eriksson (2022) undersöker vilka idéer som format barnbiblioteket under efterkrigstiden genom att studera riksdagstryck, utredningsbetänkanden och bibliotekspress. Idéerna kan förstås som att handla om förhållnings-sätt eller förståelser av bibliotek, profession och bibliotekens användare. Eriksson beskriver att olika, ibland motstridiga, idéer har existerat samtidigt men att vissa varit mer framträdande och fått mer genomslag andra. I studien delas decennierna mellan andra världskrigets slut fram till nutid in i tre perioder: *försök och initiativ, barnbiblioteket gör entré (1945–68) med den samhällsuppbyggnad som präglade denna tidsperiod; det förlängda 1970-talet, barnbibliotekarien tar plats (fram till 1984) och de vänsterorienterade ideal som präglar kulturlivet; och slutligen andra tider, andra seder, digitalt och analogt (från mitten av 1980-talet) en politiskt idémässig högersväng och ett allt mer datoriserat samhälle.*

Den första perioden identifieras av Eriksson som en tid av försök och initiativ där idéer om barnbiblioteket ”stelnar” och barnbiblioteket ”formar sin särart” (s. 140) som något annat än skol- eller folkbibliotek. Under denna tid dominerar idén om *bibliotek som lokalmässig resurs* som tillhandahåller god litteratur, som är öppet och tillgängligt, samt som en plats för unga att vistas på sin fritid. Det etableras också bibliotek över hela landet. Relationen mellan användare och bibliotekarie lyfts, där bibliotekarierollen har beröringspunkter med socialarbetare och psykologer. Även om folkbildningstanken och tron på läsning (av god litteratur) är stark så finns alltså även strömningar där barnbibliotekarien:

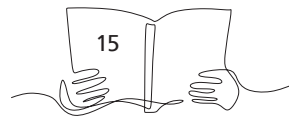

... sätter användarna – här barn – i centrum för verksamheten, framför den goda boken och dess bildande verkningar. Barnen måste få utrymme på biblioteket. Den goda boken är viktig även för barnbibliotekarien, men inte allenarådande. Här syns en begynnande förändring som får allt tydligare konturer över tid. (s. 305)

Utöver att professionen antas ha kunskaper om litteratur ska de även kunna agera folkbildare och uppfostrare. Synen på barn ger uttryck för att dessa är formbara. Under det förlängda 1970-talet beskrivs hur biblioteket breddar sitt uppdrag till att inkludera upplevelser och alltså mer än det traditionella läsfrämjande uppdraget, att det tas för givet att det ska finnas bibliotek med fackutbildad personal, och att idén om den goda och samhällsförändrande barnbibliotekarien tar form. Det läggs även större fokus på att arbeta gentemot underprivilegierade grupper – varav barn betraktas som en. Till skillnad från det förlängda 1970-talets kollektiva målbild beskrivs att utmärkande för decennierna därefter är ”intresse för individuella preferenser, förtroende för mätningar av olika slag som bland annat tar sig uttryck i målstyrda förvaltningsystem” (s. 307). Under den sista tidsperioden beskriver Eriksson att två synsätt på användarna framträder. Å ena sidan en som vill bli överraskad (utmaning) och å andra sidan en som sköter sig själv i biblioteket och inte söker att bli överraskad (bekräftelse):

Bekräftelse syftar här på att biblioteket är stabilt och pålitligt, det är som det var sist, medan utmaning syftar till en ständig förändring att förhålla sig till. Det är frågan om två helt olika slags förväntningar på biblioteket. (s. 298)

Under denna period utgör traditionella aktiviteter som har med böcker och läsning att göra grunden för verksamheten, samtidigt som fler aktiviteter, medier, och urval av litteratur (mer marknadsanpassad) tar plats i barnbiblioteket. Barns åsikter och önskemål får större inflytande och det är stort fokus just på relationen till användarna. Eriksson beskriver också att mätningar och utvärderingar blir alltmer framträdande för att värdera barnbibliotekets måloppfyllelse. En av Erikssons slutsatser i avhandlingen är den avgörande roll som professionen haft för barnbibliotekets utformning, vilket förklaras som en konsekvens av ointresse för barnbiblioteket från politiskt håll:

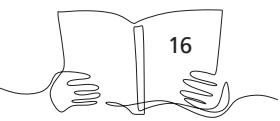

Det är professionen, utförarna, som över tid gett barnbiblioteket dess form. En grundförutsättning för denna omständighet är den relativa tystnad som kännetecknat de politiska instanserna. Barnbiblioteket visas ringa intresse i politiskt hänseende. Statsmakterna har överlämnat både utrymmet och ansvaret för formeringen av barnbiblioteket till professionen inom kommunal verksamhet, vilken fått tämligen fria händer att agera. (s. 312)

Medan politiker genom lagstiftning och utredningar betonar litteraturförsörjning och litteraturförmedling har alltså professionen själva tolkat den egna rollen och bibliotekets uppdrag, och därefter format barnbibliotekets innehåll.

På liknande sätt som i Sverige har barnbiblioteket i Norge till stor del varit obeforskat. Detta föranledde Tveit att i sin avhandling (2016) undersöka barnbibliotekets utveckling genom att studera relevant dokumentation om två bibliotek från två tidsperioder (1914–35 och 2000–2015), och genom att intervjua barnbibliotekarier. Till skillnad från den tidiga tidsperioden har dagens barn tillgång till flera aktiviteter och upplevelser på sin fritid. Barnbibliotekets etablering beskrivs som ett svar på behov av platser för barn och unga att vistas, där de erbjöds meningsfulla och roliga aktiviteter och tillgång till litteratur – detta i kontrast till folkbibliotekets upplysningspolitiska tillblivelse. Tveit argumenterar för att det tidiga barnbiblioteket till skillnad från det senare i högre utsträckning bidrog till och speglade samhällsutvecklingen. Barnbibliotekets ställning i samhället var därmed också en annan. Det syns i hur det tidiga barnbibliotekets medieutbudet bidrog till globalisering genom att ge inblick i och kunskaper om olika sätt att leva. Skillnader syns också i det tidiga barnbibliotekets expertsystem och i dess (barn)biblioteksutbildade personal som slog vakt om barnbibliotekets innehåll och kvalitet i litteraturutbudet. Även om det läsfrämjande uppdraget fortsatt är detsamma så samsas i det senare barnbiblioteket flera professioner och användarinflytande gör att kvalitet inte är oomtvistat.

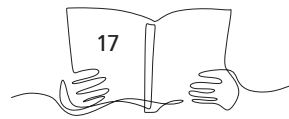
Samhället speglas också i synen på barnen där dessa under den tidiga perioden framförallt betraktades som blivande vuxna, och där det skedde en differentiering mellan barn/barndom och vuxna/vuxenlivet. Detta tog sig uttryck genom att tydligt separera barnavdelningar från övriga biblioteket. I kontrast öppnas biblioteksrummet alltmer upp i den senare perioden. Differentieringen syntes också i skillnader mellan barnkultur och kultur för vuxna i det tidiga biblioteket, medan dessa sammanblandas och blir

mer gränsöverskridande i den senare perioden med litteratur, medier och kulturuttryck som tilltalar såväl barn, unga som vuxna. I det senare barnbiblioteket har även medbestämmande en central plats. Tveit resonerar kring att denna förändrade syn på barn och unga, och att samhälle och kultur inte har samma tydliga åtskillnad mellan barn och vuxna, riskerar att göra att barns och ungas behov inte synliggörs och tillgodoses:

Når bibliotektilbudet eller andre kulturtilbud til barn, ungdom og voksne ikke differensieres, for eksempel i budsjettssammenheng, i kompetanseutvikling eller i kommunikasjon utad eller internt, fordi tilbudet er til alle og personalet jobber for alle, da er risikoen stor for at de stemmene som ikke krever, heller ikke blir hørt. Barns kulturbehov kan bli usynliggjort i planer og prioriteringer. Likeverdet mellom barn og voksne endrer ikke det faktum at den retoriske, økonomiske og politiske makten stadig er på de voksnes hender. Ungdom og voksne, i alle fall mange av dem, har forstand på, og mulighet til å kreve sin rett når det gjelder tilbud og tjenester, mer enn barn har det. Likeverdet mellom barn og voksne endrer heller ikke det forhold at barn har behov for kunstopplevelser, medier og samværsformer som til dels er annerledes enn det de voksne eller ungdommene har behov for. Barn trenger at det finnes voksne med særlige kunnskaper om deres behov, og med særlig ansvar for å ivareta deres interesser, og disse interessene må gjøres synlige i kulturinstitusjonenes program, planer og policydokumenter. (s. 253)

Det behövs alltså kunskaper om barns behov för att försäkra att dessa tillgodoses. Målet för det senare barnbiblioteket är inte lika tydligt även om exempelvis barnbiblioteket som en socialt utjämnande kraft och dess läsfrämjande uppdrag kvarstår. Tveit ställer den provocerande (men något retoriska) frågan om barnbiblioteket behövs i dagens samhälle med dess digitala mötesplatser, information tillgänglig via dator och telefon, och där majoriteten av befolkningen har råd att köpa egna böcker. Tveit föreslår olika vägar framåt för barnbiblioteket där en är ett barnbibliotek som är enbart för barn, och där vuxnas tillgång begränsas (som på TioTretton i Stockholm), och en annan där barn kan vara kreativa och aktiva (som det

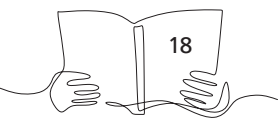

nederländska biblioteket för 100 talanger⁵) – och där detta bereds plats och synliggörs i biblioteket både för barn och vuxna. Vägarna är alltså inte ömsesidigt uteslutande utan ger snarare uttryck för att ett fortsatt relevant barnbibliotek bör formars av och vara förankrat i lokalsamhällets behov och förutsättningar – och dessutom ha förmåga att engagera barn och unga genom sitt innehåll, de upplevelser som erbjuds samt barnens medskapande.

Den förändrade synen på barn de senaste decennierna diskuteras även av Balling (2012), men i en dansk kulturpolitisk kontext. I artikeln ges inblick i en utveckling där biblioteks, museers och andra kulturinstitutioners kulturförmedling gått från fokus på det som förmedlas – det vill säga objekten eller budskap i form av litteratur, teaterföreställningar eller konstverk – till mötet mellan besökare och kultur. Det handlar om en rörelse från kulturförmedling som ett sätt att stötta utbildning och bildning, och tanken att möten med kultur kan göra oss till bättre människor och är en viktig del av barns utveckling, till en syn på kulturupplevelser där dessa är dialogiska och involverande, har ett värde i sig själva, och fortsatt betraktas som viktiga i barns utveckling. I artikeln beskrivs flera analytiska ramverk för att belysa barnsyn i relation till kultur, bland annat diskuteras och problematiseras distinktionen mellan kultur *för*, *av* och *med* barn. Dessa begrepp hjälper till att synliggöra att skiftet i synen på barn i kulturpolitiken har gått från någon som betraktar kultur till någon som deltar och påverkar kultur och kulturförmedling: ”der ikke længere er tale om en beskuer, men en deltager, som formidlingssituationen må organiseres i forhold til” (s. 28). I likhet med resultatet av Tveits avhandling beskriver Balling hur det i danska kulturpolitiska texter har blivit suddigare distinktioner mellan hur barns och vuxnas möte med konst och kultur beskrivs – där såväl barns som vuxnas:

... kulturmøde skal være legende, involverende, dialogisk, sanselig, oplevelsesorienteret. Dette understreges ikke mindst af, at for, med, af- forståelsen, som er opstået og udviklet inden for det børnekulturelle felt, nu har fundet vej ind i de kulturministerielle publikationer. (s. 28)

5. Heerhugowaard Library – Library of 100 talents som utformats utifrån Reggio Emilia pedagogik och Howard Gardners teori om multipla intelligenser. Tanken är att tilltala och möjliggöra många olika sätt utöver traditionellt lingvistiska för barn att uttrycka sig och ta del av biblioteket.

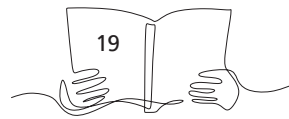

Balling noterar att det i Danmark de senaste åren i viss utsträckning skett en återinstitutionalisering av barndomen. Det tar sig uttryck i hur kulturpolitik återigen kopplas samman med utbildning, och att det främst är kultur för och med barn som är i fokus i kulturförmedling.

De samhällsförändringar som alluderats till ovan och som påverkat bibliotekets utformning beskrivs av Juncker (2010) som ”ny teknologi och nya medier, nya typer av tillgång till upplevelse, upplysning och kunskap, nya synsätt på barn, barndom, barnkultur och barns kultur, nya användargrupper ställer nya krav” och att ”[g]ränserna mellan förmedling och marknad har smulats sönder” (s. 241). Med hänvisning till dessa samhälleliga förändringar som 1900-talet förde med sig skriver Juncker att barns bibliotek ”har förlorat sin auktoritet”. I texten⁶ introduceras och diskuteras bland flera andra begrepp och utgångspunkter som lekteori, upplevelser, autoteliska kulturer⁷ och instrumentella kulturer, barnkultur och barns kultur, begreppen kultur *för* barn, *med* barn och *av* barn för att belysa hur barnbiblioteket speglar den syn på barn och barndom, kultur, och pedagogik som rått i samhället. Resonemangen visar en rörelse från industrisamhällets bibliotek med individen och boken, bildning och material av kvalitet i centrum, till upplevelse- och kultursamhällets bibliotek (1980-talet och framåt) med större fokus på (nya) grupper samt expressiva och emotionella kvalitetskriterier (det ska vara roligt och spännande). Lekteori används för att exemplifiera kultur, barns kultur eller kultur av barn som något meningsskapande och med värde i sig självt här och nu vid själva *görandet* – det vill säga att det är leken i sig, inte eventuella artefakter som teckningar eller färdiga sandslott som är det viktiga. Det innebär en betoning på att ”[v]i lär för att kunna leka” men ”[v]i leker aldrig för att lära!” (s. 261). Dessa värden kopplas till barnbiblioteket där det viktiga är nuet, och lärande är intresse- och luststyrt. I kapitlet diskuteras nämligen även de två bibliotekstyperna barnbibliotek (folkbibliotek) och skolbibliotek som beskrivs tillhöra två skilda samhälleliga sektorer med skilda kulturer. Å ena sidan kultursektorn med betoning på fritid, personliga intressen och frivillighet, och å andra sidan utbildningssektorn med dess betoning på framtiden där barn ska rustas för arbetsmarknaden och som en ”mål-, färdighets- och kompetensstyrd värld” (s. 263). Juncker förklarar att det

6. Kapitel som ingår i antologin *Barnet, platsen, tiden* (Rydsjö et al., 2010).

7. Kulturer som har ett värde i sig självt och där själva utövandet -inte produkten är det centrala, se även Blom (2017) i avsnittet *Syner på barns läsning* samt Balling (2016) i avsnittet *Läsupplevelser*.

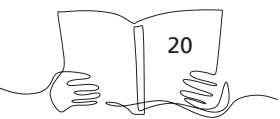
innebär att dessa bibliotek därför också riktar sig till olika dimensioner av barn och unga – som elever eller utifrån deras egna intressen där ”barnbiblioteken är barnens, skolbiblioteken skolans” (s. 243). Denna åtskillnad handlar inte om att beskriva den ena bibliotekstypen som bättre än den andra, snarare betonar Juncker vikten av att de har tydliga egna profiler och identiteter för att på så vis kunna komplettera varandra. De olika identiteterna speglas både i biblioteken och hos personalen.

Tveit (2013)⁸ undersöker just barnbibliotekariers (på folkbibliotek) och pedagogers (skolbibliotekarier) olika barndomssyn som den tog sig uttryck i norska professionstidskrifter under början av 1900-talet. Barnbibliotekarierna fick sin utbildning i USA varifrån de bland annat fick med kunskaper om att administrera barnbiblioteket, urval av litteratur, bokförmedling, berättande och av att erbjuda konstnärliga upplevelser såväl som underhållning till barn. Pedagogerna/skolbibliotekarierna gick i sin tur norsk lärarutbildning. Även om inte skillnaderna mellan professionerna är absoluta och det alltså fanns olika syn på barn, läsning och litteratur inom professionerna, och även om målen att stimulera barns läsning och forma barns smak (av god litteratur) var lika, så skriver Tveit att såväl strategier som barndomssyn skilde sig åt. Barnbibliotekarierna gav starkare uttryck för en progressiv hållning och en syn på barn som subjekt där barnbiblioteket skulle visa hänsyn till deras smak och intressen. I skolsammanhang fanns starkare fokus på:

... barna som objekter som skal formes til framtidias voksne. Pedagogene er opptatt av nyttig læring gjennom litteratur, og at barna må skjermes fra det farlige, ikke minst i samtidslitteraturen. (s. 66)

Samarbete mellan skola och folkbibliotek påtalades ofta som viktigt samtidigt som personalens olika utbildningar formade förhållningssätten till barn och dessas läsning på skilda sätt. Medan skolan var ”en tvingande nödvändighet” och barnbiblioteket ett ”frivillig fritidstilbud” (s. 65) så präglades båda institutioner av den tidens upplysningsideal. Tveit beskriver att barnbiblioteket ”alltid hatt en tvetydig posisjon som lærested” (s. 65) som

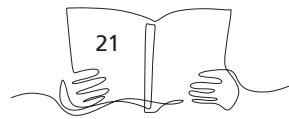
8 Olsson och Åkesson (2019) undersöker i sin masteruppsats föreställningar som kommer till uttryck i professionstidskrifter (1930-talet, 1970-talet och 2010-talet) om biblioteket som plats för allmänkulturell verksamhet. I resultatredovisning beskrivs synen på barn, unga och bibliotek under de valda tidsperioderna. Då studien inte har barnbiblioteket som sitt huvudsakliga fokus behandlas inte studiens kunskapsbidrag gällande identifierade diskurser här, avsnitten om barnbiblioteket kan dock vara av intresse för den historiskt intresserade.

alltså både avsett forma och upplysa barn, och samtidigt vara öppet för barns smak och ta riktning utifrån deras intresse att lära.

Den tidigare kunskapsöversikten av Rydsjö och Elf (2007) följdes upp av en antologi där forskare i Sverige och Danmark skrev texter som på ett eller annat sätt var relevanta för att belysa barnbibliotekets verksamheter och kontext (Rydsjö et al., 2010). Flera av texterna i antologin tas upp under olika kapitel i denna översikt. Här utgår vi från de avslutande reflektioner som skrevs av bokens redaktörer och som syntetiserar de olika perspektiv som presenterades i antologin. Rydsjö, Hultgren och Limberg (2010) beskriver att förståelsen av barn som framträder är av ett barn som är, lär och gör – alltså det *handlande barnet*. För detta handlande barn och för bibliotekets utveckling är platsen, empowerment, identitetsskapande, läsning, litteracitet och olika medier av betydelse. Även vikten av ”att urskilja och formulera barnbibliotekets egen identitet – i förhållande till andra institutioner, och kanske främst i förhållande till det varande, lärande och görande barnet” lyfts i texten (s. 273). Här synliggörs hur bibliotekets identitet skapas och formas genom att biblioteket behöver förhålla sig till och samverka med andra aktörer i samhället, och de synsätt till barn som finns hos dessa aktörer och i samhället i stort, exempelvis ett synsätt på barn som lärande subjekt i skolan. Barnbibliotekarien framstår (som även ovan nämnda studier visar) som avgörande för att – genom egen reflektion, genom att lära av forskning och kollegor, och tillsammans med barn och unga – utveckla det samtida barnbiblioteket.

De tillbakablickande studierna i detta avsnitt visar flera förändringar som skett över tid. För barnbibliotekarien har utvecklingen inneburit krav på utbildning (det räcker inte att vara en eldsjäl som brinner för barns läsning) och en förändrad yrkesroll där det ständigt pågår förhandlingar kring vad som ingår i uppdraget och vilka kompetenser en barnbibliotekarie bör ha – detta återkommer vi till i nästa kapitel. Synen på barn har rört sig från att betona uppfostran och utbildning, till en syn på barn som personer med egna intressen som ska tillgodoses. Bibliotekets verksamhet har rört sig från fokus på kvalitativt medieutbud till ökat fokus på upplevelser och aktiva användare som kan påverka bibliotekets innehåll och riktning. Bibliotekets utveckling, som snarare bör beskrivas som användarinfluerad än användarstyrd, synliggör också ett nedtonat fokus på kvalitetslitteratur och kvalitativt kulturutbud när egna upplevelser och egenskapat innehåll ges mer plats. Denna utveckling grundas delvis i att barnbiblioteket konkurrerar om barns tid och uppmärksamhet. Medan det tidiga barn-

biblioteket ville ge barn och unga en plats att vistas och ofta var flitigt använt, krävs av dagens bibliotek större ansträngning för att lockadem. Samtidigt finns en till synes kärna som handlar om läsfrämjande och en ambition att fungera som en socialt utjämnande kraft.

Barns rätt till, och i, bibliotek

I detta avsnitt beskrivs inledningsvis en del av den lagstiftning som är av betydelse för bibliotekens uppdrag. Efter den inledande introduktionen av mål och styrdokument återges studier som på olika sätt intresserat sig för hur dessa lagar och svensk bibliotekspolitik omsatts i biblioteksverksamheten.

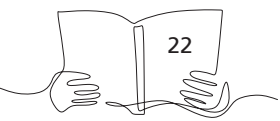
Styr- och måldokument

Folkbibliotekens uppdrag regleras av *Bibliotekslag (2013:801)*. I lagen framgår att biblioteken har ett demokratiskt uppdrag och ”genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning”, ska ”främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt”, samt vara *tillgängligt för alla*. Som en del i bibliotekens tillgänglighet för alla specificeras att alla kommuner ska ha bibliotek, att dessa ska vara kostnadsfria och att biblioteken ska ”öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet”. Barn och unga ska ägnas särskild uppmärksamhet ”för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar”. Personer med funktionsnedsättning, med annat modersmål än svenska samt de nationella minoriteterna anges som särskilt prioriterade målgrupper, vilket innebär att barn och unga ur dessa grupper är dubbelt prioriterade⁹. I bibliotekslagen framgår även att alla kommuner ska utforma en biblioteksplan kopplad till bibliotekslagen. Biblioteksplaner¹⁰ ska kunna följas upp och bland annat ge insyn i bibliotekens planerade arbete i relation till de av bibliotekslagen prioriterade målgrupperna, samverkan, bibliotekens roll i kommunen, medborgarinflytande och så vidare.

Sedan 2020 gäller *Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter* (barnrättskonventionen) som svensk lag. Sverige

9. För lagstiftning kring dessa grupper se kapitel 4.

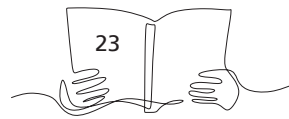
10. Se Hedemark 2013 i avsnittet *Litteracitet*. För studier om biblioteksplaner utan fokus på barn- och ungdomsbiblioteket se exempelvis Hedemark och Börjesson (2014), Rivano Eckerdal & Carlsson (2018).

ratificerade konventionen redan 1990 och var alltså i och med det bunden av internationell rätt att följa konventionen. Att konventionen inkluderats i svensk lag innebär att den får större tyngd, att barnrättsperspektivet stärks och att verksamheter som riktar sig till barn ska följa konventionen. Barnrättskonventionen består av 54 artiklar varav fyra betraktas som grundprinciper 11: alla barn är lika värda och har samma rättigheter (artikel 2), barnets bästa ska beaktas i alla beslut som rör barn (artikel 3), barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6) och barn har rätt att uttrycka sig i alla frågor som berör dem – och dessa åsikter ska lyssnas på (artikel 12). I bibliotekssammanhang är kanske särskilt följande artiklar relevanta: artikel 1 – man är barn tills man fyller 18 år; artikel 12 – barn har rätt att uttrycka sig i alla frågor som berör dem, och dessa åsikter ska lyssnas på; artikel 16 – barns rätt till privatliv; artikel 13 – barns rätt till åsiktsbildning och yttrandefrihet; artikel 17 – barns rätt till information; artikel 23 – barn med funktionsnedsättning har rätt att aktivt delta i samhället; artikel 30 – barn ur minoriteter har rätt till sitt språk, sin kultur och sin religion; artikel 31 – barns rätt till lek, fritid och vila; och artikel 42 som handlar om att konventionen ska göras känd för såväl barn som vuxna. Även om dessa artiklar lyfts ut här vill vi betona att barnrättskonventionen betraktas som hel och odelbar vilket innebär att det inte går att arbeta med delar av konventionen och hoppa över andra delar.

Barnbibliotekens arbete med barnrättskonventionen beskrivs av den tidigare utvecklingsledaren vid Regionbibliotek Stockholm, Lena Lundgren, i en artikel i *Bibliotek i samhälle* från 2013. Lundgren berättar bland annat om hur konventionen inkluderades i undervisningen på Bibliotekshögskolan i Borås på 1990-talet, och om arbetet som ledde fram till riktlinjerna *På barns och ungdomars villkor* (2003) som tolkade barnbiblioteksverksamheten i ljuset av barnrättskonventionen. Inför implementeringen av konventionen i svensk lag 2020 framarbetades en modell för strategiskt arbete med implementering av barnrättskonventionen på bibliotek (Eriksson et al., 2019). Behovet av denna skrift – *Löpa linan ut* – identifierades efter en

11. Även kallade de fyra pelarna.

enkätundersökning till regionala bibliotekarier och bibliotekschefer i fyra län som visade på kunskapsbrist om konventionen (Blomberg et al., 2012)¹².

Den internationella biblioteksorganisationen IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) har genom sin sektion för barn- och ungdomsbibliotek¹³ tagit fram tre riktlinjer för barnbibliotekens arbete. Detta är alltså just *riktlinjer* och inte något bindande för bibliotek i Sverige. Av IFLA beskrivs riktlinjerna som uttryck för good practice och som verktyg, byggstenar, ramverk, och som filosofiska såväl som praktiska idéer eller förslag för verksamhetsutveckling utifrån länders olika sociala, ekonomiska, kulturella och historiska kontext och förutsättningar. Riktlinjerna för biblioteksarbete gentemot barn 0–18 år (IFLA guidelines for Library Services to Children aged 0–18, 2018) beskriver barnbibliotekets uppdrag som att det ska:

... fungera som ett centrum för information, lärande och kultur, som skaffar och tillhandahåller information, program och tjänster som är lämpliga utifrån barnens ålder, förmåga och på relevanta språk i den multikulturella gemenskap som barnen, deras föräldrar och vårdnadshavare ingår i. Att främja litteracitet, lärande och läsande brukar betraktas som centrala uppgifter för att fullfölja detta uppdrag. (s. 5)

Barnbiblioteket ska alltså möta barns och ungas olika behov genom en bredd av medier och aktiviteter. I riktlinjerna kopplas barnbibliotekets uppdrag tydligt till deltagande i och upprätthållandet av ett demokratiskt samhälle. Barnet behöver då kunna läsa, utveckla litteracitet och inhämta kunskap – processer som barnbiblioteket anses kunna stötta. Dessutom ska barnbiblioteket vara en plats för kultur, fritid och en bredd av aktiviteter. I dokumentet beskrivs också de kompetenser barn- och ungdomsbibliotekarier bör ha, innehåll och organisering av bibliotekets samlingar

12. För den som vill fördjupa sig i problematiseringar och synliggörande av olika aspekter av barnrättskonventionen i en kulturpolitisk kontext finns *En lag för barn – kulturvetenskapliga perspektiv på barnrättskonventionen* (Karlsson Häikiö et al., 2021). Statens medieråd har tagit fram skriften *Ett kunskapslyft för barnets rättigheter* (2022) som redovisar en analys av myndighetens behov av att utveckla tillämpningen av barnrättskonventionen, samt de utvecklingsområden de identifierat. Rapporten ger även inblick det barnrättspaket de tagit fram och som består av en barnrättspolicy, stödmaterial för arbetet med barnrättskonventionen. Lundin Karphammar (2019) skriver om implementeringsarbetet av barnrättskonventionen i en kommunal kontext.
13. IFLA har även sektioner för Literacy and Reading, Library services to Multicultural Populations, Public libraries, Library Services to People with Special Needs, och en special interest group för LGBTQ Users som kan vara relevanta för barn- och ungdomsbiblioteket och dess profession.

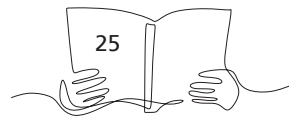
”Samlingen ska vara tilltalande, aktuell, i bra skick och organiserad på ett sådant sätt att barn intuitivt kan hitta i den.” s.11), aktiviteter och programpunkter (som ska spegla lokalsamhällets behov), resonemang om biblioteket som plats, marknadsföring, samt slutligen utvärdering av bibliotekets verksamhet. Dessutom finns alltså särskilda riktlinjer för biblioteksservice gentemot bebisar och småbarn¹⁴ och deras familjer (Guidelines for Library Services to Babies and Toddlers, 2007) och unga vuxna (Guidelines for Library Services For Young Adults 2008) som på liknande sätt som riktlinjerna för barn 0–18 år beskriver syftet med verksamheterna och specificerar olika mål. Några smärre skillnader finns där, som att riktlinjerna för små barn tar upp vikten av nätverkande, medan riktlinjerna för unga vuxna i högre grad tar upp ungas delaktighet i biblioteksverksamheten, och beskriver dessa som ”experts on what will be appealing and useful to them” (s. 6).

Barns rätt i biblioteket

I detta avsnitt presenteras studier som utifrån olika infallsvinklar behandlar styrdokument såsom barnrättskonventionen ur ett barnbiblioteksperspektiv (Samuelsson, 2015; Grimbergs & Öjborg, 2020; Backlund & Petterson, 2009), styrdokument för övergripande folkbiblioteksverksamhet utifrån begrepp relevanta för barnbiblioteket – som delaktighet (Engström, 2021; Engström & Dahlquist, 2020), och specifika teman som implementering av specifika artiklar från barnrättskonventionen (Gullö, 2017) och ungas rätt till integritet (Ekberg, 2020).

Den första bibliotekslagen stadgades 1996. Förändringar i omvärlden såsom nya medier, medievanor, biblioteksanvändning såväl som att den dåvarande lagen inte speglade hela det allmänna biblioteksväsendet föranledde en ny lag som stadgades 2014. Den nya lagen innebar en vidgad syn på litteratur och de medier biblioteken skulle erbjuda genom att inte specificera detta, och att folkbiblioteken skulle ägna särskild uppmärksamhet åt barns och ungas läsning, samt att främja deras språkutveckling. I en fallstudie av PUNKTmedis i Stockholm undersöker Samuelsson (2015) i sin masteruppsats bibliotekariernas syn på planering och arbete med verksamheten utifrån den då nya bibliotekslagen. Studien visar att bibliotekarierna var positiva till den nya lagen och betraktade denna som ett övergripande dokument för verksamheten. Trots en positiv inställning

14. Dessa har tagits fram i samarbete mellan flera sektioner inom IFLA.

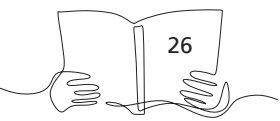

till nya formuleringar som öppnade för ett vidgat textbegrepp och gjorde att bibliotekarierna kände sig friare så betraktades lagen dock som tandlös. Lagen innebar inte några konkreta förändringar i bibliotekets arbete då de redan arbetade utifrån ett vidgat textbegrepp och hade egna styr- och måldokument som mer konkret pekade på verksamhetens innehåll och riktning.

Innan barnrättskonventionen blev lag i Sverige var den alltså ratificerad vilket innebar att bibliotek och andra verksamheter behövde förhålla sig till den. Hur konventionen kunde omsättas i praktisk barnbiblioteksverksamhet var dock inte helt uppenbart vilket föranledde en grupp barnbiblioteks konsulenter vid några länsbibliotek att under början av 2000-talet utforma ett antal rekommendationer¹⁵ för det arbetet. Backlund och Petterson (2009) utgår i sin uppsats från dessa rekommendationer när de, ungefär tio år innan barnrättskonventionen blev lag, undersöker implementeringen av konventionen i biblioteksverksamheten för barn och unga. Resultat från studien visar att det är viktigt att arbetet med barnkonventionen är formellt förankrat hos ledningen, samt att förankring är ständigt pågående för att inte riskera att barnrättsarbete blir personberoende. Ytterligare en anledning till att uttryckligen skriva fram arbetet med barnrättskonventionen i styrdokument såsom biblioteksplaner, är att det ger mer strukturerade möjligheter att följa upp och utvärdera. Barnbiblioteks konsulenter fick själva information om barnrättskonventionen på olika sätt – genom att själva söka, genom att gå utbildningar och genom att prata med konsulentkollegor. Gentemot folkbiblioteken såg konsulenter sig som utbildare och inspiratörer men få arbetade med specifika insatser för att förankra barnrättsarbetet på biblioteken, snarare upplevdes det vara inbakat i deras uppdrag. Vid tillfället för studien angav flera av barnbiblioteks konsulenter att de inte upplevde att arbetet med barnrättskonventionen var prioriterat inom organisationen och att det behövdes mer resurser.

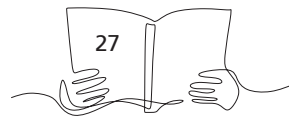
Grimbergs och Öjborgs uppsats (2020) skrevs samma år som FN:s konvention om barnets rättigheter blev lag i Sverige och ger en ögonblicksbild av bibliotekscheferas upplevelser av implementeringen i biblioteksverksamheten. Intervjupersonerna uttryckte bland annat att det var svårt att se vilken skillnad lagstiftningen skulle komma att innebära, och att arbetet med barnrättskonventionen redan varit en del av bibliotekens arbete. Dock

15. På barns och ungdomars villkor (2003).

nämnde de ett tydligare ansvar för målgruppen barn, strategiskt arbete, kompetensutveckling och planering av verksamheten som några av de tydligaste förändringarna som lagstiftningen medfört. Alla bibliotekschefer i studien kände till och använde *Löpa linan ut* (Eriksson et al., 2019) och den taxonomi som presenteras där. Uppsatsförfattarna noterar att även om taxonomin är utformad stegvis så användes den inte nödvändigt på det avsedda sättet där ett steg leder till nästa. Därför dras slutsatsen att stegen i modellen snarare bör kunna betraktas som en cirkulär process. De intervjuade cheferna gav uttryck för att de var osäkra på vilka beslut som fattats om barnrättskonventionen i kommunen, men att det var deras ansvar inom biblioteksorganisationen att driva frågan – även om de samtidigt ansåg att alla medarbetare borde äga den. Bibliotekschefernas strategiska arbete genom barnkonsekvensanalyser hade inte kommit så långt, men barnkonsekvensanalyserna betraktades som ett sätt att ”strategiskt planera en barnrättsanpassad verksamhet” (s. 27). Uppsatsförfattarna noterade att arbetet med barns och ungas delaktighet skedde inom ramarna för olika projekt men att det inte var att betrakta som en fortlöpande process i det dagliga arbetet. Delaktighetsarbetet tolkade Grimborg och Öjberg som att det möjliggjorde deltagande snarare än delaktighet, något som enligt dem kunde förklaras med att metoder för delaktighet är tidskrävande och därmed en fråga om resurser.

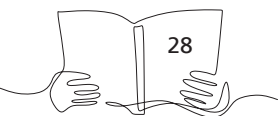
En av grundprinciperna i barnrättskonventionen är den så kallade delaktighetsprincipen. Delaktighet har utöver inflytande även konnotationer till demokrati och tillgänglighet – begrepp relevanta för bibliotek och därmed ofta förekommande i biblioteksplaner. Två forskningsstudier undersöker vilken betydelse som tillskrivs begrepp som delaktighet, tillgänglighet och demokrati i just biblioteksplaner (Engström, 2021; Engström & Dahlquist, 2020). Engström skriver att ”det inte är tillräckligt att biblioteksplaner använder begreppen tillgänglighet och delaktighet, utan [att] *hur* begreppen används vägleder vilken betydelse de ges” eftersom biblioteksplaner ”bidrar till att forma verkligheten och att de är en produkt av denna verklighet” (2021, s. 14). Undersökningarna som alltså inte är avgränsade till en barnbibliotekskontext visar hur begreppen är kopplade till varandra och ges delvis olika innebörd i de studerade biblioteksplanerna. Exempelvis kunde delaktighet ”ges betydelsen av att ha tillgång till och möjlighet att nyttja något” (Engström, 2021, s. 13) – det vill säga informera sig och få tillgång till verktyg och kompetens men inte möjligheter att utöva inflytande, styra eller påverka. De studerade biblioteksplanerna (Engström,

2021) ger dock även uttryck för en bredare betydelse av delaktighet som handlar om att kompensera för social ojämlikhet och möjliggöra användarnas inflytande.

I en tidigare studie jämförde Engström och Dahlquist (2020) biblioteksplaner från Köpenhamn och Malmö och identifierade två synsätt på medborgare. Å ena sidan en som är aktiv och skapar delaktighet på sina egna villkor, och å andra sidan en där medborgarnas möjligheter till delaktighet formas (och begränsas) av biblioteket. Ytterligare en av skillnaderna i de två fallen var det ansvar som lades på bibliotekarierna där de i Malmö hade ansvar för aktiviteter i biblioteket, medan ansvaret för aktiviteter i större utsträckning lades på användarna i Köpenhamn. Delaktighet i Malmö beskrivs av forskarna som innehållandes två perspektiv. Å ena sidan att biblioteket skulle bli viktigare för användarna och samhället, och å andra sidan att medborgarna skulle bli mer involverade i biblioteket – och i en förlängning utöva inflytande på sin omgivning. Delaktighet i Malmös biblioteksplan skulle leda till social inkludering medan den i Köpenhamns biblioteksplaner handlade om att effektivisera genom användarnas självständighet. I Malmö var det avsaknad av något hos användarna som skulle åtgärdas medan användarna i biblioteksplanerna från Köpenhamn skrevs fram som kompetenta och villiga till självbestämmande (self-govern).

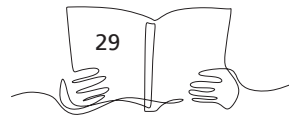
Utöver fokus på delaktighet hänvisas ofta till barnrättskonventionens artikel 31 om barns rätt till kultur, det konstnärliga livet, lek, vila och fritid i bibliotekssammanhang. I en masteruppsats inom ämnet teologi undersöker Gullö (2017) implementeringen av artikel 31 vid folkbibliotek genom intervjuer och analys av styrdokument vid sex kommunala bibliotek. Implementeringsarbetet var tydligt framträdande i styrdokumenten även om artikel 31 inte uttryckligen skrevs fram. Särskilt tydligt beskrevs mål relaterade till barns likvärdiga deltagande i det kulturella och konstnärliga livet, medan rätt till vila, lek och rekreation behandlades mer perifert. Barnrättskonventionen var även tydlig i barnbibliotekariernas reflektioner och deras beskrivningar av bibliotekens arbete. Även här fanns ett tydligt fokus på kultur och konstnärlighet medan det fanns skilda uppfattningar gällande biblioteket som en plats för lek och rekreation. Utifrån uppsatsens valda analytiska ramverk beskrivs hur tillgång till *resurser* som lokaler, kunskap och samarbeten, *ansvar* gentemot biblioteksbesökare och myndigheter, samt *handlingsfrihet* påverkar implementeringen av barnrättskonventionen och artikel 31. I relation till bibliotekariernas kunskaper skriver Gullö att ”de intervjuade bibliotekarierna förefaller ha god praktisk

kunskap om barnkonventionen men saknar teoretisk kunskap om konventionen” (s. 45). Uppsatsförfattarna resonerar kring behov av fortbildning då ökad teoretisk kunskap om konventionens innehåll som sådan kan underlätta och förbättra implementeringsarbetet.

I Sverige behöver barn vårdnadshavares godkännande för att skaffa bibliotekskort. Påminnelsebrev vid förseningar skickas ofta till vårdnadshavare, och vårdnadshavare har rätt att få insyn i låneregistret. Detta kan innebära en diskrepans mellan ungas rätt till integritet och informationsfrihet vid boklån, vårdnadshavares rätt att få insyn i ungdomarnas lån då målsmän oftast står som ansvarig för vad som lånas på bibliotekskortet, samt bibliotekens arbete med dessa frågor¹⁶ – något Ekberg (2020) intresserar sig för i sin uppsats. Studien genomförs genom fallstudier vid två bibliotek där ungdomar, bibliotekarier och bibliotekschef intervjuas. Utifrån intervjuerna med ungdomar beskriver Ekberg denna administration som ett maktövertag som föräldrar har, och som möjliggörs genom bibliotekens rutiner. Studien visar att unga både medvetet och omedvetet kunde känna sig övervakade och att det i sin tur påverkade deras litteratururval. Detta påverkades även av risken att föräldrarna hittar de fysiska böckerna i hemmet. Å andra sidan gav ungdomarna också uttryck för att det kunde vara till hjälp för dem att hålla ordning på sina lån och undvika försenade böcker när föräldrarna fick påminnelsebrevet. Studien visar att unga upplever bibliotekets rutiner som acceptabla men att de ändå skulle önska större sekretess. Ungdomarna beskriver behov av att få utforska olika ämnen som de undrar över, såsom sexualitet, relationer, identitet och så vidare. Bibliotekarier och bibliotekschef upplevde från sitt håll att rutinerna behöver ses över för att i högre utsträckning skydda ungas rätt till integritet och informationsfrihet. Bland annat beskrivs hur det saknas rutiner för när vårdnadshavare ber att få insyn i vilka böcker deras barn lånat hem. Ekberg påtalar vikten av att särskilt värna ungas rättigheter eftersom ”det inte är självklart att de själva är medvetna om vilka rättigheter de har som låntagare” (s. 47). Olika bibliotek kan dessutom ha olika rutiner och riktlinjer varför det kan vara bra att dessa skrivs ned, så att personalen är medveten om vad som gäller, samt så att det går att hänvisa till riktlinjerna i samtal med unga och vårdnadshavare.

16 Detta diskuteras utifrån formuleringar om barnets rätt till information och ett okränkt privatliv i Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, Offentlighets- och sekretesslag (2009:400) som beskriver människors rätt till sekretess vid boklån på bibliotek, samt Föräldrabalk (1949:381) som begränsar barns möjligheter att ingå avtal.

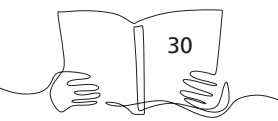
I studierna ovan¹⁷ framträder ett något tveeggat förhållningssätt till styrdokument och dokumentation. Å ena sidan upplevs dokumentation (genom att biblioteken exempelvis skriver in arbetet med barnrättskonventionen i biblioteksplaner) ge legitimitet till arbetet, kräver att någon tar ansvar, gör arbetet mindre personberoende, ger något att hänvisa till och innebär att arbetet måste följas upp. Å andra sidan så kan uttryckssätt i denna dokumentation upplevas som tandlösa och otydliga vilket då inte ger något konkret att luta sig mot. Studierna i detta avsnitt visar också att det är viktigt *hur* begrepp (exempelvis delaktighet) används, och vilken *innebörd* som läggs i begreppen då detta signalerar synen på användarna och tolkningen av närliggande begrepp (i fallet med delaktighet exempelvis demokrati och medborgarskap). För att kunna implementera olika delar av mål- och styrdokument är den samlade bilden från studierna ovan att det krävs *resurser* där inte minst tid för reflektion och tolkning är viktigt, *kunskap* hos personalen både gällande innehåll och omsättning i såväl lagar som begrepp, *ansvar* där detta inte är personberoende och innebär handlingsfrihet för dem som driver arbetet. Slutligen, om barn inte vet vilka rättigheter de har är det svårt för dem att utöva eller kräva dessa rättigheter. Här är bibliotekets ansvar gentemot barn stort, dels på grund av den åldersmaktordning¹⁸ som finns mellan barn och vuxna, dels då barn i mindre utsträckning än vuxna vet hur de själva kan ta reda på sina rättigheter och sedan utöva dem.

Barnbiblioteket i kristider

Det senaste decenniet har bjudit på ett antal samhälleliga utmaningar där flyktingkrisen 2015, coronapandemin, anfallskriget mot Ukraina, ekonomisk oro, desinformationskampanjer och cyberattacker är några. Dessa utmaningar har också påverkat biblioteken och diskussionerna om bibliotekens uppdrag. Att biblioteken ska ingå i totalförsvarets civila försvar diskuteras i professionella kanaler, och 2021 bildades genom Svensk biblioteksforening ett expertnätverk för bibliotekens roll i totalförsvaret. Expertnätverket har tagit fram en *Verktyslåda för bibliotekens beredskapsarbete* (2023) där bibliotekens uppdrag utifrån styrdokument synliggörs i relation till målgruppernas behov och bibliotekens arbete i såväl freds- som kristider. Bland annat lyfts tillgång till information och

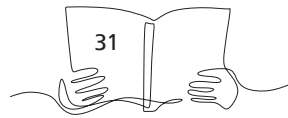
17. Se även Ahlén (2020) i avsnittet *Samverkan*, Zerlauth (2021) i avsnittet *Nationella minoriteter*.

18. Särhållande och fördelning av resurser och handlingsutrymme utifrån ålder. Se Johansson (2010) i avsnittet *Kompetenser och omvärldsbevakning* i nästa kapitel.

källkritik, men även biblioteket som en plats att träffas och en trygg och stabil plats för barn tas upp.

Den nationella biblioteksstrategins förslag att biblioteken ska ingå som en del av totalförsvaret undersöks av Wallin Lämsä och Joyce (2020) utifrån intervjuer med bibliotekarier för att på så sätt få inblick i professionens tankar. Studien handlar inte om barnbibliotek men ger inblick i resonemang relevanta för barnbiblioteket gällande tillgång till trovärdig information samt trygga mötesplatser i kristider. Genom förslaget beskriver uppsatsförfattarna att "en traditionell bild av biblioteket som kulturbevarende" utmanades av "en mer progressiv bild av biblioteken som en engagerad aktör för samhällsutveckling" (s. 77). Strategin beskrivs som vag gällande vad uppdraget konkret kan innebära, vilka kompetenser bibliotekarier behöver, eventuella spänningar mellan bibliotekens demokratiska uppdrag, samt vad ett uppdrag som en del av totalförsvaret kan innebära. I intervjuerna framträdde olika syn på eventuella utmaningar för biblioteken som en del av totalförsvaret. För några bibliotekarier innebar ett sådant uppdrag en förlängning av det demokratiska uppdraget, medan andra uppfattade en konflikt mellan dessa då de såg en risk med ökad politisk styrning av bibliotekens verksamheter som skulle kunna äventyra bibliotekens oberoende. Det var också viktigt för dessa bibliotekarier att inte tvingas förmedla information från staten om den på något sätt skulle kunna motverka fri åsiktsbildning. För andra var det viktigt att snarare skydda mot opålitlig information utifrån som syftade till att destabilisera det svenska samhället. Ytterligare en position som framträdde i materialet var att biblioteket snarare är en plats för allsidighet än för neutralitet – och att det efterfrågestyrd utbudet på bibliotek innebär en konflikt mellan just allsidighet och kvalitet. De intervjuade bibliotekarierna uttryckte att om biblioteken ska ingå i totalförsvaret behövs kompetens i MIK och krishantering. Det fanns olika uppfattningar kring huruvida det redan finns eller om fortbildning behövs. Överlag var bibliotekarierna positiva till biblioteken som mötesplatser i kristid då bibliotek som institution är öppna för alla, är religiöst- och politiskt oberoende, ofta är placerade relativt centralt och nära samhällsmedborgarna samt betraktades som en demokratisk arena. Just bibliotekens potential att i kristid ge stabilitet, erbjuda kultur, en "värdig livssituation", en lindring mot ensamhet "framstår i flera av utsagorna som lika viktigt som att de kan erbjuda oberoende information" (s. 80). Joyce och Wallin Lämsä skriver att biblioteket blir "en symbol för trygghet, litteratur och demokrati, en kulturens sista utpost" (ibid.).

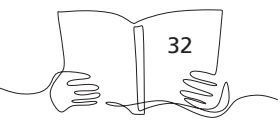

Våren 2020 drabbades Sverige av den första vågen av virusjukdomen covid-19. Pandemin innebar samhälleliga restriktioner som bland annat begränsade hur många personer som kunde vistas i samma lokal, och som gjorde att verksamheter stängde ner eller begränsade sin service. Som offentlig plats fick även folkbibliotek begränsa öppettider, ställa in programverksamhet i biblioteksrummet och arbeta för att finna nya sätt att erbjuda bibliotekets service till medborgarna. Konsekvenserna av pandemin för barn- och ungdomsbiblioteket undersöks i en kulturrådsfinansierad studie genomförd av Sandin och Berge Kleber (2022¹⁹). Alla bibliotek i studien hade på varierande sätt fått begränsa öppettider och programverksamheter under pandemin. Intervjuerna med bibliotekspersonalen visade hur pandemin innebar färre besökare, att samverkanspartners sköt upp samarbete, att restriktionerna under pandemin ofta var svårtolkade och att verksamheten blev svår att planera när riktlinjer ändrades, samt att bibliotekspersonalen ibland kunde uppleva att deras röster inte blev hörda i kommunens arbete – exempelvis när de påpekade behovet av barnkonsekvensanalyser. Olika lösningar implementerades för att erbjuda alternativ till den ordinarie verksamheten, som att digitalisera aktiviteter, att genomföra aktiviteter på andra platser än i biblioteksrummet, att erbjuda pysselpåsar, samt upphämtning av böcker.

Framträdande i studien var det värde och den betydelse bibliotekarierna gav både spontana och planerade (genom sagostunder och aktiviteter) möten med barn och unga²⁰. Genom sådana möten kunde personalen fånga upp frågor, barn och unga kunde påverka verksamheten och interaktionerna la grunden för att bygga tillitsfulla relationer som möjliggjorde barns och ungas fortsatta inflytande och biblioteksintresse. Detta upplevdes som svårt att ersätta med digitala aktiviteter. Även om digitala aktiviteter var ett sätt att nå barn och unga under pandemin för att förmedla litteratur, kulturupplevelser och för att synliggöra biblioteket upplevdes det som svårt att få till dialog. Dessutom fanns utmaningar gällande regelverk kring exempelvis upphovsrätt och tillgänglighetsanpassning som ställde nya kunskapskrav på personalen. De intervjuade bibliotekarierna lyfte även en utmaning med att alla barn inte har lika tillgång till datorer och

19. Studien hade specifikt fokus på verksamhet och aktiviteter som genomförts inom ramarna för *Stärkta bibliotek* – ett tillfälligt stöd fördelat av Statens kulturråd för att öka folkbibliotekens utbud och tillgänglighet.

20. Se även Holmström och Ölander (2021) i kapitlet *Arbetsmetoder och biblioteksverksamhet* och avsnittet *Erfarenheter av delaktighetsarbete med barn och unga*.

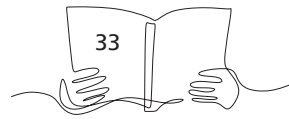
uppkoppling, eller kunskaper att använda dessa verktyg – att det alltså finns digitala klyftor som innebär ojämlika möjligheter att ta del av digital biblioteksverksamhet. Här synliggörs barnbibliotekets ambitioner att vara socialt utjämnande, öppet och välkomnande för alla. Sandin och Berge Kleber skriver att det i de intervjuade bibliotekariernas resonemang:

... framträder ett starkt engagemang för biblioteksverksamheten, en stark tilltro på biblioteket som samhällsviktig verksamhet samt en övertygelse om biblioteket som särskilt viktigt för barn och unga i kristider. (s. 35)

För det krävs ett öppet och tillgängligt bibliotek, samt möten mellan barn och barnbibliotekarier. Vikten av en trygg och öppen plats som gav en känsla av normalitet och erbjöd tillgång till upplevelser, litteratur och datorer betonades. Biblioteken i studien visade på ett proaktivt förhållningssätt under pandemin, erfarenheter utbyttes mellan bibliotek via digitala videosamtal, nya arbetsätt testades, och den ökade så kallade inre tiden användes till kompetens-, projekt- och verksamhetsutveckling.

Pandemin innebar alltså digitalisering av flera av barnbibliotekets traditionella aktiviteter som till exempel sagostunder. Det kunde ske genom att i förväg spela in sagostunder eller att livesända dem, Denna digitalisering av sagostunder under pandemin är utgångspunkten för Ramirez-Hesseler (2023) som i sin uppsats jämför hur detta gjordes vid svenska och tyska barnbibliotek. Likheter mellan de svenska och tyska barnbibliotekariernas tankar om vad som är betydelsefullt i sagostunden var de läsfrämjande aspekterna. Däremot la de svenska bibliotekarierna större vikt vid läsupplevelsen i nuet, medan de tyska betonade läsglädje som kan inspirera framtida läsning, språkutveckling, kännedom om biblioteket och bli en inkörspport till användningen av det. Relationsbygge togs upp av bibliotekarier från båda länderna där de tyska bibliotekarierna främst nämnde relationen mellan barn och bibliotekarie och där de svenska även betonade relationerna mellan barnen. De tyska bibliotekarierna tog även upp sagostundens och barnbibliotekets socialt utjämnande funktion.

Under pandemin erbjöd både svenska och tyska bibliotek digitala sagostunder och sagostunder utomhus, dock upplevdes oklarheter gällande upphovsrätt och praktiska utmaningar vid digitaliseringen av sagostunderna. Ett av motiven till att göra om sagostunderna var en oro att barn annars inte skulle få tillgång till de berättelser, upplevelser och litte-

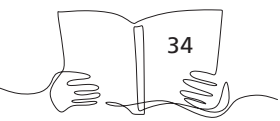

ratur som erbjuds via biblioteken. Vid de digitala sagostunderna upplevde bibliotekarierna att de gick miste om funktionen att sagostunden kunde fungera som en inkörsport till biblioteket, och att även möjligheterna till språkutveckling och relationsbygge försvårades eller inte var möjligt. Vid sagostunderna begränsades ofta barnens möjligheter att uttrycka sig och påverka då deras mikrofoner kunde stängas av eller deras ljud sänkas. Ramirez-Hesseler resonerar kring att det innebär att barns egna perspektiv då inte kan komma till uttryck och att det speglar en syn på barn som becoming där det inte är upplevelsen i nuet som främst möjliggörs vid en digitalisering av sagostunden. Sagostunder utomhus erbjöd större möjlighet till relationsbygge även om detta delvis begränsades utifrån restriktioner som innebar att ett visst avstånd skulle hållas, och för de tyska bibliotekarierna, att de även skulle ha munskydd. Däremot uppfattades sagostunder utomhus inte som en inkörsport till biblioteket eftersom de inte tog plats i det faktiska biblioteksrummet. I likhet med Sandins och Berge Klebers studie visar denna studie hur:

... pandemitiden tvingade fram kreativa lösningar i arbetet och att kunskap hela tiden ackumulerats, eftersom bibliotekarierna lärt sig dels vad som fungerar och inte fungerar som alternativa lösningar, och dels hur olika tekniska verktyg kan hanteras. Både svenska och tyska utsagor betonar att en faktor i digitala sagostunder är pedagogernas tekniska engagemang (det vill säga både intresse och kunnande). Finns det inte spelar bibliotekets digitala strävan ingen roll. Samtidigt vittnar beskrivningarna från både Sverige och Tyskland om att det digitala mötet inte kan mäta sig med det fysiska. (s. 74)

I uppsatsen framträder mötet med barn som essensen i barnbibliotekariernas arbete – något som sporrade experiment med alternativa sätt att erbjuda exempelvis sagostunder. Detta är också förklaringen till att begränsningar i bibliotekens öppettider eller program inte gick att ersättas med bokkassar och leveranser av böcker.

En annan uppsats ger inblick i hur barnbibliotekets begränsade öppettider och service under pandemin påverkade familjer som innan pandemin varit flitiga biblioteksbesökare. Familjerna i Eliassons (2021) studie använde innan pandemin biblioteket både som studieplats för de vuxna, för att låna böcker till hela familjen, som en plats att vistas och träffa andra och för att delta i olika aktiviteter som biblioteket arrangerade. När bibliotek stängde,

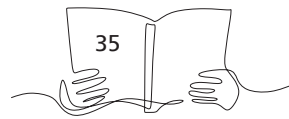

begränsade öppettider eller begränsade möjligheterna att besöka och vistas på barnavdelningarna, ledde det till att familjerna inte kände sig välkomna, att de hade svårare att hitta information om olika ämnen, och att deras tillgång till kultur och möjlighet att socialisera med andra begränsades. De minskade möjligheterna till socialt umgänge upplevdes som särskilt utmanande under pandemin. Digitala hjälpmedel som Zoom var främst ett substitut för socialt umgänge för vuxna eftersom det inte på samma sätt möjliggör för barn att leka med varandra. Familjerna saknade utåtriktad verksamhet från bibliotekens sida och Eliasson visar bland annat behovet av hjälp att hitta information eller relevanta böcker på rätt nivå – något som inte fanns tillgängligt digitalt på familjernas bibliotek. Eliasson intervjuade småbarnsfamiljerna och bad dem även att fotografera vardagliga aktiviteter som genomfördes som ersättning för att besöka biblioteket eller andra kulturella aktiviteter. När familjerna inte längre kunde delta i aktiviteter på biblioteken fick de själva genom internet och böcker hitta uppslag för exempelvis pyssel att göra med sina barn. Några av biblioteken hade spelat in pysselidéer som gjordes tillgängliga i videos på hemsidorna. Dock saknade familjerna det sociala sammanhang som aktiviteterna på biblioteken inneburit. Eliasson beskriver hur pandemin innebar att biblioteken gick tillbaka till mer traditionell verksamhet och att funktioner därmed gick förlorade, såsom att erbjuda mötesplatser och tillhörighet under perioden:

As of now, during the pandemic, the library has returned to its traditional ways of lending books and does not reflect the community the same way it did before or offer new experiences. (s. 65)

Uppsatsen visar hur familjerna på eget initiativ utforskade och genomförde nya aktiviteter och hur den extra tiden tillsammans som pandemin innebar stärkte banden mellan dem. Eliasson lyfter dock att biblioteken skulle kunna arbeta mer utåtriktat för att stötta familjer, och kanske behöva prioritera barn snarare än vuxna vid liknande kriser som covid-19-pandemin.

Studierna om barnbiblioteket i kristider lyfter behovet av trygga mötesplatser för bibliotekets användare, samt potentialen för biblioteket att fungera som en plats som ger tillgång till trovärdig information, eller lär användare att själva göra trovärdighetsbedömningar. Kriser har en tendens att sätta saker på sin spets och tvinga fram prioriteringar. Kriser drabbar också redan sårbara grupper hårdare än andra grupper. Sandins och Berge Klebers studie (2022) visade hur barns möjlighet att ta del av

bibliotekens digitala utbud var ojämlig då inte alla hade tillgång till nödvändig teknik eller hade de kunskaper som krävdes. Studierna här lyfter också nödvändigheten med det personliga mötet²¹ mellan barn och barnbibliotekarier för att barn ska kunna göra sina röster hörda och bli lyssnade på. Som grupp befinner sig barn i en mer sårbar position än vuxna då de befinner sig i beroendeställning, och barn i socioekonomiskt utsatta familjer blir särskilt sårbara. Genom studierna i detta avsnitt framträder barnbiblioteket som ett värn mot social ojämlighet – det vill säga, om det möjliggör möten, förblir en öppen tillgänglig plats och hittar vägar att nå även sårbara grupper. Barnbiblioteket som en trygg plats kan på så vis betraktas som villkorad – det är endast en trygg plats om den finns (inte läggs ner eller stängs) och har personal med förmåga att möta barns frågor och behov. Barnbibliotekets ambition som socialt utjämnande aktör har rötter tillbaka till de första barnbiblioteken (se detta kapitelns inledande avsnitt) men har kanske inte varit ett av de mer framträdande temana vid diskussioner om barnbibliotekets uppdrag de senaste decennierna. Var diskussionerna tar vägen nu återstår att se. Pandemin tvingade på kort tid fram innovation och nya lösningar kring hur medieutbud och programverksamhet kunde tillgängliggöras. Det studierna i detta avsnitt inte ger inblick i är vilka av dessa nya lösningar som fortsatt kommer att vara del av bibliotekens verksamhet efter pandemin, och varför.

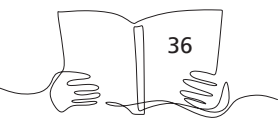
Biblioteksrummet

Tidigare i detta avsnitt har vi visat hur barnbibliotekets verksamhet och uppdrag speglar samhällsvärderingar och idéer om barn och unga. På liknande sätt återspeglas dessa föreställningar om barn, barns läsning, barns utveckling och barns rätt till kultur och kulturutövande av biblioteket som plats – det vill säga, av själva biblioteksrummet. Ett föränderligt samhälle och engagerade bibliotekarier har inneburit att tankar om barnbibliotekets utformning som en konsekvens sett olika ut under olika perioder.

Hvenegaard Rasmussen och Jochumsen (2010) beskriver med nedslag i ett antal danska exempel utvecklingen av barnbiblioteket som plats²². I Danmark släpptes 2008 en rapport från danska biblioteksstyrelsen (Enemark Poulsen, 2008) som beskrev och bemötte utmaningar barnbiblioteket då ansågs stå inför. Det gavs även förslag på vad som skulle kunna inkluderas

21. Se även Andersson (2018) i avsnittet *Flerspråkiga barn*.

22. För en liknande internationell utblick se Black och Rankin (2011).

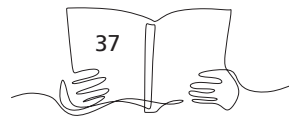

i framtidens barnbibliotek. Hvenegaard Rasmussen och Jochumsen sammanfattar rapporten och bilden av barnbiblioteket som den ger som att barnbiblioteket ”ska vara en plats där man både kan *vara, lära och göra*” (s. 214). För att förstå barnbiblioteket som det ser ut nu (och kan komma att se ut i framtiden), ser forskarna dock först tillbaka genom historien. Exempelen som tas upp i kapitlet visar hur samtidens idéer och ideal format inte enbart innehållet i barnbibliotekens verksamheter utan även den fysiska utformningen av byggnader och rum. Det rör sig exempelvis om pelare på biblioteksbyggnader som för tankarna till romerska antika tempel, tidiga barnavdelningar fria från utsmyckningar för att sätta boken och läsning i centrum (1930–50-tal), inkluderingen av utställningsytor för att biblioteken skulle kunna fungera som ett nav för (barn)kulturen i samhället, experiment med möbler som bjöd in till olika sätt att användas (1960-tal), utformning av biblioteket så att det fick inslag av hemtrevnad och bjöd in till lek (1970-tal), inkorporering av nya medier som videoverkstäder (1980-tal), och inkludering av material som serier, musik, film och datorer utifrån användarnas intressen (1990-tal).

Genom utformningen av biblioteksrummet speglas barnsyn (från becoming till beings), bildningsideal, samhällets utveckling, samt de centrala arenorna i barns liv såsom skola, hem och fritid. Barnbiblioteket är förstås mer än dess fysiska utformning och innehåll av medier. Forskarna diskuterar i kapitlet även upplevelseekonomin där användarna ska erbjudas mer än att enbart låna material, biblioteket som mötesplats, biblioteket som en plats att vistas, bibliotek som en plats för olika sorters lärande, bibliotek som verkstad för utforskande, samt bibliotek som öppnar för användarinflytande. För ett bibliotek som följer med i tiden krävs att det har en distinkt identitet samtidigt som det är flexibelt och möjliggör många olika funktioner. Forskarna skriver:

Biblioteken ska dessutom vara levande i den bemärkelsen att de som en levande organism kontinuerligt förändrar sig. Framtidens bibliotek går inte att utforma en gång för alla, utan det utvecklas hela tiden. (s. 237)

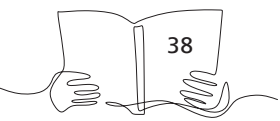
De studier som följer nedan handlar om barnbibliotekets utformning och användning i samtiden. Ofta är utgångspunkten specifika användargrupper som små barn, ungdomar, eller användare av specialbibliotek. I två böcker utforskar Johansson och Hultgren (2015; 2018) biblioteksrummet för små barn genom etnografiska studier. I studierna är delaktighet ett

viktigt studieobjekt för att resonera kring hur barns handlingsutrymme möjliggörs eller begränsas av rummets utformning, aktiviteter och interaktioner²³. Forskarna använder begreppet *en möjliggörande miljö* (2015) för att visa hur såväl biblioteksrummets utformning som den barndomssyn som återspeglas påverkar hur rummet används. Det kan handla om mjuka mattor som ger små barn rörelsefrihet, låga hyllor som möjliggör initiativförmåga och handlingsfrihet, sittplatser som möjliggör interaktioner mellan barn, och mellan barn och vuxna. Studierna kan användas som inspirationskälla för utformning av rummet, för hur rummet kan studeras, och för arbetsmetoder för utveckling av rum och aktiviteter. Resultaten av studierna är omfattande varför vi endast berör ett urval här. Medan bibliotekarierna hade delade meningar kring om de borde befinna sig vid informationsdisken eller röra sig i biblioteket för att fånga upp relevanta frågor visar Johansson och Hultgren att det främst är vuxna och äldre barn som kommer fram när bibliotekarien är bakom disken. För yngre barn är det viktigt att först ha en relation för att de ska känna sig bekväma med att närma sig bibliotekarien. Detta indikerar behovet av en rumslig utformning utan fysiska barriärer i form av informationsdiskar för att inte bara öppna rummet utan även interaktion mellan barn och vuxen personal (2018). Studierna diskuterar också den komplexa utmaningen kring biblioteksrummet som en plats för olika människor och aktiviteter, en plats som ska kunna rymma lek, lugn, lärande, utforskande, interaktion, trygghet samt vara en plats för individen, kollektivet, barn, vuxna och professionen.

Johanssons och Hultgrens studier har ett omfattande empiriskt underlag och fångar in barns, medföljande vuxnas och personalens perspektiv i utvecklingsarbetet av de två biblioteksmiljöerna. En uppsats (Hallings, 2019) som utgår från bibliotekspersonalens perspektiv kring utvecklingsarbete av biblioteksrummet, visade att bibliotekarierna gav uttryck för att det kan vara svårt att föra dialog med små barn för att uppfatta deras behov och önskemål i biblioteksrummet. Det hade därför varit till hjälp när forskare bedrivit följeforskning som biblioteket kunnat dra nytta av. Resultaten av Hallings uppsats visar att rummet och dess innehåll inte används av barnen på sätt som vuxna tänkt sig, exempelvis förekom spring inspirerat av möbler och mjuka mattor. Mjuka mattor och inbjudande ytor bjöd dock också in till interaktioner barn emellan och mellan barn och vuxna. Även om rummet gjorts om för att bjuda in till lek, upplevde personalen att det emellanåt blev en livligare lek än

23. Se även avsnittet *Delaktighet*.

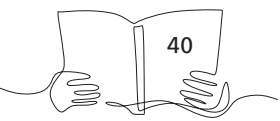
de tänkte att platsen var avsedd för. En av utmaningarna för personalen var därför en periodvis intensiv aktivitet i biblioteksrummet med hög ljudvolym som följd – något som ledde till att nya förhållningsregler arbetades fram på de studerade biblioteken.

En uppsats som intresserar sig för medföljande vuxnas perspektiv undersöker hur dessa vuxna använde småbarnsavdelningen Kanini, samt dessa vuxnas uppfattningar om biblioteket (Holmer, 2018). I uppsatsen görs en jämförelse mellan hur Kanini beskrivs i styrdokument, i intervjuer och med hjälp av observationer av medföljande vuxnas användning av rummet. Genom analysen av styrdokumentet framträder Kanini som *en plats att vara på med och för barn*; som en *mötesplats* som tillsammans med lärande beskrivs som ett av de dominerande sätt som rummet används; som en *plats att upptäcka och lära* där leken är central samt som en plats för *brukarinvolvering*. Av de vuxna uppfattas Kanini som en trygg plats eftersom de kan ha uppsikt över barnen och genom att platsen är säkert utformad, vilket möjliggör för barn och föräldrar att tillsammans utforska. Holmers studie visar hur platsen utformats på ett sätt som uppmuntrar just det gemensamma utforskandet, hur vuxna ”använder Kanini genom barnen” och ”på ett nära deltagande sätt upplever barnavdelningen med och genom sitt barn” (s. 48). Vuxna använder Kanini med sina barn som en plats för *möten och interaktion* där de träffade såväl kända som för dem nya människor, för *deltagande*, som ett *offentligt vardagsrum*, och slutligen som en plats för *boken och leken* där vuxna och deras barn bekantade sig med litteratur och tillsammans lekte. Miljöns utformning som möjliggör denna lek såväl som utforskande och barns deltagande, krockar med vuxnas *beskrivningar* av bibliotek – uppfattningar som snarare ger uttryck för bibliotek som ska vara lugnt och tyst. Holmer beskriver hur Kanini genom att *användningen* av platsen som något annat än vuxnas *föreställningar* om bibliotek tänjer på och utmanar gränserna för vad bibliotek ska vara.

Studier om biblioteksrummet för unga är i en svensk kontext färre än studier om småbarn och småbarnsavdelningar, däremot verkar intresset för unga vara större i Nordamerika varför vi inkluderar några sådana studier nedan. Nilsson (2018) undersöker i sin uppsats bibliotekens arbete gentemot unga genom att studera rumsliga aspekter, närsamhällets påverkan på ungdomsbiblioteket, samt bibliotekariernas kompetens. Den intervjuade bibliotekspersonalen beskriver att ungdomar vill involveras i och påverka biblioteksrummet, men att de upplever svårigheter att nå unga och engagera dem. I uppsatsen diskuteras både upplevelser av biblioteksrummet

som exempelvis en trygg plats, och den fysiska utformningen av biblioteksrummet som viktigt. Framförallt betonas behovet av ett flexibelt rum som möjliggör olika aktiviteter, och som på olika sätt vid olika tillfällen kan tilltala skilda användargrupper där ”alla[s] behov ges utrymme vid något tillfälle” (s. 80). Rummet behöver alltså utformas så att det kan fungera som en mötesplats, kan tilltala de som vill ha det lugnt, de som vill ta del av programverksamheter, såväl som de som vill engagera sig i olika aktiviteter. En utmaning för biblioteken som synliggörs i studien är att när biblioteket fungerar som mötesplats för unga, kan det riskera att störa andra biblioteksbesökare. En del av ungdomarna som kommer till biblioteket gör det för att det saknas andra mötesplatser, snarare än av att de skulle ha ett biblioteksintresse. Detta kunde innebära en stökig och orolig miljö, och innebära att personalen fick ägna sig åt andra uppgifter än traditionellt biblioteksarbete för att hålla stöket nere, eller att ungdomsavdelningens verksamhet och tillgänglighet begränsades. I uppsatsen resoneras kring sätt att utforma verksamhet för att tilltala ungdomar, och tar upp uppsökande verksamhet, samarbete med organisationer i närområdet och att erbjuda resurser i form av exempelvis datorprogram som tilltalar unga. Dessutom diskuterar Nilsson bibliotekariens roll och kompetens, något som aktualiseras utifrån studiens resultat som visar på skiftande arbetsuppgifter och en framträdande roll som ”en tredje vuxen” som möter unga i deras behov av vuxna att prata med.

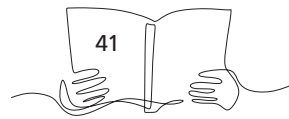
Studien ovan ger alltså bibliotekspersonalens perspektiv. I en nordamerikansk studie som ville fånga såväl ungdomars som bibliotekariers upplevelser av och rekommendationer kring biblioteksrummet för ungdomar (Agosto et al., 2015), användes kommenterade videospelningar gjorda av ungdomar och bibliotekarier från 25 ungdomsbibliotek som det empiriska materialet. Inspelningarna var mellan tre och fem minuter långa och visade det som ungdomarna och bibliotekarierna själva ville berätta om sina bibliotek. Bibliotekarierna ägnade större fokus åt bibliotekets innehåll i form av olika resurser än ungdomarna som snarare fokuserade på rumsliga aspekter och aktiviteter i biblioteksrummet. Forskarna drar slutsatsen att ungdomsbibliotek behöver kreativa och flexibla lösningar så att biblioteket kan fylla flera funktioner, som att ge tillgång till bibliotekens samlingar, ge möjlighet till studier, stötta ungas fritidsintressen genom tillgång till information, ge möjligheter för unga att umgås, samt möjliggöra olika aktiviteter. Studien visar också ungas engagemang att genom videospelningar kommentera biblioteket. Forskarna poängterar därför behovet

av att arbeta på ett sätt som bjuder in unga att påverka biblioteket, marknadsföra biblioteket gentemot unga och att ge dem en upplevelse av äganderätt. Slutligen påpekas också att utvecklingen av biblioteksrummet aldrig kan betraktas som färdig eftersom målgrupper, intressen och behov ständigt förändras.

Biblioteksutvecklingen har de senaste decennierna rört sig alltmer mot delaktighet, interaktion och aktiviteter i biblioteket. Detta avspeglas naturligtvis även i biblioteksrummet, något som studierna nedan om ungas användning av maker spaces (Li & Todd, 2019) samt om specialbiblioteket Biblio Tøyen i Oslo utforskat. Biblio Tøyen är Norges första renodlade barnbibliotek, och är en del av kommunens arbete att rusta upp vad som beskrivs som just ett socialt utsatt område i Oslo. I utformningen av biblioteket involverades barn ur målgruppen för biblioteket (10–15-åringar) vilket påverkade rummets utformning, innehållet i verksamheten samt organiseringen av samlingarna. Böcker och boksamlingar är en relativt liten del av verksamheten och biblioteket är inte bemannat av utbildade bibliotekarier. I tre texter beskriver Vold och Evjen arbetet med Biblio Tøyen utifrån aspekter som fokuserar på platsen, innehållet biblioteket fylls med (2016; 2020) och personalens syn på verksamheten (2018).

Den första texten om Biblio Tøyen (Vold & Evjen, 2016) är ett konferensbidrag som publicerades ett år efter bibliotekets öppnande 2015 och ger inblick i organisering och placering av bibliotekets samlingar, något som alltså utformats med användarinflytande från unga. Detta innebär att medierna placeras på en hylla som biblioteksanvändarna själva väljer, hyllor som har både traditionella teman och genrer (som ”deckare” och ”sport”), och icke-traditionella (som ”förbjudet för vuxna”). Medierna är chippade och återfinns genom scanners som bibliotekspersonalen har. Detta sätt att organisera samlingarna innebär att titlar kan placeras på olika ställen av olika människor vid olika tidpunkter, vilket beskrivs skicka ”a clear message that this library is not just designed for, but by its users” (ingen paginering), och signalera att det är just de unga användarnas plats. Detta sätt att hantera samlingarna innebär att serendipitet så att säga är inbyggt i bibliotekets utformning. Forskarna diskuterar fördelar som att det möjliggör upptäckter av det oväntade, såväl som utmaningar som att det kan vara svårt för barn att självständigt finna titlar eller böcker av specifika författare. Själva rummet är utformat på ett sätt som speglar den urbana miljön utanför biblioteket. Medierna är inte det centrala i rummet, utan snarare olika aktiviteter, experiment och umgänge; och miljön är för-

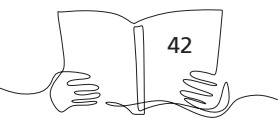

ändringsbar genom bland annat flyttbara hyllor. Vold och Evjen skriver att detta sätt att utforma barnbibliotek där barn involverats i dess utformning ”creates room for new discoveries rather than for the conventional order in the libraries”, och att personalen behöver ett ha ett ”adaptable mindset” (ingen paginering).

Då Biblio Tøyen inte är en traditionell biblioteksverksamhet och personalen inte är utbildade bibliotekarier, beskriver Evjen och Vold (2018) att de kunde agera som biblioteksentreprenörer och därmed hade stor frihet att såväl utforma verksamheten som att definiera de egna rollerna vid bibliotekets start och, därefter den vardagliga verksamheten. I en artikel med fokus på personalen undersöker forskarna formandet av biblioteket som en tredje plats²⁴ samt biblioteket som en plats för barnens delaktighet. Förhållningsregler var en av de saker som behövdes för att platsen skulle bli trygg, välkomnande och användbar för barnen och personalen. Personalen betonade också i intervjuerna deras ambition att skapa en viss typ av atmosfär, och att detta vägledde dem i beslut gällande verksamheten. Ett led i detta är relationen mellan användare och personal. I artikeln beskrivs exempelvis hur barn välkomnas med namn när de stiger in i biblioteket och hur tillgång begränsas för gästande. Relationer beskrivs också som grunden för barns delaktighet och möjligheter till empowerment. Personalen resonerar kring barnens delaktighet och beskriver att barn blir lyssnade på, uttrycker sig och påverkar vad som sker i biblioteket genom vad som inspirerar dem.

I en senare uppföljning visar Vold och Evjen (2020) att barnen på Biblio Tøyen använde biblioteket av en rad olika anledningar. Särskilt uppskattades biblioteket som en plats att mötas på eller bara vistas i, men det var också en plats för att genomföra olika aktiviteter, göra läxor och ägna sig åt läsning i. Det senare diskuteras i bokkapitlet eftersom en tidigare studie (Evjen & Vold, 2018) visat att läsning och litteraturförmedling inte lyftes upp som viktig av personalen, men däremot var ett framträdande tema när barnen pratade om vad de gillade med biblioteket. Studien visar också att personalen är viktig för barnens upplevelser – att en introducerande rundvisning när barnen är nya hjälper till att grunda relationsbyggandet, men att alltför strikta regler (och straff när dessa inte följs) kan göra att barnen fjärrmar sig. Barnen uppskattade att deras deltagande i aktiviteter byggde

24. Med hänvisning till Oldenburg (1989) om tillgängliga platser att vistas utan högre kostnad och som är något annat än hemmet eller arbetsplats.

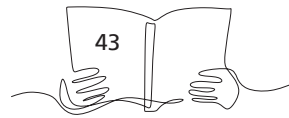

på frivillighet och att de inte pressades att delta. Att delta på egna villkor på en plats och med personal som barnen känner sig trygga med kan bidra till att de vågar testa nya saker och utmana sig själva, vilket enligt forskarna kan leda till empowerment.

Li och Todd (2019) intervjuade ungdomar i Nordamerika för att undersöka hur de upplevde maker spaces samt vad dessa platser möjliggjorde för ungdomarna. Studien visar att användningen av maker spaces handlade om att *skapa, lära, umgås* och att ägna sig åt eller upptäcka nya *intressen*. Maker spaces gav konkreta möjligheter för unga att fritt skapa utifrån olika intressen och på olika sätt – exempelvis genom att programmera och använda 3D-skrivare. Platsen gjorde att ungdomarna kunde använda teknik som de inte hade tillgång till på andra sätt. Skapandet bidrog med uppskattade konkreta produkter som gjorde det lättare för ungdomarna att arbeta vidare när de stötte på problem. Lärandet innebar möjligheter att utifrån eget intresse fördjupa sig för att skaffa kunskap, främst om teknologi, kodning, matematik och naturvetenskap. Ungdomarna i studien upplevde att detta gav kunskaper som de kunde få konkret användning av både nu och i framtiden. Den sociala aspekten – att umgås med vänner, träffa nya vänner, samarbeta och ha kul tillsammans – var även det en viktig faktor till varför ungdomarna besökte lokala maker spaces. Slutligen innebar maker spaces att unga kunde fördjupa sig i befintliga intressen, såväl som att nya intressen väcktes när platserna och personalen introducerade ungdomarna för nya företeelser. Just friheten och frånvaron av tvång och styrning framstod som viktigt för ungas nyfikenhet och engagemang. Avslutningsvis i artikeln sammanfattas ett antal slutsatser kring vad som kan vara bra för bibliotek att tänka på vid utformningen av maker spaces. Det beskrivs som viktigt att aktiviteter utgår från ungas intressen, att det ska finnas olika aktiviteter som kan tilltala olika personer, och slutligen att aktiviteterna bör ha en bredd och omfatta såväl ny teknik som traditionellt hantverkande.

Studierna ovan har framförallt fokus på användningen av biblioteksrummet och vad biblioteksrummet ger uttryck för. En uppsats från Konstnärligt masterprogram²⁵ vänder något på perspektivet genom att ta utgångspunkt i designaspekter och rumslig gestaltning. Erixån (2013) genomförde workshops med 9–12-åringar för att ta fram ett koncept för rumslig gestaltning som inspirerade till lekfullhet och läslust. Som ett examens-

25. Som ett examensarbete i en konstnärlig utbildning har inte denna uppsats andra krav än uppsatser inom samhällsvetenskapliga utbildningar och saknar exempelvis teoretisk förankring.

arbete i en konstnärlig utbildning presenterats i uppsatsen förslag på hur rummet kan utformas – snarare än att problematisera rummet²⁶. Förslagen utformades utifrån att miljön skulle kunna ge lugn och avskildhet såväl som att bjuda in till gemenskap. Rummet skulle också möjliggöra fantasi och ge trygghet samtidigt som det skulle vara en fungerande arbetsmiljö för barnbibliotekarierna och utformas så att det inte störde övriga biblioteksbesökare. Lösningarna handlade därför om att skapa rum i rummet och att arbeta med ljus och skuggor.²⁷

Vad studierna i detta avsnitt framförallt visar är de utmaningar som finns förknippade med utformningen av biblioteksrummet. Det ska möjliggöra för unga att träffas och umgås, men ska samtidigt erbjuda lugn och studiero. Det ska vara en plats som små barn kan utforska men får inte bjuda in till för mycket lek. Det ska vara plats som är ungas att påverka samtidigt som vuxna har ansvaret och sätter förhållningsregler, och så vidare. Det framstår som ett dilemma att biblioteksrummet ibland inte används på det sätt som avses (framförallt när det upplevs bjuda in till för mycket lek och för hög ljudvolym), samtidigt som medföljande vuxna inte ser platsens potential eftersom de har en mer traditionell syn på biblioteket. Lösningen på dessa utmaningar beskrivs vara flexibilitet. En lösning som bär på sin egen utmaning – hur ska en ofta utrymmesbegränsad plats rymma alla de funktioner som önskas och hur kan den utformas för att erbjuda något för alla olika grupper av barn och unga?

Det digitala biblioteket

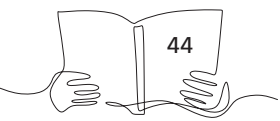
Barn- och ungdomsbiblioteket och dess tjänster finns också digitalt via hemsidor och bibliotekskataloger. Studierna vi funnit spretar något innehållsmässigt – och denna typ av studier blir dessutom snabbt föråldrade. Gemensamt för studierna oavsett studieobjekt är att de på ett eller annat sätt behandlar tillgänglighet, användarvänlighet och barnsyn.

2014 genomförde Frankow Crivellaro en analys av fyra biblioteks hemsidor för att se hur barn bemöttes i det digitala biblioteksrummet. I uppsatsen användes en socialsemiotisk bildanalys²⁸ för att studera vilka aktiviteter som

26. Uppsatsen har också andra krav på exempelvis teoretisk förankring än uppsatser inom samhällsvetenskapliga ämnen.

27. För den som söker konkreta tips och råd finns den något äldre *Designing space for children and teens in libraries and public places* (Feinberg & Keller, 2010).

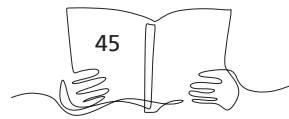
28. Hemsidan studerades som en helhet bestående av olika element där bild och text samspelar och beroende på hur de samspelar sänder ut olika budskap.

lyfts fram på hemsidorna samt vilket förhållningssätt till eller syn på barn som framträder. Uppsatsförfattaren påtalar utifrån resultaten av studien vikten av att ”fråga sig både vilken sorts plats man vill att det virtuella biblioteket ska vara och hur man vill bemöta barn i det virtuella rummet” (s. 75). De fyra hemsidorna var utformade på olika sätt även om ingen av dem vände sig till eller var anpassad för små barn. Exempelvis kunde det initiala gränssnittet vara anpassat efter barn, men när besökaren klickade sig vidare ledde länkarna till svårnavigerade och svåröverskådliga katalogträffar. Analysen visade också att vuxennärvaron såg olika ut och kunde vara allt från en central del av hemsidan där personalen presenterades, till ”ett opersonligt institutions-jag”, till ett uppmuntrande erbjudande för barnen. I analysen resonerar Frankow Crivellaro kring barnperspektiv och vuxenperspektiv och vad som signaleras genom hemsidornas utformning. Exempelvis när en hemsida var utformad på ett sätt som skulle tilltala barn och kanske antyda att sidan var gjord av barn men där så inte var fallet – detta jämfört med en hemsida där barnens agens var tydlig och framträdande genom att det exempelvis var barn som boktipsade. Ytterligare en slutsats i studien är att det digitala biblioteket i form av hemsidan främst handlade om att locka till och marknadsföra det fysiska biblioteket. Det var i det fysiska biblioteket barnen kunde ”göra” och vara aktiva – något som endast en av hemsidorna inbjöd till.

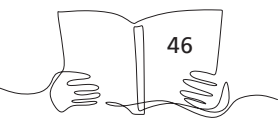
Martens (2012) genomförde en forskningsöversikt av forskningsartiklar publicerade mellan 1988–2010 för att se hur användarvänligheten för 7–12-åringar såg ut i tre digitala bibliotekstjänster: digitala biblioteks-kataloger (OPACs), digitala bibliotek samt digitala boksamlingar där verk i fulltext tillgängliggjordes. I studien beskrivs hur barns mentala och fysiska utveckling (som motorik) påverkar hur användarvänliga dessa resurser är. Exempelvis beskrivs att barn kan ha svårt att förstå genreindelning och hierarkisk klassifikation av verk, att hur symboler förstås påverkas av kultur och kontext, att språket ofta är svårt, och att barns lärande ofta behöver förankras i deras upplevelser varför det kan vara svårt att förstå eller hantera metaforer eller homonymer. Utformningen av digitala resurser behöver därför ta hänsyn till barns utvecklingsnivå. Samtidigt som de måste tilltala de äldre barnen, får de inte heller göra det för svårt för de yngre.

Ytterligare ett tema är hur hemsidor används för att sprida information till barn och föräldrar. Gustafsson (2021) undersöker ett urval biblioteksplaner

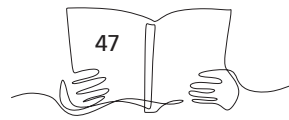
och hemsidor, och skriver något motsägelsefullt att hemsidorna används för att "sprida information till barn och unga och inte som ett sätt att marknadsföra sitt bibliotek" (s. 58). Informationen på hemsidorna handlade bland annat om att visa vilka e-medier biblioteken erbjuder, samtidigt som analysen av biblioteksplanerna gav uttryck för att barns och ungas användning av digitala medier sågs som problematiskt utifrån antaganden om att detta påverkade läsningen av fysiska böcker negativt. I biblioteksplanerna beskrivs möjligheter med digitalisering och bibliotekets webbplatser såsom ökad tillgänglighet, att synliggöra bibliotekens utbud samt interaktion och delaktighet. Uppsatsförfattaren skriver dock att dessa uttryckta möjligheter inte riktigt omsatts i praktiken på hemsidorna, vilket bland annat skulle kunna bero på att bibliotekspersonalen i studien inte i någon större utsträckning kunde påverka hemsidans utformning och innehåll om detta styrdes centralt i kommunen.

En studie av Ely, Willett, Abbas och Agosto (2021) undersöker ett specifikt tema på bibliotekens hemsidor, nämligen råd och information till vuxna om barns skärmanvändning. 500 hemsidor studerades men endast 44 av dem (8,8 procent) hade någon form av information. Ofta var det enbart länkar till externa resurser (unmediated), och av dessa var det endast 11 som hade medierat informationen genom att exempelvis sammanfatta (mediated links), eller genom att bibliotekspersonalen själva skrivit text, samt kommenterade resurserna som det länkades till (mediated). Forskarna identifierade sju kategorier av information på bibliotekssidorna där den absolut största handlade om säkerhet/trygghet på internet (internet safety). Därutöver fanns även teknik som verktyg, bedömning av innehåll, bibliotekspolicy, skärmtid, integritet och säkerhet (security). I studien diskuteras den bild av barn, vårdnadshavare och digitala resurser som upprätthålls genom vad som inkluderas på hemsidorna. Det som framträder i analysen är att bibliotekens hemsidor förstärker och återskapar rådande diskurser om nätet som farligt, samt vad som i sammanhanget kan betraktas som gott föräldraskap. Temat med fokus på säkerhet/trygghet innebar exempelvis att internet framställdes som en otrygg plats, barn som naiva, okunniga och i behov av skydd, och vårdnadshavare som ansvariga för att skydda barnen. Att bibliotekarierna främst hänvisade till andra källor diskuteras som ett eventuellt uttryck för osäkerhet hos personalen gällande den egna kunskapen på området. Istället för att ge råd eller själva fungera som resurser och skapa innehåll framstod alltså bibliotekarierna som några som kurerade innehållet och hänvisade till andra som experter.

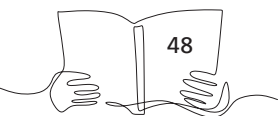
Unga IT-vårdar var en gemensam satsning från arbetsmarknadsförvaltningen och kulturförvaltningen i Stockholms stad, där nyanlända ungdomar hjälpte biblioteksbesökare med IT-relaterade frågor. Satsningen syftade både till att stärka språk och självförtroende hos IT-vårdarna och till att höja den digitala delaktigheten hos kommunens invånare. Projektet har studerats i två uppsatser. I Ericsons uppsats (2020) dras utifrån analys av policydokument slutsatsen att satsningen är lösningen på två olika demokratiska ”problem” som båda handlar om integration. Dels social integration för IT-vårdarna genom uppdraget, dels digital interaktion genom att minska den digitala klyftan hos allmänheten. Dock konstaterar Ericson att det i praktiken endast var det första ”problemet” som utvärderades och framstod som det viktiga. Satsningen kunde alltså betraktas som en instrumentell etableringsinsats och uppsatsförfattaren skriver att ”[v]erksamhetens digitala förankring har snarare funktionen att sysselsätta de deltagande ungdomarna i deras arbete på biblioteket än att utgöra riktiga verksamhetsmål” (s. 61). Det IT-vårdarna kunde hjälpa besökarna med var främst operativa färdigheter, till exempel att använda skrivaren, då de själva saknade sådan medie- och informationskunnighet som krävdes för att hjälpa andra med detsamma. IT-vårdarna blev en avlastning för bibliotekspersonalen som har som uppdrag att arbeta med MIK, strategisk kompetens och digital delaktighet. Ericson beskriver detta uppdrag som en infekterad fråga då det varit otydligt, fallit mellan stolarna, samt rått diskussion och oenighet inom bibliotekariekåren om MIK bör ingå som en del av bibliotekets uppdrag. I och med den avlastning som IT-vårdarna blev skriver Ericson att det finns en risk att bibliotekarierna i än mindre utsträckning arbetar med eller fortbildar sig i frågan. Samtidigt beskrivs behovet av digital inkludering för många medborgare, där biblioteket är en viktig resurs och där unga IT-vårdar kan vara en del av lösningen.

Rollenhagen (2019) intervjuade i sin masteruppsats unga IT-vårdar för att studera hur projektet bidragit till integration. Studien visade att ungdomarna själva upplevde att anställningen gett dem bättre språkkunskaper, mer kunskap om det svenska samhället, utökat deras sociala nätverk och gett dem bättre självförtroende. Trots några fall av kränkande behandling på grund av IT-vårdarnas utländska bakgrund hade de överlag blivit vänligt bemötta i kontakten med personal och besökare. De sociala kontakterna hade främst bidragit till ökad förståelse för det svenska samhället, snarare än till vänskapsrelationer. IT-vårdarna blev dock vänner med varandra vilket ledde till minskade känslor av ensamhet. Studien visar också att det

var positivt att ha flera språk representerade på biblioteket, samt att projektledningen uppfattat IT-värdarnas aktiva påverkan på projektet som en viktig faktor för framgång.

Temat kring det digitala biblioteksrummet framstår som något svårdefinierat och spretigt i de få studierna vi funnit. Samtidigt – med tanke på pandemins förflyttning av biblioteksverksamheten till digitala arenor, samt barns ökade medieanvändning – bör det vara relevant för biblioteket både med kunskap om barns behov och användning av bibliotekets digitala resurser, och kunskap om hur sådana resurser kan utformas – och därmed alltså med fler studier på temat.

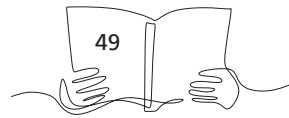

Barnbibliotekarien

Rydsjö och Elf beskriver 2007 att barnbibliotekarieprofessionen inte studerats i någon större utsträckning. 2019 skriver Lindberg i sin studie om barnbibliotekariers kompetenser att det till stora delar fortfarande är så. Däremot har barnbibliotekets verksamheter och riktade arbete gentemot olika grupper rönt större intresse. De studier vi funnit om barnbibliotekarieprofessionen rör främst yrkeskårens kompetenser samt yrkeskårens förhållningssätt till barn och barns läsning²⁹.

Vi inleder detta kapitel med en studie om 8–12-åringars syn på bibliotekarier och biblioteket, så som det utforskats genom intervjuer och barns teckningar i Norrbys magisteruppsats (2010). Barnens upplevelser påverkas av ifall beståndet upplevs som uppdaterat och lockande, samt om biblioteket inspirerar till att vistas där. I likhet med de studier som presenteras av Rydsjö och Elf (2007) upplevs biblioteket överlag som positivt och välkomnande av barnen, men barnens upplevelser är beroende av det bemötande de får. Avgörande i bemötandet är att bibliotekarien tar sig tid, är lugn, vänlig, ger god service, samt är uppmärksam och engagerad i barnet hen möter. Barnen uppskattade även när bibliotekarien kände igen dem. Bibliotekarier som uppfattas som stressade kan uppfattas som virriga, eller värre, otillgängliga. Barnen i studien gav uttryck för att de var oroliga för att avbryta eller störa bibliotekarien vilket kunde leda till att de inte bad om hjälp, eller att de valde en bok som de egentligen inte ville ha. Barns föreställningar om barnbibliotekarier är att de kan se ut på olika sätt och ser ut som de flesta andra. Samtidigt förekommer stereotyper i form av bibliotekarien som en äldre kvinna med glasögon och strama kläder. Norrby tolkar utifrån sin analys av barnens utsagor att barnbibliotekariers arbetsuppgifter och kompetenser handlar om att ha god litteraturkännedom, att ge bra boktips, att organisera biblioteket, hjälpa barnen att hitta och att hålla ordning på stökiga personer.

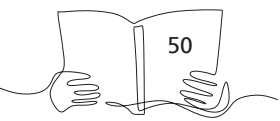
29. Se avsnittet *Synen på barns läsning* i kapitlet *Läs- och biblioteksvanor*.

Kunskap och arbete

Barn- och ungdomsbibliotekariers arbete är skiftande och omfattar en rad olika arbetsuppgifter och verksamheter riktad till olika målgrupper. På biblioteket finns så kallad inre tjänst med tid för bland annat beståndsarbete och planering av såväl övergripande långsiktig verksamhet som specifika programpunkter (som sagostunder, bokklubbar, skrivarläger och så vidare). Den så kallade yttre tjänsten består av bemanning i informationsdisken eller när bibliotekarien håller i diverse programpunkter. Dessutom ingår i många tjänster utåtriktad verksamhet som innebär samarbeten och besök hos andra aktörer som arbetar med målgrupperna, exempelvis barnhälsovården och fritidsgårdar. Utöver denna vardagliga kontinuerliga verksamhet är en viktig del i många tjänster det utvecklingsarbete som sker i projektform. Sådant projektarbete ställer ytterligare krav på planering, samverkansförmåga och initiativförmåga, samt dokumentation och utvärderingar. Utöver skiftande arbetsuppgifter möter bibliotekarien också olika grupper av barn och unga som har olika behov, förutsättningar och intressen – och som vi såg i texten ovan är alltså interaktionen med dessa barn avgörande för deras upplevelser av biblioteket. Det komplexa arbete som barn- och ungdomsbibliotekarier utför har lett till försök att sammanställa vilka kompetenser professionen bör ha för att på bästa sätt kunna möta barn och unga, samt för att kunna utforma relevant bibliotekservice för dessa grupper.

International federation of library associations (IFLA) har producerat tre dokument som ger riktlinjer för biblioteksarbete gentemot barn 0–18 år (*IFLA guidelines for Library Services to Children aged 0–18, 2018*), gentemot bebisar och småbarn (*Guidelines for Library Services to Babies and Toddlers, 2007*) samt gentemot unga vuxna (*Guidelines for Library Services For Young Adults, 2008*). I dessa dokument beskrivs de kompetenser och egenskaper en barnbibliotekarie bör ha. Barnbibliotekarien som ska arbeta med små barn ska ha relevant utbildning, en vårdande (nurturing) attityd, vara kreativ, ha kunskap om barns litteracitet, ha god litteraturkännedom, kunna planera och kommunicera, samt ha flerkulturell kompetens. Dessutom ska kåren vara representativ och spegla medborgarna. Utöver de kompetenser och egenskaper som nämns ovan ska barnbibliotekarien upprätthålla en hög etisk standard, kontinuerligt fortbilda sig, vara socialt kompetent, kunna samarbeta, kunna planera, genomföra och utvärdera projekt och verksamheter, kunna organisera arbete och bestånd, ha kunskap om barns och ungas utveckling, samt kunna utforma biblioteksverksam-

heten så att den är tillgänglig för alla oavsett funktionsförmåga, socioekonomiska villkor, kulturell bakgrund, språk etcetera. I riktlinjerna för arbetet med unga vuxna lyfts även vikten av respekt, flexibilitet, att ha kunskap om ungas kultur och ungdomskultur att kunna arbeta *tillsammans* med unga, att kunna företräda ungas intressen samt att ha god kännedom om olika medier. Dessa listor uttrycker alltså vad som enligt organisationen är önskvärt hos de som arbetar gentemot barn och unga på bibliotek.

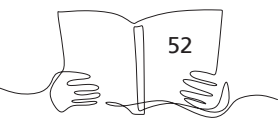
Liknande kompetenser beskrivs i studier som utgått från intervjuer med bibliotekarier och chefer. Peng (2019)³⁰ beskriver att barnbibliotekariens kompetenser kan betraktas som en blandning av kunskaper som både är specifika och generiska, samt personlighet och attityd. I artikeln understryks också att kompetensutveckling behöver vara ständigt pågående för att bibliotekarien och biblioteken ska hålla sig uppdaterade, och kunna utveckla verksamhet och arbetsmetoder som möter teknik- och samhällsutvecklingen. De specifika kunskaper som nämns är: kunskap om barns och ungas utveckling och behov, samt kunskap om trender i skola och populärkultur som påverkar barnen; kunskaper relevanta för att driva biblioteksverksamheten vilket kan handla om kunnskap gällande styrdokument och kunskap att omsätta dessa i verksamheten; kunskap om att sätta mål för verksamheten och planera projekt samt att genomföra dem; kunskap om litteratur och organisering av bibliotekens samlingar; kunskap om användarcentrerad marknadsföring; samverkansförmåga och nätverkande med aktörer i det omgivande samhället; samt pedagogiska färdigheter. De generiska kunskaperna är användbara i flera olika kontexter och inkluderar: språkkunskaper, samarbetsförmåga, problemlösning, självständighet, flexibilitet, stresshantering, förmåga att läsa av människor samt att planera sin tid. Enligt informanterna i studien bör barnbibliotekarier dessutom ha följande personlighetsdrag: vara tålmodiga, livfulla (vivacious), vänliga, nyfikna, barnkära och kärleksfulla.

Även Lindberg (2019) som diskuterar centrala kompetenser för barnbibliotekarier lyfter att kompetenserna ofta är kopplade till personliga egenskaper. Särskilt syns det i relation till förtroendeingivande bemötande och relationsbyggande då informanterna i studien (barnbibliotekarier och chefer) – likt informanterna i Pengs studie – betonar vikten av engagemang och intresse. Ytterligare kompetenser som tas upp av barnbibliotekarierna

30. Studien genomfördes i Taiwan.

var litteraturkännedom, kunskap om olika medier, förmågan att anlägga olika perspektiv på sitt arbete – exempelvis utifrån barnkonventionen eller vetenskapligt förankrade begrepp. Chefernas perspektiv skilde sig något från barnbibliotekariernas och betonade specialisering, samverkan, initiativrikedom, självständighet, kommunikation, samt att såväl erövra som att dela med sig av kunskap. Lindberg beskriver de identifierade kompetenserna som komplexa och mångsidiga, och som något som lärs såväl under utbildning (även om det inte finns specifika inriktningar för barnbibliotek) som i organiserad fortbildning, samt genom mer informella kanaler i form av kollegor och nätverk. Bibliotekarierna förklarar att initiativ till kompetensutveckling ofta kommer från dem själva, men att de saknar strategiskt tillvaratagande av nya kunskaper i organisationen. I chefernas resonemang om kompetensutveckling synliggörs en uppfattning om barnbibliotekarierna som engagerade och nyfikna, och då kan möjligheter till fortbildning verka motiverande. Här ges uttryck för det Lindberg benämner ”kall-logiken”, och hon skriver att arbetet inte bör ”förväntas utgöra sin egen belöning” (s. 25). Lindberg problematiserar i studien just yrket som ett kall, professionens status, rörliga mål för omvärldsbevakning och kompetensutveckling, den komplexa kompetensbilden i relation till formell utbildning, samt vad som eventuellt kan vinnas på att inkludera läsning av vetenskapliga texter som en del av bibliotekariers arbete. I studien betonas även vikten av att kunna ”artikulera den unika kunskapen och att inom professionen reflektera över de grundantaganden och förhållningssätt det egna arbetet vilar på” (s. 28).

Kompetens har också diskuterats i relation till specifika verksamheter eller uppdrag som sagostunder (Hedemark & Lindberg, 2017), läsfrämjande (Lindberg et al., 2020; Lindberg, 2020), och hur pedagogik kan förstås i arbetet med barn 0–6 år (Tellgren, 2020). I en mindre studie som rapporterats i ett konferensbidrag diskuterar Hedemark och Lindberg (2017) profession utifrån barnbibliotekariers arbete med sagostunder. Fokusgruppsintervjuerna med bibliotekarierna synliggjorde dels att sagostunder var en svårdefinierad aktivitet, dels två förhållningssätt till professionens uppdrag att antingen (högläsa böcker eller berätta utan bok. Skillnaden i förhållningssätt kunde också kopplas till yrkeserfarenhet där mer erfarna bibliotekarier i högre grad uppfattade sig som historieberättare som la ner mycket tid på att förbereda sagostunderna. Oavsett de två skilda förhållningssätten framträdde i bibliotekariernas diskussioner en uppfattning om biblioteket som en plats (med potential) för magiska upplevelser och

fantasi genom möten med böcker och berättelser. I studien problematiseras att antaganden om barn som nyfikna och fantasifulka kan leda till stereotypifiering och att vissa barn exkluderas. Forskarna resonerar vidare kring hur bibliotekariers personliga identitet kan sammanflätas med deras yrkesutövning och förhållningssätt till denna. Sådan sammanflätning gör det svårare att förhålla sig kritiskt reflekterande till sitt professionsutövande och de metoder man arbetar med.

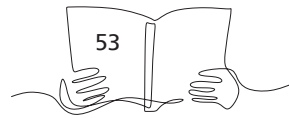
Läsfrämjande som professionellt objekt var ett projekt som diskuteras i en rapport med samma namn (Lindberg et al., 2020). Ett professionellt objekt är det som är kärnan för en yrkeskår, det vill säga det som yrkeskåren genom de syften och mål som finns för verksamheten ska åstadkomma³¹. Rapporten ger inblick i bibliotekens läsfrämjande arbete³² utifrån den fortbildningskurs för bibliotekarier och den följeforskning som gjordes i projektet. Arbetsmetoder, förhållningssätt och det som förmedlas i form av läsning och litteratur är exempel på vad som tas upp. I rapporten ges även en bakgrund till bibliotekens läsfrämjande arbete och tidigare studier om bibliotekariers kompetens kopplat till läsfrämjande. Resultaten, som mynnar ut i ett antal sammanfattande strategiska förslag, handlar till stor del om behov av förankring av arbetet, strategiskt arbete samt kritisk reflektion. Exempelvis beskrivs behov av strategisk planering och utvärderingar, tillvaratagande och implementering av kompetensutvecklande insatser, problematisering och arbete utifrån en iakttagelse att det i det läsfrämjande arbetet finns en ”mediehierarki som placerar den tryckta boken främst”, samt förankring av arbetet i forskning – inte enbart litteraturkännedom (s. 25).

Projektet har också beskrivits i ett konferenspaper (Lindberg, 2020) där ett resonemang förs kring de specifika kompetenser som behövs i läsfrämjande arbete. Lindberg problematiserar en vaghet kring hur arbetet beskrivs, något som också återfinns i flera av de andra citerade studierna i detta avsnitt (se Hedemark & Lindberg, 2017; Lindberg, 2019), samt hur teknikutveckling och andra förändringar i omvärlden, kan upplevas såväl löftesrika som hotfulla. Kompetensområden som diskuteras handlar om uppföljning och utvärdering, digitalisering, tillgänglighet, läsning, målgruppskännedom³³ och litteraturkännedom. Lindberg fördjupar också diskussionerna kring möjligheter och

31. Se Folkesson (2004; 2007).

32. Ej specifikt barnbibliotekets.

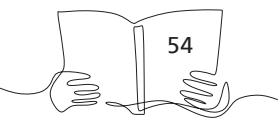
33. Även Hedemark (2018b) påtalar vikten av breda och djupa kunskaper om barn och unga, samt dessas varierande läspraktiker.

tillvaratagande av kompetensutveckling (såväl formell som informell), och resonerar exempelvis om innehållet i bibliotekariernas eventuella lästid och huruvida forskningsresultat kan ingå i denna. Slutligen diskuteras vad som kan antas vara en hållbar professionsutveckling och fyra ledstjärnor för en sådan presenteras: att tydliggöra mål och syften, att genomföra adekvata utvärderingar, att arbeta forskningsorienterat samt att utveckla den kollektiva kompetensen (se s. 55).

Kunskap kan vara såväl uttalad som outtalad och förkroppsligad – något som Tellgren (2020) intresserar sig för i sin masteruppsats kring pedagogisk kunskap i barnbibliotekariers arbete med barn 0–6 år. Uttalad kunskap synliggörs i strategier som handlar om anpassning av verksamheten efter barngruppen, det läsfremjande arbetet och i interaktionen med barnen. I samarbete behövs dessutom kunskap om förskolans kontext, arbetssätt och pedagogiska utgångspunkter, ”för att kunna formulera vad den egna rollen ska vara i samarbetet” (s. 69). Outtalad kunskap identifierar Tellgren i de intervjuade bibliotekariernas barnsyn, vikten av att barn får använda kroppen i utforskande och vikten av fantasi i utveckling och lärande. I uppsatsen identifieras olika förhållningssätt eller självbilder, där de två polerna indikerar antingen fokus på förskolepedagoger och föräldrar samt barnens utveckling och lärande, eller fokus på barnens önskemål och lust där lärandet är en biprodukt. Tellgren förklarar att bibliotekarierna ofta pendlar mellan dessa beroende på situation.

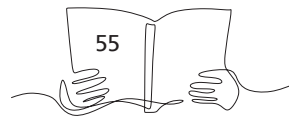
Flera av studierna i detta kapitel har berört behovet att hålla sig uppdaterad och att fortbilda sig. Lindberg och Pilerot (2023) har undersökt folkbibliotekariers omvärldsbevakning och sammanfattar denna som en ”brokig och dynamisk praktik” (s. 6). Anledningen är att omvärldsbevakningen ofta är individuell och integreras i andra arbetsuppgifter snarare än att ta sig uttryck som strukturerad och metodfast praktik. Omvärldsbevakning uppmuntras i organisationen och betraktas som viktig för att hålla god kvalitet, för att verksamheten ska vara relevant för bibliotekens användare och för att biblioteken ska vara förberedda inför framtida utveckling och utmaningar. Bibliotekarierna utgår från sina arbetsuppgifter i sin omvärldsbevakning och denna handlar därför ofta om teman, arbetsmetoder och målgrupper som är aktuella i den egna tjänsten. Därutöver framgår att omvärldsbevakning omfattar lokalsamhället, kommunikation med användare samt bibliotekssektorn nationellt och internationellt. Barn- och ungdomsbibliotekarier har i högre grad än annan bibliotekspersonal tid avsatt i tjänsten för omvärldsbevakning.

Den tidigare nämnda studien av Lindberg (2019), där barnbibliotekarier och chefer intervjuades, tog upp bibliotekariernas medvetenhet om och förmåga att anlägga olika perspektiv på sin verksamhet. Återkommande i många studentuppsatser och studier är begreppsparet barns perspektiv och barnperspektiv³⁴, något Johansson (2010) resonerar kring i ett antologikapitel om barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv. Begreppsparen markerar en skillnad mellan vem som har tolkningsföreträde där bara barn kan ha ett barns perspektiv (särskrivet), och där vuxna (genom sitt vuxenperspektiv) försöker tillvara barns intressen genom att anta ett barnperspektiv (sammanskrivet). I texten ställs den retoriska frågan varför begreppet barnperspektiv behövs och Johansson resonerar kring det ålderssystem eller generationsordning som hierarkiskt ordnar och särhåller människor utifrån ålder, samt fördelar resurser mellan generationer. Å ena sidan innebär åtskillnaden att det synliggör barn som en grupp med särskilda rättigheter och behov. Å andra sidan kan det riskera att upprätthålla en position av underordning, samt att dölja de många olika grupper och kategorier en människa kan tillhöra. Begreppsparet knyts också samman med empowerment (egenmakt och möjligheten och kunskaper att påverka sin situation) i en problematisering om inflytande och vem som har handlingsutrymme att ta initiativ. Samtidigt lyfts resonemang som visar att hierarkier och empowerment är beroende av och ser olika ut beroende på kontext, situation och interaktioner.

I Johanssons (2010) studie av barnbibliotekarier noterade hon ett tydligt barnperspektiv som kom till uttryck genom bibliotekariernas önskan att se barnen, öppna upp för deras inflytande, och att stimulera lust och glädje i barnens läsning och möte med biblioteket. Bibliotekarierna såg också på sig själva som vuxna som barn inte behöver prestera inför, som barn kan få hjälp av när de har frågor, och som en del av samhällets sociala skyddsnet. I betoningen på prestationsfrihet fanns ett avståndstagande från synen på barn som lärsobjekt som ska fostras och utbildas. Det samtidigt som skolan, där en sådan syn är mer tydlig, också arbetar med läsfrämjande, och att samarbete med skolan kan vara ett sätt för biblioteket att nå alla barn. Johansson förklarar motståndet mot att sammanblandas med skolan med hur bibliotekarierna såg på den egna yrkesidentiteten. Då är det inte nödvändigtvis så att bibliotekariers och pedagogers barndomssyn skiljer sig åt, snarare upplevde sig barnbibliotekarierna som företrädandes en

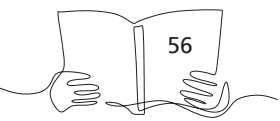
34. Se även Bergnehr (2019) i avsnittet *Urval av analysmodeller och teorier*.

annan kultur. Det sociala mötet, den initiala kontakten med barnet, lyfts fram som central i barnbibliotekariens arbete. Johansson beskriver att det egentligen inte är ett barnperspektiv som barnbibliotekarier försöker förstå, utan snarare den andres perspektiv, som alltså inte baseras på ålder. Även biblioteksrummet, och barns anspråkstagande av detta genom sina kroppar var något som lyftes av barnbibliotekarierna, där en förståelse av barns och vuxnas olika behov synliggjordes. Johansson sammanfattar att hon i barnbibliotekariernas förhållningssätt ser ”en strävan att överskrida ålder, att uppvärdera nuet samt att skapa rum för att barnets kompetenser och resurser ska komma till uttryck” (s. 45). Det handlar alltså om att professionen värderar möten med människor ”där ålder bara är en av många tillhörigheter” (ibid.), om att värdera nuet och de upplevelser som erbjuds, snarare än att utgå från vinster som kan nås i framtiden, samt om att rum, ting och relationer kan utforskas på olika sätt.

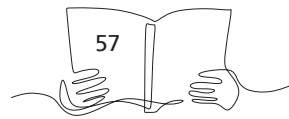
I grund och botten handlar resonemanget om vilka kompetenser (barn) bibliotekarier har eller bör ha, samt om hur de står rustade att möta biblioteksanvändarna i såväl vardaglig som projektbaserad verksamhet. I antologin *Bibliotekariens praktiska kunskap: om kunskap, etik och yrkesrollen* (Schwarz 2016) samlas essäer skrivna av bibliotekarier med berättelser från vardagen. Antologin är sprungen ur en uppdragsutbildning och essäerna behandlar reflektioner kring kunskaper, etik och förändringar som påverkar yrkesrollen. Schwarz, som skrivit inledningen utifrån sitt perspektiv som forskare inom den praktiska kunskapens teori, beskriver att essäerna behandlar bibliotekariens handlingsfält, ramarna för och definiering av detta, samt bibliotekariens praktiska klokhets eller kunskap. Praktisk kunskap beskrivs som ”ett kunnande som kräver erfarenhet och fingertoppskänsla” (s. 9) och innebär:

... kunskapen att möta andra människor, att fatta rätt beslut i svåra situationer eller att definiera vad det egentligen är som krävs för att göra ett bra jobb. Den praktiska kunskapen är en kunskap som är bunden till en viss situation, som visar sig i handlingen och sällan låter sig formuleras i allmänna regler. Den bygger på erfarenhet, en kunskap man inte nödvändigtvis lär sig genom formell utbildning, utan genom övning och gemensam reflektion. (s. 10)

Bibliotekarieryrket beskrivs omfatta en bredd i arbetsuppgifter, och som utmanande genom de möten med människor med skiftande behov och livssituationer som arbete på bibliotek innebär. I antologins essäer identifieras känslor av utsatthet, känslor som uppstår på grund av skiftande upplevelser som en arbetsdag kan bjuda på, och en önskan ”att göra rätt för en annan människa eller en grupp människor” (s. 11). Det tycks finnas en diskrepans mellan effektivisering, mätbara mål och legitimitet, och det som händer i de vardagliga mötena med bibliotekens besökare, där dessas behov och förväntningar möter yrkeskårens gränsdragningar kring vad som ingår i deras uppdrag. Dessa utmaningar till trots skriver Schwarz att ”gemensam reflektion över utmaningar i mötet med besökarna verkar inte vara en självklar del av yrkespraktiken, som det är inom andra mellanmänskliga yrken” (s. 11). Vad citatet ger uttryck för är ett behov av fler samtal inom professionen om utmaningar som uppstår i yrkesutövningen – främst kopplat till mötet med bibliotekets användare.

De uppräknings av kunskaper som en barnbibliotekarie förväntas ha kan tyckas något överväldigande. Som sammanställningar ger de uttryck för den bredd som yrket har i relation till arbetsuppgifter och de målgrupper som professionen möter. Som svar på de utmaningar denna bredd innebär, har studierna i detta avsnitt visat att det finns betydande drag av (och förväntningar på) en eldsjälsmentalitet eller det Lindberg (2019) benämner ”kall-logik” i yrket. Detta riskerar att göra verksamheter personberoende, att kompetenshöjning inte tillvaratas, samt kan bidra till en låg status för yrket. Studierna i detta avsnitt visar också att barnbibliotekarier själva tar stort ansvar för sin egen fortbildning och omvärldsbevakning, men att denna sällan är forskningsförankrad eller strukturerad. Den tidigare refererade studien om barnbiblioteken under pandemin (Sandin & Berge Kleber, 2022) visade att den begränsade verksamheten under pandemin innebar ökad inre tid och därmed efterlängtd och välbehövlig tid för eftertanke, reflektion, kompetenshöjning och nytänkande. Studierna i detta avsnitt väcker dock vissa frågor kring hur kompetenshöjande insatser tillvaratas, omsätts och sprids i verksamheterna – frågor som det behövs ytterligare studier kring för att besvara. Slutligen framträder barnbibliotekarien som någon som har möjlighet att – och behöver – forma den egna rollen (se även Eriksson, 2022).

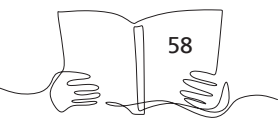

Samverkan

Barnbiblioteket och barnbibliotekarier har en lång tradition av samverkan och samarbete med olika aktörer i närsamhället. Bibliotekarier besöker barnhälsovårdens föräldraträffar för att prata om språkutveckling och boktipsa, skrivarkonferenser genomförs med författare och andra professioner, lokala konstnärer bjuds in till sagostunder för att möjliggöra barns kreativitet, och representanter från flera professioner kan tillsammans utforma och driva mindre eller större intern- eller externfinansierade projekt. Att arbeta tillsammans med andra är ett sätt att nå ut bredare, att kompetensförstärka och ett sätt att utveckla metoder och verksamheter. Samtidigt innebär samverkan med andra professioner att skilda yrkeskulturer, utbildningsbakgrunder, verksamhetsmål och lagstiftning möts, något som påverkar den gemensamma processen. Flera av texterna i detta avsnitt handlar om vad som främjar eller hindrar samarbete och samverkan.

Samverkan och samarbete används i vardagligt tal emellanåt synonymt och det kan ske en viss sammanblandning av begreppen. Socialstyrelsen (2011a) gör åtskillnaden att samarbete handlar om en avgränsad uppgift mellan personer och mellan organisationer, medan samverkan (Socialstyrelsen 2011b) sker övergripande på organisatorisk nivå mellan myndigheter och andra samhällsaktörer för att exempelvis utbyta information eller planera aktiviteter tillsammans. Enligt Danermark (2000) innebär samverkan att det finns gemensamma mål som en avgränsad grupp gemensamt arbetar för att uppnå. Vi har i detta avsnitt valt att använda de begrepp som förekommer i texterna vi återger.

Sandin (2011) skriver att "samarbete gör att den egna yrkesrollen kan ifrågasättas, förstärkas och tydliggöras" (s. 221). Det sker exempelvis när kompetensen hos en profession inte anses legitim av samarbetspartners, om det råder oenighet inom gruppen om vad som är verksamhetens uppdrag (och egen kompetens i relation till det), eller när det råder skilda uppfattningar kring vad som ska åstadkommas. I studien analyseras rapporter från två läsförbättringsprojekt där samarbete mellan olika professioner var centralt. Utifrån källmaterialet, där ett projekt var mer framgångsrikt än det andra, beskriver Sandin att utmaningar och problem sällan skrivs fram i projektrapporter, och att när samarbete fungerar väl finns ofta en "nöjdhet" som gör att det inte ges någon insyn till vad som möjliggjort lyckade resultat (se även Rydsjö, 2012 nedan). Analysen visade att i det projekt där

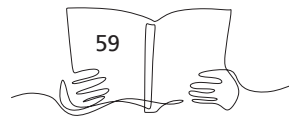

samverkan varit en utmaning, hade det inom gruppen bibliotekarier rätt oenighet kring bibliotekets uppdrag, samverkanspartners upplevde inte att bibliotekarierna hade relevanta kunskaper att bidra med, och att de båda professionerna i projektet inte hade lyckades arbeta fram ett gemensamt professionellt objekt³⁵. I det projekt där samarbete varit mer framgångsrikt betraktades de olika professionernas kompetens som en tillgång som kunde komplettera varandra. Ett sätt att möjliggöra skapande av ett gemensamt professionellt objekt, kunskapsutbyte, samt respekt och inblick i varandras kompetenser var gemensam fortbildning. Därutöver lyfter Sandin även att det för välfungerande samarbete behövs förankring av projektet, tydliga mål, resonemang om den egna yrkesrollen, rollfördelning och dokumentation av projektet.

Liknande resultat framträder i de två följande studierna som är genomförda på uppdrag av Regionbibliotek Halland. I Region Halland har under många år drivits olika samverkansprojekt mellan bibliotek, barnhälsovård och logopedier. Rydsjö (2012) har granskat studier om samverkan i projekt mellan bibliotek och barnhälsovård. Om dessa rapporter skriver Rydsjö att de "tenderar att skyla över problem och brister i planering och genomförande" (s. 60), varför det kan vara svårt att identifiera faktorer som underlättat eller försvårat samverkan. Som avgörande faktorer för god samverkan framstår dock kommunikation: att det finns fungerande och utarbetade kommunikationskanaler, att information sprids till de som är berörda, samt ansvarsfördelning. Utifrån de granskade rapporterna framträder dessutom liknande arbetsetik, en vilja att samverka, tid, kontinuitet i finansiering, att diskrepanser i organisationers skilda regelverk kan hanteras, samt samsyn som viktiga faktorer. Dessutom resonerar Rydsjö kring personalens engagemang som förutsättning för fortsättning av projekt om finansieringen tar slut – något som samtidigt är problematiskt då insatserna blir personberoende. Likt Sandins studie lyfts även här förankring och trygghet i den egna yrkesrollen för fungerande samverkan:

Att reflektera över den egna yrkesrollen, och att känna sig trygg i den, är en förutsättning för att finna sin roll i samverkan med andra grupper. (s. 62)

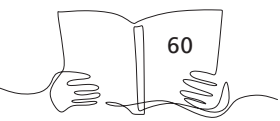
35. Det professionerna gemensamt ska åstadkomma, som den vision eller syfte och mål för ett projekt, samarbete eller en verksamhet.

Lundh och Michnick (2014) genomförde enkätundersökningar som visade att det finns omfattande samarbete mellan bibliotek och barnhälsovården men att få av dessa är fördjupade och långsiktiga. I slutsatserna för studien skriver forskarna att det för de båda professionerna bibliotekarier och BVC-sjuksköterskor går att finna gemensamma professionella objekt kring små barns språkutveckling, men att ”detta gemensamma professionella objekt kan inte ses som en självklarhet” (s. 41). Utvecklandet av samsyn och gemensamma mål kräver långsiktighet, samplanering, ansvarsfördelning och skriftliga överenskommelser, samt uppföljning och dokumentation. Studien ger ett antal förslag för hur samverkan mellan dessa parter kan utvecklas och bland dessa nämns marknadsföring inåt och utåt, användarundersökningar av de som projekten riktar sig mot (barn och föräldrar), gemensam kontinuerlig fortbildning samt stöd från kommunala politiker.

Hamps (2022) masteruppsats utgår även den från Halmstad och det samarbete som pågått mellan regionbiblioteket, bibliotekarier på kommunbibliotek och logopeder. Samarbetet beskrivs grundas i liknande mål att stimulera och stärka barns språkutveckling. Logopederna bidrar med kunskap om just barns språkutveckling, och bibliotekarierna med kunskap om litteratur samt metoder för att kunna stimulera lustfylld läsning. På så vis kompletterar professionernas olika kompetenser varandra – någon som tillsammans med de liknande målen och visionerna för de olika verksamheterna, stöd i styrdokument, vilja på ledningsnivå och ett förtroende för varandras kompetenser bidrog till att underlätta samverkan. Resultaten av studien visar också att samverkan med logopederna kunde upplevas kompetenshöjande av bibliotekarierna, och kunde användas för att legitimera bibliotekariernas kunskaper vid exempelvis föräldraträffar. Samtidigt synliggör studien att bibliotekarierna gärna önskade se mer samarbete, men att professionernas olika arbetssituationer gjorde det svårt för logopederna. Detta innebar att biblioteken anpassade sig utifrån vad som var möjligt för logopederna att göra.

Ovan nämndes i Lundhs och Michnicks studie (2014) behov av användarundersökningar som en del av samverkansprojekts utvärderingar. Då vi inte studerat projektrapporter utan endast uppsatser och vetenskapliga studier om samverkan har vi inte funnit att sådana användarstudier genomförts. Däremot kan intervjuade bibliotekarier och representanter från andra professioner uttala sig kring hur de uppfattar hur barn och föräldrar som tagit del av samverkansprojekt upplevt dessa. Om sådana uttalanden inte grundar sig i faktiska undersökningar eller uppföljningar

är de dock svåra att fästa någon större vikt vid. Mörkberg undersökte i sin uppsats (2016) samarbete mellan bibliotek och förskolor för att skapa förskolebibliotek. Studien visade att samverkan där förskolepedagoger, barn och bibliotekarier möttes regelbundet gjorde att de intervjuade professionerna uppfattade att kontakten med bibliotekarien på förskolan minskade trösklarna för barnen att besöka folkbiblioteket med sina föräldrar. Det upplevdes också som lättare för de båda professionerna att ta kontakt med varandra i och med samarbetet – samt att samarbetet underlättade kollegialt lärande³⁶.

I styrdokument på nationell nivå framträder samverkan som ett förenande objekt som syftar till att tillgängliggöra resurser, effektivisera, öka kvalitet och ska anpassas utifrån omvärldsförändringar samt lokala behov och förutsättningar. I dessa dokument skrivs inte former för samverkan fram, något som kan förklaras just med behovet av att lokalanpassa. Några studier har intresserat sig för samverkan kring verksamheter och projekt riktade till äldre barn. Ahlén (2020) genomförde en fallstudie vid barn- och ungdomsverksamheterna vid Sandvikens Kulturcentrums folkbibliotek och litteraturhus för att studera samverkan i styrdokument och i den praktiska verksamheten. Ahlén noterar också att det inte uttrycks ”några specifika identifierade vinster och fördelar med samverkan, utöver förhoppningar och förväntningar om samordning och samsyn” (s. 88). Detta tolkar uppsatsförfattaren som uttryck för att samverkan antas ha ett mervärde i sig samt att samverkan blir ett sätt att legitimera verksamheten. Lokala dokument är förankrade i den lokala kontexten med de behov och utmaningar som uppfattas där. Samverkan framträder i dessa dokument som ett sätt att nå barn och unga genom att samverka med professioner som arbetar med dessa grupper, samt som ett sätt att samla kompetenser för att uppfylla verksamhetens mål. I det studerade fallet motiverades samverkan utifrån behov av kompletterande kompetenser och den samverkan som fanns var långsiktig med tydlig ansvarsfördelning. Analysen av intervjuer med bibliotekspersonalen visade att fysisk, professionell och organisatorisk närhet samt utgångspunkt i praktiska behov var faktorer som underlättade samverkan. Närhet beskrivs ha ”betydelse för hur olika professioner kan utveckla en medvetenhet, kommunikation och förståelse för varandras skillnader och förmå överbrygga målkonflikter i samverkan”

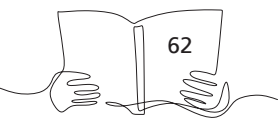
36. Se även Svenssons utvärderingar av samverkan mellan bibliotek, förskola och familjedaghem utifrån en satsning på litteraturprofil i förskoleverksamhet (Svensson, 2013; Svensson & Ögland, 2014).

(s. 96). Dessutom beskrivs behov av kontextuella förutsättningar (som lokal kultur och politisk styrning) samt arbetssätt, förhållningssätt och nytänkande som viktigt för ett lyckat samarbete i det studerade fallet. Det framkom olika uppfattningar hos den intervjuade personalen kring hur värdefulla styrdokument är för att möjliggöra och initiera samverkan, Ahlén beskriver dock att när problemområden tydligt skrivs fram i styrdokument blir samverkan lättare att initiera och förankra. Ett intressant bidrag från studien är resultat som visar att samverkan, tvärt emot vad som antas i styrdokument, sällan innebär effektiviseringar och tidsbesparingar – detta vägs dock upp av det kunskapsstillskott som samverkan upplevs bidra med.

I kontrast till den professionella närheten som beskrivs ovan av Ahlén, så uppmärksammades professionella olikheter i Albins (2016) uppsats om läsfrämjande projekt som kombinerar läsning och idrottande. För de intervjuade bibliotekarierna motiverades samarbete med idrottskonsulenter av barns minskade läsning, antaganden om att idrottande barn läser mindre än andra, och förhoppningen att kravlös inspirerande läsning ska väcka barnens intresse och läslust. Det fanns uttryck för ett instrumentellt förhållningssätt till läsning där alltså läsandet i sig är det viktiga, inte vad barnen väljer att läsa. Albin beskriver också ett försiktigt närmande där böcker och läsning inte ska upplevas påträngande eller ”skrämma barnen med sin närvaro” (s. 88). För de intervjuade idrottskonsulenterna framstod samarbetet som mer svårförklarat även om en inledningsvis negativ inställning verkade förändras under samarbetets gång. För dem betraktades läsning som en aktivitet som skulle kunna ge avkoppling och vila, och därmed främja sportsliga resultat. Albin resonerar kring de olika yrkeskulturerna och ”inarbetade fördomar om hur man ska agera beroende på vilken yrkeskultur som man tillhör” som innebar att samarbetet kunde leda till samsyn snarare än tvärt om. Förutsättningar för att närma sig samsyn var, utifrån studiens resultat, förståelse för varandras verksamheter, ett öppet samtalsklimat och en ambition att tillsammans reda ut otydligheter.

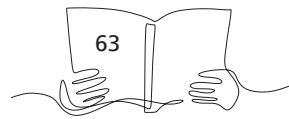
Vikten av samtal och relationer lyfts även i Waerns (2015) masteruppsats om samverkan mellan två bibliotek och Berättarministeriet³⁷. Berättarministeriet erbjuder skrivarkonferenser för barn och unga i socioekonomiskt

37. Ett samverkansprojekt mellan kommun, näringsliv och ideell sektor för att stimulera och stötta underprivilegerade barns läsning och skrivande.

utsatta områden. Fokus i uppsatsen ligger på relationen mellan biblioteken och Berättarministeriet, och en jämförelse görs mellan två kommuner. Resultatet visar att biblioteken såg positivt på att fler verksamheter arbetar med barns- och ungas läsande och skrivande, men det fanns en önskan om ett mer utvecklat samarbete. Det krävdes resurser i form av tid och personal för att utveckla samarbetet. Uppsatsförfattaren identifierade även fysiska förutsättningar (till exempel lokaler) och hög personalomsättning som faktorer som försvårat samarbetet. Bland annat diskuteras behovet av att kunna mötas spontant och lätt för att bygga relationer och förtroende, som något som underlättar samarbete. Dessutom skriver Waern att samarbetsparter i ett tidigt skede bör diskutera hur samarbetet ska se ut, att bibliotekets samarbetspart behöver se vad biblioteket kan bidra med, samt att det krävs engagemang från ledning och övrig personal för ett givande samarbete.

I detta avsnitt identifieras ett flertal olika faktorer som antingen möjliggör eller försvårar samverkan. Utan att upprepa dessa faktorer framstår det som att de alla (med undantag för praktiska och ekonomiska faktorer) kokar ner till behovet av *samsyn*. Studierna ger uttryck för att denna samsyn inte är självklar och dessutom sällan är det som ligger till grund för att initiera samverkan. Tvärtom framstår samsyn ofta som något som behöver arbetas fram, och som kräver arbete, tålamod och kommunikation – som alltså snarare blir en produkt av att samverkan initierats. Studierna visar hur denna process mot samsyn kan utlösa behov för bibliotekarier att tydliggöra sin egen roll och kompetens (såväl inåt som utåt), och behov av att legitimera och visa relevansen av kompetensen och bibliotekets verksamhet gentemot samverkansparter. Samverkan framstår som uppskattat och värdefullt trots att det kanske varken upplevs som effektivt eller tidsbesparande. Detta belyser det värde som sätts i egen kompetensutveckling genom att lära av samverkansparter och det bidrag till verksamheten och verksamhetsutveckling som samverkan innebär. Samtidigt noterar vi att det verkar vara biblioteken som initierar samverkan, och som önskar mer av de samverkansprojekt som redan finns. Det väcker frågor kring vem (om någon) som initierar samverkansprojekt med biblioteken – och i förlängningen hur framgångsrika biblioteken är att hävda legitimitet och lyfta fram sin relevans inom för biblioteket centrala områden. Flera av de aktörer biblioteken önskar samverka med befinner sig i liknande situationer som biblioteken med personal- och resursbrist. För att samverkan då ska bli givande och väga upp att den kan vara tidskrävande, krävs att de olika parterna ser varandras styrkor och drar nytta av dessa, som de olika exemplen från Halland visar.

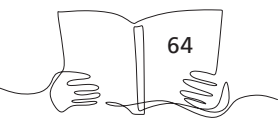

Barn och unga biblioteksanvändare

I bibliotekslagens paragraf 8 (Bibliotekslag, 2013) beskrivs att ”Folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar”. Dessutom är personer med funktionsnedsättning, personer med annat modersmål än svenska, samt personer som tillhör någon av de fem nationella minoriteterna prioriterade målgrupper. Ålder är en traditionell utgångspunkt för att organisera biblioteket och planera verksamheter. Åldersuppdelning syns i placering och indelning av böcker, och det syns i vilken typ av aktiviteter som riktas till olika grupper av barn. I de studier vi tagit del av i arbetet med kunskapsöversikten synliggörs vanligtvis ålder i studier om just arbetsmetoder, som exempelvis sagostunder för små barn eller bokcirklar för mellanåldern. Ålder blir då ett sätt att avgränsa studiernas omfång, men ålder utgör inte ett studieobjekt i sig. Vi har därför valt att inte dela in denna kunskapsöversikt eller detta kapitel utifrån ålder, utan utgår istället från målgrupper som särskilt bryts ut i uppsatser och vetenskapliga undersökningar. Ofta är detta studier om barn och unga som på olika sätt bryter mot majoritetssamhällets normer.

Normer kan förstås som ett uttryck för vad som anses vara det normala och speglar ofta majoritetssamhället (Hydén, 2016). Normer ger även handlingsanvisningar för förväntat beteende, och påverkar dessutom vilka val- och handlingsmöjligheter vi uppfattar att vi har – alltså hur människor uppfattar det som möjligt att agera i olika situationer (Martinsson & Reimers, 2010). Sotevik (2021) använder på liknande sätt ordet *vägbeskrivningar* i sin avhandling om hur heteronormativitet reproduceras och utmanas i förskolan. Vägbeskrivningar ger:

... ”instruktioner” om att följa den upptrampade stigen [...]nte i betydelsen att någon annan talar om att vi ska gå just dit, eller förbjuder andra vägar, utan snarare att det är just den vägen som känns till och känns igen. (s. 83)

Vi kan alltså vara medvetna om vissa normer och omedvetna om andra. Det som betraktas som norm kan också beskrivas som den omarkerade positionen, medan det som anses avvikande från normen blir en markerad position (se Krekula & Johansson, 2017; Sundhall, 2017). En omarkerad position hörs i uttryck som ”väx upp” eller ”detta är ingen sandlåda” där vuxna och vuxenhet är norm. Normer syns i hur militärens utrustning under lång tid var utformad för kroppar som inte har höfter eller bröst, där alltså den manliga kroppen var norm. Normer syns i hur talböcker får prefixet ”tal” som visar hur de som av olika anledningar inte kan läsa tryckt text befinner sig utanför normen och behöver ta en annan väg till läsning. Här talar man även om normbrytande funktionalitet. Normer syns i svårigheten att få tag på böcker skrivna på minoritetsspråk. Ofta samspelar olika normer som handlar om genus, sexualitet, ålder, etnicitet, socioekonomiska förutsättningar där vissa normativa positioner överordnas andra – något som begreppet intersektionalitet avser belysa. Normkritik³⁸ innebär att anta ett reflekterande och ifrågasättande perspektiv på olika normer i samhället för att bidra till förändring.

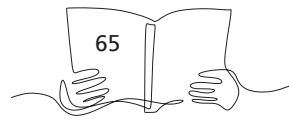
I de studier som synliggörs i detta kapitel intas ofta ett normkritiskt och postkolonialt förhållningssätt. Resonemang förs om dualiteten av att å ena sidan synliggöra som ett sätt att normalisera, och å andra sidan synliggörandets potentiella konsekvens att peka ut det normbrytande. Utbrytningen av grupperna i detta kapitel sammanfaller med lagstiftning om (bibliotekens) prioriterade grupper³⁹, tillgängliggörande och icke-diskriminering. *Diskrimineringslag* (2008:567)⁴⁰ gör gällande att ingen får missgynnas eller trakasseras på grund av ”kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder”, detta inbegriper bristande tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning⁴¹. Liknande rubriker som knyter an till de teman vi sett i forskning och studentuppsatser (och alltså utgår från i detta kapitel) återfinns i Heimers (2018) bok med tips på barn- och ungdomslitteratur som på olika sätt bryter eller utmanar rådande normer i samhället. I tipsboken finns även rubriken *socioekonomiska normer*, något vi inte sett behandlas i någon större utsträckning i de texter vi tagit del av.

38. För kritiska resonemang om begreppet och dess användning se Björkman & Bromseth (2019).

39. Se *Bibliotekslag* (2013:801); *Lag* (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

40. Se även *Lag* (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

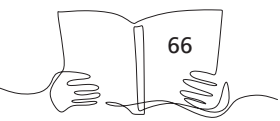
41. Se även *Lag* (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk som möjliggör att ta fram olika verk i tillgängliga format.

En text som har ett övergripande fokus på normer i biblioteket är Reinosdotters (2017) uppsats om bilder av familjen som framträder i biblioteksmiljön. Uppsatsen visar att alla typer av familjekonstellationer framställs som välkomna på biblioteket, men normen är det etniskt svenska heterosexuella paret med biologiska barn. Dessa normer framträdde exempelvis genom föreställningar att det är mammor som är hemma med nyfödda barn den första tiden, eller att böcker på andra språk än svenska placerades avskilt från svenskspråkiga barnböcker. Uppsatsförfattaren skriver att ett sådant särhållande, markerar vad som faller innanför normen och vad som inte gör det. Samma sak gäller för böcker som beskriver regnbågsfamiljer eller personer med funktionsnedsättning. Å ena sidan kan sådana böcker och medier bli lättare att hitta genom placeringar på regnbågs- eller äppelhyllor, men å andra sidan kan särhållandet upplevas som stigmatiserande eftersom personer intresserade av dessa resurser pekas ut som normbrytande. När normbrytande familjekonstellationer på de studerade biblioteken uppmärksammades var det genom exempelvis projekt eller temaveckor.

Barn och unga med funktionsnedsättning

Att ha en funktionsnedsättning innebär att en person har en övergående eller bestående nedsatt fysisk, neuropsykiatrisk eller kognitiv förmåga, exempelvis svårigheter att koordinera rörelser, svårigheter att tolka andra människors ansiktsuttryck eller svårigheter att bearbeta information. Det uttrycks i flera av de texter som vi har läst att det behövs mer forskning i området om barn och unga med funktionsnedsättning i kontexten läsning eller biblioteksanvändning, särskilt ur ett användarperspektiv (Lundh & Johnson, 2015; Kaeding et al., 2017). Det finns ändå några forskningsstudier utifrån barns och ungas perspektiv och ytterligare studier utifrån bibliotekariers, föräldrars eller andra vuxnas perspektiv. Några av texterna undersöker användningen av tillgängliga medier som är medier anpassade för personer med funktionsnedsättning, exempelvis böcker i punktskrift, talböcker eller taktila böcker. Tillgängliga medier används av personer med funktionsnedsättning i olika ålderskategorier, från de yngsta barnen till de äldsta vuxna. Forskning av tillgängliga medier utförs inom olika ämnesdiscipliner, men det hämtas inte så mycket inspiration mellan disciplinerna. Flera professionsområden som exempelvis bibliotek, utbildning, hälso- och sjukvård, förlag och informationsteknologiindustrin visar intresse för tillgängliga medier (Lundh, 2017). Användning av Daisyböcker undersöks i några av forskningsstudierna. Numera använder

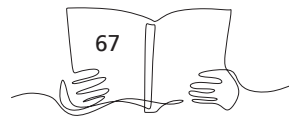

de flesta barn Legimus istället för Daisy-böcker, men studien är ändå intressant att ta med i den här översikten.”

I en forskningsöversikt av Lundh och Johnson (2015) ges analyser av empiriska studier som har fokus på användning av talböcker i form av DAISY-böcker. Forskningen som ingår i översikten har studerat olika användargrupper och är genomförda i olika länder, bland annat yngre talboksläsare i nordisk kontext. Resultaten visar att de empiriska studierna oftast har fokus på användare, talböcker och det sociala sammanhanget. Men det finns få studier som belyser hur talböckerna används. Vid talboks-uppläsning finns många olika funktioner för användare, men alla funktioner passar inte för alla eftersom behov styrs av vilken funktionsnedsättning en person har. Exempelvis kan funktioner som utvecklats för personer med synnedsättning inte vara användbara eller relevanta för personer med läs- och skrivsvårigheter och vice versa. Det framgår också att normer och ideal för läsning påverkar uppfattningen av talboksläsning, och en aspekt som berörs i några forskningsstudier är stigmatiseringen av lässvårigheter. Läsning av talböcker påverkas alltså i en omgivning där synen på talboksläsning betraktas med misstänksamhet.

I en senare forskningsöversikt av Lundh (2017) är fokus på användningen av tillgängliga medier utifrån de heterogena målgrupper dessa medier används av. Användningen av tillgängliga medier är varierad och översikten visar att flera olika slags tillgängliga medier och hjälpmedel ofta används av en och samma individ. Problem som uppstår kring användningen av medierna har oftast inte att göra med medierna själva, utan exempelvis kring behov av teknikutveckling, visar forskningsstudierna. Författaren ser att det sällan görs studier av tillgängliga medier utifrån de kontexter som de ofta används i, som exempelvis i klassrum, vid bibliotek och på arbetsplatser. Ofta utgår studier utifrån vilken typ av funktionsnedsättning användare har, men sällan görs studier utifrån socioekonomiska faktorer som kan påverka användningen av medierna. I den begränsade utsträckning socioekonomiska faktorer har studerats, har de visat sig ha inverkan på hur medierna används. I forskningsöversikten identifieras en spänning mellan behovet av standardiseringar av teknik och anpassningar som behöver göras på individuell nivå.

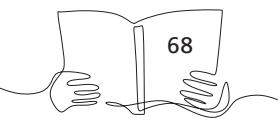
Lundh har även själv genomfört empiriska studier om unga med lässvårigheter på grund av synnedsättningar. I en rapport från 2013 (Lundh) undersöks hur unga talboksläsare beskriver hur de hittar läsning, hur de

använder talböcker och deras uppfattningar av bibliotek. Dessa beskrivningar ligger till grund för att svara på frågeställningen om hur biblioteken kan utveckla sin service till målgruppen. Barnens beskrivningar visar att läsning av talböcker påverkas av talböckernas *materialitet*, exempelvis talboksspelares⁴² användbarhet och olika funktioner, flexibilitet och mobilitet. Det förekommer också olika representationsformer. Som exempel nämns att talböcker kan innehålla text och bild, utöver ljudinspelning. Mindre spelare kan göra att aktiviteten uppfattas som mer normaliserad i sociala sammanhang, eftersom barnen och deras läsning då inte sticker ut. Å andra sidan kan mindre spelare sakna vissa funktioner. Dock använder barnen oftast inte alla funktioner som finns i DAISY-spelarna, något som delvis beror på bristande användarvänlighet. Studien visar också att barn gör skillnad på tryckta böcker och talböcker. De senare har en kompenserande funktion som ger barnen möjlighet att ta del av texter som de annars skulle ha svårt att läsa. Författaren resonerar här att detta ger uttryck för att barnen ser den tryckta boken som ideal, att läsning av tryckt text betraktas som norm och att talböcker ses som en ”genväg”. Barnens berättelser om användningen av talböcker visar att läsningen av talböcker görs i en social- och institutionell inramning, även om själva läsningen är individuell med hörlurar. Ofta har personer i barnens närhet betydelse när barn hittar sin läsning. Utvecklingsmöjligheter som föreslås biblioteken är att utveckla servicen för hur barn kan *använda* talböcker, föra en medveten diskussion om vikten av att förmedla talböcker, samt att utveckla bibliotekets service med professionellt bemötande till de individer som är potentiella talboksläsare.

I en senare studie där Lundh (2022) intervjuat universitetsstudenter med synnedsettningsförhållanden om deras lyssnande läsning, så framkommer även där skillnader i synen på läsning av talböcker och tryckta böcker. Synen på läsning kan också skilja sig åt mellan olika kontexter, alltså beroende på när och var läsning sker. Det finns en syn på läsning av tryckt text eller punktskrift som riktig läsning. Lundh argumenterar för att ett erkännande av att se lyssnande läsning som läsande skulle kunna minska marginaliseringen av de som läser genom att lyssna.

42. ”För den som inte ser tryckt text används punktskrift, inläst text eller dator, telefon, eller surfplatta i kombination med talsyntes, förstoring eller punktskrift. Ett vanligt format för att lagra och spela upp inläst text är DAISY-formatet, där ljudfilerna förses med digital information som gör det möjligt att i en DAISY-spelare navigera mellan bland annat fraser, sidor, kapitel och underrubriker i texten.” (Kunskapsguiden, 2022).

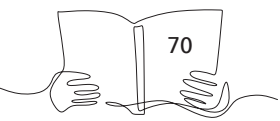
De studier som utgår från bibliotekariers perspektiv handlar bland annat om deras erfarenheter och utmaningar de upplever i arbetet med användargruppen. Studier som gjorts utifrån vuxna i barns närhet handlar till exempel om hur de upplever bibliotekets verksamhet som riktas till barn med funktionsnedsättning.

Schröck (2018) undersöker i sin masteruppsats vilka utmaningar barnbibliotekarier upplever i möten med barn och unga med funktionsnedsättning. Resultatet visar att en av svårigheterna i mötet med gruppen är att läsnedsättningar inte är synliga utåt. Det är därför inte lätt att avgöra vilka svårigheter en person har och vilken hjälp som behövs. Därför är det enligt uppsatsförfattaren viktigt att bibliotekarierna får kunskap om behoven direkt från individen själv eller från en nära vuxen, för att på så vis kunna hjälpa till på rätt nivå och visa rätt litteratur och assisterande teknik. I resultatet framkommer också att det kan vara svårt att nå barn och unga med funktionsnedsättning. Den grupp som använder Legimus⁴³, en tjänst som är åtkomlig hemifrån, är särskilt svåra att få kontakt med och ge rekommendationer till, eftersom de inte kommer till biblioteket och byter böcker på samma sätt som användare som lånar fysiska medier. I uppsatsen diskuteras hur biblioteken kan arbeta för att nå målgruppen i större utsträckning. Exempelvis nämns uppsökande verksamhet genom skolan som en bra väg att nå barn. För att inkludera alla vid ett klassbesök, krävs att bibliotekarien har förkunskaper om vilka behov av anpassad litteratur som finns i klassen. Samarbete med läraren är en förutsättning för att få den förkunskapen. Bibliotekarien behöver även kunskaper om läs- och skrivsvårigheter. Resultatet i uppsatsen visar att de intervjuade bibliotekarierna inte anser sig ha fått tillräckliga kunskaper om läs- och skrivsvårigheter under sin utbildning, utan det är något de har fått lära sig på egen hand. Uppsatsen synliggör också att bemötandet är viktigt och barn behöver känna sig välkomna och trygga. Bibliotekarien kan genom goda förkunskaper arbeta för ett inkluderande synsätt och se ”till att alla individer har möjlighet att känna sig delaktiga och få den hjälp och stöd som de behöver, för att inte känna sig exkluderade” (s. 52). Det ska vara lätt att hitta medier som passar, utan att vara utpekande för de som behöver använda dem, uttryckte respondenter i studien. Det framgick också att några bibliotekarier exempelvis hade omorganiserat hyllplaceringarna för att tillgängliggöra medier för användargruppen.

43. MTM:s tjänst för tillgänglig litteratur.

Bibliotekariers strategier och förhållningssätt till arbetet med läsfrämjande aktiviteter som riktas till målgruppen barn och unga med funktionsnedsättning, är något som Vesterlund studerar i sin masteruppsats (2020). Även resultatet i denna studie visar att bibliotekarierna uttrycker ett behov av mer utbildning och kompetensutveckling inom området funktionsnedsättning för att kunna bidra till användargruppernas språk- och läsutveckling. En utmaning i arbetet med målgruppen är, som tidigare nämnts, att målgruppen är heterogen och anpassningar behöver göras på individnivå. Bibliotekarierna i studien uttrycker också ett behov av stöd från ledningen, samt ökade resurser – bland annat i form av tid för planering av läsfrämjande aktiviteter. Även i denna uppsats lyfts vikten av uppsökande verksamhet, och dessutom samarbete med andra aktörer och marknadsföring för att nå användargruppen. Bibliotekarierna gav uttryck för att de upplevde svårigheter vid samarbeten. En orsak till detta kunde enligt författaren vara att nätverk och samarbeten ofta bygger på personligt engagemang, vilket innebär att samarbeten riskerar att brista vid personalomsättning.

Liknande utvecklingsområden har Prendergast (2016) beskrivit som viktiga för arbetet med inkludering för barn med funktionsnedsättning, och dessa är stöd från ledning, utbildning, samarbeten, samt marknadsföring. Prendergast resonerar kring att utbildning kan förbättras genom att exempelvis se över innehållet i befintlig utbildning för bibliotekarier, löpande kompetensutveckling och arbete med mentorskap för att lära upp kolleger. Prendergast argumenterar också för att det behövs mer forskning, bibliotek som ställer upp i forskningsstudier och strategiskt arbete för att utveckla verksamheten för användargruppen. I studien intervjuades både bibliotekarier och föräldrar till barn med funktionsnedsättning. Resultatet visade att bibliotekarierna har mycket att erbjuda genom sitt arbete med tidig läsutveckling för barn med funktionsnedsättning, bland annat genom tillhandahållandet av relevanta medier. Studien visade dock också att föräldrarna hade olika upplevelser av biblioteksanvändningen, några hade mer positiva upplevelser än andra. De som hade positiva upplevelser nämnde sagostunder, bibliotekets medier, samt fysiska anpassningar som gjorts för att tillgängliggöra biblioteket. Andra föräldrar upplevde sagostunderna som trånga och högljudda, eller att deras barns funktionsnedsättning innebär att de kan bete sig på ett störande sätt, vilket har medfört att de känt sig iakttagna av personal och allmänhet. Bibliotekarierna å sin sida uppfattade att en del föräldrar var ovilliga att berätta om sina barns behov vilket försvärade möjligheterna att ge relevant service.

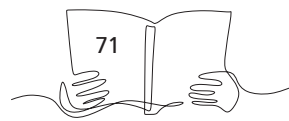

Kaeding et al. (2017) genomförde en intervjustudie med folkbibliotekarier i USA och Kanada, med syftet att se hur folkbiblioteket kan tillgängliggöras för barn med funktionsnedsättning. Studien mynnar ut i ett förslag på en modell för inkluderande och tillgängliggörande arbete för målgruppen, utifrån sex olika områden, som utvecklats bland annat utifrån Prendergasts tidigare nämnda utvecklingsområden, som var utbildning av personal, samarbete, marknadsföring och stöd från ledning. Utöver dessa lägger Kaeding et al. även till samlingen, fysiska hinder som exempelvis utrymmet och utrusningen samt programverksamhet. Dessa utvecklingsområden är alla beroende av stöd från ledningen. Ju fler av områdena som biblioteken fokuserar på, desto mer tillgängligt kan biblioteket bli, enligt författaren.

I en rapport av Börjesson presenteras resultatet av en undersökning om hur biblioteken arbetar med tillgängliga medier för barn (2014). Resultatet av undersökningen visar att Äppelhyllans⁴⁴ funktion på biblioteket är av betydelse för att lyfta fram och synliggöra tillgänglighetsanpassade medier för barn och unga med funktionsnedsättning. Äppelhyllan beskrivs som en metod för att arbeta med de prioriterade målgrupperna, men Börjesson betonar att metoden behöver kompletteras med andra för att nå alla målgrupper. Äppelhyllorna riktar sig till flera olika målgrupper, dels barn och unga, dels till deras vuxna som har en medierande roll. Rapportförfattaren skriver om bibliotekariens roll att nå barnen att "Kontakten med förmedlarna [vuxna] kan vara avgörande för om barn med läsnedsättningar ska kunna få lika möjligheter att tillgodogöra sig litteratur och information" (s. 32). Ytterligare ett viktigt uppdrag för bibliotekarien är enligt författaren att identifiera de målgrupper som inte tilltalas av Äppelhyllan, och försöka nå de barnen och ungdomarna via andra kanaler. Börjesson presenterar slutligen en rad tips för inblandade i olika nivåer vid utveckling av Äppelhyllor. Från nationell till regional, lokal och medarbetarnivå ges tips om vilka funktioner och uppdrag som olika parter kan ansvara över vid utveckling av Äppelhyllor.

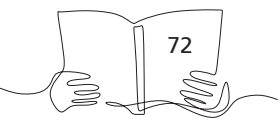
Ett annat perspektiv på att lyfta ut anpassade medier i en särskild hylla problematiseras i Bergets artikel (2022), som har fokus på anpassade böcker som getts ut i den norska satsningen *Books for Everyone (Leser søker bok, 2023)* Det är en utgivning som riktas till personer med läsvårigheter i olika åldrar, alltså finns även böcker för barn och unga med i

44. En hylla eller särskild avdelning på biblioteket, som innehåller tillgängliga medier för barn med funktionsnedsättning.

utgivningen. Medierna ges ut som nyproduktion och är inte bearbetningar av tidigare utgivna böcker. Artikeln undersöker dels vilka böckerna som finns tillgängliga vid biblioteken, dels hur de används. Det finns flera olika kategorier av böcker som är anpassade till olika målgrupper med läsnedsättningar. Lättlästa böcker är den vanligast förekommande kategorin på biblioteken. Dessa böcker har också den bredaste målgruppen eftersom det inte bara är personer med läsnedsättningar som läser dessa, utan även nybörjarläsare och personer med annat modersmål än norska, som lär sig språket. Andra kategorier är böcker som är skrivna så att de är lätta att förstå, böcker i storstil, Bliss (symbolspråk), taktila böcker och medier på teckenspråk. Resultatet i studien visar att biblioteken inte marknadsför dessa böcker, och det finns potentiella målgrupper som inte nås av information om att dessa medier finns. Medierna särskiljs och placeras i en särskild hylla, vilket kan bero på att bibliotekspersonalen tänker att de då blir lättare att hitta. Berget resonerar om att detta dock kan skapa en upplevelse av att böckerna är annorlunda och därmed öka stigmatisering när de bryts ut. För att minska stigmatiseringen föreslås en universell design och att medierna integreras med och behandlas som övriga medier i biblioteket. Några kategorier skulle dock kunna undantas, som exempelvis Bliss, teckenspråk och punktskrift. Författaren skriver att det är något som kan utredas vidare genom att jämföra utlåningsstatistik av böckerna vid separerad respektive integrerad hylluppställning. För att främja användningen av böckerna kan bibliotekarier synliggöra dem genom att inkludera dem i exempelvis bokpresentationer och utställningar. Resultatet visar också att bibliotekarier oftast inte marknadsför boksamlingen och att det finns brist på kunskap om hur de anpassade böckerna kan användas av potentiella användare. En annan svårighet är att det inte är tydligt för bibliotekspersonalen vilka användare som är i behov av anpassade medier.

Nordenstam och Scheller har gjort en studie om lättläst litteratur (2017). De skriver att den lättlästa litteraturen ofta är synlig i diskussioner som handlar om att öka ungdomars läsning. I deras intervjustudie med författare och förläggare konstateras att lättläst ungdomslitteratur snabbt ökat från en marginaliserad position och blivit mer jämställd med traditionell ungdomslitteratur. Förlagen som deltar i undersökningen har satsat på marknadsföring av dessa böcker och arbetat med utgivningen, bland annat genom att ge uppdrag åt redan etablerade författare att skriva lättlästa böcker. Förlagen och författarna i studien ansåg att ungdomar vill ha rolig läsning som ger läslust, och en viktig faktor är läsarnas igenkänning i

berättelserna. Igenkänning i till exempel karaktärer, miljöer eller teman är ett grepp som används för att fånga läsaren. Nordenstam och Scheller ser dock i sin analys vissa risker med användningen av de lättlästa medierna, som ”en utveckling där lättläst används slentrianmässigt bland grupper av läsare som också behöver mer utmanande texter” (s. 13). Läsningen kan riskera att bli begränsad och inte tillräckligt utmanande i innehåll och berättarteknik, och därmed inte stimulera läsutveckling. Enligt artikel-författarna krävs dock större underlag för att utreda farhågan ytterligare. Intervjuerna visade också att författare och förläggare vill minska stigmatiseringen av läsarna, och de såg det som ett viktigt uppdrag att ge unga med lässvårigheter goda läsupplevelser och upplevelser av att ha läst en hel bok.

I en tidigare studie av Nordenstam och Scheller (2016) som handlar om lättlästa ungdomsböcker i ett skolsammanhang har forskarna fokus på elev- och läromaterial. Studien visar att författare och förläggare ser lättlästa ungdomsböcker som inkörsport för läsning och som ett sätt att väcka intresse till vidare läsning av mer avancerad litteratur. Genom att studera elev- och läromaterialet konstaterade Nordenstam och Scheller att det var fokus på fragmentariska delar, snarare än förståelse för helheten och en mer estetisk läsning⁴⁵.

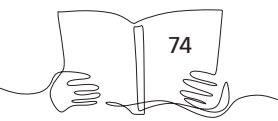
Avslutningsvis vill vi nämna en rapport som *Begripsam* genomfört på uppdrag av Kulturrådet (Johansson & Larsdotter, 2020). Rapporten är en kunskapsöversikt som syftar till att öka tillgängligheten på folkbibliotek gällande personer med psykiska, kognitiva och intellektuella funktionsnedsättningar. Det finns även en rad handböcker med tips och råd för bibliotekets arbete gentemot barn och unga med läs- och funktionsnedsättning (Feinberg, 2014; Nilsson, 2015; Ahlén & Gustavsson, 2012). Feinbergs omfångsrika bok ger konkreta tips för hur bibliotek kan skapa goda förutsättningar och utveckla verksamheten för användargrupperna. Ahlén och Gustavssons bok har reviderats och getts ut i nya upplagor och innehåller bland annat ett urval boktips som är indelade i olika kategorier och passar för olika användningsområden. I en rapport av Alpberg (2018) görs en kartläggning av aktiviteter på biblioteken som riktar sig till barn och unga med funktionsnedsättning i Stockholms län, samt handfasta råd till biblioteken för att utveckla verksamheten.

45. Studier om och med såväl barn, bibliotekarier som lärare visar att synen på läsning i folkbiblioteket till skillnad från skolan ofta inte är lika instrumentell, utan fokuserar mer på lustfylld och kravlös läsning. (Hedemark, 2011; Juncker, 2010; Schmidt, 2016).

Grassi (2018) har skrivit en artikel som syftar till att ge konkreta tips för bibliotekarier att bygga upp relationer med unga vuxna med funktionsnedsättning. Artikeln bygger på författarens egen bibliotekerfarenhet och citeringar från tidigare forskning. Den innehåller dels strategier för kundservice och bemötande av unga vuxna med funktionsnedsättning, dels strategier för att göra befintliga aktiviteter och program mer tillgängliga för unga vuxna med funktionsnedsättning. Artikeln innehåller även olika arbetssätt för att samarbeta med föräldrar och andra vuxna i deras närhet, eftersom det är en viktig förutsättning i att skapa positiva relationer med tonåringarna. Grassi lyfter även fram behovet av bibliotekariers kompetensutveckling, eftersom det krävs specifika kunskaper för bibliotekarier för att engagera sig positivt i arbetet med unga vuxna med funktionsnedsättning.

Texterna visar att det finns flera utmaningar i arbetet med användargruppen barn och unga som har funktionsnedsättning eller läsnedsättning. En utmaning är att det ofta inte är synligt vem som har läsnedsättning (Berget, 2022; Schröck, 2018). En annan utmaning är att det är en svår grupp att nå, och att det finns många olika variationer av nedsättningar och likaså många olika format och assisterande teknik som passar för olika individer (se Lundh & Johnson, 2015; Lundh, 2017; Lundh, 2013). En väg att nå målgruppen är genom barns och ungas nära vuxna, exempelvis genom pedagoger eller föräldrar som har mer kunskap om barnen. Uppsökande verksamhet är också en metod för att nå ut till barn och unga som kanske inte kommer till biblioteket av sig själva, och det synliggörs i texterna att biblioteken behöver synliggöra sin verksamhet som riktas till användargruppen (Berget, 2016; Keading, 2017; Prendergast, 2016). Samverkan med andra aktörer är av betydelse för att kunna nå ut och söka upp barn och unga i deras kontexter. Resultaten av studierna ovan visar också att det är viktigt att bygga struktur för samverkan så att det inte blir bundet till enskilda personer. Samverkan med andra kan också fungera kompetenshöjande för bibliotekarierna⁴⁶. Flera studier konstaterar att det finns behov av kompetensutveckling och att detta grundas redan i bibliotekarietutbildningen (Berget, 2022; Schröck, 2018; Vesterlund, 2020). Bergets artikel (2022) och Börjessons rapport (2014) diskuterar olika sätt att tillgängliggöra medier i biblioteksrummet. Berget förespråkar en mer generell design för tillgängliga medier, och för att minska risken för

46. Se även avsnittet *Samverkan* i kapitlet *Barnbibliotekarien*.

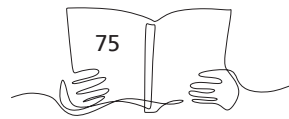
stigmatisering föreslås en integrering av medierna med övrigt bestånd. Vissa specialmedier som Bliss, teckenspråk och punktskrift skulle dock kunna undantas. Börjesson ser i sin studie (2014) att Äppelhyllor fyller en funktion att synliggöra tillgängliga medier, men hon ser också att hyllan inte tilltalar alla barn och unga. I likhet med utbrytningen av böcker för placering på regnbågshyllor synliggörs här utmaningarna med att å ena sidan bryta ut och tillgängliggöra och att å andra sidan riskera att peka ut och främmandegöra.

Flerspråkiga barn

Flerspråkiga barn är en av bibliotekets dubbelt prioriterade målgrupper. Biblioteksverksamhet riktad till dessa barn och deras familjer är bland annat att tillgängliggöra litteratur på barnens modersmål, sagostunder på modersmålen och samverkan med relevanta aktörer för att fånga upp behov och önskemål. Studierna i detta avsnitt har skiftande undersökningsområden och det har varit svårt att finna studier inom uppdragets ramar som handlat om biblioteksverksamhet för flerspråkiga barn och unga. Inköp av litteratur och små barns möjligheter att utveckla sitt modersmål syns däremot i studierna⁴⁷.

En uppsats, som inte specifikt handlar om barn och unga, riktar brett fokus mot bibliotekens mediearbete för att köpa in litteratur på användarnas modersmål (Flodin, 2018). Slutsatser i uppsatsen är att de studerade bibliotekens arbetssätt ”utformas utifrån erfarenhet, [och] gamla rutiner som visat sig fungera förr och som visat sig ge resultat i det förflutna”. Något som riskerar ”att leda till kortsiktig stabilitet som inte nödvändigtvis är hållbar i längden” (s. 59). Utmaningar med medieinköp är svårigheter om bibliotekarierna inte behärskar språket, svårigheter att avgöra tillförlitligheten på inköpskanaler och avsaknad av riktlinjer för vad som ska köpas in. Det beskrivs att det saknas en vision för arbetet, samt att det saknas regler och riktlinjer som bygger på kunskap om målgrupperna och om kompetenser som behövs för att arbeta gentemot målgrupperna. Liknande resultat om svårigheter i inköpsrutinerna, liten representation i bibliotekariekåren samt svårigheter att veta vilka språk som talas i närområdet görs även i en uppsats av Islamović (2022).

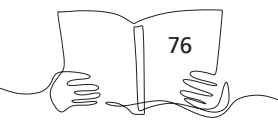
47. I antologin *Det mångspråkiga biblioteket. En nödvändig utopi* (Atlestam & Myhre, 2012) ges perspektiv på bibliotekens arbete såväl från forsknings- som bibliotekshåll. Texterna handlar inte om arbetet gentemot barn och alla bygger alltså inte heller på vetenskapliga studier. Boken är dock ändå relevant för den som vill börja läsa in sig på området.

Genom en analys av biblioteksplaner undersöker Ehrsköld (2021) hur digital språklig mångfald i bibliotekstjänster ser ut för språkliga minoriteter i Sverige. I uppsatsen belyses variationen i bibliotekens digitala utbud. Ehrsköld skriver utifrån uppsatsens resultat att ”de nationella och icke-officiella minoritetsspråken inte får tillräcklig prioritet i folkbibliotekens digitala tjänster enligt folkbibliotekens biblioteksplaner” (s. 55). En del av problematiken handlar om att förlagen ger ut en förhållandevis liten mängd e-media på språken. Samtidigt visar uppsatsen att det på senare år tillkommit flera e-medier på de nationella minoritetsspråken men att biblioteken behöver bli bättre på att synliggöra dessa. För att möjliggöra språklig mångfald i det digitala biblioteket behövs tid, ekonomiska satsningar, samverkan och kompetensutveckling. Misslyckas biblioteken med digital representation av minoritetsspråk resonerar uppsatsförfattaren att biblioteken då inte lever upp till bibliotekslagen och tillgängliggörande för alla. Ehrsköld beskriver risken av en ond cirkel där brist på material leder till minskad efterfrågan, vilket leder till färre inköp och så vidare.

Undersökningar om medieutbud kopplas också samman med biblioteksrummet och biblioteket som mötesplats. I spåren av flyktingkrisen 2015 undersökte Andersson (2018) folkbibliotekariers syn på bibliotekets roll för nyanlända barn och unga. Biblioteket betraktades som en trygg (mötes) plats som möjliggör integration genom olika språkutvecklande och lässtimulerande aktiviteter. Denna typ av aktiviteter skapade också band mellan personal och de nyanlända barnen och ungdomarna så att de kunde bygga relationer som behövs för språkutveckling, förtroende och fortsatta biblioteksbesök. Framför allt riktades aktiviteter till de yngre barnen. Utmaningar som bibliotekarierna upplevde handlade om att nå gruppen, okunskap hos gruppen om bibliotek, samt svårigheter att kommunicera.

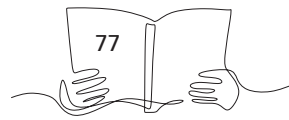
En stor del av bibliotekens arbete gentemot flerspråkiga barn riktar sig till yngre barn och deras familjer. Detta görs för att tidigt stötta barnens språkutveckling och synliggöra biblioteket som en resurs i denna. Utifrån intervjuer med föräldrar har Quirk (2014) undersökt mångspråkiga familjers litteracitetspraktiker och studien visar att föräldrarna har höga ambitioner att förmedla de språk som talas i familjen. Flera utmaningar identifieras i studien, som att det är svårt att få tag i litteratur på modersmålen, att muntliga berättartraditioner inte förs vidare utan hamnar i ”kulturell exil” (s. 55), att det finns en rädsla att den egna kompetensen inte är tillräcklig för att stötta barnens språkutveckling, att familjerna inte vet hur de ska

prioritera mellan de olika språken och att det är svårt för föräldrarna att veta hur de ska agera för att ge barnen en god språkkompetens i flera av språken. En av slutsatserna i studien är att "[m]odersmålen marginaliseras i relation till svenskan som är dominant utanför hemmet både i fråga om språkpraktik samt tillgång till barnböcker" (s. 56), varför biblioteken har ett viktigt uppdrag att erbjuda böcker på barnens modersmål och att tipsa om relevanta böcker att läsa för barnen.

Just bibliotekariers medvetenhet kring, och bibliotekens arbete med, tillgängliggörande gentemot flerspråkiga spädbarn och dessas familjer undersöks i Ekströms och Riemerthis uppsats (2017). Uppsatsen utgår från ett intersektionellt perspektiv och på så vis är det inte enbart språklig bakgrund som är av intresse utan även hur andra faktorer som genus, etnicitet och socioekonomisk bakgrund samspelar, och hur det påverkar hur normer reproduceras eller utmanas. Resultaten visade att bibliotekarierna i studien hade en medvetenhet kring familjernas skiftande bakgrunder och behov, men uppsatsförfattarna konkluderar att det fanns områden där biblioteken kunde utvecklas. Bland annat diskuteras hur biblioteksmiljön kan bli mer tillgänglig genom digitala lösningar, skyltning på fler språk, flerspråkiga ingångar till hemsidorna och användning av pictogram. Bibliotekarierna upplevde utmaningar vid medieinköp eftersom det var svårt att veta vilka språk som talades i närområdet, samt att bedöma innehåll och kvalitet på litteraturen på andra språk än de som personalen pratade. Ett sätt att lösa professionens och besökarnas språkbegränsningar i kommunikationen med varandra var att anställa ungdomar som talade fler språk, något som beskrivs som normbrytande då språk framför utbildning premierades. Ekström och Riemerthi resonerar om behovet av fortbildning av personalen i kritiska perspektiv för att möjliggöra inkluderande arbetssätt.

Studierna i detta avsnitt identifierar utmaningar i begränsat utbud av litteratur på vissa språk, och utmaningar för bibliotekarier att bedöma böckers relevans och innehåll när de inte själva talar det aktuella språket. Som ett sätt att hantera att bibliotekarier inte själva pratar de språk som finns representerade i bibliotekens närområde föreslås samverkan eller anställning av personer utanför professionen som har dessa språkkunskaper. Dessutom framträder behovet av målgruppskännedom för att kunna utforma bibliotekets utbud och service utifrån den lokala kontexten.

Nationella minoriteter

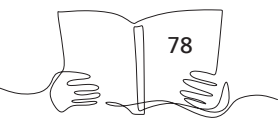
1999 erkände Sveriges riksdag samer (som också är urfolk⁴⁸), sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar som nationella minoriteter. Det innebär att dessa grupper och deras respektive språk (samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddish) har särskilda rättigheter skyddade av svensk lag⁴⁹, och att barnens rätt till sitt språk och kulturella identitet betonas. För finska, de samiska språken och meänkieli finns förvaltningsområden där medborgare ska kunna använda dessa språk i kontakt med myndigheter, samt få information om barn- och äldreomsorg på dessa språk. För biblioteken innebär minoritetspolitiken och lagstiftningen ett ansvar att sprida information, främja litteraturens ställning, främja intresset för bildning och kulturell verksamhet gentemot de nationella minoriteterna, men även att erbjuda litteratur på minoritetsspråken, andra språk, samt på lättläst svenska. Att erbjuda litteratur (även anpassad) och programaktiviteter på minoritetsspråken är en del i arbetet i att revitalisera dessa språk – det vill säga stärka och hålla dem vid liv genom att öka språkkunskaperna och möjliggöra att fler kan tala språken. Flera av studierna vi tar upp i detta avsnitt har inte specifikt fokus på barn och unga eller på barnbiblioteksverksamhet. Sådana studier framstår som relativt få. Studierna som återges här har ändå relevans för barnbiblioteksverksamhet.

Rapporten *De nationella minoriteterna och biblioteken* (2020) ger en översikt av lagar och konventioner relevanta för bibliotekens arbete gentemot de nationella minoriteterna. Det beskrivs vad som avses med en minoritet respektive urfolk, ges inblick i relevanta lagar och statliga utredningar samt diskuteras vad språkrevitalisering, samråd⁵⁰ och dialog med repre-

48. Samerna är erkända som urfolk i svensk grundlag och omfattas av samma lagar som övriga minoriteter, dock har inte Sverige undertecknat den internationella folkrättsliga *Konventionen om urfolk och stamfolk* (1989) som ytterligare skulle stärka samers rättigheter. Att samerna är urfolk innebär att de har en lång historisk koppling till ett visst landområde (Sápmi som sträcker sig över fyra länder) och binds samman av en kulturell och språklig gemenskap. Det finns nio samiska språk, varav fem talas i Sverige (Sametinget; Institutet för språk och folkminnen).

49. *Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk* (minoritetsslagen) som gäller från 2010 förstärktes 2019 och handlar om att skydda minoriteternas språk och kultur. I lagen uttrycks att barns kulturella identitet och språk särskilt ska främjas. I *Bibliotekslag (2013:801)* är minoriteterna tillsammans med personer med funktionsnedsättning och personer som har annat modersmål än svenska en prioriterad grupp, och bibliotekens uppdrag är bland annat att erbjuda litteratur på minoritetsspråken. *Språklag (2009:600)* anger att minoritetsspråken ska skyddas och att "den som tillhör en nationell minoritet ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket".

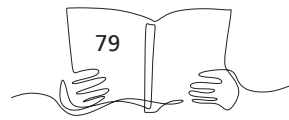
50. Värt att notera är att arvode här tas upp som viktigt när representanter från en minoritet ställer upp i samråd och delar med sig av sina kunskaper och erfarenheter.

sentanter från grupperna innebär för bibliotekens arbete. Bibliotekets uppdrag beskrivs inte enbart handla om medieinköp utan även om ”verksamhet i någon form som främjar och stärker språken samt underlättar överföringen av språken mellan generationerna” (s. 27). Sådant arbete ställer också krav på kunskap hos professionen om hur denna kan arbeta med exempelvis språkrevitalisering och stärkande av barns och ungas identitet genom program och samverkan. Minoritetspolitiken i relation till barn och unga, som innebär att deras (fler)kulturella identitet och språk särskilt ska främjas, kopplas samman med barns och ungas inflytande och medskapande i biblioteksverksamheten. Detta för att biblioteket ska bli relevant och intressant för målgruppen. Även utmaningar med att nå ut till gruppen diskuteras, samt de arbetsformer som används på biblioteken. Ytterligare utmaningar eller problem (inte specifikt i relation till barn och unga) som diskuteras är att de nationella minoriteterna av biblioteken ofta sammanblandas med, eller nedprioriteras i relation till, integration och andra modersmål än svenska. Avslutningsvis i skriften ges råd och rekommendationer samt tips på relevanta resurser.

2010 genomfördes en enkätstudie med alla Sveriges kommun- och regionbibliotek i syfte att kartlägga bibliotekens arbete gentemot de fem nationella minoriteterna (Hansson et al., 2010)⁵¹. Studien ger en överblick av den svenska minoritetspolitiken och rapporterar resultat som handlar om bibliotekens bestånd av litteratur på de olika språken och om minoritetsgrupperna, riktad verksamhet gentemot grupperna som programverksamhet, samt samarbete kring olika insatser. Studien undersöker inte specifikt barn- och ungdomsbiblioteken men bland resultaten kan urskiljas att det vid tidpunkten för undersökningen fanns mycket få programaktiviteter för barn på minoritetsspråken. I rapporten diskuteras utmaningar med bibliotekens marknadstänkande där det som efterfrågas är det som köps in. Efterfrågestyrning innebär att kommuner med liten representation av minoritetsgrupperna också har ett mer begränsat utbud av medier på dessa gruppers språk. Bland de erbjudanden som fanns på biblioteken var hyllor med litteratur på minoritetsspråken samt temaveckor vanligast, men dessa beskrivs som begränsade och sporadiska i ett nationellt perspektiv. Rapporten resonerar kring att det demokratiska uppdraget och minoritetspolitiken inte enbart handlar om att ge service till minoritetsgrupperna utan också om att medvetandegöra majoritetssamhället:

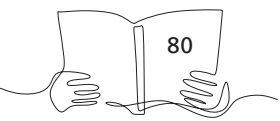
51. Resultaten från denna studie diskuteras även i en artikel (Hansson, 2011) men utan fokus på barn och unga.

Att medvetandegöra majoritetsbefolkningen på de nationella minoriteternas särarter och villkor är ett viktigt demokratiskt arbete som i hög grad kan bidra till att stärka och utveckla dessa gruppers ställning i det svenska samhället. (s. 30)

Kungliga bibliotekets *Biblioteken och de nationella minoritetsspråken: En lägesbeskrivning* (2018) ger inblick i bibliotekens verksamheter gentemot de nationella minoriteterna genom analys av biblioteksplaner, regionala kulturplaner och en enkätstudie som kartlade medieförsörjning, aktiviteter och verksamheter för och om de nationella minoriteterna. I lägesbeskrivningen ges även en bakgrund och förklaring av Sveriges minoritetspolitik och hur den påverkar bibliotekens uppdrag. Studien visar i likhet med Hansson et al. (2010) hur biblioteken i relation till de nationella minoriteterna har svårt att uppfylla sitt uppdrag att verka för det demokratiska samhällets utveckling och att främja litteraturens ställning – det beror bland annat på att bibliotekslagen är svår att tolka. Ett geografiskt ojämnt synliggörande av, och verksamhet för, de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken identifierades. Studien lyfter vikten av kunskapshöjande insatser, av stöd och resurser, samt av samråd med de aktuella grupperna vid utveckling av biblioteksverksamhet. Jämfört med tidigare undersökningar visar lägesbeskrivningen att programverksamhet tycks ha ökat. Rapporten identifierar olika problemområden, bland annat kunskapsbrist, sammanblandning med andra grupper, biblioteksverksamhet som efterfrågestyrd snarare än utvecklad utifrån målgruppsanalys, samt att minoriteterna uppmärksammas i liten utsträckning jämfört med majoritetssamhället. Även tre utvecklingsområden för biblioteken identifieras varav ett är att prioritera barn som målgrupp. De två andra utvecklingsområdena inkluderar verksamhet för både barn och vuxna, och handlar om att synliggöra oavsett efterfrågan, samt att samverka med målgrupperna kring de medier och aktiviteter som biblioteken erbjuder.

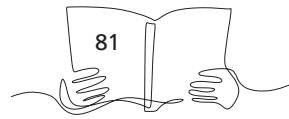
Brisander och Rundqvist (2018) resonerar i ett konferensbidrag utifrån rapporterna *Många sätt att vara människa på: folkbiblioteken och nationella minoriteter* (Brisander, 2018) och den tidigare refererade *Biblioteken och de nationella minoritetsspråken: en lägesbeskrivning* (2018) kring skillnaderna i hur biblioteken arbetar med de nationella minoriteterna. I texten sammanfattas samma problematik som identifierats i flera av texterna i detta kapitel – att arbetet beror på geografiskt läge, att det finns brist på kunskap och kompetens, samt att arbetet kan vara personberoende. Som respons på kommentarer från bibliotek om att det saknas efterfrågan

skriver författarna att ”efterfrågan uppkommer inte av sig självt, det uppkommer genom att användarna förstår att det går att ställa krav” (s. 3 vår paginering). Utöver resonemang om bibliotekens ansvar och behovet av långsiktigt arbete i samråd med minoriteterna, diskuteras även arbetsmetoder och framgångsfaktorer i texten.

Det dubbla uppdrag som rapporteras i Hansson et al. (2010) och i *Biblioteken och de nationella minoritetsspråken* (2018) syns också i Brånemyrs (2020) uppsats där (vuxna) samer intervjuats om sina önskemål och behov gällande bibliotekets service. Resultaten visar att intervjupersonerna dels önskar litteratur på samiska, litteratur med parallelltexter, litteratur i olika format, litteratur om samisk kultur samt programutbud på samiska, och dels önskar att biblioteken kan fungera som en informationskanal till samhället om samisk kultur och historia. Detta i en förhoppning om att det kan minska fördomar och öka förståelse. Uppsatsen visar hur det inte främst var biblioteket som en boksamling med samiskspråkig litteratur som efterfrågades, utan ett välbalanserat bibliotek som hade ett ”lika stort fokus på kultur, identitet och historia” (s. 88).

En masteruppsats om bibliotekariers förhållningssätt till arbetet gentemot barn och unga visar i kontrast till flera av studierna i detta avsnitt, att bibliotekslagen och andra styrdokument upplevs som ett stöd för att tolka bibliotekets uppdrag och arbete gentemot de nationella minoriteterna (Sandberg, 2019). Bibliotekets uppdrag tolkades som att tillhandahålla en mötesplats för medborgarna, att tillgängliggöra litteratur och olika medieformat på minoritetsspråken, att synliggöra och värna om gruppernas kultur både riktat till målgruppen och riktat till majoritetssamhället – exempelvis programverksamhet – samt att nå ut till och samverka med målgruppen och målgruppens organisationer. Flera av biblioteken som svarade på studiens enkät angav dock att de inte hade några målsättningar för den egna verksamheten i relation till minoriteterna och minoritetsspråkiga barn och unga. På det sätt som respondenterna i enkäten förklarade sina tolkningar av bibliotekets uppdrag, var dessa svåra att analysera för uppsatsförfattaren som beskrev att uttryck som att ”förstärka verksamheten” och ”levande minoritetsspråk” är abstrakta och oprecisa. Likt övriga studier i detta avsnitt beskriver respondenterna utmaningarna som bristande intresse från målgrupperna, bristande kunskaper hos personalen, bristande samverkan, för litet utbud på minoritetsspråken och för lite personal. Uppsatsförfattaren resonerar kring hur dessa utmaningar är sammanlänkade, att en stor del i att hitta lösningar är att utveckla kulturell

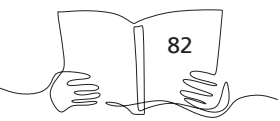

kompetens, samt att hitta sätt att nå barn och unga ur målgrupperna för att involvera dem i utformningen av bibliotekens service. Därutöver diskuteras målgruppskänedom samt utbildning och fortbildning.

I ett konferensbidrag rapporterar Hansson (2019) från en intervjustudie med samiska biblioteksbesökare och med bibliotekarier om bibliotekens arbete i Norrbotten gentemot de nationella minoriteterna. Bland studiens resultat framkommer att det anses viktigt att bibliotekspersonal har kunskap om minoriteterna (och koloniala perspektiv), och att det bland dem finns personer som talar något av minoritetsspråken. Språkkunskaperna motiveras med att dessa behövs för att kunna erbjuda god service genom exempelvis medieurval och vid bokprat för minoritetsspråkiga barn. I kommuner som var förvaltningsområde, och där det fanns upparbetad samverkan med minoritetsgrupperna, skedde fler aktiviteter och program om/med/för minoriteterna än i kommuner som inte var förvaltningsområden. I texten synliggörs flera arbetssätt gentemot samer och tornedalningar som handlar om beståndsarbete, läsförmedling (oftast riktat till yngre barn) och samverkan.

I relation till studier om/med urfolk är postkoloniala perspektiv ett sätt att diskutera koloniala arv, diskriminering, problematisera förhärskande västerländska kunskapsstraditioner, samt belysa och ifrågasätta relationer av över- och underordning (se Smith, 2021). En uppsats som antar ett sådant perspektiv för att diskutera bibliotekens arbete gentemot samer (Hast, 2020) beskriver hur just samråd med berörda minoritetsgrupper ”motverkar det tidigare koloniala arvet då koloniserarna tog ifrån urfolksgrupperna denna rätt” (s. 69). Uppsatsen behandlar inte specifikt barnavdelningen eller bibliotekens arbete gentemot samiska barn och unga. Slutsatser och förslag som kommer fram i uppsatsen är dock relevanta även för barnbiblioteket. Bland dem finns skyltning på de samiska språken i kommunen, programverksamhet på minoritetsspråken och grundläggande kurser i språken för personal som inte talar dessa. Att lyfta fram de samiskspråkiga medierna och den samiska kulturen i biblioteksrummet och programverksamheten diskuteras i uppsatsen som ett sätt att medvetandegöra majoritetsbefolkningen och som ett sätt att möjliggöra stärkt identitet och stolthet för samer.

Två uppsatser intresserar sig för hur biblioteken utformar sitt arbete gentemot de nationella minoriteterna. Utifrån en analys av ansökningar till *Stärkta bibliotek* avser Franzén (2022) att utröna bibliotekens förhållningssätt och

behov i relation till de nationella minoriteterna. Utifrån problembeskrivningarna i ansökningarna framkom att det fanns kunskapsbrist hos personalen (något som föranledde ansökningarna), att mediebeståndet var föråldrat, samt att det fanns behov av att synliggöra de nationella minoriteterna gentemot allmänheten. Studien visade även att ansökningarna främst behandlade de minoritetsspråk som hade territoriell anknytning (samiska, finska och meänkieli) samt att flera av dem planerade insatser gentemot barn och unga.

Med ett specifikt fokus på en av minoriteterna undersöker Östberg (2019), med Uppsala som exempel, hur folkbibliotek kan arbeta för att skydda och främja finska som minoritetsspråk. Studien, som undersökt en förhållandevis lång tidsperiod (2000–2019), identifierar minoritetslagen och att Uppsala blev förvaltningsområde 2010 som en brytpunkt för bibliotekets arbete. Efter denna brytpunkt fanns finskspråkiga aktiviteter i programutbudet, viss information tillgängliggjordes på finska, och biblioteksrummet påverkades genom att det byggdes en bokbastu på barnavdelningen för att synliggöra det finska språket och finsk kultur. I uppsatsen beskrivs arbetet med att revitalisera minoritetsspråken som en del i arbetet med det svenska kulturarvet. Arbetet med minoritetsspråkens revitalisering kan inte enligt Östberg "drivas på samma villkor som annat arbete med andra språk än svenska" (s. 98). I skrivningar som att folkbiblioteket speglar "sin tids ideologi och politik" (s. 99) samt i citatet nedan, lyfts behovet av att förhålla sig reflekterande kring normer som bibliotekarier ur majoritetssamhället kanske omedvetet bär på och reproducerar:

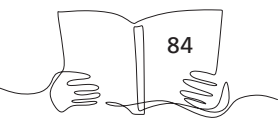
Minoriteter och majoritetsbefolkningen har olika förutsättningar att behålla sitt språk. För att lyckas i arbetet med de nationella minoritetsspråken behöver majoritetssamhället byta perspektiv och anstränga sig för att försöka förstå minoritetsperspektivet. Vad händer när man tittar på bibliotekens verksamhet, utbud och information ur ett minoritetsperspektiv? (s. 99)

Utifrån detta lyfter även denna uppsats behovet av samverka med målgruppen och kompetensutveckling av bibliotekspersonalen.

Denna problematik med att svenska är norm synliggörs även i en avhandling inom ämnet pedagogik. Skaremyr (2019)⁵² ger inblick i hur normer och förgivettaganden påverkar nyanlända förskolebarns kommunikation under sin första tid i förskolan (delstudie 1) samt språkrevitaliserande verksamhet för finskspråkiga barn i förskolan (delstudie 2). Studien visar att svenska språket var det som premierades i förskolan. Det får som konsekvens dels att minoritetsspråkiga barn behöver behärska svenska för att kunna delta i verksamheten, dels att de inte får samma möjligheter att utveckla sitt språk som svenskspråkiga barn. Beroende på de lagar som omger olika språk ges olika möjligheter för barn att få språkligt stöd. En av slutsatserna i avhandlingen är att för att möjliggöra flerkulturell identitet och flerspråkig språkutveckling behöver förskolan ”erkänna minoritetsspråkiga barns olika sätt att kommunicera och ta till vara barnens intressen” (s. 119). Dessa slutsatser framstår som relevanta även för bibliotek som möter flerspråkiga barn som talar olika minoritetsspråk.

Konsekvenserna av svenska som norm synliggörs även i Zerlauths (2021) uppsats om arbetet att tillgängliggöra talböcker för samiska barn (elever) med läsnedsättning. Tillgången på talböcker på samiska är begränsad och de aktörer som aktivt arbetar med dessa frågor är färre än de som engagerar sig för svenskspråkiga elever med läsnedsättning. I den studien kände inte modersmåls lärare eller skolbibliotekarier till att det fanns talböcker på samiska att tillgå. Inte heller biblioteksplaner eller kommunens webbsida tog upp vare sig nationella minoriteter eller unga med funktionsnedsättning, vilket innebar att dessa styrdokument inte kunde fungera som stöd för att planera verksamheten gentemot målgruppen. Zerlauth betonar att det är viktigt ”att inkludera nationella minoriteter i alla relevanta delar av kommunala styrdokument och att specifikt nämna att även samer och andra nationella minoriteter kan ha en läsnedsättning eller andra funktionsnedsättningar [och att det] skulle kunna bidra till att synliggöra denna grupp” och motivera verksamhet mot gruppen (s. 55). I uppsatsen diskuteras detta i relation till diskrimineringslagen och att bristande tillgänglighet – exempelvis i form av tillgänglig litteratur – är grund för diskriminering. Ytterligare anledningar till att tillgängliga medier för gruppen saknades eller var bristande var den begränsade utgivningen, att lärare och bibliotekarier inte hade kunskap om talboksutgivning på

52. För fördjupade diskussioner om nyanlända barns kommunikation och anpassning till en ny språklig och kulturell kontext se Skaremyr (2021).

samiska, att unga enligt studien inte efterfrågade talböcker annat än på svenska, att modersmåls lärare med elever med läsnedsättning inte vände sig till biblioteken, samt att biblioteken med dess begränsade resurser prioriterade andra mer synliga grupper. Uppsatsförfattaren resonerar också kring behovet av kompetensutveckling samt att ta upp biblioteksverksamhet gentemot de nationella minoriteterna och prioriterade målgrupperna vid utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap.

Några resonemang är återkommande i detta avsnitt. Det handlar om att bibliotekens uppdrag sträcker sig utöver medieförsörjning, att det är viktigt att inkludera grupperna i bibliotekens arbete genom samråd, och att arbetet med att erbjuda och synliggöra litteratur och program om/på minoritetsspråk och minoritetskultur handlar lika mycket om att tillgodose minoritetsgruppernas rättigheter som att medvetandegöra majoritetssamhället. Det senare handlar alltså om att synliggörandet av bibliotekets prioriterade målgrupper inte enbart görs för dessa målgruppers skull utan även för majoritetssamhällets skull. Sådant medvetandegörande kan betraktas som en del av bibliotekens bildningsuppdrag och kan dessutom fylla en avkoloniserande funktion (se Brisander & Rundqvist, 2018). Sådant arbete bygger på samråd och på att bibliotekspersonalen har relevant kompetens. Betoningen på samråd och gruppens delaktighet framträder tydligare när det gäller de nationella minoriteterna än i studierna om andra minoritetsspråk. En spänningsyta som framträder i studierna är den mellan bibliotekens marknadsanpassning med dess efterfrågestyrda utbud, och uppdraget att erbjuda ett aktuellt och varierat utbud till grupper som kanske inte är så välrepresenterade i lokalsamhället. Det syns inte enbart i medieutbudet utan även i programutbud. Sammantaget ger flera av studierna uttryck för att programverksamhet gentemot minoriteterna och gentemot majoritetssamhället för att synliggöra minoritetskultur skulle behöva mer kontinuitet. Här handlar det också om att tillgängliggöra och synliggöra minoritetsspråk i biblioteksrummet (exempelvis genom informationsmaterial och skyltning).

Hbtqi, regnbågshyllor och genus

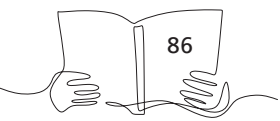
I detta avsnitt tar vi upp studier som på olika sätt belyser normmedvetet biblioteksarbete som har med genus och sexualitet att göra. Studierna ger i första hand vuxnas perspektiv, eller vuxnas tolkningar av barns perspektiv – det handlar om studier om biblioteksservice för unga hbtqi⁵³-personer, bibliotekariers erfarenheter och tankar om att arbeta med hbtqi-frågor på ett normkritiskt sätt, urvalsarbete och representation.

I antologin *Unga läser: Läsning, normer och demokrati* (2018) beskriver bibliotekarien Samuelsson arbetet bakom det första hbt-certifierade⁵⁴ biblioteket i Sverige. Arbetet beskrivs som del av ett pågående jämställdhetsarbete att skapa en öppen och inkluderande verksamhet. Texten ger inblick i de samtal, funderingar och arbetsätt som fanns hos personalen i arbetet med hbt-certifieringen. Hbtqi-certifiering (som det numera heter) innebär att personalen inom en organisation genomgår utbildning i RFSL:s regi utifrån den aktuella organisationens behov och önskemål. En arbetsgrupp på arbetsplatsen utvecklar en treårig handlingsplan för organisationen som sedan uppdateras vid en omcertifierings-workshop (RFSL). Målet med hbtqi-certifiering är ökad kunskap hos personalen om hbtqi-personers livsvillkor, diskrimineringsgrunderna, normer, samt normkritiska och intersektionella perspektiv för att möjliggöra normmedvetna perspektiv och ett inkluderande förhållningssätt.

En finsk masteruppsats inom genusvetenskap (Lövdahl, 2019) undersökte regnbågshyllans syften. Bland dessa var att synliggöra material som annars riskerar att bli osynligt, att sprida kunskap, att bidra till jämlikhet, motverka diskriminering, visa att biblioteket är en plats för alla, ge erkännande till hbtq-personer och möjliggöra identifikation. Regnbågshyllan blir på så vis ett symbolvärde som dock är dubbelt, då det å ena sidan kan riskera att förstärka heteronormen (genom utbrytningen) och å andra sidan kan betraktas som ett motstånd mot den. På samma sätt kan utbrytningen av dessa medier både tillgängliggöra materialet och fjärma individer från det, och uppsatsförfattaren påtalar därför vikten av dubbelplaceringar. Denna polaritet gällande regnbågshyllans funktion återkommer i flera uppsatser.

53. I avsnittet används olika akronymer beroende på vad som används i de refererade studierna.

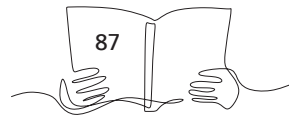
54. Numera hbtqi-certifiering. Certifiering erbjuds ej i alla kommuner och det finns även möjlighet till diplomering.

Larsson (2021) resonerar i sin uppsats om regnbågshyllornas symbolvärde och bibliotekens hbtq-arbete utifrån queera bibliotekaries perspektiv. Uppsatsen har inte ett specifikt fokus på barn och unga även om resonemangen som förs är relevant även för barn- och ungdomsverksamheten. Å ena sidan beskrivs liksom hos Lövdahl ett symbolvärde med regnbågshyllor då dessa synliggör hbtqi-personer och deras rättigheter, något som i en förlängning kan bidra till att skapa trygghet. Å andra sidan, resonerar uppsatsförfattaren, så kan dessa personer känna sig utpekade och det kan kännas otryggt att använda hyllan. Det finns olika synsätt hos de intervjuade bibliotekarierna om behovet av en särskild regnbågshylla. Några tycker att den är viktig just för synliggörandet medan andra argumenterar för att arbetet bör genomsyra hela verksamheten. Likt Abrahamssons uppsats nedan lyfts vikten av utbildning samt långsiktigt och kontinuerligt arbete. Detta för att arbetet inte ska bli personberoende eller betraktas som klart efter exempelvis en certifiering. Informanterna i studien efterlyste också stöd i styrdokument för att förankra och motivera arbetet.

Även Abrahamsson (2015) fokuserade på bibliotekspersonalens erfarenheter och upplevelser i sin studie av normkritiskt arbete på ett hbtq-certifierat biblioteks barnavdelning. Studien visar att personalen arbetade med att synliggöra rådande normer som heteronormativitet inom personalgruppen. I bibliotekets arbete gentemot biblioteksbesökarna innebar arbetet bland annat att synliggöra marginaliserade grupper genom skyltning, att använda ett inkluderande språkbruk, och att välja hbtq-litteratur vid bokprat – snarare än att möjliggöra kritiska reflektioner kring rådande normer. Uppsatsen visar på utmaningar i arbetet som berodde på att det saknades relevanta ämnesord⁵⁵ vilket kunde försvåra katalogisering och att återfinna material. Då underlättade regnbågshyllor som samlade materialet på ett och samma ställe. Att lyfta fram hbtq-tema på biblioteket beskriver Abrahamsson, har ett symbolvärde genom att biblioteket och personalen visar att ”de tycker att hbtq är värt att finnas, och får ta plats i samhället och i biblioteksrummet” (s. 56). Samtidigt resonerar uppsatsförfattaren att det kanske inte är helt önskvärt med regnbågshyllor på barnavdelningarna, då detta kan signalera att detta tema är just annorlunda och normbrytande. Istället bör hbtq-teman integreras i miljön, arbetet och medieutbudet. Utbildning och dokumentation i

55. Under 2021–2023 pågick forskningsprojektet *Databasen Queerlit* i syfte att utveckla ämnesindexeringen och sökbarheten av hbtqi-litteratur.

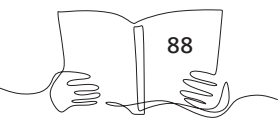

exempelvis handlingsplaner framstår som viktigt för att arbetet inte ska bli personberoende, ifrågasatt eller bortprioriterat.

Ovan beskrivs alltså att välja hbtq-litteratur till bokprat som ett sätt att arbeta inkluderande. Just val av hbtq-litteratur i läsecirklar med unga är temat i Nordqvists magisteruppsats (2019). Studien visade att cirka 12 procent av litteraturen hade hbtq-tema, främst homosexuell kärlek. Dock var det en ojämn fördelning på 9 av 13 studerade bibliotek – det vill säga att några bibliotek hade en högre andel litteratur med hbtqi-tema, medan andra hade en lägre. Vidare visar studien att när bibliotekarien själv valde litteraturen sjönk andelen titlar med hbtq-tema (cirka sju procent) jämfört med när deltagarna valde vad som skulle läsas (då temat stod för cirka 13 procent). Uppsatsförfattaren resonerar kring vikten av att även synliggöra andra relationer än heteronormativa sådana, och lyfter bibliotekariernas ansvar i relation till val av litteratur. För att säkerställa ett normkritiskt arbetssätt behövs förankring i bibliotekets styrdokument.

En studie som intresserar sig för det konkreta arbetet gentemot målgruppen hbtq-unga följde en biblioterapibokklubb (i en skolkontext) under fem veckor (Malmberg, 2021). Studien visar att cirkeln fungerade som ett tryggt rum som gav ett socialt sammanhang där ungdomarna kunde prata om sådant som var viktigt för dem. Läsning och samtalen om litteraturen ledde till identifikation, att ungdomarna kände sig bekräftade, kände solidaritet med varandra och gjorde att cirkeln upplevdes som stöttande och stärkande. Detta var resultat som underlättades av att ungdomarna kunde påverka innehållet i cirkeln och texterna som lästes, samt att de läste kortare texter och träffades ofta. Även om cirkeln träffades i en skolkontext var det inte del av undervisningen och ungdomarna uppskattade den prestationsfria miljön. Bibliotekarien såg inte cirkelns främsta syfte som läsfrämjande, även om deltagarna också fick upp ögonen för nya texter. Uppsatsförfattaren skriver att det är viktigt att cirkelledaren i denna typ av biblioterapicirklar har god kännedom och förståelse för gruppen hen möter.

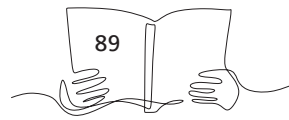
Dubbelheten i att lyfta fram specifika grupper som diskuterats ovan synliggörs också i Carlsons och Carlstedts (2010) uppsats där de undersökte genusperspektiv i barnbibliotekaries litteraturförmedlande arbete. I studien syntes två olika positioner som bibliotekarierna kunde inta. Gemensamt var att bibliotekarierna upplevde det läsfrämjande uppdraget som viktigt, samt att de ville inspirera till och gärna bredda barnens

läsning. I relation till jämställdhet och genus framträdde dock en skillnad mellan de som såg genusfrågor som en politisk fråga och de som kopplade dessa frågor till demokratifrågor. De senare såg arbetet med att luckra upp genusgränser som en självklar del av deras arbete. Den förra gruppen ansåg snarare att biblioteket ska förhålla sig neutralt, inte blanda sig i uppfostran och inte arbeta med jämställdhetsfrågor. Uppsatsförfattarna resonerade om att bibliotekarierna i det läsförmedlande arbetet ofta utgår från böcker de själva läst och att de valen kan bära på omedvetna värderingar. Oavsett om bibliotekarierna alltså medvetet arbetar för att bredda barnens läsning eller ej så bär förmedlingsarbete på omedvetna eller medvetandegjorda värderingar.

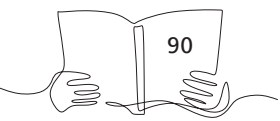
Ytterligare studier har fokuserat på litteratur som förmedlas till barn och unga utifrån normkritiska perspektiv på genus och sexualitet. I dessa studier beskrivs förhållningssätt till stereotyper i barnböcker, samt hur dessa förhållningssätt hanteras av vuxna i barnens närhet utifrån antaganden om att litteratur har potential att såväl förstärka och reproducera normer som att utmana och bredda dessa.

Sotevik (2021) undersökte i sin avhandling inom pedagogik hur heteronormativitet reproduceras och utmanas i förskolan. Utifrån policydokument och intervjuer beskriver Sotevik hur böcker i förskolan ska ge en bred bild av familjekonstellationer. Pedagogens roll framstod dock som reaktiv snarare än proaktiv, det vill säga att de skulle möta barnens frågor snarare än att själva inbjuda till samtal och därmed ta initiativet till att synliggöra bredden i hur familjekonstellationer kan se ut. Hbtq+-representationer i exempelvis förskolans bokutbud motiverades med att barn genom denna kan lära sig om allas lika värde, samt med att barn från regnbågsfamiljer ska känna sig representerade. Samtidigt noterades att det var heterosexualitet som var den omarkerade positionen och reproducerades i förskolan. Reproduktionen skedde bland annat genom att heterosexuella relationer i barnböcker inte tolkas som sexuella och att heterosexualitet passerade obemärkt och inte väckte frågor. Heteronormativiteten syntes också i barnens familjelekar där de lekte just heteronormativa föräldrakonstellationer. I leken syntes även ålderskodade normer där barnrollen hade mindre inflytande än lekens föräldrar eller storasyskon. I avhandlingen ges konkreta förslag för dem som vill arbeta hbtq+-inkluderande gentemot små barn.

Även en studie av litteraturvetarna Hermansson och Nordenstam (2020) behandlar förskolan, då de intresserade sig för förskolepedagogernas perspektiv på normkritisk barnlitteratur. Pedagogerna betonade att det är viktigt med böcker som visar på mångfald och igenkänning för olika grupper av barn. Sådan litteratur anses viktig i likabehandlings- och demokratiarbetet, för att spegla verkligheten och för att göra att fler barn representeras och kan känna igen sig. Normkritisk litteratur om olika familjekonstellationer och funktionsnedsättningar ger också barn möjlighet att skapa förståelse för sådant som de kanske inte själva upplevt. Studien visar att i bokinköp till förskolorna görs medvetna val för att undvika stereotyper medan biblioteksbesök ofta resulterar i mer slumpartade urval. Studien visar också hur barn på en av de studerade förskolorna inte längre uppmuntras ta med och berätta om böcker hemifrån då dessa ofta var mycket könsstereotypa. När böcker med stereotyper lästes, lästes de som de var av vissa pedagoger som menade att barnen inte noterade sådana aspekter. Andra pedagoger kunde hoppa över delar, byta ut eller utesluta vissa ord, byta pronomen och så vidare. Det ansågs också viktigt att prata med barnen om innehållet i böckerna för att på så vis uppmärksamma stereotypa skildringar.

Liknande strategier återfinns i en – i detta sammanhang något äldre – studie av föräldrars resonemang kring lån av böcker till sina barn på biblioteket. Karlstam (2010) beskriver att varken förlag eller bibliotek prioriterar genusfrågor, vilket ställer större krav på föräldrar som är genusmedvetna. Uppsatsen visar att föräldrar framförallt utgick från hur barn porträtteras i böckerna och valde bort böcker med alltför stereotypa skildringar av pojkar och flickor. Dock var pappor till pojkar mindre benägna än mammor till pojkar eller föräldrar till flickor att utmana genusnormativa beteendemönster. Det upplevdes också svårare att hitta böcker som utmanade stereotypa porträtt av pojkar. Flickor läste i större utsträckning böcker med både killar och tjejer i huvudrollerna medan killar föredrog just killar i huvudrollen. Två olika strategier framträdde gällande böcker med förenklat och/eller stereotypt innehåll. Antingen valdes de helt bort eller så sågs de som en möjlighet för att diskutera normer kring genus. Äldre litteratur i form av exempelvis folksagor valdes inte bort då de betraktades som en viktig del av kulturarvet. Studien visar önskemål från föräldrar av fler böcker med nyanserade barn- och vuxenporträtt samt familjekonstellationer, men där detta är en del av fonden för berättelsen snarare än berättelsens huvudsakliga syfte. Resultaten från en uppsats om hur genusintresserade

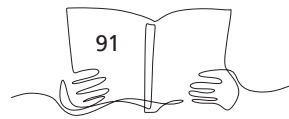

bibliotekarier förhåller sig till begreppet hen i barnlitteratur visar på liknande sätt att bibliotekarierna var positiva till böcker som inte nämner kön utan lämnar det öppet för läsaren att tolka, men att de samtidigt var tveksamma till böcker som använder hen i samma avsikt (Almström, 2013). I uppsatsen identifieras sju diskurser som visar hur begreppet tillskrivs mening⁵⁶.

Vuxnas förhållningssätt och innehållet i litteraturen går hand i hand i förmedlingsarbetet. Jeppsson och Lindmark (2015) undersökte normkritisk medvetenhet och arbete genom att både göra textanalys utifrån fyra av de mest utlånade barnböckerna för 9–12-åringar samt genom att intervjua bibliotekarier. Uppsatsförfattarna utgår från diskursen att barnbiblioteket genom sina ”samlingar blir förmedlare av det rådande samhällets ideologi” genom att böckerna bär på normer, återspeglar världen och ”även vuxnas ideologi och världssyn” (s. 51). Beroende på vilka perspektiv som tillgängliggörs i samlingarna påverkas barns möjligheter till identifikation genom litteraturen, något som i sin tur kan göra biblioteket till en såväl inkluderande som exkluderande plats, beroende på vilka perspektiv som finns med. De böcker som analyserades innehöll flera stereotyper utifrån normativa föreställningar om genus, ålder, sexualitet, klass och etnicitet. Bibliotekarierna i studien uttryckte att det behöves en större bredd i barnböcker för att möjliggöra normkritiska arbetssätt. Samtidigt upplevde bibliotekarierna att det gick att arbeta normkritiskt med befintliga böcker.

Vi identifierar i detta avsnitt tre spänningssytor. I relation till regnbågshyllor syns kanske tydligast den dualitet som uppstår mellan att å ena sidan synliggöra grupper som på olika sätt bryter mot samhällets normer i avsikt att välkomna dessa grupper, arbeta normmedvetet att, bidra till normalisering och signalera bibliotekets position. Och å andra sidan att sådant arbete bidrar till att peka ut det normbrytande som just avvikande, samt att riskera att fjärma användare ur dessa grupper från biblioteket när de hänvisas till tydligt utmärkta hyllor för att återfinna litteratur som kan bidra till identifikation. En andra, mindre framträdande i detta material, spänningssyta rör tolkningar av bibliotekets uppdrag och ansvar – ska biblioteket vara neutralt och vad innebär då det? Är det politiskt att aktivt arbeta med att synliggöra specifika grupper men inte andra – varför uppstår det exempelvis kontroverser i samhällsdebatten kring regnbågshyllor

56. Valfrihetsdiskursen, Breddningsdiskursen, Identifikationsdiskursen, Könneutralitetsdiskursen, Decentralisera-köndiskursen, Människodiskursen, samt Förvirringsdiskursen.

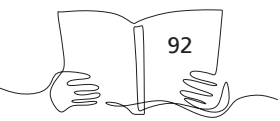
men inte äppelhyllor när både könsöverskridande identiteter och funktionsnedsättning tillhör diskrimineringsgrunderna? Förknippat med spänningssytan kring neutralitet och politik är spänningssytan kring om biblioteket är eller bör vara reaktivt eller proaktivt. De två studier som gav inblick i ungas upplevelser av deltagande i en shared reading grupp, samt konsekvenser av ungas påverkan på bokval till en bokklubb visar dels på ungas behov av identifikation och biblioteket som en trygg plats, dels på ungas mer inkluderande förhållningssätt till olika perspektiv jämfört med bibliotekariers⁵⁷. I fortsatta studier och resonemang på biblioteken om synliggörande, ”neutralitet” och proaktivitet/reaktivitet vore det relevant att fånga upp barns och ungas erfarenheter och reflektioner.

Barn i särskilt sårbara situationer

Med barn i särskilt sårbara situationer avses här barn – utöver barn ur grupperna som behandlats ovan – som är mindre gynnade än majoritetssamhällets barn (även om alla barn enligt barnrättskonventionen befinner sig i en sårbar position). Det finns naturligtvis fler grupper av barn som kan betraktas som särskilt utsatta, dock förekommer inte studier om dessa grupper.

I antologin *Barnet, platsen tiden* (2010) berättar Bing i ett kapitel om familjecentralens potential att utjämna hälsoklyftor och främja barns psykosociala hälsa i arbetet med att nå alla små barn och deras föräldrar. Familjecentraler samlar samhällets olika insatser för blivande och nyblivna föräldrar som mödrahälsovård, barnhälsovård, öppen förskola och socialtjänst. På flera familjecentraler finns även samarbete med de lokala biblioteken, eller så finns en bibliotekarie anställd. En bakgrund till att samla dessa resurser på ett och samma ställe var uppmärksammandet av ohälsa som orsakas av social ojämlikhet, samt ojämlika socioekonomiska och psykosociala förhållanden. I kapitlet resonerar Bing kring fördelar och nackdelar med generella insatser, som alltså riktas till alla, och konstaterar att familjecentralerna i studien nådde alla socioekonomiska grupper i närområdet. I studien diskuteras särskilt öppna förskolan och resultaten visar hur föräldrar kände sig bekräftade, fick stöd, upplevde gemenskap, att personalen gav trygghet, inkluderade alla, skapade möjligheter för föräldrarna att slappna av och dela erfarenheter, samt att verksamheten stimulerade till barns och föräldrars lärande. Bing beskriver hur personalen

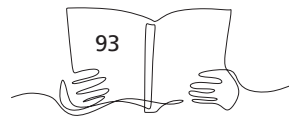
57. Det går naturligtvis inte att dra generella slutsatser utifrån två studier.

uppmärksammade alla nya besökare genom att individuellt hälsa välkomna, hur samtalen var centrala och ständigt pågående, och att alla aktiviteter involverade både barn och föräldrar.

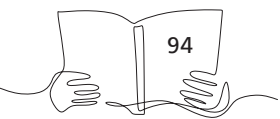
Wiktorin (2016) genomförde fallstudier på tre insatser som syftade till att förbättra socialt utsatta barns skolresultat genom läs- och inlärningsfrämjande insatser. De tre fallen som studeras var Skolfam, Paired reading och Letterbox club Sweden, där de två senare var försöksprojekt. Analysen beskriver hur dessa läsfrämjande interventioner syftade till att ”minska påverkan från riskfaktorer och stärka influenser från skyddande faktorer hos barnen genom att stödja dem att öva upp läsförmågan” (s. 60) och höja skolresultat. Biblioteken var en av flera samhällsinsatser som samverkade. Resultaten visar hur olika strategier (maktteknologier) användes för att påverka barnens beteenden och hur utbildning av familjehemsföräldrar och föräldrar var en del av programmen. Interventionerna byggde på kunskap om de individuella barnen, och sådan kunskap införskaffades genom enkäter, mätningar och intervjuer. Wiktorin diskuterar resultaten av sin studie i relation till politisk styrning, makt och normativa antaganden som framträdde i analysen. Exempelvis synliggörs hur litteracitet antas vara sammanflätat med möjligheter att överskrida sociala klyftor, undvika social utslagning och möjliggöra empowerment.

Godnattsagor inifrån var ett projekt som initierades av Malmö stadsbibliotek i början av 2000-talet i syfte att stärka relationen mellan barn och föräldrar som satt i fängelse. Detta gjordes genom att dessa föräldrar läste in sagor som barnen kunde lyssna på i hemmet och på så vis både få berättelser och känna närhet till sin frånvarande förälder. Projektet fick stor uppmärksamhet och resulterade utöver en projektrapport även i en metodbok för arbetssättet. Efter projektets slut permanentades det på ett flertal anstalter. Pennlöv Smedberg (2010) intresserade sig för hur litteratur kunde användas för att stärka kontakten mellan pappor i fängelse och deras barn med utgångspunkt i projektdokumentation, samt bibliotekariers och tjänstemäns perspektiv (snarare än pappors och barns). Stor plats i uppsatsen tar just projektet *Godnattsagor inifrån* som möjliggjorde för fäder att läsa in sagor till sina barn. Projektet beskrivs som en del av ett folkbildningsprojekt som sammanfaller med kriminalvårdens arbete. Resultaten av uppsatsen visar att projektet innebar bättre kontakt mellan kriminalvård och bibliotek, att papporna uppskattade det, att papporna framstod som mer litteraturintresserade, att anstalterna upplevdes som lugnare, samt

att mammor och barn genom inspelade sagor med pappans röst kunde behålla kontakten med honom.

Även Alzén (2019) skrev nästan tio år senare en masteruppsats om hur litteratur kan användas för att stärka kontakten mellan fängslade fäder och deras barn utifrån projektet *Godnattsagor inifrån*. I denna studie genomfördes utöver intervjuer med bibliotekarier och representanter från kriminalvården även en intervju med en intagen pappa som deltagit i projektet. Resultaten av studien visar att kriminalvården och biblioteken fått bättre inblick i varandras verksamheter, att deltagande i cirkeln kan göra att fler identiteter än den som kriminell kan stärkas hos de deltagande intagna papporna, att det finns potential att öppna upp för litteraturintresse då barnböcker och läsning för det egna barnet har relativt låga trösklar, utmaningar med att verksamheten efter projektfasen varit beroende av eldsjälar, samt att verksamheten efter att den övertogs av kriminalvården fått minskade resurser på grund av fler intagna och minskad budget.

Läs- och biblioteksvanor

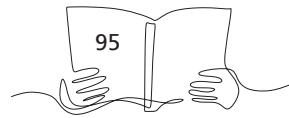
Det mest framträdande temat i denna kunskapsöversikt är studier om barns och ungas läsning. Tillsammans med den kulturpolitiska styrningen formas bibliotekens arbete av kunskap om barns och ungas läsvanor och läsintressen, förståelse för läsupplevelser och syn på biblioteket, samt bibliotekariers egna föreställningar om barns och ungas kultur och läsintressen. Dessa ämnen behandlas i detta kapitel medan det konkreta läsfrämjande arbetet behandlas i nästa kapitel.

Läsvaneundersökningar och läsvanor

Det finns flera statistiska undersökningar som är av relevans för barnbiblioteksområdet. Kungliga biblioteket samlar varje år in och tillgängliggör biblioteksstatistik om folkbibliotekens arbete, däribland arbetet för barn och unga, 0–17 år (Kungliga biblioteket). Statistiken behandlar bland annat bestånd, utlån och aktiviteter för målgruppen. Biblioteksstatistiken visar fortsatt att det finns ett samband mellan ett rikt utbud av böcker och utlåningsgrad, att en hög andel nyförvärv leder till höga utlåningstal samt att barn och unga är en av bibliotekens flitigaste användargrupper. Statens medieråd kommer vartannat år ut med rapporten *Ungar & medier* (Statens medieråd, 2021) och *Småungar och medier* (Statens medieråd, 2019) som presenterar aktuell statistik om barns medievanor. SOM-undersökningen genomförs årligen och undersöker bland annat läsning (Tattersall Wallin et al., 2022). Nordicom vid Göteborgs universitet ger årligen ut *Mediebarometern* (Olsson, 2022) som är en undersökning om svenskars (från 15 år) användning och tillgång till olika medier. Här går det att få inblick i föräldrars läsning av barnböcker. Den internationella undersökningen PISA⁵⁸ (OECD) som genomförs vart tredje år undersöker bland annat 15-åringars kunskaper inom läsförståelse medan PIRLS⁵⁹ (Skolverket) genomförs vart femte år och studerar läsförmåga och attityder till läsning bland elever i åk 4.

58. Programme for International Student Assessment.

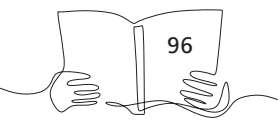
59. Progress in International Reading Literacy Study.

Forskarna Fredriksson och Taube gav 2012 ut boken *Läsning, läsvanor och läsundersökningar*, som i huvudsak bygger på sammanställningar av stora läsundersökningar och kan fungera som en bakgrund för att skaffa förståelse för barns och ungas läsning. Boken tar ett helhetsgrepp på läsning och ger såväl historisk tillbakablick, som resonemang om läsforskning vad läsning är, läsutveckling, socioekonomiska påverkansfaktorer, kön och läsning, samt läsning i skolan. En senare sammanställning av läsvaneundersökningar gjordes 2020 på uppdrag av Svenska Förläggareföreningen (Nordlund & Svedjedal, 2020). Övergripande resultat av denna sammanställning visade en trendmässigt minskad nöjesläsning och bristande läsförmåga hos elever. Rapporten tar upp behovet av läsvaneundersökningar (här läsning av tryckta böcker) som är konstanta över tid, samt vikten av välfyllda (skol)bibliotek med varierat utbud och utbildad personal. Nordlund tar i sitt kapitel om barns och ungas läsning upp att de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna på grundnivå inte förbereder bibliotekarier i läsfrämjande arbete för barn och unga, då litteraturdidaktik och litteraturvetenskap saknas i utbildningarna. Därför föreslås ”ett läsfrämjandelyft för bibliotekarier inriktat särskilt på barn- och ungdomslitteratur och litteraturdidaktik” (s. 72). I antologin *Svensk forskning om läsning och läsundervisning* (Tengberg & Olin-Scheller, 2015) är utgångspunkten främst studier med unga i deras roll som elever, men flera av kapitlen berör fritidsläsning. Nordberg rapporterar från en undersökning om 18-åringars attityder till läsning samt deras litterära kompetens. Resultaten visar, i relation till läspreferenser och läsvanor, att unga spenderar lite tid på att läsa jämfört med att använda andra medier, samtidigt som attityden till läsning kan vara positiv⁶⁰. I likhet med andra studier i detta avsnitt framstår eskapism, identifikation och nöje som de främsta motiven till att läsa skönlitteratur.

Läsvanor omfattar allt som handlar om vad barn och unga läser, hur mycket de läser, i vilka situationer och på vilka platser de läser, samt vad som inspirerar till läsning. Studier som undersöker var eller när läsning sker har varit svåra att finna, men ett par studier finns att läsa om i kapitlet *Läsning av e-böcker och ljudböcker*. När vi genomförde sökningar för att finna studier om barns och ungas läsvanor fann vi att en stor andel av dessa var genomförda i en skolkontext och alltså föll utanför vårt uppdrag.

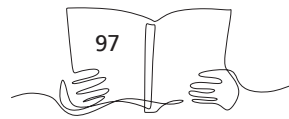
60. Nordberg noterar i och med detta att det kan vara missvisande att utläsa attityder ur kvantitativa studier där frågorna kanske snarare handlar om vanor.

Dessa studier var ofta studentarbeten på grundnivå och handlade om läsmotivation, läsvanor, textval och attityder till läsning i olika årskurser.

En större studie som undersöker ungas läsvanor genomfördes av Elofsson (2017) inom forskningsprojektet *Ung livsstil*. Studien visar hur ungas läsning varierar beroende på ålder, kön, etnicitet och socioekonomiska förhållanden. Resultatet ligger i linje med andra undersökningar som visar att läsandet minskat över tid, att bokläsning är köns- och åldersrelaterat samt beroende av socioekonomisk bakgrund. Även om tjejer generellt läser mer än killar så är skillnaden mellan könen mindre bland de som betraktas som flitiga bokläsare och när det gäller läsning av serier och tidskrifter. Tjejer läser oftare underhållningslitteratur, medan killar oftare läser action och sport. Barn i mellanstadiet läser mest och därefter sjunker andelen läsare ju äldre barnen blir. När barnen blir äldre förändras även valet av text och fler läser tidningar och tidskrifter. Att ha hög socioekonomisk bakgrund, bo med två föräldrar, att ha bokläsande föräldrar och bra kontakt med dessa föräldrar gör att barn läser mer. Studien visar också att bland unga med utländsk bakgrund finns flest läsare bland första generationens invandrare. Social bakgrund påverkade inte i någon högre utsträckning vad som lästes eller om ungdomarna var flitiga läsare. Däremot påverkade social bakgrund om unga alls läste, och det fanns fler läsare bland unga med högre socioekonomisk bakgrund. Studien visar dock att unga med utländsk bakgrund i högre utsträckning läser action, sport och vuxenlitteratur, samt att gymnasiekillar med utländsk bakgrund läser ungdoms- och kärleksromaner i högre grad än killar med svensk bakgrund i samma ålder.

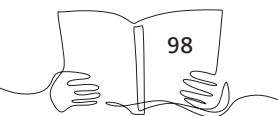
Skillnaden mellan killars och tjejers läsning uppmärksammas i Eklunds (2022) masteruppsats där hon undersöker bibliotekariers syn på dessa skillnader i det läsfrämjande uppdraget. Killar upplevdes i större utsträckning än tjejer som läsovilliga, något bibliotekarierna trodde berodde på att andra intressen prioriteras, att de har låg motivation att läsa, att killar saknar läsande förebilder i hemmet, samt att normer om manlighet i samhället ger en negativ inställning till läsning. Unga personer, och framför allt killar, framstod som svårare att nå med läsfrämjande aktiviteter. De lösningar som lyftes av bibliotekarierna var bland annat att arbeta förebyggande gentemot små barn, att använda flera medieformat, att bredda det läsfrämjande arbetet till att inkludera andra typer av berättande än tryckta böcker, samt samarbete med andra aktörer för att synas där unga vistas.

En rapport som visar att socioekonomiska skillnader skapar läsklyftor är Kulturrådets (2023) *Nuläge om barns och ungas läsning*. Här beskrivs hur utbildningsbakgrund och hemresurser påverkar läsintresse och läsförmåga. Rapporten utgår från statliga utredningar och myndighetsrapportering, och lyfter behovet av studier om ungas perspektiv på deras egen läsning, samt studier och läsfrämjande insatser med intersektionellt perspektiv på läsning, som alltså tar hänsyn till hur faktorer som funktionsförmåga, kön, språk, socioekonomiska och sociokulturella faktorer samspelar. Här identifieras även grupper som insatser bör stärkas gentemot: flerspråkiga barn, barn med funktionsnedsättning och barn i socioekonomiskt utsatta områden. Läsrådet⁶¹ kommer i rapporten med rekommendationer gällande att utveckla, samla in och sprida kunskap från både forskning och praktiken; att arbeta vidare med unga och unga vuxnas läsande och då att ”barns och ungas delaktighet, makt och inflytande kring läsning ska vara centralt i utvecklingsarbetet” (s. 9); samt att främja läsande i skola och förskola bland annat genom att säkerställa pedagogernas kompetens på området.

I antologin *Litteraturen på undantag* (Pettersson et al., 2015) rapporterar fyra forskare från ett läsforskningsprojekt med unga läsare i ålder 16–25 år. Tre av kapitlen i boken handlar om ungas attityder till läsning. Nordberg skriver att unga i studien uppskattade att läsa, att de själva inte upplevde konkurrens mellan olika medieformer, att digitala aktiviteter innebär minskad fiktionsläsning, samt att fantasy som genre ersatt läsning av klassiker och bred fiktionsläsning. Wennerström Wohrnes kapitel om attityder till läsning hos elever på yrkes- och högskoleförberedande program visade att en negativ inställning till läsning står i vägen för läsupplevelser, och riskerar att förstärkas om ungdomarna möter texter som är svårtillgängliga för dem eller inte speglar deras erfarenheter. Nilsson undersöker i sin tur unga vuxnas reflektioner om skillnad i läsning av fiktionslitteratur i tryckta böcker jämfört med i andra medieformer. Här rapporteras att litteratur till skillnad från fiktion i andra medier såsom film, erbjöd möjlighet till personlig utveckling och självkännedom, att den egna inre rösten och fantasin förtydligades, samt att personliga känslominnen upplevdes mer varaktiga.

61. I Sverige finns sedan 2021 Läsrådet till vilket regeringen utser ledamöter. Läsrådet är en konsekvens av de statliga utredningar och propositioner som påverkat de politiska riktningarna de senaste åren och inneburit satsningar på att öka läsningen bland befolkningen. Läsrådet ska särskilt stötta barns och ungas läsning, samt de grupper som möter utmaningar i läsningen. Läsrådet ska vara en samordnande aktör för läsfrämjande arbete, ska främja samverkan samt kunskapsinsamla och identifiera utvecklingsbehov.

I likhet med Rydsjö och Elf (2007) konstaterar vi att läsvaneundersökningar genomförs på olika sätt och därför är svåra att jämföra. Vi noterar också att i flera av läsvaneundersökningarna tycks fiktionläsning i tryckta böcker vara det förgivettagna. Flera av studierna synliggör att samspelande faktorer påverkar barns läsning, och det efterlyses studier med intersektionella perspektiv. Intressant att notera är också att barns och ungas egna perspektiv på sin läsning beskrivs som viktigt att inkludera i framtida läsvaneundersökningar.

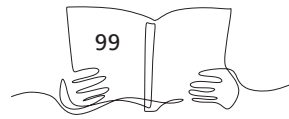
Attityder till läsning, läsfrämjande och bibliotek

Ett antal forskningsstudier och uppsatser intresserar sig för läsningens varför, alltså vad barn får ut av läsning och vad läsning ger för upplevelser. Tongivande under det senaste decenniet är Hedemarks undersökningar om barns (Hedemark, 2011; 2012)⁶² och ungas (Hedemark, 2018b; Hedemark, 2020a) syn på läsning och bibliotek. I den första studien med 10-åringar identifieras tre förhållningssätt till läsning⁶³. *Den lustfyllda läsningen* bygger på frivillighet och upplevelsen av att läsning är lustfylld. Hedemark resonerar kring att de barn som har en positiv inställning till läsning oftast är de som biblioteken når genom det läsfrämjande arbetet. Även om dessa barn redan är läsare kan bibliotekens arbete spela en viktig roll för dem och bidra till ökad läslust. Bristande läskunskaper skulle kunna förklara varför vissa barn har en negativ inställning till läsning (*läsning som tvång*), och Hedemark beskriver behovet av att nå dessa barn med berättelser som inte nödvändigtvis behöver kopplas till tryckta böcker. I *instrumentell läsning* som förhållningssätt betonades nyttoaspekterna av läsning där denna kunde användas för att exempelvis lära sig, utveckla kunskaper och ta del av läsgemenskaper. Biblioteket används här främst för att hitta litteratur. Hedemark kopplar det senare förhållningssättet till den syn på läsning som förekommer i skolan och skriver i samband med det att:

[d]et finns en risk att läsning associeras med i första hand nytta om bibliotekarier främst bedriver läsfrämjande arbete kopplat till skoltid, vilket sker på många ställen, inte minst genom den integrering av folk- och skolbibliotek som har skett i flera kommuner. (2011, s. 50)

62. Resultaten presenterades först i en rapport från 2011 och därefter i en vetenskaplig artikel 2012.

63. Se även avsnittet *Läsning i Forskningsmetoder och teoretiska modeller*.

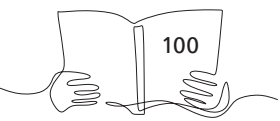

Studien lyfter önskemål om andra metoder än de traditionella (som bokprat och högläsning) för att arbeta med berättelser. Som exempel nämns dramatisering, egen gestaltning, film, konst, dans och eget skrivande. Hedemark beskriver också behovet av aktiviteter som inte behöver vara kopplade till böcker i linjär form, som inkluderar barns erfarenheter och som kan inkludera populärkultur och andra medieformer – något som är särskilt viktigt i relation till barn med negativ inställning till läsning. Detta skulle då ställa krav på bibliotekariers kunskaper att arbeta på nya sätt, men också av att ”problematiska institutionella praktiker och invanda föreställningar om hur lässtimulerande arbete ska och brukar bedrivas” (2011, s. 49). Det behövs på så vis arbetsmetoder som tillvaratar det som i artikeln benämns som multiliteracies (2012) och som möter barn där de är, oavsett läskultur och förhållningssätt till läsning. Hedemark sammanfattar i artikeln att:

... libraries should broaden their knowledge about children with particular emphasis on understanding how children read, why they read and what they read. One implication of the study is therefore that when developing reading promotion, the departure point must be the different cultures of reading that characterize the children's everyday world. (2012, s. 126)

Ungdomarna i Hedemarks andra studie (2018b; 2020a) kopplar läsningen främst till tryckta böcker. Tryckta böcker föredras vid läsning av skönlitteratur på grund av känslan de ger, samt att det förknippas med äkthet. Fantasy, dystopier och självbiografier framstår som populära genrer. Digital läsning som tas upp av ungdomarna behandlar till exempel läsning av bloggar, nyheter och sociala medier men även ljudbokslyssning.

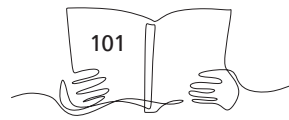
Studien introducerar begreppet läspraktiker för att resonera kring ungas läsning på olika sätt i olika sammanhang. Läspraktiker som begrepp fångar in ungas *görande* i relation till deras läsning – det vill säga såväl användning av text som upplevelser av text. Praktiker är formade av det historiska och sociala sammanhang som människor är del av. På så vis är de dynamiska och föränderliga samtidigt som ”de föreställningar och traditioner som samhället skapat kring läsning både reproduceras och produceras vid utövandet av olika läspraktiker” (s. 10). När det gäller läspraktiker på fritiden visar resultaten att fiktionsläsning förknippas med läsning av tryckta böcker, att läsning kan väcka intensiva känslor, att unga väljer läsning utifrån nyfikenhet och en vilja att lära, att ta del av berättelser

via film och ljudböcker upplevs som en mer passiv aktivitet än läsning av tryckta böcker, samt att berättelser i olika medieformat samspelar och kan inspirera till att ta del av samma berättelse på olika sätt. Att ljudbokslyssnande upplevs som mer passivt än analog läsning gjorde också att det var lättare att bli distraherad, något som ledde till andra textval. Hedemark skriver att ungdomarna valde att "lyssna på mer 'lättviktig' litteratur, medan de ofta väljer att med ögonen läsa mer tankeväckande och komplexa texter" (2018b, s. 66). Familj och vänner framstår som viktiga för att få lästips eller om ungdomarna vill prata om läsningen.

Läspraktiker i skolan beskrivs som instrumentella eller funktionella på så vis att ungdomarna läser med distans och försöker läsa på ett effektivt sätt för att hitta den information de behöver – eller att de fuskar genom att läsa valda delar av texten. Skolans krav på prestation och redovisningar ledde dessutom till att läsningen upplevdes som tråkig, även om ungdomarna på sin fritid kunde läsa samma böcker. I artikeln (2022) utifrån samma studie beskrivs läsning i skolan och läsning på fritiden som olika kontexter där unga i skolan får läsning påtvingat och läsningen innebär ett mer distanserat förhållningssätt.

Folkbiblioteket användes mer för att umgås, som en plats att vara på mellan andra aktiviteter, eller för att studera än för att låna, läsa och få lästips. Bibliotek betraktades av ungdomarna överlag i positivt ljus men dessutom samtidigt som trovärdiga och lite töntiga. I båda studierna framkommer en traditionell bild av biblioteket där detta förknippas med just tryckta böcker, samtidigt som såväl barnen som ungdomarna verkar ha dålig insikt i bibliotekens verksamheter och arrangemang. Hedemark skriver att denna traditionella syn "begränsar vad deltagarna kan föreställa sig för aktiviteter på biblioteket" (2018b, s. 68). Något som kan förklara att unga önskar sig saker som redan finns, eller ger förslag som skulle göra biblioteket till något som liknar en fritidsgård. Ungas anledningar till att inte använda biblioteket var att de redan hade tillgång till texter digitalt, samt brist på tid och lust. För att använda bibliotek framstår fysisk närhet till biblioteket eller lätthet att ta sig dit som viktigt, samt att unga känner sig välkomna och är bekanta med personalen. Bland konkreta förslag på hur biblioteket kunde utvecklas var marknadsföring samt mysiga miljöer, avskildhet, delaktighet och bättre skyltning. I artikeln skriver Hedemark dessutom att:

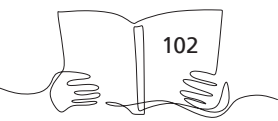

When planning library programs, it is essential to acknowledge that young adults' reading practices are entangled in many aspects, but it is also essential to bear in mind that the practices are perceived differently depending on context, format, and purpose of reading. (s. 84–85)

Avslutningsvis i Hedemarks studie om unga (2018b) lyfter hon kompetenser, kunskaper och faktorer som är viktiga att ha i åtanke vid utveckling av bibliotekens arbete gentemot målgruppen. Exempelvis påtalas vikten av att ha djupa och breda kunskaper om unga och deras många olika läspraktiker – som alltså omfattar en variation av texter och medier. Vidare lyfts biblioteket som en potentiell frizon från krav på prestation som kan finnas i andra delar av ungas liv, samt vikten av relationer, bemötande och delaktighet för att biblioteken ska kunna utvecklas på ett sätt som gör dem intressanta och relevanta i ungas liv.

När det gäller attityder till bibliotek visar de två följande studierna liknande resultat som Hedemarks, med (relativt) positiva inställningar till bibliotek, vikten av relationer och en viss okunskap när det gäller bibliotekets innehåll. Tveits (2012) studie av norska ungdomars läs- och biblioteksvanor visade precis som tidigare nämnda studier på skillnader i killars och tjejers läspreferenser. Studien synliggör dessutom ett behov av användarundervisning för att unga ska kunna söka och hitta i biblioteket. Även unga som läste mycket och var vana biblioteksbesökare hade låg kunskap om hylluppställningar och i hur sökningar görs i bibliotekets katalog. Något motsägelsefullt visar studien även att unga "would like to get recommendations, to have someone pick out books for them, at the same time as they not necessarily trust the librarian" (s. 101). Tveit argumenterar för att bibliotek i det läsfrämjande arbetet behöver bygga relationer som bygger på förtroende med unga samt bjuda in till delaktighet i beståndsutveckling och utformning av biblioteket.

En kanadensisk studie (Howard, 2011a) använde enkäter och intervjuer för att undersöka 12–15-åringars upplevelser av biblioteket. Howard noterar att enkätsvaren visade en positiv inställning till bibliotek men att fokusgruppintervjuerna gav uttryck för betydligt mer kritiska uppfattningar. Ett värdefullt bidrag med studien är att den synliggör behovet av olika metoder för att ge en nyanserad och rättvisande bild av ungas uppfattningar och upplevelser. I studien identifieras ett antal faktorer som påverkar ungas upplevelser av biblioteket. Utöver ett inbjudande biblioteksrum,

relevanta aktiviteter för unga och att information om dessa når unga, lyfts även vikten av inkludering samt bemötandet från och relation med bibliotekarierna. Bibliotekarierna upplevdes som vänliga men ungdomarna beskrev att de inte hade någon egentlig relation till personalen, dessutom rankades bibliotekarierna ha minst inflytande på ungas frivilliga läsning – ungdomarna i studien verkade helt enkelt inte tänka på bibliotekarien som någon som fanns där för dem.

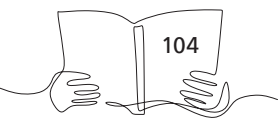
Även när det gäller barns och ungas attityder till läsning liknar resultaten från de olika studierna varandra. Ytterligare en studie av Howard (2011b) visar hur fiktionsläsning för 12–15-åringar kunde fylla i huvudsak tre olika funktioner. Dels motiverades nöjesläsning av att den kunde leda till förbättrad prestation i skolan genom att läsning ger ökat ordförråd, bättre läsförståelse, kunde höja självförtroendet i den egna läsförmågan, och kunde ge kunskaper och inspiration som påverkade tankar om framtida yrkesval. Detta förhållningssätt kan liknas vid det Hedemark beskriver som ett instrumentellt förhållningssätt till läsning. Det sociala motivet innebar att läsning kunde ge förståelse för historiska och samhällliga händelser som krig och rasism, kunde utveckla empati för andra, kunde fungera som varnande exempel, samt kunde innebära socialt engagemang för exempelvis utsatta grupper. En av de främsta anledningarna till fiktionsläsning var att det innebar nöjesläsning. Resultaten av studien liknar resultat från andra studier och handlade om att få underhållning, fördriva tiden, fly verkligheten och svåra upplevelser, och för att koppla av – ofta läste ungdomarna vid läggdags. Läsning innebar en kreativ aktivitet där fantasin kom till uttryck och slutligen gjorde läsning att ungdomarna kunde känna större uppskattning för sig själva genom identifikation. Fiktionsläsning kunde alltså enligt Howard leda till personlig utveckling genom "insights into self-identification, self-construction, and self-awareness" när läsaren tillskriver mening till texten (s. 53).

Resultaten från uppsatser som studerat temat liknar till stor del varandra och visar att barn och unga läser för underhållning, identifikation, tidsfördriv och att för att få nya kunskaper. I Westergrens (2018) uppsats identifieras flera olika motiv för läsning men författaren skriver att de främsta var just för att underhållas, för att fly verkligheten, samt för att lära sig. Studien visar hur den sociala kontexten i form av familj, vänner och skola inspirerar till läsning och påverkar attityder till läsning. Dessutom påverkar samtalet

om det lästa såväl upplevelser som förståelse. För informanterna i studien var inte bibliotekarier en källa till att hitta ny litteratur – istället var tips från vänner och familj viktiga, samt även skyltningen i biblioteket.

Att barns och ungas attityder till läsning, samt deras uppfattningar om vad som antas vara ”rätt” läsning, uppstår genom deras interaktion med vuxna i sin närhet visar Nagorsen Kastlander (2013) i sin masteruppsats där hon undersökte hur 6–13-åringar resonerar kring läsning. Trots att studien tar sin utgångspunkt i skolan inkluderar vi den här då den synliggör hur barns förhållningssätt till läsning kan förändras över tid, samt synliggör vuxnas inflytande på barnens förhållningssätt. Läsning för barn i de lägre skolåren upplevdes som ansträngande och var ett verktyg för att nå andra mål – främst för att bli bättre på att läsa men också för att i framtiden kunna ta del av samhället. Studien visar hur läsning kunde användas som en statusmarkör när barnen blev lite äldre och de tävlade om vem som läste mest och snabbast. Detta tolkas som påverkat av vuxnas syn på, och styrning av, barnens läsning. Nagorsen Kastlander skriver att undersökningen ”ger upphov till antagandet att barnen behandlas i förhållande till ålderskategorier, där lägre årskurser styrs mera handfast och de äldre barnen ges mera frihet” (s. 63), något som tillsammans med barns läsförmåga resulterar i olika upplevelser och förhållningssätt till läsning. Medan yngre barn alltså gav uttryck för ett mer pragmatiskt förhållningssätt (läsningens redskapsfunktion), pratade barnen i årskurs sex mer om läsning för nöjes skull och som en del av livet. Detta kopplar Nagorsen Kastlander till att de lite äldre barnens läsning var mindre styrd i skolan än de yngre barnens. Dessutom, ett starkt fokus på lästräning gör att läsförståelse hamnar i skymundan då det i skolan finns brist på tid för reflektion och ”[d]et viktiga samtalet kring det lästa lyser med sin frånvaro” (s. 63).

I likhet med flera andra studier visar uppsatsen att boken ofta väljs bort på fritiden till förmån för andra medier, att vänner är viktiga för barnens bokval, och att såväl kön som ålder påverkar vilka böcker som väljs. Ju äldre barnen blir desto mer av en ensamsysselsättning blir läsning. Studien visar dessutom att såväl bilder i böcker som faktaläsning har en undanskymd roll i skolan. Det senare begränsas till undervisning snarare än tillåts som nöjesläsning. Samtidigt som barn har intresse för bilder – något som både delas och diskuteras med vänner – skriver Nagorsen Kastlander att:

... vuxna komplicerar förhållandet mellan barn, text och bilder, barnens intresse för det bildliga språket både stimuleras och begränsas på samma gång. Barn uppmanas att producera bilder i alla möjliga sammanhang i skolan, men ska helst inte konsumera bilder. (s. 63)

Just detta inflytande som vuxna har på barns läsning framträder på olika sätt i uppsatsen, där barn exempelvis uppmanas låna utifrån intresse och smak samtidigt som vuxna försöker styra barnens val och smak. Uppsatsförfattaren konstaterar att barnen då "lär sig att tycka om de böcker som läraren vill att de ska tycka om" (s. 64). Barnens syn på bibliotek påverkas starkt av skolan och de ser biblioteket som en plats för böcker, varför det framstår som viktigt med skolbibliotek med varierat utbud, men också av besök på folkbibliotek för att få en uppfattning av vad bibliotek kan vara. Ytterligare resultat visar att barnen önskade sig bibliotek fyllda med aktiviteter – gärna aktiviteter för hela kroppen, att barn som gillar att läsa även gillar att läsa i skolan, att det är viktigt med samtal om berättelser i olika format, och att i arbetet med lässvaga barn är särskilt viktigt att använda berättelser i olika format.

Även Schmidts (2021) fallstudie utifrån den läsfrämjande insatsen *Kulturakuten* på fritidshem lyfter vikten av att vidga de läspraktiker barn möter i skolan genom exempelvis samtal för att främja inte bara funktionell och kritisk läsning utan även upplevelsebaserad och reflekterande sådan. I studien framkommer såväl läsglädje hos barnen som en syn på läsning som pragmatisk eller instrumentell, när barnen pratar om att det är nödvändigt att kunna läsa. Schmidt kopplar samman detta med en upplevelse hos barnen om att behöva prestera och skriver att "[d]et blir tydligt att skolans bedömningspraktiker, liksom de svårighetsnivåer som finns på de läsmaterial som används i undervisningen, påverkar barnen" (s. 94). Schmidt resonerar vidare kring olika institutioners och aktörers samverkan för att stimulera barns läsning och att det då är viktigt med "insikt om och förståelse för olika epistemologiska antaganden kring läsning samt vilka konsekvenser de får" (s. 96).

Utifrån studierna i detta avsnitt verkar barn generellt ha en positiv inställning till bibliotek. Samtidigt visar en av studierna där en kombination av undersökningsmetoder använts, att samma barn kan ge uttryck för olika uppfattningar beroende på hur de tillfrågas (se Howard 2011a). Dessutom verkar barn med en positiv inställning till bibliotek samtidigt ha okunskap

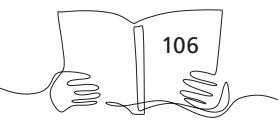
om bibliotekets faktiska innehåll i form av relevanta aktiviteter för deras målgrupp (se Hedemark, 2018b; Tveits, 2012). Detta är resultat som visar på vikten av självreflektion, reflektioner gällande metodval, samt att bygga tillitsfulla relationer mellan vuxna och barn och unga i studier där barns och ungas åsikter kan krocka med uppfattade förväntningar från vuxen-världen. Ett inte så oväntat resultat i studierna är att familj och vänner framstår som de viktigaste inspiratörerna för barns och ungas läsval. Varför inte bibliotekarier, utbildade i läsfrämjande, fyller en mer framträdande roll är en fråga som framstår som fortsatt obesvarad – om inte svaret kokar ner till den i flera sammanhang återkommande viktiga personliga relationen. Studier gjorda i skolsammanhang visar hur vuxna på olika sätt försöker forma barnens läsning (se Nagorsen Kastlander, 2013). Detta var ett uppdrag som bibliotekarier i de tidiga barnbiblioteken hade⁶⁴, och är något vi återkommer till i avsnittet *Synen på barns läsning*. Ändå värt att lyfta här är behov av studier kring barns och ungas eventuella *upplevelser* av styrning av deras läsning på fritiden – oavsett hur vuxna uppfattar att de agerar. Barns och ungas förhållningssätt till läsning är återkommande i studierna och resultaten är liknande i övergripande identifiering av skillnad mellan fri lustfylld läsning, läsning för att nå specifika mål och en negativ inställning till läsning.

Läsupplevelser

Att läsning är något gott är sällan ifrågasatt i diskussioner om läsning. Det läsfrämjande arbetet motiveras av det goda både i läsningens nyttoaspekter och i läsoplevelsena. I våra litteratursökningar fann vi att flera av studierna om läslust och läsoplevelser var genomförda i en skolkontext, och fokuserade på elevers upplevelser av läslust och/eller hur lärare arbetar för att främja barns upplevelser av läslust. Studierna i föregående avsnitt beskriver möjligheter till identifikation, känslor och fantasi som viktiga delar av läsoplevelsen. I sin avhandling om (vuxnas) läsoplevelser beskriver Balling (2009)⁶⁵ att den ”goda läsoplevelsen” karaktäriseras av att den ger underhållning, att läsaren lär sig om världen och sig själv, att det finns möjlighet till igenkänning, inlevelse och identifikation, att läsning väcker känslomässigt engagemang, att tids- och rumsuppfattningen förändras, att texten är välskriven, samt att läsaren har möjlighet att lära sig något. Balling förklarar att läsoplevelsen är ”afhængig af, og manifesterer sig

64. Se kapitel *Barnbiblioteket*.

65. Resultaten behandlas även i en artikel från 2011 varför även den referensen syns i detta avsnitt.

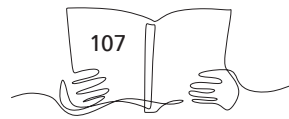
forskelligt alt efter, *hvad* der læses, *hvornår* der læses (livstilstand, livsfase) og med *hvilket formål* der læses” (2009, s. 171). Det behövs alltså en bra bok som är välskriven, samtidigt som alla texter kan ge goda läsupplevelser. Snarare än att läsoplevelsen är beroende av boken är den beroende av subjektet – läsaren som befinner sig i en specifik social, historisk och kulturell kontext och dessutom skapar mening av det lästa utifrån erfarenheter, mående och så vidare.

I en artikel skriver Balling tillsammans med Grøn (2012) att läsoplevelser kan förstås som en process eller händelse som är mental (kognitiv), emotionell och fysisk samt påverkad av den kontext (historisk, social, psykologisk) där läsningen tar plats. Händelsen är dessutom tidsmässigt uppbruten då den inrymmer ett *inför* (förväntningar), ett *nu* (tiden då personen läser som rymmer de tankar och känslor som uppstår) och ett *efter* (genom de spår och erfarenheter läsandet ger). Båda texterna visar att läsoplevelser kan vara svåra att sätta ord på. Något som innebär utmaningar för förmedlingsarbete som ofta utgår från eller riktar sig mot människors läsoplevelser, det vill säga mötet mellan människa och text. Exempelvis beskrivs av Balling och Grøn att det vid bokprat är bibliotekariers engagemang som inspirerar till läsning. Dialog genom exempelvis boksamtal och bokklubbar hjälper människor att verbalisera sina upplevelser, och kan på så vis leda till djupare förståelse och fler perspektiv. Balling och Grøn skriver:

At diskutere ens læseoplevelse med andre skærper nemlig ikke alene ens forståelse af bogen, men rummer i bedste fald en erkendelsesproces, som går ud over forståelsen af bogen til forståelsen af livet. (s. 16)

I en senare text som bygger på avhandlingen resonerar Balling (2016) utifrån olika teoretiker kring vad som är skillnaden mellan ”vanliga” upplevelser och estetiska⁶⁶ upplevelser (aesthetic experience). Här diskuteras om den estetiska upplevelsen är bunden till föremålet eller den som upplever föremålet (till exempel läser en bok), personens meningsskapande, och vad som kännetecknar de sinnessillstånd som upplevelsen innebär. I relation till läsning beskrivs hur en estetisk läsoplevelse är en ”process that is consciously influenced by its cultural, psychological, and historical

66. Aesthetic översätts till estetisk vilket ordagrant innebär upplevelser av det sköna eller njutningsfulla. I några texter används istället autotelisk (Blom, 2017; Juncker, 2010) för att betona upplevelsen som dess egen belöning, och att en handling som ger upplevelsen alltså inte utförs för att nå andra mål.

contexts” (s. 41), alltså att upplevelsen påverkas av (och innebär en relation mellan) *vem* som läser, *vad* som läses, den historiska och samhälleliga kontext i vilken läsningen sker. Den empiriska studien visade (likt övriga texter av Balling) att läsoplevelser var beroende av *den goda berättelsen* (narrativ) och *den välskrivna berättelsen* (språk), att upplevelsen inkluderade både fysiska och mentala aspekter, och samtidigt kan vara såväl avslappnande och underhållande som bidra till identifikation och lärande. Här lyfts också tidsaspekten som visar att upplevelsen sträcker sig utanför den stund som läsningen tar plats:

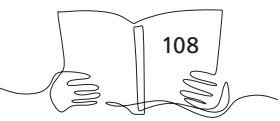
... the reading experience is characterized both by the mood and the feelings that reading evokes in the reader *while* reading and by the knowledge or insight into human relationships or into eras or cultures that stays with the reader *after* reading. (s. 45)

Balling förklarar att när informanterna pratade om läsoplevelser fanns ett *inför* som innefattade förväntningar, motivation och syfte med läsningen, ett *här* och *nu* som inkluderar känslor och humör, samt ett *efter* som innefattar resultat (kunskap och erfarenheter) och spår som läsningen sätter⁶⁷. Just att beskrivningarna av läsoplevelsena inte gör skillnad på upplevelsen (under tiden) och erfarenheten (det som hänt genom läsningen) beskrivs av Balling som ett av studiens viktiga resultat. I den summerande texten skriver Balling att en förståelse av läsning som (bär på potential till) estetisk upplevelse visar hur den kan bidra till människors liv:

The aesthetic experience can be seen as a mental room where different understandings and world views can be tested and experienced, thereby strengthening the subject’s ability to orient himself or herself and to act in a changing society. (s. 50)

Identitetsskapande och igenkänning är återkommande vid studier och diskussioner om läsoplevelser. Schmidts avhandling inom ämnet pedagogik undersöker barns identitetsskapande genom litteracitet och användning av texter i en flerspråkig kontext såväl i som utanför skolan (2013). Då avhandlingen har en stark förankring i skolans värld har vi gjort ett urval kring vad vi inkluderar från studiens omfattande resultat. Möjligheter till

67. Detta diskuteras i texten utifrån begreppen Erlebnis (experience, upplevelsen) och Erfahrung (realization, erfarenheten).

identitetsskapande genom texter – sådan bygger på igenkänning samt att kunna bearbeta betydelser och föreställningsvärldar – framstår i avhandlingens slutsatser som avgörande för barns lust att läsa. Det beskrivs som problematiskt när barn ger uttryck för motstånd att läsa, eller enbart ser pragmatiska anledningar till att läsa (till exempel att kunna läsa flytande). Digitala texter (som spel eller sociala medier) framstår ha större identitetsskapande potential än läromedel och skönlitterära texter. Schmidt påpekar därför vikten (för skolan) att vidga och ge alternativ till texter, samt att samtala om olika texter – just kommunikativa undervisningssammanhang och öppenhet för barns val och tolkningar är något Schmidt återkommer till. Forskaren resonerar även kring att textval och den beroendeställning till vuxna som barn ofta befinner sig i skulle utmanas för att möjliggöra fria textval, tolkningar och samtal. Genom sådana kritiska reflektioner kan även vuxnas kunskapsyn utmanas.

Tidigare i detta kapitel har olika studier visat hur barn och unga ägnar sig åt olika läspraktiker samt påvisat vikten av (att bibliotekarier skaffar sig) kunskap om dessa praktiker. Två specifika sådana praktiker utifrån läsning av olika genrer tas upp här. Sigvardsson undersökte som en del av sitt avhandlingsarbete ungdomars fritidsläsning av poesi, och Karlssons uppsats har barns läsning av skräcklitteratur i fokus. Läsning av poesi framstod som en privat företeelse och genren lästes bland annat för att ungdomarna kände sig sedda av dikten, det gav en känsla av inre gemenskap och kunde ge stöd i svåra perioder – ungdomarna ”tycks läsa om, för och *fram* sig själva genom centrallyriken” (Sigvardsson, 2017, s. 351). Det identifierades således såväl en relationell dimension som en terapeutisk funktion vid läsning av poesi. Sigvardsson påpekar betydelsen av att läsa poesi utan krav på recensioner eller redogörelser för att kunna utveckla en relation till det lästa och skriver:

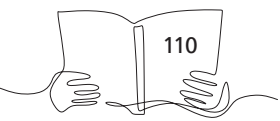
Naturligtvis kan vissa dikter vara föremål för gemensam diskussion och analys, men för att en personlig relation till poesin ska kunna gro behövs nog också ett visst mått av frihet för eleverna att själva utforska poesin i alla dess former. (s. 350f)

Vid läsning av skräck beskriver barn i Karlssons (2015) uppsats hur de får fysiska reaktioner i kroppen som pirrande, skakningar och även illamående, att de genom läsningen skapar egna inre bilder genom fantasi och inlevelse, samt att läsningen kan ge starka känslomässiga upplevelser.

Att bli skrämmd kan upplevas som lustfyllt men också ge starka känslor av obehag. Karlsson tar dessutom upp vilka behov hos barnen som läsning av skräck fyller samt hur de påverkas av denna läsning. Genom läsning av skräcklitteratur får barnen stimulans genom att läsningen exempelvis innebär underhållning, inspiration, verklighetsflykt och utmaningar att ta sig igenom obehag. Läsningen kan också fungera som terapi genom att den ger emotionell träning, möjliggör självreflektion och kan bidra till personlig utveckling. Slutligen fyller läsningen även behov av gemenskap genom att inspirera till lek och eget berättande, men också för att läsning av skräck enligt barnen kunde ge status. Bland de sätt som läsningen påverkar barnen lyfter Karlsson att de utvecklar kompetens genom fantasi som kan ta sig uttryck i lek och eget berättande, men också bättre självkänsla genom att utmana rädslor. Barnen kunde också hämmas om läsningen gav mardrömmar eller känslor av obehag och rädsla.

Precis som i det tidigare avsnittet om attityder till läsning så lyfts i studierna här samtalet om skönlitteratur som något som kan fördjupa både upplevelser och förståelse (Balling, 2009; Balling & Grøn, 2012). Däremot ger studien om ungas läsning av poesi (Sigvardsson, 2017) en syn på läsning som en mer privat upplevelse. Ballings studier (2009; Balling & Grøn, 2012) förtydligar läsoplevelsen som avhängig den som läser, snarare än det som läses. Läsoplevelser flyttar då fokus från tolkningen av texten, till betydelsen av texter för den som läser – något som alltså påverkas av läsarens livserfarenheter och kontext. Läsning som emotionell träning eller bärandes på terapeutiska funktioner genom att fungera som bollplank för självkänedom och självreflektion, framträder också i detta avsnitt (Sigvardsson, 2017; Karlsson, 2015). I avsnittet om digitala läsgemenskaper⁶⁸ beskrivs hur influencers boktips i sociala medier ofta utgår från upplevelser de får av böcker, snarare än från böckernas handling. Ballings och Grøn studie (2012) visade dessutom att bokpratande bibliotekariers engagemang för det som de tipsar om tycktes vara det som inspirerar lyssnaren till läsning. Samtidigt beskrivs hur människor kan ha svårt att sätta ord på läsoplevelser och de känslor som läsning väcker. Såväl studien om *BookTok* som Ballings och Grøns (2012) studie utgår från vuxna läsare, och det väcks här en nyfikenhet på barns beskrivningar av böcker och läsoplevelser och hur de möjligen kontrasteras mot vuxnas.

68. Se Martens et al. (2022) om *BookTok*.

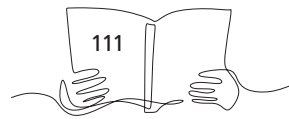

Läsning i digitala medier

Den forskning vi presenterar som handlar om användning av digitala medier är till större delen studier om tonåringars eller unga vuxnas upplevelser av e-bokläsning eller ljudboksläsning⁶⁹. Därutöver tas i detta avsnitt upp hur vuxna i barns närhet uppfattar användningen av digitala inslag vid sagostunder, ungdomars syn på biblioteket kopplat till användningen av digitala resurser, samt hur biblioteken kan utveckla programaktiviteter med fokus på att utveckla ungdomars digitala kunskaper.

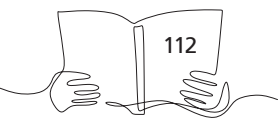
Den första artikeln handlar om användningen av digitala inslag i sagostunder. Goulding (2018) ger en bild av nyzeeländska bibliotekariers och föräldrars uppfattning av användningen av digitala medier och digital teknik vid sagostunder för barn i förskoleåldern. Författaren poängterar att barnen är huvudmålgruppen för sagostunderna, men bibliotekarien påverkar vilka berättelser som erbjuds, och föräldrarna är viktiga för att barn ska få ta del av sagostunderna. Resultatet visade att det fanns delade meningar om användning av digital teknik i sagostunderna. De bibliotekarier som var positivt inställda till den digitala tekniken uttryckte att den kunde användas för att förbättra sagostunderna och göra dem mer intressanta, vilket visade sig genom att barnen visade uppskattning. De ansåg att digitala element i sagostunder fungerade bäst för mindre grupper eller för barn i äldre förskoleåldern. Det tycktes vara en brant inlärningskurva för bibliotekarierna att lära sig hantera tekniken. De lärde sig genom att praktiskt arbeta med verktygen: genom misstag, genom återkoppling från föräldrar, samt genom erfarenhetsutbyte med andra bibliotekarier. De svagheter som uttrycktes om digitala sagostunder var bristen på interaktion som kan ske i fysiska sagostunder, där bibliotekarier, barn och vuxna möts ansikte mot ansikte. Detta var även något som föräldrar uttryckte var negativt med digitala sagostunder. De uttryckte även en oro över att små barn utsätts för för mycket skärmtid. Ett begränsat antal föräldrar intervjuades, men de som uttryckte sig positivt om digitala sagostunder såg att det var en möjlighet för barn att utveckla digital medvetenhet. Artikelförfattaren lyfter fram att en förälder uttryckte att den digitala tekniken bör användas på ett bra och meningsfullt sätt för att tillföra något till sagostunden, och att sagostunden inte blir bättre per automatik genom användning av digital teknik. Det viktiga var *hur* bibliotekarierna använde tekniken.

69. Se även avsnitten *Litteracitet och Det digitala biblioteket*.

En amerikansk studie undersökte genom intervjuer och enkäter med tonåringar, hur deras dagliga användning av digital teknik påverkade deras uppfattning om och användning av biblioteket (Agosto et al., 2016). Det visade sig att tonåringarna uppfattade biblioteket som en föräldrad institution, som inte hade någon tydlig koppling till deras egna dagliga informationspraktiker. Tonåringarna kände inte till alla de digitala tjänster och resurser som biblioteken erbjuder, som exempelvis publikt wifi, elektroniska resurser, digital läxhjälp eller digital handledning. Deras bild av biblioteket är att det tillhandahåller tryckta böcker. I slutsatsen skrivs att det är upp till bibliotekarietjänsterna att marknadsföra vad de kan erbjuda tonåringarna. Biblioteken bör utveckla sina tjänster så att de kan integreras i tonåringarnas befintliga informationspraktiker, och satsa på att lära ut hur man söker och värderar information.

En annan artikel som har med bibliotekets digitala tjänster för tonåringar att göra är Bowers et al. (2019). De har gjort en studie om tonåringars digitala kompetens kopplat till bibliotekets tjänster för målgruppen. Syftet med studien var att stödja personal i arbetet med ungdomars digitala kompetens. Studien genomfördes genom intervjuer med bibliotekspersonal som arbetar på ungdomsavdelningar i USA, men också genom tidigare observationer och studier med tonåringar. Användningen av information beskrivs av forskarna ha en livscykel som kan kopplas samman med olika kunskaper och färdigheter som kan sammanfattas i fyra olika faser: samla in, beskriva och organisera, bevara, samt omvandla och använda information. Dessa faser är inte helt linjära, utan kan vara samtidigt och iterativa. Bibliotekspersonalen i studien såg att tonåringarnas digitala kompetens och digitala läskunnighet är kopplad till ett bredare sammanhang, tekniska plattformar och institutioner. Personalen kan stötta tonåringar att bygga upp en kritisk medvetenhet i sin användning av digitala tjänster. Forskarna identifierade fem teman som kan användas för att rama in och planera programverksamhet för tonåringar som handlar om digitala kontexter och digital kompetens. Dessa teman handlade om tonåringars liv med vardagliga möten och personlig identitet, om deltagande i omgivande kultur och samhälle som exempelvis att ta del av lokala händelser, om infrastrukturer och dataflöden, om plattformar och appar som exempelvis Instagram, samt om etik, lag och rätt som integritet och digitala rättigheter. Forskarna beskriver att bibliotekarien kan behöva inta olika roller i mötet med tonåringarna, och att det finns olika möjligheter för personal att engagera sig beroende på deras intressen och kompetens. Det framgår att

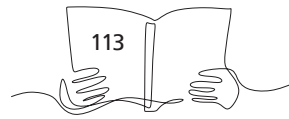
det finns många olika sätt att förstå och förklara digital kompetens vilket gör det svårare att använda universella lösningar för att utforma programverksamhet. Snarare behövs flera tillvägagångssätt för att stötta de många olika kunskaper som behövs inom det digitala området, såsom kunskaper om tekniken i sig och analytiska kunskaper för att skapa, samla in, hantera, organisera och använda information.

Läsning av e-böcker och ljudböcker

De studier som handlar om läsning av digital text är ofta i jämförelser med tryckt text. Dessutom är det oftast tonåringar eller unga vuxna som är i fokus för undersökningarna, vilket också antas vara den grupp som använder digitala medier mest (Wallin et al., 2020; 2021).

I några kapitel från forskarantologierna från SOM-institutet (Wallin et al., 2020, 2021) som belyser användning av e-böcker eller ljudböcker, utgår forskarna från den årliga nationella SOM-undersökningen, som är en stor enkätstudie där svenskarnas läsvanor studeras. Den yngsta gruppen svaranden är 16–29 år. SOM-undersökningen från 2020 visar att det är just denna ålderskategori som är den största användargruppen av digitala böcker, att användningen av digitala böcker minskar med stigande ålder, samt att de digitala böckerna vanligtvis införskaffas genom prenumerationstjänster. Även ljudbokslyssnandet ökar inom den yngsta ålderskategorin i studien. Undersökningen säger inte något om barn och ungdomar under 16 år och deras egen läsning. Andelen personer som är högutbildade läser mer än lågutbildade. I kapitlet från år 2021, som baseras på SOM-undersökningen föregående år, visar statistiken att ljudboksanvändning och e-boksnedladdning ökade under pandemiåret 2020. I kapitlet framkommer att utlåning via biblioteken har förenklats genom utlåning via appar, varav Bibblix är en som nämns, och den riktar sig till barn 6–12 år. Trots de gratisappar som erbjuds via biblioteket används kommersiella prenumerationstjänster mer, något som enligt artikelförfattarna kan bero på ”deras större utbud, attraktivare och mer lättanvända appar” (s. 161). Användningen av mobila enheter gör också att ljudbokslyssnandet möjliggör att människor kan göra andra aktiviteter samtidigt, men det medför också att det blir en mer ytlig koncentration vid lyssnande på böcker.

Det ytliga lyssnandet är också något som beskrivs i Tanderup Linkis och Pennlerts forskningsartikel (2022), som undersöker ljudboksanvändning. Det finns inga tydliga ålderskategorier bland respondenterna i enkät-

studien. Enkäten skickades ut för att besvaras anonymt, via *Facebook*⁷⁰. Resultatet av enkätstudien ger en bild av hur läsningen av ljudböcker upplevs av dem som använder denna medieform. Ljudboksläsare ger svar som bekräftar att ljudbokslyssnande ofta sker samtidigt som andra aktiviteter och sysselsättningar, något som leder till distansering och mindre uppmärksamhet åt texten, men som avkoppling i den fysiska omgivningen. Ljudbokslyssnandet beskrivs i forskningsartikeln dock ge en annan, eller en förbättrad upplevelse genom dess ”kombination av kroppsliga sinnesintryck, ljud, röst och de visuella omgivningarna” (s. 44). Inläsaren beskrivs som en viktig del av läsupplevelsen, och vissa svar tyder på att inläsarens röst kan bli ett slags sällskap, en mänsklig röst att lyssna på. Resultatet visar också att lättare litteratur upplevs passa bättre än mer krävande litteratur, som tar mer fokus och koncentration. Att kunna lyssna på böcker upplevs spara tid och beskrivs vara snabbt och effektivt, och kan ge mervärde till vardagliga aktiviteter. Personer som kan ha svårt att koncentrera sig eller har andra svårigheter att läsa tryckta texter ger uttryck för att ljudbokslyssning effektiviserar läsningen och förståelsen av texter.

Även Tattersall Wallins avhandling (2022) belyser användningen av ljudböcker, med fokus på gymnasieelever i åldrarna 18–20 år. En av studierna som ingår i avhandlingen visar att unga vuxna lyssnar på ljudböcker dagligen och under ganska väl tilltagen tid. Den grupp som lyssnar mest är unga män och det sker oftast dagtid under arbetsveckorna, det finns alltså en koppling mellan ljudbokslyssnande och arbetsdag eller skoldag. Det var också en påtaglig ökning av lyssnande under kvällstid och vid semester-månaderna juli och augusti, vilket tyder på en ändring av vanorna av ljudbokslyssnande när det är semestertider eller när vardagsrutiner ändras. De som tycks ändra sina vanor mest av olika studerade ålderskategorier är de unga vuxna. Resultaten från en annan delstudie i avhandlingen visar också att ljudboksanvändningen kombinerades med andra aktiviteter, beroende på situation och rutiner. Olika typer av ljudboksanvändning identifierades som kan kopplas till olika grader av mobilt användande, som exempelvis vid pendling, vid träning eller vid utförande av olika sysslor. Tattersall Wallin tolkar detta som att ljudbokslyssnandet används för att göra utförandet av vissa vardagssysslor trevligare. Dessutom fann hon att de

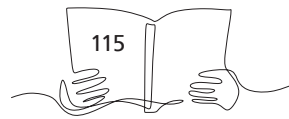
70. Enligt statistik av ungas sociala medieanvändning är Facebook en plattform som används av ungdomar 13–16 år, men dock inte i så hög utsträckning (Statens Medieråd, 2022).

unga vuxna i studien använde ljudböcker för att öka sitt välmående, bland annat för att hantera känslor av stress och ensamhet. Vidare studerade Tattersall Wallin användningen av olika funktioner i ljudboksappar, såsom uppspelningsfunktioner, pausande, användning av bokmärken etcetera. Några av funktionerna visade sig användas mer: justering av uppspelningshastighet, inställning av sömntimer, val av spår och att hoppa tillbaka i uppspelningen. Funktionen att välja spår tycks ha använts vid växling mellan ljuduppspelning och läsning av text, något Tattersall Wallin identifierade som en begynnande läspraktik. Användning av olika funktioner tycks bero på situation.

Tattersall Wallins masteruppsats (2016) handlar också om e-medier, men om unga vuxnas upplevelser av e-böcker i jämförelse med tryckta böcker. I uppsatsen intervjuas unga vuxna 19–27 år om sina upplevelser av e-boksläsning. En iakttagelse i resultatet är att de som är mest positiva till e-boksläsningen i undersökningen också är de som har mest erfarenhet av den typen av läsning. Över lag var de intervjuade personerna positivt inställda till e-boksläsning. Något som beskrivs som positivt med användningen av e-böcker är möjligheten att lagra ett mindre bibliotek i ett litet läsverktyg. Vilka läsverktyg som användes antas också påverka läsupplevelsen, och de som hade mest positiva upplevelse var de som använde läsplattor eller surfplattor. Uppsatsförfattaren noterade även att deltagarna i studien påverkades av sina erfarenheter av läsning av tryckta böcker. En del betraktade e-böcker som ett sämre alternativ till den tryckta boken. De uttrycker att upplevelsen av en tryckt bok, det taktila och känslan att ta i en bok, är en väsentlig del i läsupplevelsen som de gick miste om vid läsning av e-böcker. Andra uttryckte att det primära var själva berättelsen och såg e-boken som en förlängning av den tryckta boken.

Även Schilhab et al. (2018) gör jämförelser mellan läsning av tryckta och digitala böcker. Fokus är inte på olika ålderskategorier utan snarare på kroppsliga effekter av övergången från att läsa tryckt material till att läsa på skärmar. Forskarna beskriver att den förkroppsligade läsningen skiljs åt i två olika dimensioner, en rumslig-tidslig och en imaginär. Den förstnämnda läsningen handlar om vad kroppen gör under läsningen, och den imaginära läsningen handlar om kroppens roll när vi skapar bilder av det vi läser. Den kroppsliga förändringen som sker vid läsning vid skärmar, istället för tryckt material, ger oss minskade fysiska upplevelser som hjälper till att minnas innehållet i texten. Läsningen är beroende av både upplevelser i stunden, och från det förflutna. Läsning av tryckt text ger fler

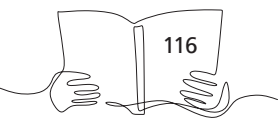

fysiska upplevelser som hjälper oss att memorera läsningen, som exempelvis doften, känslan, tjockleken eller tyngden i boken och bläddrandet i sidor. Läsning av digitala texterna ger inte lika många materiella upplevelser och därför påverkas hur vi minns innehållet i det vi läser. Digitala medier ger enligt studien en mer yttlig och fragmentarisk läsning.

Ballings (2017) undersökning bygger på antagandet att unga som är vana medieanvändare är öppna för att läsa skönlitteratur i digital form. Undersökningen ger en bild av elever i 13–14-årsålderns uppfattningar av läsning, samt om möjligheter och utmaningar med digital läsning. Resultatet visar att ungdomarna hade en traditionell syn på läsning och föredrar fysiska böcker, vilket strider mot antagandet att de väljer att läsa i digital form. De flesta valde att läsa tryckta böcker när de skulle läsa skönlitteratur, vilket blir en motsats till deras i övrigt digitala vardag. Läsning av skönlitteratur i tryckta böcker skapar en paus i övriga livet. Det uttrycktes att Ipaden upplevdes som tung och otymplig att hantera. Den var också kopplad till undervisningsmaterial och skola, och valdes därför bort vid avkoppling på fritiden. Tonåringarna i studien läste innan läggdags och läsningen beskrevs som en övergångsritual innan de skulle sova. Några av de intervjuade tonåringarna var sportintresserade killar som sade sig inte läsa så mycket, men de nämnde att de läste tidningsartiklar på nätet. Några av tjejerna läste fanfiction, som skrivs, läses och kommenteras på nätet. Tonåringarna i undersökningen fick tag på böcker via skolbiblioteket eller som present från föräldrar eller far- och morföräldrar. Folkbibliotekets digitala tjänster av e-böcker tycktes de inte ha kännedom om. Den mest betydande faktorn vid val av medier tycktes vara motivation och syftet till läsning.

Även Nilssons (2016) artikel innehåller reflektioner kring unga vuxnas (16–25 år) läsning av skönlitteratur i tryckta böcker jämfört med e-medier. Resultatet visar att unga vuxna ser att läsning av skönlitteratur ger möjlighet till självinsikt och personlig utveckling. I studien framgår att läsning av skönlitteratur förknippas mer med tryckta böcker än med e-medier. Det uttrycktes att läsning av skönlitteratur i tryckta böcker gav en mer sinnlig upplevelse och ansågs vara mer njutbar, vilket gav boken i pappersformat en särskild position.

I en studie av Tveit och Mangen (2014) görs en jämförelse av hur norska niondeklassare läser skönlitterära texter i e-boksläsare och i tryckt format. Resultatet visade att läspreferenser var relaterade till kön och allmänna läsvanor. Majoriteten av eleverna i studien föredrog att läsa i digital form,

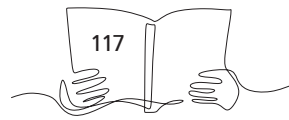

och majoriteten av dessa var pojkar och ovilliga läsare. De mer läsvana eleverna föredrog läsning av tryckt text. Resultatet visar att e-bokläsningen kan fungera som en ingång för vissa ovilliga läsare, medan vana läsare föredrar att läsa som de är vana, i tryckta böcker. Att presentera e-böcker som ett alternativ till tryckta böcker kan alltså fungera läsfrämjande för ovilliga läsare. Författarna skriver också att denna kunskap om unga läsares läsvanor och läspreferenser är värdefulla för både lärare och bibliotekarier. Sådan kunskap kan komma till nytta vid planering av programaktiviteter om läsning, eller vid beståndsutveckling och medieplanering.

De flesta undersökningar om användning av e-medier studerar ungdomar, men forskning om i vilken utsträckning och hur barn använder e-medier saknas till stor del. Några studier (Balling, 2017; Nilsson, 2016) visar att läsning av tryckta böcker föredrogs för nöjesläsning eller läsning av skönlitteratur, framför allt av de som är läsvana och tycker om att läsa böcker, medan den digitala läsningen tilltalar de mer ovana och motvilliga läsarna (Tveit & Mangen, 2014). Digital läsning på Ipaden visade sig hänga ihop med skola och undervisningsmaterial (Balling, 2017). Inläsarens röst visade sig ha stor betydelse för läsoplevelsen. Den mänskliga rösten beskrevs till exempel kunna ge en känsla av sällskap (se Tanderup Linkis & Pennlert, 2022). Detta väcker frågor om hur ljudböcker med AI-röster uppfattas i jämförelse med mänskliga röster. Studierna visar också att bibliotekets digitala resurser behöver synliggöras i rätt kanaler så att barn och unga blir medvetna om att biblioteket är mer än bara fysiska böcker. Biblioteken behöver också skapa relevanta samarbeten och program för barn och unga i deras digitala vardag.

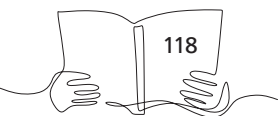
Digitala läsgemenskaper och genreläsning

Några studier har fördjupat sig i olika tematiker som digitala läsgemenskaper och läsning av specifika genrer. Internetbaserade litterära gemenskaper som *Bookstagram*, *BookTok* och *BookTube* har växt betydligt i användning de senaste åren. Bibliotek och bokhandeln skyltar med litterära verk som trender på dessa sociala medier och äldre litterära verk kan toppa försäljningslistor efter att de uppmärksammats av influencers. Dessa fenomen har rönt intresse från forskare och studenter, det finns dock inte så många studier med utgångspunkt hos barn och unga. Även om några av studierna här inte utgår från barn och unga har vi valt att inkludera dem, då det går att anta att barn och unga tar del av dessa fenomen genom sin sociala medieanvändning.

En internationell studie med utgångspunkt i USA och Danmark syftade till att undersöka samspelet mellan unga vuxna booktokers, litteratur och teknik för att skapa gemenskap och läsengagemang genom att studera deras profiler på *TikTok* (Martens et al., 2022). Studien visar att de fysiska aspekterna av böcker är centrala i inläggen. Det kommer till uttryck i uppvisandet av bokhyllor, samt i inlägg om hur böcker luktar och om känslan av att hålla i en tryckt bok. Aktiviteten att läsa ramar dessutom ofta in som något som görs i ensamhet i en mysig miljö. *BookTok* är på så vis ”a socio-technical reading landscape in which both analog and digital media matter” (s. 716). Det är också en arena som styrs av intressen och engagemang och som uppmuntrar till kreativitet, till skillnad från skola och bibliotek som ofta uppfattas som kravfyllda. På frågan om vad som driver personer att engagera sig i *BookTok* skriver forskarna att ”it seems that the pleasure of reading and the possibility of being part of a community with peers who share the same passion, is one of the driving factors” (s. 716), och identifierar alltså läsintresse och samhörighet som centrala aspekter. Videorna på plattformen är framför allt recensioner av böcker (ofta baserade på känslomässiga reaktioner) eller visar just känslomässiga reaktioner från läsningen. Forskarna resonerar kring fokus på – och tillåtelse av – (ibland starka) känslouttryckningar och kan vara en av de bidragande orsakerna till fenomenets popularitet, eftersom det bryter mot en mer traditionell syn på läsning och bokrecensioner. Detta, samt användarvänligt gränssnitt som gör det lätt att vara kreativ och dela innehåll, sänker trösklarna för att delta i intressegemenskapen.

Även ungas engagemang i olika fandoms utifrån litterära verk har uppmärksamats. På plattformar som *Archive of our own (Ao3)*, *Tumblr* och i Facebookgrupper publiceras fanfiction och fanart av varierande kvalitet och omfång. Fanfiction utgår från kända litterära verk men kan exempelvis ge bokkaraktärerna nya kärleksintressen, karriärval eller utforska andra delar av originalverket. De olika plattformarna möjliggör interaktion mellan fanfictionförfattare och läsare i kommentarer om olika verk, uppmaningar/utmaningar (prompts) och frågor (asks), och genom detta skapas praktikgemenskaper (communities). På bibliotek har bland annat skrivarkonferens och skrivtävlingar arrangerats kring fanfiction. Samtidigt visar en masteruppsats om fanfiction på folkbibliotek att även om majoriteten av bibliotekarierna i studien var positiva till fanfiction, så upplevdes det som svårt att veta hur de skulle arbeta med genren på biblioteken och det fanns osäkerhet kring legala och moraliska aspekter kring genren (Lundqvist, 2017).

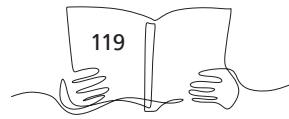

Forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap har bland annat fokuserat på hur fanfiction delas och organiseras (se Price, 2022; 2019; Price & Robinson, 2021)⁷¹ medan en svensk avhandling inom litteraturvetenskap (Haglund, 2021) om fanworks utifrån Engelforstrilogin belyst varför unga läser och skriver fanfiction. Avhandlingen visar bland annat hur fanfiction snarare innebär en empatisk vänskap med känslor av engagemang och omsorg med fiktionens karaktärer, än identifikation med dem. Läsning och skrivande kan också innebära starka läsupplevelser och känslor. Studien visar hur digitala uttrycksformer och läsning är sammanbundna med läsning av tryckta böcker, och hur engagemang i fandoms kan fördjupa läsupplevelser och skapa sociala och emotionella gemenskaper.

Olausson (2009) beskriver i sin masteruppsats på liknande sätt att deltagande i fandoms kring fanfiction innebär att förståelsen för originalberättelsen vidgas och förändras på grund av det tolkningsarbete det innebär att läsa och skriva fanfiction. Det som driver personer att läsa och skriva fanfiction är enligt resultaten i denna studie ett engagemang för källmaterialet, önskan av fördjupning utifrån källmaterialet, behov av alternativa tolkningar av källmaterialet, samt egna författardrömmar. Alternativa tolkningar kan handla om besvikelse över val i originalverken, att karaktärer beskrivs för stereotyp, att kärleksrelationer inte upplevs som trovärdiga, eller behov av queera och feministiska perspektiv.

Liknande resultatet gällande vad som lockar till läsning beskrivs i Lundqvists (2017) uppsats som också visar att läsningen kan innebära avslappnande verklighetsflykt, att läsningen kan vara lärorik och kan ha större bredd gällande perspektiv samt representation. Studien visar även att läsarna önskade att det fanns utrymme för genren på biblioteken. Lundqvist genomförde intervjuer och enkätstudier med bibliotekarier och fanfiction-läsare (ej ungdomar), och identifierar tre perspektiv på fanfiction. Läsare av genren ger enligt Lundqvist uttryck för ”tanken om fanfiction som utökad läsning, som en särskild genre, och som ett lättillgängligt alternativ till annan litteratur” (s. 67) medan bibliotekarierna i studien framförallt såg läsning av fanfiction som utökad läsning utifrån specifika litterära verk. Detta leder enligt uppsatsförfattaren till att aktiviteter på bibliotek huvudsakligen består av aktiviteter kopplade till skrivande. Lundqvist

71. Se även Prices blogg om fanfiction och biblioteks- och informationsvetenskap: blogs.city.ac.uk/ludiprice/

skriver att det behövs en mer nyanserad syn på genren då bibliotekariers perspektiv annars inte bara riskerar att bidra till ett:

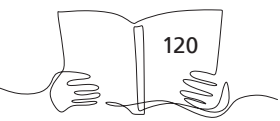
... begränsat utbud utan också – framför allt i fallet fanfiction som lättillgängligt alternativ – till en begränsad möjlighet att lära av fanfictionläsarnas preferenser och praktiker för att förbättra verksamheten i stort, t.ex. genom utökade sökmöjligheter och ett större elektroniskt utbud av korta historier. (s. 68)

I fandoms och andra läsgemenskaper i sociala medier skapar läsare själva forum för att diskutera litteratur, dela läsoplevelser och tipsa varandra om läsning. Dessa läsgemenskaper är sprungna ur ett gemensamt intresse, är frivilliga, bjuder in till interaktion och – när det gäller fanfiction – ger möjlighet att påverka litterära världar och karaktärer. Fanfiction möjliggör enligt studierna i detta avsnitt såväl fördjupning och inlevelse som identifikation. Dessutom ger denna typ av (oftast) amatörskapade litterära verk möjlighet att utmana normer och ge karaktärerna alternativa levnadsöden som innebär ökade möjligheter till representation. Studierna här visar att biblioteken uppmärksammat fanfiction som ett växande läsintresse hos många, och att det när det omsätts i bibliotekens programverksamhet ofta resulterar i skrivarcirklar (trots osäkerhet kring legala aspekter) snarare än arrangemang som möjliggör att dela reflektioner och fördjupning i de fiktiva världarna – det som alltså är grunden för fandoms i sociala medier.

Synen på barns läsning

Den syn på barns läsning som politiska styrdokument, vuxna i barnets närhet och bibliotekarierna själva har och ger uttryck för, inverkar på de insatser och de verksamheter som riktar sig till barn och unga. Det är därför av vikt att synliggöra sådana synsätt eller diskurser, dels för att se förändringar över tid, dels för att ha möjlighet att inta ett reflekterande förhållningssätt för den syn på barn och deras läsning som härskar i den egna samtiden. Avsnittet inleds med studier som undersökt kulturpolitiska dokument.

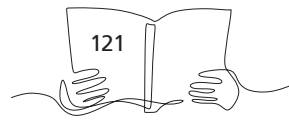
Dolatkhah undersöker i sin avhandling (2011) minnen av barndomens läsning och läsoplevelser. Studien bygger på intervjuer med äldre läsare genomförda av studenter vid bibliotekshögskolan under 1970- och 80-talen. Dessa äldre läsare ser tillbaka på sin barndom i början av 1900-talet och minns läsoplevelser och biblioteksbesök. Detta var en period som

innebar expansion av biblioteksväsendet, och samhälleliga förändringar som formade upplevelser och läspraktiker. Avhandlingen belyser bland annat motiv för läsning, läsupplevelser och utmaningar för läsande. Som exempel på det senare nämns brist på texter i tillräcklig mängd och av varierande karaktär, bristande förutsättningar att ägna sig åt läsning (tid och miljö), och att läsningen ”underställdes social kontroll – lärare, föräldrar och bibliotekspersonal ställer krav på läsandets vad, när och varför (samt, i vissa fall, läsandets ’om överhuvudtaget’)” (s. 204). Dolatkhah resonerar om de vertikala maktrelationer som var tydliga mellan barn och vuxna, och om att tidens förändrade ideal gjorde att barns läsning blev ”något mer självstyrt och formbart för de läsande barnen själva” (s. 207). En av de reflektioner som förs fram i avhandlingen är att samhällsförändringarna gjorde att nyttoperspektivet i synen på barns läsning försköts, och Dolatkhah uttrycker det kärnfullt som att synen av ett barn som läser ”är ett löfte om ett framgångsrikt liv i ett framtida samhälle som fortsatt kommer att präglas av demokrati, tillväxt och välfärd – inte som en påminnelse om att vedförrådet håller på att ta slut” (s. 210). Avhandlingen sätter läsning i en historisk kontext och forskaren förklarar vikten av att ”självkritiskt och reflexivt [...] analysera de historiska erfarenheter som vi kollektivt och individuellt utgår från vid tolkning av förändringar” (s. 212), samt ställer utifrån de erfarenheterna frågan om det inte går att möta dagens förändringar i läsning med större tillförsikt.

En sådan historisk förankring tas i den större mängden studier på temat synen på barns läsning. Genom att nyttja en (längre eller kortare) historisk horisont synliggörs hur värderingar skiftat och gör det möjligtvis lättare att visa på rådande värderingar. När utgångspunkten i Dolatkhahs avhandling togs i vuxnas tillbakablickande på sin barndoms läsning utgår följande tre studier från kulturpolitiska dokument.

Hedemarks och Jonssons artikel (2021) bygger på Jonssons masteruppsats (2020) där hon ser skillnader i hur den politiska diskussionen och värden kring barns och ungas läsning förändrats under en 100-årsperiod. Tidsperioderna som studeras är 1910-talet, 1950-talet och 2010-talet. Hedemark och Jonsson noterar att fokus under denna period ”förskjutits från materialitet till aktivitet, från kvalitet till kvantitet, från ’den goda boken’ till ’den goda läsningen’” (s. 133). I de två tidigare tidsperioderna identifierades hot mot läsningen som hot från olämplig läsning, något som skulle motverkas genom att främja och sprida god litteratur (innehållsligt och värderingsmässigt). På 2010-talet är det barns ointresse eller bristande läsförmåga som ses

som hot, då det sammankopplas med läs- och kunskapsklyftor som kan bidra till ojämlikhet i samhället. Åtgärder för att lösa problemet handlar om läsfrämjande arbete som bygger på individanpassning och delaktighetsideal, och där digital teknik ses som en möjlighet i det läsfrämjande arbetet.

En liknande rörelse från *vad* som läses finner Lindsköld, Dolatkchah och Lundh (2020) i en analys av rapporter från skolkommissionen under perioden 1940–1962, det vill säga i tiden för de största reformerna av det svenska utbildningsväsendet. Skillnader i synen på läsning handlade om en förskjutning från att styra ungas smak till ett fokus på läsförmåga, något som kopplades samman med möjligheter för elever att utvecklas till demokratiska medborgare. Trots denna förskjutning fortsätter diskussioner om vad barn ska läsa. Forskarna skriver:

What we can see here is also a movement from – or perhaps a marriage between – a *bildung* rationale where aesthetic reading is deemed important in its own right, while also resulting in a development of character, to a science-based rationale where reading development is a part of human development which can be quantified and measured. (s. 60)

Även Riving har tagit utgångspunkt i statliga dokument i sin studie om fantasins betydelse i synen på barns och ungas läsning samt för läsfrämjande insatser (2021; 2022)⁷². Precis som i de två studierna ovan noteras ett skifte på 2010-talet, då begreppet fantasi helt försvann från statliga kulturpolitiska dokument trots att det tidigare haft en självklar plats i det läsfrämjande arbetet. Fantasi finns dock kvar i handböcker, lässtudier och liknande texter men förekommer under perioden alltmer sällan. När begreppet förekommer är det snarare i texter riktade till föräldrar än i texter riktade till forskare eller bibliotekarier. Noterbart är alltså att begreppet eller fenomenet exempelvis inte förekommer i politiska styrdokument på nationell nivå eller i lokala biblioteksplaner. Fantasi kan förstås som en central mänsklig förmåga att närma sig det okända och att ”utifrån tidigare erfarenheter och intryck skapa nya inre bilder och föreställa sig något som inte finns i sinnevärlden” (2022, s. 255). Riving beskriver hur begreppet/fenomenet förekommer i relation till små barn där det bland annat kopplas samman med dörrar till andra världar och lek, men:

72. Artikeln från 2022 bygger på masteruppsatsen från 2021.

Sedan tar det stopp. Om fantasi är närvarande i projekt för äldre barn eller ungdomar har den transformerats till kreativitet, det vill säga, en förmåga som kan omsättas praktiskt. (2021, s. 65)

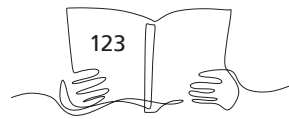
För äldre barn och unga har fantasi ”muterat till kreativitet, det vill säga, en förmåga som kan omsättas i praktiskt entreprenörskap” (2022, s. 267). Att fantasi så tydligt kopplas till yngre barn, förklarar Riving, gör att den blir lätt att bortse från eller ersätta med värden som passar in i kulturpolitikens anpassning till New public management (NPM) med dess fokus på effektivitet, mätbara resultat och måluppfyllelse. I problematiseringen av fantasins försvinnande lyfts också prioriteringar av läskunnighet på grund av minskad läsförståelse och faktaresistens, samt lustfylld läsning som ersättning för fantasi:

När det som är en av de grundläggande poängerna med läsning – att stimulera fantasin – inte längre erkänns måste tomrummet fyllas. Det är svårt att locka barn och unga till läsning med instrumentella mål som språkutveckling och framtida anställningsbarhet. (2021, s.65)

Samtidigt konstaterar Riving att det inte kan vara hela förklaringen, då fantasi är en förutsättning för värden som läskunnighet och demokrati. Riving skriver att ”[e]n rimligare förklaring är att fantasi förlorat sin status som centralt psykologiskt och existentiellt fenomen” (2022, s. 268) på grund av att den inte går att mäta och därför står i opposition till läsfrämjande insatser som alltmer präglas av en styrningsideologi⁷³.

Utöver i statliga dokument framkommer synen på barn och barns läsning i media. Flood (2012) undersöker i sin masteruppsats litteraturförmedling i form av bokrecensioner riktade till 8–14-åringar i tidskriften *Kamratposten*. Studien motiverades med att diskurser som framträder i sådant material påverkar ungas föreställningar om och värderingar kring läsning, eller med andra ord att recensioner och artiklar ”ger uttryck för vad tidskriften ser som sin målgrupps läsintressen, samtidigt som målgruppens läsintressen (bland annat, givetvis) formas av vilka böcker det skrivs om i mediet” (s. 69). I studien ser Flood uttryck för fyra diskurser om barns och

73. Se även Elams och Widhes kapitel i Tengberg och Olin-Scheller (2015) som resonerar kring läsandets kroppslighet samt lustbegreppet i skolans läroplaner. I texten identifieras dels att lust sällan nämns i styrdokumentet, dels att när det nämns så är det på ett utvecklat sätt med en instrumentell användning av begreppet, där ”lusten främst förstås som något som leder vidare till lärandet” (s. 176).

ungas läsning och litteratur för åldersgruppen. Läsning handlade utifrån de analyserade texterna om just läsning av fiktion samt nöjes- och fritidsläsning (diskursen om skönlitteratur), vilket enligt uppsatsförfattaren kan förstås som normerande för vad som anses möjlig och lämplig läsning. Därmed utesluts läsare av andra texter. Därutöver identifieras diskurser om spänning, hastighet och originalitet som alla tre uttrycker vad som värderas i böckerna och gör dessa tillgängliga och intressanta för läsarna. I den senare diskursen värderades det nya, nyutgivna och originella, medan de två förra snarare handlar om upplevelser – att böckerna ska upplevas som spännande och att läsningen kan upplevas som ansträngningslös.

Även Enelund Posnic och Ågårdh (2012) intresserar sig för vilka diskurser om läsning som förekommer under perioden 2007–2010 i fyra stora dagstidningar. Uppsatsen handlar inte specifikt om barns och ungas läsning men en del av resultaten behandlar grupperna. Bland annat syns en tydlig koppling till skolan medan fokus i texter om yngre barn handlar om högläsningens betydelse, och då högläsning av den goda litteraturen. I relation till skolan lyfts brister som att skolan inte utvecklar avancerat läsande, brister i lärarutbildningarna och samhällets misslyckande att kompensera för socioekonomiska skillnader. Även nya medier skrivs i de studerade artiklarna fram som ett hot mot barns läsförmåga. I de fyra funna diskurserna är två relevanta i relation till barn och unga. Dels den instrumentella diskursen med dess kopplingar till skolan och läsning som ett medel för andra mål som att läsning kan ”förbättra språket, utveckla vår förmåga att förstå och känna empati för andra människor, kunna utnyttja (våra) demokratiska rättigheter, terapeutiska fördelar, skapa goda människor och bygga det goda samhället, få bildning samt ingång till mer avancerad litteratur” (s. 53); dels den hierarkiska diskursen som synliggör polariseringar mellan den tryckta boken och digitala medier, vad som bör läsas (och därmed inte bör läsas) som kvalitetslitteratur i form av tryckta böcker.

Glans (2016) sammankopplar i sin uppsats föreställningar om bibliotek, läsning och barndom, som de framträder i den mediala offentligheten, med barnbibliotekets och barnbibliotekarieprofessionens identitet. Genom att synliggöra föreställningar om bibliotek som finns i offentligheten ges enligt uppsatsförfattaren inblick i vilket uppdrag och vilka egenskaper barnbiblioteket tillskrivs, något som påverkar barnbibliotekets identitet. Uppsatsen visar hur vuxna personers minnen av biblioteket används för att teckna en bild av dagens bibliotek och barns läsning. Egenskaper som tillskrivs biblioteket (och läsning) är dess öppenhet och fria tillgänglighet,

betydelsen för samhället och demokratin, att det ger möjlighet till språk-utveckling och lärande samt biblioteket som komplement till skolan. Nostalgiska och känslosamma minnen får konsekvenser för dagens barnbibliotek som strävar efter att ”utgå från barns barndomar som de är nu, och behöver utvecklas framåt och uppdatera sitt förhållningssätt till vad läsning och biblioteksverksamhet kan vara i dag för att också vara relevant i barns liv framöver” (s. 56). Glans problematiserar att den offentliga diskussionen å ena sidan är relevant och viktig för:

... barnbibliotekets behov av att utforma en tydligare identitet och uppdrag idag, men att diskussionen genom de vuxna textförfattarnas utgångspunkt i den egna barndomen riskerar att bli ensidig och missa aspekter som idag diskuteras inom det biblioteks- och informationsvetenskapliga området och framför allt att missa barnens egna perspektiv. (s. 57)

Som områden för fortsatt forskning identifieras studier med barn- och ungdomsbibliotekarier och deras syn på bibliotekets identitet i relation till den bild av bibliotek som framställs i media, samt studier om barnbibliotekets samhälleliga uppdrag i relation till dagens ungas egna perspektiv.

I sin studie av projektrapporter från lässtimulerande projekt skriver Sandin (2011) att det sällan diskuterats vilka förhållningssätt vuxna har till barns läsning, och hur de förhåller sig till projektens eller verksamheternas syften och mål. Samtidigt identifieras i analysen av projektrapporterna ett antal förgivettaganden i vuxnas syn på barns läsning som gav uttryck för traditionella förhållningssätt: att läsning förknippas med den tryckta boken, att digitala medier främst används för att hitta sätt att intressera barn för tryckta böcker, att utgångspunkten är läsning av skönlitteratur (ej till exempel läsning av faktaböcker), samt att när digitala medier användes så ”uppdaterades” traditionella arbetsmetoder till digitala kläder.

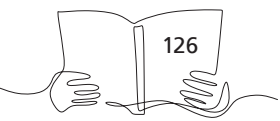
Blom (2017) intresserar sig för vilka förhållningssätt som präglar barnverksamheten på folkbibliotek, och tar reda på det genom intervjuer med bibliotekarier. Uppsatsen utgår från skillnaden mellan autotelisk⁷⁴ och instrumentell kultur (se Juncker, 2006), för att synliggöra skillnaden mellan kultur som används för att uppnå andra mål (det senare) och upp-

74. Författaren översätter danskans *æstetisk* till autotelisk, begreppet kan förstås som upplevelsecentrerad där en handling som läsning har mening i sig själv och genomförs för sin egen skull. Se även Juncker (2010) i avsnittet *Barnbibliotekets utveckling* och Balling (2016) i avsnittet *Läsupplevelser*.

levelser i nuet (det förra). Dessa begrepp är även kopplade till skillnaden i begreppspar som barnkultur och barns kultur, barnperspektiv och barns perspektiv samt synen på barn som becomings och barn som beings. De intervjuade barnbibliotekarierna i studien betonar alla lust och fritid, och markerar avstånd gentemot skolans uppdrag. Dock ser Blom hur markeringen av lust och frihet av de flesta bibliotekarierna ”pliktskyldigt” kopplar verksamheten till instrumentella mål och drar slutsatsen att ”även om lust också får betydelse får det aldrig status nog att verka som syfte i sig själv” (s. 56). De instrumentella mål som kommer till uttryck är exempelvis att lustfyllda aktiviteter ska locka till läsning, som ska locka till att komma till biblioteket, som ska göra dem till biblioteksanvändare, som ska leda till lärande. Blom tolkar användningen av den typen av motiveringar som ett sätt som bibliotekarierna försöker legitimera verksamheten (jfr Sandin, 2011).

Jansson och Sundnäs (2021) genomförde en enkätstudie och intervjuer med bibliotekarier på folkbibliotek, skolbibliotek och integrerade bibliotek för att undersöka eventuella skillnader i syn på och arbete med barns – i rollen som elever – läsning. Skol- och folkbibliotek beskrivs tillhöra olika kulturer medan dessa kulturer samsas på de integrerade biblioteken. Även om bibliotekarierna i alla tre bibliotekstyper prioriterar läslust högt, så var folkbibliotekarierna de som i störst utsträckning betonade den lustfyllda läsningen och fria textval. Bibliotekarierna på de olika bibliotekstyperna värderade alla läskunskap högt, men detta var viktigare för skolbibliotekarierna än för bibliotekarierna i de andra bibliotekstyperna. För skolbibliotekarier var läskunskap kopplat till pedagogiskt ansvar och att uppfylla skolans mål. Det kunde bland annat innebära att bibliotekarierna styrde, eller kände att de behövde begränsa elevers textval. Uppsatsförfattarna skriver att skolbibliotekarierna står på två ben, och att det i intervjuerna gavs uttryck för att det ibland kunde vara svårt att välja sida mellan den fria läsningen och fokus på skolans mål. Intervjuerna ger uttryck för att styrda eller begränsade läsval kan riskera att ge en negativ bild av bibliotek och läsning, och uppsatsförfattarna berättar att en informant uttryckte att ”det är lättare att döda läslusten än att väcka den” (s. 80).

Synen på barn och barns läsning framträder också i bibliotekens informationstexter som riktas till barn och deras föräldrar – något som studeras i följande två uppsatser.

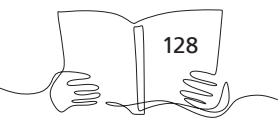
Fant (2021) undersöker i sin masteruppsats hur barnbiblioteket framställs i tio barnböcker för barn i mellanåldern, och i tio informationstexter riktade till barn från biblioteks hemsidor. Studien visade att bibliotekens egna informationstexter sällan gav insyn i biblioteket som plats annat än genom bilder på barn som läser böcker i biblioteksrummet. Istället presenterades bibliotekets olika tjänster och det gavs boktips av främst tryckta böcker medan andra medier var mer undanskymda. Uppsatsförfattaren resonerar kring att det kan få konsekvenser att dessa medier riskerar att förbli okända för besökarna och därmed gör dessa beroende av bibliotekariens förmedlingsarbete. Fant identifierade fyra diskurser i materialet och ser uttryck för en *bokdiskurs*, en *bildningsdiskurs*, en *vardagsrumsdiskurs* och en *bevarandediskurs*. Bokdiskursen är den mest framträdande och kommer till uttryck genom fokus på böcker, bokhyllor, läsning och förmedlingsarbete. Bibliotekarien får här ofta positionen som förmedlare av litteratur medan bibliotekarien i de skönlitterära texterna helt kan saknas. Bildningsdiskursen syns när fokus är på barnet som någon som lär. Detta kom till uttryck i hemsidornas erbjudanden om digital läxhjälp eller i de skönlitterära böckerna där barnen antingen kunde ha rollen som kompetent informationssökare, eller som någon som behövde hjälp och vägledning från bibliotekarien. Vardagsrumsdiskursen synliggörs genom de aktiviteter som presenteras på bibliotekens hemsidor (men som inte förekommer i de skönlitterära texterna), och genom hur biblioteken framställs som mötesplatser i båda texttyper. Bevarandediskursen var framför allt synlig i de skönlitterära texterna där biblioteket framställdes som en plats att samla och bevara böcker och andra föremål. Något som bibliotekarien förvaldade och gav – eller inte gav – tillgång till för bibliotekets besökare. Avslutningsvis resonerar Fant kring ett maktförhållande mellan barn och vuxna som framträder i materialet och beror på att:

... barnet framställs som antingen helt kompetent och självständig eller helt i behov av vägledning. Inom diskurserna är barnet dessutom helt i behov av vuxna när vuxna finns tillgängliga och är villiga att hjälpa barnet. Detta placerar alltid vuxna, och speciellt bibliotekarier, i en position där de alltid vet barnets bästa bättre än barnet själv när de är närvarande. (s. 54)

Även Zisser (2010) jämför vilken syn och vilka värderingar som kommuniceras genom broschyrer och på hemsidor – i denna studie information från folkbibliotek och från bokklubbar gällande bebisar och böcker. Materialet i sig framstår innehållsmässigt som lika, även om bokklubbarna mer

uttryckligen refererar till vetenskapliga källor. Båda aktörerna lutar sig i informationsmaterialet mot forskning även om denna bearbetas och förenklas. Det innebär att den komplexitet som ofta finns i vetenskapliga studier kokas ner till kortare, förenklade konstateranden. Båda använder sig också av ett marknadsförings- och reklamspråk. Utseendemässigt beskrivs bokklubbarnas materia som mer färgglatt, variationsrikt, med fler sätt att uttrycka liknande innehåll, samt mer uppdaterade och moderna. Bibliotekens broschyrer beskrivs istället som att de har ”något förväntat institutionellt över sig, vilket också renderar dem mer trovärdiga” (s. 64). Uppsatsen synliggör diskurser om bebisar och böcker. Bebismarknadsdiskursen består av flera diskurser och bebisar framträder i den som kompetenta, intelligenta och i behov av stimuli för sin utveckling. Föräldern är den som genom att läsa för och på olika sätt stimulera barnet möjliggör dess utveckling och framtida framgång i skola och vuxenliv. Diskursen omfattar en medicinsk diskurs som utgår från forskning om hjärnan och bebisars behov av stimuli, föräldrabildningsdiskursen där fokus är råd till föräldrar genom ett personligt tilltal, en barndomsdiskurs som har fokus på barnens utveckling till vuxna, samt en diskurs om informationskompetens för att möjliggöra att bebiserna i framtiden kan följa med i samhällsutvecklingen. Utifrån analysen ser Zisser två sociala identiteter i materialet: den goda läsande föräldern och det lärande spädbarnet. Det identifieras även potentiella risker som diskurserna kan föra med sig: att fokus flyttas från barnens upplevelser och egna val här och nu, till utveckling för framtiden, för mycket stimuli på bekostnad av vila, samt ökat press på barn från tidig ålder.

I avsnittet visar flera texter olika skiften i kulturpolitiska dokument och läsfrämjande arbete under det senaste århundradet (Lindsköld et al., 2020; Hedemark & Jonsson, 2021; Riving, 2020). Kulturpolitiska dokument signalerar vilka värden som finns eller anses bör finnas i relation till barns läsning och läsfrämjande verksamheter som folkbiblioteket. Genom att signalera vissa värden är det också andra som får stå tillbaka, exempelvis värden som fantasi (Riving, 2020; 2021). Studierna ger dessutom insyn i barns och ungas läsning som utsatts för social kontroll från vuxna såväl historiskt (Dolatkah, 2011) som i samtiden, bland annat genom media (Flood, 2012; Enelund Posnic & Ågårdh, 2012; Glans, 2016) och genom uppfattade förväntningar hos bibliotekarier kring vad som ska lånas och läsas (Blom, 2017; Jansson & Sundnäs, 2021; Nagorsen Kastlander,

2013⁷⁵). De åsikter vuxna har och de värden de tillskriver barns och ungas läsning påverkar i sin tur vad unga betraktar som läsning (exempelvis i vilka medieformat, se Hedemark, 2018b⁷⁶), såväl som vad som kan betraktas som ”rätt läsning” (till exempel genre eller om facklitteratur inkluderas). Åsikter och värden är inte konstanta utan förändras av (och förändrar) strömningar i samhället, vilket kräver kritisk självreflektion av bibliotekarier och andra vuxna i barnens omgivning för att inte oreflekterat reproducera dessa värden. Detta är särskilt viktigt om vuxnas åsikter grundas i nostalgiska minnen från den egna barndomen (se Glans, 2016). Medan det finns studier om *synen på* barns läsning (alltså inte upplevelser av läsning) på forskar- och avancerad nivå utifrån policydokument, i medier och utifrån vuxnas förhållningssätt, har vi inte funnit någon större mängd liknande studier utifrån barns och ungas egna perspektiv. Sådana studier – men även diskussioner på fältet – behövs, och behöver lyftas fram, i forskning och offentligheten för att bidra till fler perspektiv på barns och ungas läsning, och på bibliotekets uppdrag gentemot dess olika målgrupper.

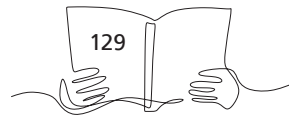
Litteracitet

Avsnittet handlar om bibliotekens arbete för att stötta barns och ungdomars litteracitet⁷⁷. Litteracitet handlar om läs- och skrivkunskaper, men också det som i ett bredare perspektiv kan kopplas till läsande och skrivande, såsom språk och tal, samt avkodning av bilder och symboler (Björklund, 2010; Rydsjö, 2017). Litteracitet är i barnbiblioteket ofta kopplat till läsfrämjande arbete, och arbetet med att stötta barns litteracitet sker ofta genom samarbete med andra aktörer i barnets närhet, varför flera texter i detta avsnitt har beröringspunkter med andra delar i denna kunskapsöversikt. De texter vi har valt att inkludera här har dock särskilt fokus på just bibliotekens arbete för att stötta barns litteracitetsutveckling. De flesta studier har fokus på de yngsta barnen, oftast i förskoleålder, vilket kan förklaras med motiveringar att satsningar som görs för att utveckla litteracitet hos de yngsta barnen lägger en god grund i flera år framöver (se Rydsjö, 2017). Studier som utgår från äldre barn och ungdomar handlar mindre om läs- och skrivkunskaper och mer om användningen av digital teknik och informationssökning (se Agosto, 2022).

75. I avsnittet *Attityder till läsning, läsfrämjande och bibliotek*.

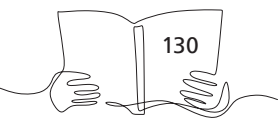
76. I avsnittet *Attityder till läsning, läsfrämjande och bibliotek*.

77. Se även avsnitten *Läsning i digitala medier* och *Det digitala biblioteket*.

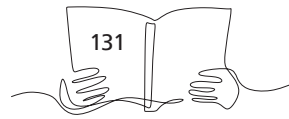
Barns litteracitet utvecklas i den omgivning som barn vistas i, och andra barn och vuxna i barns närhet har stor betydelse för utvecklingen. Björklund (2010) har skrivit ett kapitel i antologin *Barnet, platsen, tiden*, som utgår från den egna avhandlingen om små barns litteracitet. Björklund förklarar litteracitetsbegreppet som ett vidgat läs- och skrivbegrepp, som även inkluderar barns många olika sätt att kommunicera i processen mot läsande och skrivande. Den processen sker i interaktion med andra i barnets omgivning. Forskaren förklarar också att kultur och omgivningen runt barnet påverkar dess litteracitet. Små barns tidiga kommunikation beskrivs som pekande, verbala uttryck, enstaka ord och gester. Det tidiga ordförrådet byggs upp genom imitationslek, sånger och kommunikation med kroppsspråk och tal. Upprepning av ord och fraser, samt ritande och skrivande, är andra tidiga aktiviteter som främjar litteracitet. Barns berättande gör att de lär sig hur berättelser byggs upp. Tillgång till böcker gör att barn lär sig hantera och bläddra i dessa. Bilder i böcker ger stöd och förståelse av berättelsen. Vuxnas roll är att stödja och inspirera barnen. Genom att samtala om det lästa och prata om bilderna hjälper de vuxna barnet till ett större ordförråd. En annan ingång till samvaro och samtal är högläsning, sång, rim och ramsor. Att läsa högt visar hur berättelser byggs upp, och barn kan få förklaring på innehåll som väcker frågor. Björklund poängterar att barns litteracitet främjas genom kommunikation med omvärlden och att det sociala sammanhanget är viktigt för läs- och skrivutveckling. I slutsatserna lyfts det fram att vuxna i barnens närhet behöver vara lyhörda och ta vara på tillfällena som ges för att kommunicera med barnen.

Även i ett annat kapitel i *Barnet, platsen, tiden*, skrivet av Axelsson (2010), framgår att kommunikation med andra barn och med vuxna utvecklar språket. Fokus i texten är på litteracitet i flerspråkiga förskolor som arbetat medvetet med att utveckla barnens kunskaper i det svenska språket. Till stor del har detta skett genom aktiviteter kring svenska barnböcker. Förskolepedagogerna arbetade också med att uppmuntra dialog med och mellan barnen, men har även gett utrymme för barns eget berättande i monologform. Barnens egna berättande visade att de hanterade berättarstruktur med inledning, handling och avslutning. Axelssons slutsats är att det krävs medvetna språkstimulerande åtgärder, både i hem och förskola, för att utveckla svenskan. Forskaren tillägger också att modersmålet behöver få utrymme och legitimitet på förskolan, utöver användningen i hemmet.

Flera av texterna i detta avsnitt handlar om hur biblioteken kan arbeta för att utveckla barns litteracitet – dels genom olika aktiviteter som erbjuds, dels genom samarbeten med andra verksamheter som möter de yngre barnen, som exempelvis förskola och barnhälsovård. Hedemark och Lundhs kapitel i *Medie- och informationskunnighet i en biblioteks och informationsvetenskaplig belysning* (2014) handlar om biblioteken som arena för barns litteracitet. En stor mängd läsfrämjande aktiviteter erbjuds vid biblioteken för att stimulera språkutveckling, läslust och barns litteraciteter. Forskarna beskriver bibliotekets roll som unik, eftersom det stödjer både lärande och fritidsaktiviteter. Biblioteken samarbetar med andra verksamheter för att nå så många barn som möjligt. Utöver tidigare nämnda förskola och barnhälsovård, så samarbetar biblioteken ofta med familjecentraler, studieförbund och skola, som når många barn som kanske inte är vana vid böcker och läsning. I kapitlet beskrivs forskning om skol- och folkbibliotekens verksamhet med fokus på barns läsande och informationskompetens. Forskningsöversikten visar att aktiviteterna i vissa fall fungerar väl och i andra fall har mer utvecklingspotential. En aktivitet som bibliotek ofta kan erbjuda för att utveckla litteracitet är sagostunder i form av muntligt berättande med interaktion i grupp. Folkbiblioteken arbetar för nöjesläsning och läsning utan krav, men det är ofta barn som redan är intresserade av böcker som kommer till biblioteket och lånar. Hur biblioteken når de mer läsovilliga barnen är något som biblioteken kan fortsätta utveckla.

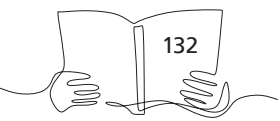
De litteraciteter som biblioteken stöttar är kopplade till institutionella och historiskt grundade traditioner, skriver forskarna. Det finns en tradition av att arbeta med tryckta böcker i läsfrämjande arbete. Hedemark och Lundh skriver också att verksamheten ofta präglas av samverkan med skolan. Men samarbeten mellan skola och folkbibliotek är inte alltid problemfria, och det kan leda till att barnen förknippar biblioteket med skola och krav på prestation. Det poängteras också att det ofta är barnperspektiv, och inte barns perspektiv som präglar verksamheten. Mycket engagerat arbete läggs ner på att utveckla verksamhet som professionen tror är bäst för barnen, men det är svårt att släppa vuxnas normer och värderingar. Detta beskrivs som en utvecklingsmöjlighet för biblioteken, att ge mer utrymme åt barns perspektiv. Genom att utgå ifrån barns egna text- och medievärldar som de möter i vardagen, och hjälpa till att vidga dessa, så kan biblioteken fortsätta vara relevanta. Det står också i kapitlet att yngre barns litteraciteter till stora delar är outforskade.

I en rapport av Rydsjö (2017) förklaras inledningsvis varför det är viktigt att satsa på små barns språkutveckling. Författaren skriver att tidiga insatser ger långsiktiga effekter, vilket bland annat syns i skolresultat fortfarande efter flera år. Faktorer som påverkar är tillgång till böcker i hemmet, regelbunden högläsning, positiv attityd till läsning, samt engagemang från föräldrar. Därefter beskrivs *Bokstart*, som är ett nationellt språkstimulerande program⁷⁸. Rydsjö lyfter även fram föräldrars betydelse i språkstimulerande program. Föräldrar kan bidra genom att lyssna och vara lyhörda i kommunikation med barnet. Därför är det viktigt att föräldrarna får stöd genom att exempelvis visa hur de kan prata, sjunga och läsa med barnen. Rydsjö beskriver även olika metoder som kan användas av biblioteken för att främja språkutveckling, exempelvis bokgävor, rim- och ramsstunder och hembesök. I slutsatserna poängteras vikten av samverkan för att stödja barns språk- och läsutveckling. Att olika professioner samverkar inom kommunerna som i exempelvis Region Halland och i Uppsala län, där samverkan utvecklats steg för steg mellan olika professioner. För fungerande samarbeten krävs tid, resurser, respekt och samförstånd mellan aktörerna, samt stöd från ledning och politiker.

I biblioteksplaner skrivs samarbeten mellan bibliotek och andra verksamheter in såsom bibliotekens aktiviteter i syfte att stärka barns läslust, litteracitet och informationskompetens. Hedemark (2013) skriver om bibliotekens aktiviteter för barn utifrån studier av Uppsala läns biblioteksplaner. Särskilt tyngdpunkt ligger på hur synen på barn kommer till uttryck i biblioteksplanerna. I artikeln skriver Hedemark att en utgångspunkt för att kunna se barn som aktiva subjekt är att vuxna och barn arbetar tillsammans och lär av varandra. För det ”krävs ett lyssnande och utforskande arbets-sätt” (s. 79.) Hedemark genomförde observationer vid läsfrämjande aktiviteter såsom bokprat, bokklubbar och skrivarkurser. Även intervjuer med barn som var inblandade i aktiviteterna genomfördes. Forskaren skriver att aktiviteter för barn behöver studeras utifrån ett normkritiskt perspektiv. Det är också viktigt att se hur barns erfarenheter och kunskaper synliggörs eller osynliggörs i biblioteksverksamheten. Hedemarks analys av biblioteksplaner och synen på barn som kommer till uttryck i dem, visar att barns behov oftast är relaterade till de ålderskategorier som är synliga i förskola och skola. Ett antagande är att det hänger samman med samarbeten mellan biblioteket, förskola och skola. En konsekvens av denna indelning blir att barn som faller utanför ålderskategoriindelningen inte får utrymme

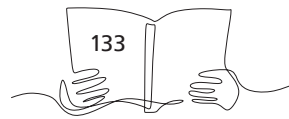
78. Se avsnittet *Bokstart* i kapitlet *Arbetsmetoder och biblioteksverksamhet*.

i planerna, exempelvis barn med särskilda behov. Det argumenteras i studien att det är viktigt att ta hänsyn till barns perspektiv, eftersom det påverkar förväntningarna och bemötandet med barnen. Ofta kategoriseras barn utifrån ålder, kön, etnicitet och funktionsförmåga, vilket också påverkar förväntningarna på barn. I biblioteksplaner nämns dock inte dessa kategoriseringar i förhållande till barn. Hedemark pekar på exempel från tidigare studier som visar att kön är en viktig aspekt när läspraktiker analyseras, eftersom de visar att läspraktiker skiljer sig åt mellan könen.

I en annan forskningsartikel studerar Hedemark (2020b) policydokument från 1970-talet och framåt, samt synen på barns litteracitet. Studien visar hur läs- och skrivkunnskap under de senaste årtionena har kopplats till ekonomisk tillväxt och medborgarskap. Vissa läspraktiker beskrivs som mer gynnsamma än andra, medan andra läspraktiker till och med kunde betraktas som skadliga. Argumentation i policydokumenten har skiftat från brist på tillgång till högkvalitativ litteratur, till brist på läsförmåga som främsta problemet. Under den studerade perioden skiljer det sig mellan begreppsanvändning och åtgärder för att främja barns läsning. Under 1970-talet förespråkades högkvalitativ litteratur. Bibliotek, skolor och andra läsutbildare förväntades förhindra att barn fick tillgång till fel sorts litteratur. Under 1980- och 90-talen fanns en oro för att nya medier och internet skulle ha ett negativ påverkan på barns läspraktiker, och den tryckta texten förespråkades. Även under 2010-talet framhålls läsningen av tryckta böcker, framför den digitala. Hedemark beskriver användningen av forskning i policydokument som pragmatisk, och som uttryck för att politiker använder den forskning som bäst ger stöd för deras egna argument. Ansvaret för att främja läsning har lagts på olika aktörer under de olika tidsperioderna. I de tidigare texterna är det skolan som beskrivs ha det största ansvaret, men i senare texter får även förskola och bibliotek mer ansvar. I de senaste policydokumenten bär föräldrarna större ansvar för sina barns läsning. En möjlig effekt av betoningen på föräldrarnas ansvar är att fler biblioteksaktiviteter är inriktade på att utbilda och informera föräldrar i läsfrämjande aktiviteter där både föräldrar och barn deltar, skriver Hedemark.

Det finns flera artiklar som fokuserar på bibliotekets aktiviteter utifrån ett litteracitetsperspektiv. I Hedemarks och Lindbergs artikel (2018) undersöks hur barnbibliotekariers aktiviteter kan främja litteracitet för små barn mellan tre och nio månader. Särskilt fokus ligger på kroppens roll vid aktiviteterna för små barn. Barnbibliotekarierna arbetade på olika sätt för

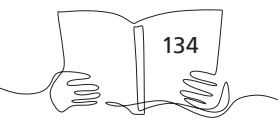

att främja litteracitet under småbarnsaktiviteterna. Ett sätt var att informera föräldrarna om biblioteket och hur de kunde använda det. Ett annat var att informera föräldrarna om deras roll i att stötta barnens språkutveckling. Ett tredje sätt var litteracitetsfrämjande aktivitetsstunder med läsning, rim och sång med både barn och föräldrar. Studien visar att kroppen integreras i aktiviteterna på olika sätt, som exempelvis att bibliotekarien visar och instruerar rörelser som föräldrarna gör tillsammans med barnen i ramsor och sånger. Kroppen involveras också när berättelser förstärks med hjälp av fysisk rekvisita. Bibliotekarien uppmuntrar barnen att upptäcka böcker med olika sinnen, som exempelvis genom att bita i och smaka på böckerna. Bibliotekarien uttrycker å ena sidan värdet i att stimulera litteracitet genom en mysig och prestigelös stund som delas tillsammans med andra. Å andra sidan uttrycker de en osäkerhet i den egna kompetensen om barns utveckling, i jämförelse med andra professioner. Men forskarna ser att barnbibliotekarierna har kompetens om barns läs- och skrivutveckling. Slutligen poängteras att litteracitet i form av det informerande och det praktiserande samexisterar under aktiviteterna. Dels informerar bibliotekarierna föräldrarna om hur de kan stimulera barns litteracitet, dels är barn och föräldrar aktiva i själva aktiviteten och gör rörelser och ramsor. Detta mer konkreta slag av lärande har lägre status än abstrakt lärande, vilket också bidrar till synen på barnbibliotekariernas profession. Hedemark och Lindberg skriver att barnbibliotekarierna bär på en tyst kunskap som baseras på praktik, vilket behöver synliggöras för andra professioner.

McKechnie (2016) utgår från sin avhandling⁷⁹ och diskuterar i ett kapitel i *Plotting the reading experience* små barns läsning och läsupplevelser. I avhandlingsprojektet studerade McKechnie bland annat bibliotekets roll i att möjliggöra och stötta små barns begynnande läshandlingar (emergent reading). Dessa begynnande läshandlingar kom till uttryck bland annat genom att de små barnen⁸⁰ visade förståelse för berättelsers uppbyggnad genom eget återberättande, visade kunskap som läshandlingar genom förväntansfulla tystnader på sagostunder inför att blad vändes i den lästa boken, samt hur de själva ”läste” genom att hitta på och berätta en historia utifrån böckers bilder. Studien visade att biblioteken har en viktig roll för dessa läshandlingar genom att erbjuda en bredd av material, en plats att

79. Studierna som ingår i avhandlingen gjordes i början av 2000-talet och inkluderas inte i denna översikt.

80. Exemplet som återges beskrivs barnen som bebisar eller beskrivs i olika åldrar upp till ca fyra år.

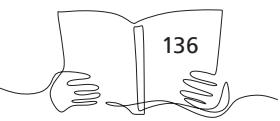
utforska böcker och läsning, samt aktiviteter som sagostunder och liknande. McKechnie lyfter just utforskande, nyfikenhet och frivillighet som viktiga för att barn ska utvecklas till läsare och skriver att "free voluntary reading, creative reading, and reading for pleasure [...] are foundational to the development of readers" (s. 258). I texten diskuteras också hur vuxna kan riskera att ta död på barns lust till läsning, readicide, som främst kopplas till skolan och vissa insatser för barns läsning. Tre faktorer lyfts särskilt fram som riskerar att hämma eller i värsta fall ta död på barns lust att läsa eller vad de uppfattar som "riktig" läsning: för stort fokus på specifika kunskaper (som ordförråd, muntligt berättande eller kunskap om alfabetet) som riskerar att förbise andra uttryck av begynnande läsning, dialogisk läsning som snarare innebär att vuxna ställer kontrollfrågor än att utforska nyfiket tillsammans med barnen, samt en alltför strikt utgångspunkt i litteratur som bedömts och organiserats utifrån nivåer i svårighetsgrad.

Pond (2022) har i sin masteruppsats skrivit om biblioteket som plats för det livslånga lärandet, och hur biblioteket kan bidra till barns språkutveckling. I slutsatsen beskrivs att en av nyckelmetoderna är aktiviteter som innehåller samspel och interaktion. Barns språkutveckling är beroende av interaktion med sin omgivning. Biblioteket stöttar vårdnadshavare genom att erbjuda litteratur och aktiviteter som främjar språkutveckling. Författaren ser att bibliotekets roll i att bidra till språkutveckling ligger i att planera och genomföra aktiviteter, stötta och uppmuntra föräldrar att tala sina modersmål med sina barn, erbjuda ett brett utbud av litteratur på flera olika språk, samt att stötta föräldrar att läsa för sina barn. Detta görs i en kravlös miljö och genom aktiviteter i ett socialt sammanhang med andra. Biblioteket som social mötesplats är dels mötet mellan biblioteksanvändare, dels mötet mellan personal och biblioteksanvändare. Dessutom fungerar bibliotekarien som mellanhand mellan användare och resurser. I uppsatsen beskrivs också hur covid-19-pandemin påverkade bibliotekets arbete med språkutveckling. Barnfamiljernas biblioteksbesök minskade kraftigt vilket påverkade arbetet med språkutveckling. Ett område att utveckla för biblioteken efter pandemin är att nå ut och försöka locka tillbaka familjer till biblioteken. Uppsatsförfattaren sammanfattar genom att säga att bibliotekarierna kontinuerligt arbetar med att utveckla resurser och aktiviteter som bidrar till barns språkutveckling. De har en stödjande roll som bygger relationer med användarna. Uppsatsförfattarens resultat visar att bibliotekspersonalen är trygga i sin pedagogiska

roll inom språkutveckling. Genom att stärka barns litteracitet från tidig ålder bidrar biblioteken till det livslånga lärandet.

Agebjörns och Nilssons (2013) masteruppsats fokuserar på Ipaden som digitalt redskap för läsfrämjande situationer och för att främja barns litteracitet. Utgångspunkten i uppsatsen är projektet *Sagoworkshop: min e-bok*, som riktade sig till barn i förskoleåldern. Uppsatsförfattarna ser flera olika litteracitetshändelser i projektet. Det första som nämns är att barnen bekantar sig med sagogenren i samspel med andra, och får förståelse för sagogenrens uppbyggnad och karaktär. Projektet går sedan i huvudsak ut på att barn skapar egna sagor med hjälp av Ipads. Detta ger möjlighet att arbeta med olika multimodala uttrycksformer såsom ljud, film och bild. Detta arbetssätt bidrar också till digitalt läsande. Dock uttrycks att Ipaden och formen för skapandet inte är fokus i projektet, utan är bara ett verktyg. Berättelserna och barnens relation till dessa är det viktiga. En fördel med Ipaden som verktyg och de appar som används är att det är tidsbesparande att skapa sagor i verktyget, vilket är en fördel när man arbetar med barn i förskoleåldern, skriver författarna. Det negativa är att berättelserna blir styrda av tekniken och har en tendens att likna varandra i brist på djupare bearbetning av berättelserna. Den digitala tekniken gör det också enkelt att dela berättelserna till andra. Barnen gjorde sina sagor tillsammans i det digitala verktyget, och utmaningen med arbetet blev bland annat turtagning.

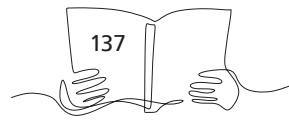
Utöver språkutveckling handlar litteracitet om hur människor söker, delar och tillgodogör sig information – sådana studier är dock sällsynta utanför en skolkontext (se även Carlsson och Johansson (2011) i avsnittet *Hylluppställning*). De artiklar och texter som hittills beskrivits har haft fokus på de yngre barnen och litteracitet, men en artikel har fokus på ungdomar. I en forskningsöversikt diskuterar Agosto (2022) behovet av en förståelse för ungdomars litteracitet som sträcker sig utanför ett skolsammanhang, till att inkludera deras vardag och fritid. Agosto utgår från informationspraktiker i sin förståelse av litteracitet för att synliggöra den kontextbundna och relationella situation i vilken unga söker, delar, använder och undviker information. I forskningsöversikten identifieras fem teman som tillsammans bildar ett ramverk för hur litteracitet kan förstås och studeras. Litteracitet är enligt detta ramverk i grunden en *social och kommunikativ* praktik som föds i och formas av de sociala sammanhang och relationer som unga är del av. Praktikerna är *multimodala* (multiformat) och kommunikationen kan alltså bestå såväl av olika typer av texter som bilder;

praktikerna är flerkontextuella (multicontextual) där sociala medier gör gränser mellan hem, skola och extrajobb otydliga; praktikerna är *multigenerationella* (multigenerational) och särskilt sociala medier bjuder in till kommunikation och utforskande över generationsgränser. Dessutom är informationspraktiker som formar litteracitet beroende på var de unga växer upp och att unga därmed upplever olika privilegier, orättvisor och maktstrukturer som kan ha med ekonomi, funktionsförmåga och etnicitet att göra. Avslutningsvis betonar Agosto att det i stort sett helt saknas studier om socioekonomiskt utsatta ungas informationspraktiker, unga som kanske inte har samma tillgång till vare sig teknik eller hjälp att använda denna för att söka och använda information, som unga från mer privilegierade bakgrunder.

Studierna visar att litteracitet utvecklas i barns interaktion med andra människor, både med barn och vuxna. Vuxna i barns närhet beskrivs av studierna i detta avsnitt ha en viktig roll för att utveckla barns litteracitet – bland annat genom att vara lyhörda och uppmuntra samtal, stimulera med berättelser, högläsning och tillgång till böcker (Björklund, 2010; Rydsjö, 2017; Pond, 2022). Olika områden identifieras som biblioteken kan stärka och utveckla i förhållande till barns och ungas litteracitet, exempelvis genom att tillvarata barns perspektiv och skapa aktiviteter tillsammans med barn (Hedemark, 2013; Hedemark & Lundh, 2014). Det finns förhållandevis få studier om äldre barns litteracitet och de som finns visar betydelsen av intersektionella⁸¹ perspektiv (se Agosto, 2022; Axelsson, 2010).

81. "Intersektionalitet handlar om hur olika diskrimineringsgrunder och maktordningar kan påverka varandra, och ibland till och med kan förstärka varandra." I intersektionella perspektiv kan man ha i åtanke att en person kan tillhöra flera målgrupper samtidigt (Jämställdhetsmyndigheten, 2022).

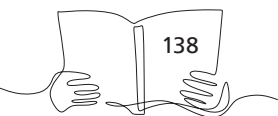
Arbetsmetoder och biblioteksverksamhet

I detta kapitel har vi samlat studier som på ett eller annat sätt behandlar den konkreta verksamheten på barnbiblioteken. De teman och metoder som inkluderats i kapitlet är avhängigt vilka teman som studerats i forskningsstudier och studentuppsatser. Kapitlet är uppdelat utifrån tre olika områden som behandlar olika delar av barnbibliotekets verksamhet och uppdrag. En av grundpelarna för barnbiblioteket är det läsfrämjande arbetet där olika metoder (arbetsätt) används för att stimulera barns och ungas intresse för läsning. Flera av dessa metoder, såsom sagostunder, har rötter i de tidiga barnbiblioteken och förekommer på nästan alla barnbibliotek, om än i olika omfattning beroende på lokala förutsättningar och prioriteringar. Samtidigt förändras barnbibliotekets omvärld kontinuerligt, och ny teknik och kulturella uttrycksformer stimulerar nytänkande som gör att nya metoder utvecklas och prövas. Avsnittet *Läsfrämjande* inleds med ett avsnitt om läsfrämjande för att därefter ge inblick i studier som behandlar konkreta metoder. *Beståndsarbete* i form av urvalsförfarande och organisering av bibliotekets resurser är en förutsättning för att kunna bedriva läsfrämjande arbete och behandlas i ett eget avsnitt. De senaste decennierna har biblioteksutvecklingen gått alltmer mot användarinflytande och upplevelser på bibliotek⁸², något som föranlett uttryck som *from collection to connection* och riktat ljuset mot medborgares möjligheter att utöva delaktighet i biblioteket (se Hvenegaard Rasmussen, 2016; Engström, 2021; Engström & Dahlquist, 2020). Det avslutande avsnittet behandlar studier om just barnbiblioteket och arbetet med barns och ungas *Delaktighet*.

Läsfrämjande

Läsfrämjande innebär att på olika sätt att synliggöra litteratur och inspirera till läsning. Bibliotekens läsfrämjande uppdrag är specificerat i bibliotekslagen och har en lång tradition på barnbiblioteket. En bakgrund till den

82. Se även avsnitten *Barnbibliotekens utveckling* och *Styr- och måldokument*.

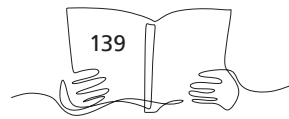

politiska styrningen och olika satsningar på att stärka biblioteksverksamheten (såsom *Stärkta bibliotek*⁸³ och *Läsfrämjandelyftet*) återfinns i statliga utredningar.

2018 lämnade Läsdelegationen, som tillsattes av regeringen två år tidigare, betänkandet *Barns och ungas läsning: ett ansvar för hela samhället*. Betänkandet är en kartläggning av det läsfrämjande området där kunskap och arbete med läsfrämjande arbete sammanställts. Folkbiblioteken beskrivs som den ”enskilt viktigaste aktören för att främja läsning för barn och unga utanför skolan” (s. 29). Utöver bibliotek behandlar betänkandet förskola, skola, fritidshem och andra vuxna. Läsdelegationen identifierade ett antal utvecklingsområden för främjandet av barns och ungas läsning. Bland annat föreslogs ett läsfrämjandelyft för bibliotekarier (som sedan initierats) på grund av ett identifierat behov av kontinuerlig kompetensutveckling, uppföljning av det läsfrämjande arbetet för att veta vad som kan behöva utvecklas, permanentat och långsiktigt stöd till läsfrämjande verksamhet, att studenter på grundutbildningar som syftar till arbete med barns och ungas läsning ska få kunskap om dessas läsutveckling, samt fortsatt forskning om exempelvis läsvaneundersökningar och professionsinriktad biblioteksforskning.

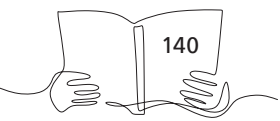
Anderssons (2015) kunskapsöversikt om läsfrämjande arbete inleds med två kapitel om läsfrämjande och läsning för att därefter ta upp tidig lässtimulans, läsande förebilder, lästips och bokpresentationer, social läsning, sommarläsningsprogram och tillgängliggörande. I kunskapsöversikten diskuteras styrkor och effekter av olika läsfrämjande metoder. Andersson summerar faktorer som skapar läsmotivation som: tillgång till litteratur, valfrihet i val av litteratur, möjlighet att prata eller interagera om det lästa i sociala sammanhang, läsande förebilder, samt föräldrar och hemmiljö. Sammanfattningsvis föreslår Andersson ett antal rekommendationer för det läsfrämjande arbetet utanför skolan: att påbörja arbetet tidigt exempelvis genom högläsning, att identifiera grupper med större behov för att undvika läsklyftor, att öka tillgång till litteratur i olika medieform och genrer, att främja social läsning, att arbeta med läsande förebilder, att betona valfrihet i vad och hur mycket som ska läsas, att arbeta utifrån identifierade läsintressen, att satsa på sommarlovsprogram och att ställa upp tydliga och genomförbara mål som utvärderas.

83. För en uppföljning av satsningar inom *Stärkta bibliotek* se exempelvis Nowé Hedvall, Pilerot & Ögland (2021). Se även Sandin & Berge Kleber (2022) i avsnittet *Barnbiblioteket i kristider*.

Schmidts (2015) rapport är ett beställningsuppdrag från sex län och regioner att kartlägga, analysera och diskutera läsfrämjande insatser utifrån olika mål- och policydokument i regionerna under perioden 2011–2013. Utifrån rapportens inledande bakgrund och teoretiska utgångspunkter om läsfrämjande presenteras förklaringsmodeller för läsfrämjande. Som *understödjande av förmågor* innebär läsfrämjande att stötta personens läs-, skriv- och språkutveckling; som *social praktik* inkluderas olika sociala aktiviteter som utgår från text såsom boksamtal; även i *bildning* är dialog i fokus – nu mellan läsare och text, och även i samtal med andra där individens tolkning är viktig; samt *mimesis* som innebär att läsarens tolkning av texten och diskussioner med andra om texten kan leda till förändring och transformation. I analysen av de läsfrämjande insatserna delades dessa in i olika teman där de tre största var att presentera och samtala (27 procent av insatserna), dela en berättelse (23 procent) samt informera, upplysa och främja (17 procent). I rapporten ges inblick i de olika temana, vilka målgrupper som främst förekommer, samt vilka metoder som används i det läsfrämjande arbetet. Rapporten identifierar även olika motiv för läsfrämjande arbete där det vanligaste är ett uppfattat behov, samt att det anges i mål- och styrdokument. Även kompetensutveckling föreslås där till exempel kurser och inspirationsdagar leder till nya aktiviteter, och utvärdering och forskning ger ny kunskap eller pekar mot utvecklingsområden. I likhet med andra studier (se Sandin, 2011; Rydsjö & Elf, 2007) konstaterar Schmidt att det förekommer ett flertal variationsrika läsfrämjande metoder på biblioteken men pekar också på hur det läsfrämjande arbetet kan behöva utvecklas och tänkas om. Bland annat föreslås att det läsfrämjande arbetet kan blanda målgrupper och skapa möten, tänka om kring resursanvändning, och att ta stöd i forskning.

I en dansk studie av kulturpolitiska dokument över en tidsperiod på 20 år undersöks vilka argument som ligger bakom läsfrämjande insatser gentemot barn (Balling & Vestergaard, 2022). Studien visar att detta arbete ofta bygger på undersökningar som visat på minskad läsning samt att arbetet kopplas till argument som har med litteracitet, utbildning och läsförmåga att göra snarare än frivillighet och lust. Det senare – inkluderat barns egna läspreferenser och läsgemenskaper – har fått en mer framträdande position under tidsperioden, även om även dessa motiv fortsatt ”fungerar som medel att nå målet om bättre läsförmåga” (s. 287) [vår översättning]. Dock konstaterar forskarna också att läslust som begrepp används på olika sätt. Ett av studiens framträdande resultat är samverkan och uppsökande

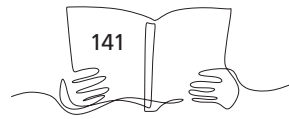

verksamhet som centralt i det läsfrämjande arbetet, projekt som *Bokstart* är exempel på detta (och på satsningar för att nå socialt utsatta familjer). Studien visar att samverkan kan vara ett sätt att nå målen, men kan också göra nationella satsningar splittrade då förutsättningar för samverkan ser olika ut⁸⁴. Ytterligare en utmaning som tas upp i det läsfrämjande arbetet är att barn och unga ofta klumpas samman som en grupp trots att det är stora skillnader inom gruppen, något som innebär att det behövs olika arbetssätt för att nå ut till denna heterogena grupp.

Att barn klumpas samman som grupp och att läsning kopplas samman med litteracitet beskrivs även i en svensk masteruppsats om litteracitet i statliga offentliga utredningar (Smedberg, 2014) där en del av analysen handlar om barn och unga. Statens offentliga utredningar (SOU) speglar den tid och politiska kontext i vilka de produceras, därför syns också olika förståelser av litteracitet under den studerade tidsperioden som sträcker sig från 1949–2013 (begreppet litteracitet användes inte i de tidigaste utredningarna). En övergripande trend identifieras som rör sig från läsning som självklar (bland vuxna) och kopplad till folkbildning, politisk delaktighet och medborgerliga rättigheter, till ett större fokus på identitet, personlighetsutveckling och självständighet. Detta speglar också olika förståelser för litteracitet från att handla om läs- och skrivkunskaper till en bredare förståelse som handlar om människors förmåga att reflektera, tolka, kommunicera och navigera informationsrika (digitala) miljöer. I de tidiga rapporterna är det större fokus på läsning av kvalitetslitteratur, men Smedberg ser att när rapporterna börjar ge uttryck för en större oro för barns och ungas minskade läsning och sjunkande läs- och skrivförmåga blir det viktigare att barnen läser och har intresse att läsa än att försöka styra vad de läser. Synen på barn ger uttryck för att barn:

... are positioned as different from adults, as "becomings" and as future citizens, whose habits, tastes and activities require intense political efforts at as early an age as possible – this is why we see arguments for the implementation of techniques of intervention in children's reading development as early as preschool age, both at preschool itself, and through the apparatus of the family. (s. 71)

84. Se även avsnittet *Samverkan*.

Dessa insatser för att forma och utveckla barns och ungas litteracitet sker genom läsfrämjande insatser. Smedberg beskriver även mätningar av barns och ungas läs- och skrivförmåga som en del av den politiska styrningen. Uppsatsförfattaren skriver också att rapporterna ger uttryck för en syn på barn som en homogen grupp – de betraktas som lika varandra även om deras förutsättningar för att lära sig läsa och skriva kan se olika ut.

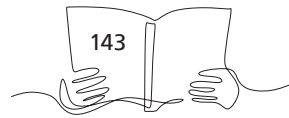
Alexandersson (2018) intresserar sig i sin masteruppsats för *begreppet* läsfrämjande och vad som innefattas i det i form av narrativ, sätt att arbeta och betydelser som tillskrivs begreppet. Studien visar att det läsfrämjande arbetet omfattar en mängd olika arbetsmetoder men trots det bedrivs på ett mycket likartat sätt. Alexandersson identifierar tre olika mål med det läsfrämjande arbetet som syns såväl nationellt som internationellt: ”1) att skapa och upprätthålla ett intresse kring läsning, 2) att nå fram till nya målgrupper och 3) att höja de deltagande barnens litteracitet” (s. 52). Narrativ om läsfrämjande arbete på bibliotek beskrivs påverka såväl som påverkas av bibliotekariers egna tankar om läsfrämjande arbete (deras personliga narrativ) och hur det läsfrämjande arbetet utförs. Narrativ kan förstås på tre nivåer, de generella samhällsliga narrativen, de kollektiva narrativen och de personliga narrativen. Resultaten av Alexanderssons analys av enkätsvar och dokument visar på fem kollektiva narrativ. *Demokratinnarrativet* bygger på samhällsliga narrativ och handlar i grunden om att stödja människors utveckling till bättre samhällsmedborgare genom läsning av (kvalitets)litteratur och litteracitet – då detta är till nytta för samhället och är för samhällets bästa. *Litteracitetsnarrativet* speglar en innebörd som ofta tas för given, att litteracitet är något bra och eftersträvansvärt. Narrativet innebär att människan ”bör läsa för att bli bättre på att läsa, då det är en kunskap vi behöver för att klara oss bra i livet”, och narrativet har på så vis fokus på individen och läsförmåga (s. 46). *Kvalitetsnarrativet* är kopplat till narrativ om finkultur och bär på tankar om att det finns litteratur som är bättre än annan att läsa. Läsning antas kunna göra läsaren till en bättre människa, och det läsfrämjande arbetet ska guida ovana läsare. Litteratur som inte klassas som kvalitetslitteratur kan användas i det arbetet för att sedan leda fram till just kvalitetslitteraturen. Även det *själsliga narrativet* bär på antaganden om att läsning kan göra oss till bättre människor. Här är dock fokus på att läsning ska vara rolig, att den kan berika livet och att vad som läses inte värderas. Det *möjliggörande narrativet* beskrivs som pragmatiskt och fritt från moraliska anspråk och motiv för det läsfrämjande arbetet. Narrativet handlar istället

om att tillgängliggöra läsning, avlägsna hinder och göra läsning tilltalande. Dessa kollektiva narrativ påverkar den betydelse enskilda bibliotekarier tillskriver läsfrämjande, personliga läsfrämjandenarrativ som alltså påverkas av faktorer som mål för läsfrämjande arbete, det praktiska arbetet i sig och litteratursyn.

Utöver policydokument har studier om läsfrämjande arbete undersökt förhållningssätt som framkommer hos de som utför arbetet. I ett följeforskningsprojekt i Halland genomförde litteraturvetarna Fåhraeus och Asklund (2017) en enkätstudie och intervjuer med bibliotekarier om det läsfrämjande arbetet. Studien inkluderade både bibliotekarier som arbetade mot barn och unga, och bibliotekarier som arbetade mot vuxna. Resultaten av studien gav uttryck för stor bredd i arbetsmetoder och en uppskattad hög kvalitet i arbetet som utfördes. En iakttagelse som forskarna gör är att "bibliotekarierna gärna utvecklar det som de redan har erfarenhet av och som de kompetensmässigt känner sig trygga med" (s. 54). Unga, unga vuxna, personer med funktionsnedsättning och nyanlända var grupper som upplevdes svåra att nå i det läsfrämjande arbetet. Bibliotekarierna önskade lokal och regional samordning, kompetensutveckling och bättre samarbete med andra aktörer för att kunna utveckla de läsfrämjande insatserna. Det var inte inte främst fler styrdokument eller ökade ekonomiska medel som efterfrågades. Slutsatsen dras att läsfrämjande arbete för ungdomar och vuxna bör lära av det läsfrämjande arbetet för de yngre barnen. Anledningen som Fåhraeus och Asklund ger är att arbetet för yngre barn bygger på "bibliotekariernas genrekunskaper och didaktiska kompetens, långsiktiga inköp av böcker och ett väl fungerande samarbete med andra lokala och regionala aktörer" (s. 54). Forskarna noterar också att bibliotekarierna i samtal om litteratur lägger större vikt vid läsarens möte med och samtal om texten, än på samtal om texters tematik och karaktär. Litteratursamtal i bibliotekets regi blir då enligt forskarna snarare ett mål i sig än ett medel att föra samtal där "textens uppfodrande tilltal på läsaren" (s. 54) eller "ökad text- eller kulturförståelse" (s. 55) är målet. Forskarna tolkar detta som att "många bibliotekarier [saknar] både tid och kompetens när det handlar om att diskutera skönlitterära texter ur ett mer djupgående didaktiskt perspektiv" (s. 55).

Eklunds (2022) masteruppsats kopplar samman det läsfrämjande arbetet med bibliotekariers förhållningssätt till ungas läsning. Analysen visade att studiens barn- och ungdomsbibliotekarier la tonvikt på fria textval och lust att läsa. Pojkars sämre läsförmåga och, i jämförelse med tjejer, bristande

intresse för, och negativa inställning till, läsning förklarades av studiedeltagarna med normer i samhället, avsaknad av läsande förebilder, samt av socioekonomisk bakgrund. Även om det läsfrämjande arbetet beskrevs som roligt och givande av de intervjuade bibliotekarierna, så upplevde de samtidigt att det var svårt att nå läsovilliga unga och ändra negativa attityder till läsning. Eklund resonerar kring risken att biblioteken – om de fokuserar för mycket på läsintresserade unga, eller inte lyckas nå läsovilliga unga – bibehåller eller förstärker klyftor mellan de som har lätt och är villiga att läsa och de som upplever utmaningar och är ovilliga läsare. Förslag och lösningar på dessa utmaningar som bibliotekarierna själva gav var att det behövs kännedom om populära böcker, att unga får möta vuxna som inspirerar och engagerar (på och utanför biblioteket), att erbjuda många olika aktiviteter på biblioteken, samt uppsökande verksamhet och samarbete med andra aktörer som redan når unga.

Även Duke (2017) undersöker läsfrämjande arbete genom en jämförande textanalys och intervjustudie mellan två bibliotek. Det läsfrämjande arbetet motiveras av de intervjuade bibliotekarierna med relevansen av aktiva medborgare som kan göra sina röster hörda och omforma sina liv, för vilket språk (och därmed läsning) anses utgöra en av grunderna. Duke identifierar det läsfrämjande arbetet som antingen direkt där aktiviteter kan kopplas till läsning och läsintresserade unga, eller indirekt där biblioteken försöker nå en bredare grupp unga genom aktiviteter som inte direkt kan kopplas till läsning. Därför resonerar Duke att biblioteken i det indirekta läsfrämjande arbetet kanske snarare arbetar kulturfrämjande då det kan tilltala fler barn och unga.

Den samhälleliga debatten om oron för ungas minskade läskunnighet undersöks i Lampis Mörcks och Halins (2014) masteruppsats utifrån skol- och folkbibliotekariers upplevelser av denna. Studien visade skilda uppfattningar hos de intervjuade bibliotekarierna. Å ena sidan uppfattades det som positivt att det fanns en debatt om litteracitet och läsfrämjande. Det kunde innebära att det läsfrämjande arbetet syntes i styrdokument, och kanske kunde leda till höjd status för arbetet. Å andra sidan fanns också uttryck för skepsis till PISA-undersökningar och den mediala debatt som denna typ av undersökningar förorsakar. Unga – vars läsintresse och läsförmåga ofta är föremål för orosdebatten – upplevdes som svåra att nå. Uppsatsförfattarna skriver att de såg ”ett visst famlande kring hur man ska göra får att nå dem” (s. 57) i bibliotekariernas utsagor. I likhet med Fåhraeus och Asklund (2017) noterar Lampis Mörck och Halin att det är stora

skillnader i de metoder som finns och används i läsfrämjande arbete med barn jämfört med unga:

Men det som vi har funnit förvånande är att lika mycket aktiviteter och strategier som det finns för detta arbete när det är riktat mot yngre barn, lika lite finns det för tonåringar. (s. 57)

Bland de utmaningar som nämns i relation till unga är att biblioteken behöver locka dem individuellt (till skillnad från yngre barn som det går att nå via förskola och skola), att det är svårt att veta vad unga är intresserade av, samt att ungas tid ofta är fullbokad med aktiviteter. Bibliotekarierna i studien beskrev att det centrala för det läsfrämjande arbetet är god kontakt med lärare och föräldrar, att de i sin roll var stöttande och uppmuntrade, möten med barnen, samt att utveckla nya vägar att nå unga.

Vad som styr val av skönlitteratur och synen på skönlitteratur i det läsfrämjande arbetet undersöks i Nilssons uppsats (2019). Resultaten visar att det är den läsfrämjande aktiviteten som styr vilka böcker som används, samt att bibliotekarierna gärna inkluderar ny litteratur i sagostunder, sagolekar och så vidare. Aktiviteter som innehåller skapande och kreativitet ställer högre krav på berättelsers struktur än på det specifika ämnet i berättelsen. Böcker väljs utifrån vad bibliotekarierna tror att barn tycker är intressanta och för att visa en bredd i bibliotekens bestånd. I arbetet med de yngre barnen görs urval också för att inspirera föräldrar. Resultaten visar också att läsningens och den läsfrämjande aktivitetens syfte påverkar material och typ av läsning⁸⁵ i en hierarkisk ordning:

Om syftet med en läsfrämjande aktivitet till exempel fokuserar på nyttan med läsning kan detta komma att fixera läsningens materialitet till skönlitteratur i fysiskt eller digitalt format. Detta skapar även en hierarki bland läsningens olika materialiteter och modaliteter där individens egen läsning av en tryckt text i fysiskt eller digitalt format hamnar i toppen av hierarkin. (s. 43)

Bibliotekariernas ambition att utgå från barns intressen och möjliggöra deras medskapande i aktiviteterna, tolkas som ett sätt att försöka jämna ut maktförhållanden emellan barn och vuxna. Samtidigt visar studien att

85. Nilsson använder sig bland annat av Dolatkahns ramverk om läsningens fyra M (se avsnittet *Läsning* i kapitlet *Forskningsmetoder och teoretiska utgångspunkter*) där just materialitet och modalitet är två aspekter.

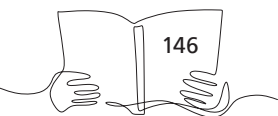
aktiviteter som innebar samtal förekom i högre utsträckning för yngre barn för att sedan bli mer text- och högläsningsorienterade när barnen blev äldre.

En betydande del av bibliotekens läsfrämjande arbete sker genom projekt. Läsfrämjande i projektform ger extra resurser och möjliggör för bibliotek att genomföra satsningar utanför ordinarie verksamhet. Försök inom ramarna för projekt gav just chansen att våga pröva utan att nya metoder nödvändigtvis måste ”lyckas” eller integrerats i det vardagliga biblioteksarbetet (Sandin, 2011⁸⁶). Sandin genomförde 2011 en analys av projektrapporter från läsfrämjande projekt för att urskilja teman och tendenser i projekten. Läsfrämjande arbete i projektform kunde initieras utifrån fyra olika motiv: att möta förändringar i omvärlden; att testa nya arbetssätt eller nå nya målgrupper (pröva nytt); att ge möjlighet till fortbildning för personalen; samt att initiera samarbete med andra professioner. Som projekt, ofta externt finansierade, finns krav på redovisningar och utvärderingar. Sandins studie visade att dessa kunde se mycket olika ut, ibland rika på beskrivningar och reflektioner men ofta informationsfattiga. Projekt vände sig ofta till den breda gruppen barn. Utbrytningen av barn som elever var också vanlig, och även utbrytningar av grupperna små barn, flerspråkiga barn, barn med lässvårigheter och pojkar som grupp förekom. Medan det fanns exempel på riktade instanser till pappor och pojkar, fanns inga projekt gentemot flickor och mammor. Vuxna kunde också vara målgrupper, exempelvis genom att projekt riktades till barns föräldrar eller syftade till fortbildning av personalen. Trots att projekt kan initieras för att testa nytt var det ofta liknande metoder som användes som återfinns i det vardagliga biblioteksarbetet såsom bokprat, dramatiserade bokprat, författarbesök, barns skapande och så vidare. I studien fördjupar Sandin i ett antal kapitel resonemangen om projekt och projektutvärderingar som fenomen, läsning, delaktighet och samarbete (resultaten från dessa resonemang återfinns i andra delar av denna kunskapsöversikt).

Det finns flera inspirations- och metodböcker för det läsfrämjande arbetet som ger tips på teman och metoder⁸⁷. En uppsats som intresserat sig för just handböcker är Johanssons masteruppsats (2016) som undersöker vilka synsätt på litteratur som kommer till uttryck i dem, samt hur det läsfrämjande arbetet legitimeras. Synen på litteraturen var svår att utläsa

86. Se även Gärdens, Michnicks och Nowé Hedvalls konferensbidrag från 2010.

87. Se exempelvis Forsgren Anderung och Folkesson (2018), Körling (2018) och Gottberg (2015).

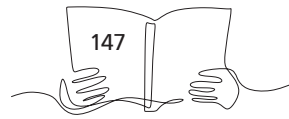

och påverkades av vilka metoder handböckerna presenterade, dock identifieras en syn på litteratur som bildande, livsberikande och som en ingång till samtal om existentiella frågor. En underliggande och icke ifrågasatt utgångspunkt som uppsatsförfattaren identifierade var litteraturens positiva egenskaper. Det läsfrämjande arbetet legitimerades⁸⁸ i hög grad utifrån demokrati, även detta värde en icke ifrågasatt legitimeringsgrund. Ytterligare två teman framträdde men på ett underliggande sätt: narrativ fantasi (inlevelse) som bland annat bär på ett okritiskt antagande att det går att lära sig empati genom att läsa, samt kreativ läsning där läsaren rör sig mellan upplevelsen och ett mer distanserat kritiskt förhållningssätt. Metodböckerna använde ett vidgat textbegrepp och inkluderade alltså andra medier än den tryckta boken, även om de inte förhöll sig till digital läsning. Handböckerna beskrivs som skapade utifrån dessa antaganden om litteratur och läsning, samtidigt som de hjälper till att upprätthålla ”mytologiseringen av den goda litteraturen” (s. 54). Johansson skriver därför att det behövs ”[v]idare forskning och arbete med att hitta fler och tydligare sätt legitimera läsfrämjande” eftersom det i sin tur leder ”till en starkare legitimering av professionerna vilket möjliggör en tydligare kulturpolitik som kan stödja läsfrämjandet” (s. 54).

I studierna i detta avsnitt finns intresse för de bakomliggande motiven för läsfrämjande arbete, samt intresse för bibliotekariers förhållningssätt till barns och ungas läsning. Det handlar då om att reda i det läsfrämjande arbetets *varför* eftersom detta antas leda fram till läsfrämjandets *hur*. Det vill säga att den syn på barns och ungas läsning och de argument som används för att motivera arbetet, och som återfinns i policydokument och vuxnas utsagor, antas påverka de metoder som används i det läsfrämjande arbetet. Att så faktiskt är fallet går dock att fundera över då studierna samtidigt visar att samma metoder ofta återkommer. Avsnittet väcker frågor kring *vad* det är som faktiskt främjas – är det läsning? Biblioteksbesök? Språkutveckling? Läslust? Alltså, vad *leder* användningen av specifika metoder till, och vilka läsfrämjande nås med dessa metoder? Dessa frågor innebär att det krävs reflektioner kring läsfrämjandets mål och de begrepp som används – och dessutom medvetenhet vilka begrepp som inte används⁸⁹.

88. I analysen utgår Johansson från Perssons teman som presenteras i *Varför läsa litteratur?: om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen (2007)*.

89. Se även Riving (2021; 2022) i avsnittet *Synen på barns läsning*.

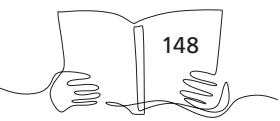

Högläsning

Flera studentuppsatser har gjorts om högläsningens betydelse för barn och ungdomar, framför allt på grundnivå i en förskole- eller skolkontext. Dessa studier behandlar exempelvis pedagogers erfarenheter av högläsning eller högläsningen som pedagogiskt verktyg för att främja exempelvis språk-, läs- och skrivutveckling. I studier och kunskapsöversikter om högläsning – relevanta i en bibliotekskontext – sammanfattas resultat från tidigare studier som visar på högläsningens positiva inverkan för barns språkutveckling (se Andersson, 2015; Johansson & Hillén, 2016; Bergström & Wijk, 2020; Heimer, 2020). Dessa studier lyfter bland annat föräldrars roll för barnets läsning, vikten av att vuxna interagerar med barn, omger barnet med böcker, ger en positiv bild av läsningen, är läsande förebilder och läser högt för barnet. Just interaktionen i dialog, där vuxna och barn ställer frågor kring det lästa, beskrivs som mer språkutvecklande jämfört med högläsningssituationer där barn har en mer passiv roll (Bergström & Wijk, 2020).

Trots att forskningen visar på högläsningens positiva effekter för barns språkutveckling visar kvantitativa mätningar att högläsningen för barn minskar. I den nationella SOM-undersökningen⁹⁰ från 2021 framgår att högläsning för barn har minskat i en nedåtgående trend, sedan 2016 (Tattersall Wallin et al., 2022). Forskarna ser att skillnaden har ökat mellan personer med olika utbildningsnivåer och det är i gruppen med medelhög utbildning som den största minskning av högläsning för barn har skett. Minskningen har skett trots medvetna lässatsningar som gjorts i samarbeten mellan exempelvis folkbibliotek, barnhälsovård och förskola. Försämrade läsvanor väckte Holms (2010) intresse för att i sin magisteruppsats undersöka högläsningssvanor hos småbarnsföräldrar som inte använder biblioteket. Resultaten visade bland annat att icke-användning av biblioteket inte var synonymt med icke-läsande, utan böcker införskaffades oftast via inköp eftersom föräldrarna då inte behövde tänka på återlämningsdatum. Ett annat skäl till att inte låna böcker på bibliotek var barnets intresse för upprepad läsning av samma berättelse vilket underlättas om boken finns lätt tillgänglig i hemmet. Det framkom också att föräldrarna inte upplevde sig ha fått information om fördelar och nyttan av högläsningen från exempelvis barnhälsovården, men att de ändå uppfattade högläsning som viktig. Anledningar till att läsa för barnen var för att barnen tyckte om att

90. Årlig svensk undersökning från Göteborgs universitet som undersöker samhälle, opinion och medier.

bli lästa för och att föräldrarna hade positiva minnen från barndomens högläsning.

Föräldrars roll för barns högläsning har som tidigare nämnts en stor betydelse. Några av studierna belyser föräldrars högläsning i hemmet och faktorer som påverkar högläsningen. Den ena studien är en magisteruppsats, som är skriven utifrån en undersökning med föräldrar i Finland. Kouri undersöker hur läsfrämjande insatser påverkar föräldrars högläsning i hemmet (2018). Just föräldrars kunskap om kvalitativ högläsning, eller som ovan nämnt dialogisk högläsning, var den viktigaste faktorn för att denna läsning skulle genomföras. Resultatet från studien visade vidare att föräldrar behövde uppleva ett eget behov av läsfrämjande insatser för att dessa insatser från exempelvis bibliotek skulle vara framgångsrika. Upplevt behov hade större påverkan på att sådan läsning genomförs än exempelvis intresse. Kouri drar därför slutsatsen att planering av läsfrämjande insatser måste utgå från föräldrars behov för att de ska vara meningsfulla och ge effekter för högläsningen. Läsfrämjande insatser bidrog till kunskap om högläsning hos föräldrar och uppsatsförfattaren skriver att stödet för kvalitativ högläsning kan stärkas.

Den andra studien är en masteruppsats som belyser föräldrars förutsättningar för högläsning för sina barn. Jersler (2022) undersöker detta genom en enkätstudie. Drivkrafterna för högläsning handlade framför allt om nöjesläsning (fantasi, socialt samspel), men också för att det bidrar till barnens (språk)utveckling och lärande. Tryckta böcker föredrogs framför andra läsformat som ljudböcker, e-böcker och webbaserade texter – trots digitala formats stora och lättåtkomliga utbud. Vid läsning i lärandesyfte användes även webbaserade texter och denna läsning var ofta oplanerad och skedde när (informations)behov uppstod. Jersler reflekterar kring att den mindre förekommande läsningen av digitala texter kunde bero på en avvaktande och motvillig inställning och att föräldrarna ville begränsa barnens skärmtid snarare än bristande kunskap hos föräldrarna. Ljudböcker användes som komplement om inte föräldern hade tid att läsa för sitt barn eller vid resor. Läsningen skedde på kvällstid inför att barnen skulle sova och framstod som interaktiv på så vis att både barn och vuxna var aktiva och involverade i läsval och i samtal under själva läsningen. Utöver en något negativ attityd till läsning i digitala format var brist på tid och ork samt att barnen prioriterade andra aktiviteter hinder för läsningen. Jersler resonerar kring bibliotekens strategiska arbete gentemot gruppen för att ”visa på vikten av interaktion, lässtil och att få sätta det

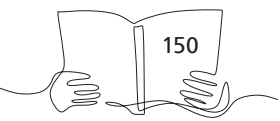
lästa i ett sammanhang genom lek och annat kreativt utforskande” (s. 50), för att stimulera till spontan, interaktiv och kontextuellt rörlig läsning. Ytterligare sätt att stötta föräldrar var arbetet med att nyansera läsning i digitala medier så att denna läsning inte skulle ses som konkurrent till tryckta böcker, samt lägga grunden för föräldrar att stötta barns digitala litteracitet.

Det har som tidigare nämnts gjorts en rad lässatsningar i samarbeten mellan bibliotek och andra aktörer, för att öka läsningen. En av dessa lässatsningar som gjorts är Läsrörelsens projekt *Berätta, leka, läsa* som Johansson och Hillén har följeforskat (2016). Bakgrunden till projektet är den minskade högläsningen för barn. Projektet innebar bland annat ett samarbete mellan förskola, bibliotek och föräldrar. En läsmetod som användes för att stimulera bokintresset hos barn var närläsning av bilderböcker, som innebar fördjupning av bilderboken och teman som aktualiserades i berättelser. Metoden innebar att:

... hantera boken som fysiskt objekt, att bekanta sig med bilderboksformatet med text och bilder, att lära känna en berättelse och dess karaktärer samt att skapa sin egen förståelse av berättelsen, bygga vidare på den, samt bearbeta och utveckla berättelsens teman. (s. 95)

Effekter av närläsningen visades bland annat i barnens ökade intresse för böcker och läsning, samt bättre ordförråd. I utvärderingen av projektet beskrivs samarbetet mellan förskola och bibliotek som positivt när barnen visat glädje och utvecklat språket. Båda personalgrupperna uttrycker att samarbetet stärkt dem i deras professionella roller. Den mer negativa återkopplingen av projektet handlade om brist på tid och att det innebar mycket administration.

Ytterligare ett sätt som biblioteken arbetar för att nå föräldrar är via föräldragruppträffar där det går att informera om läsning, språkutveckling och biblioteket. Hedemark och Nagorsen Kastlander (2017) har i observationer vid sådana föräldragruppträffar vid bibliotek sett att bibliotekarien informerat om vikten av läsning och hur föräldrarna kan påverka barnets språkutveckling. Vid föräldragruppträffarna har föräldrarna även fått information om bibliotekets verksamhet som riktar sig till småbarnsfamiljer. Under träffen brukar bibliotekarien även läsa, sjunga eller ramsa- och rimma, för att visa att det går att läsa för de små barnen, men också för att visa hur det kan gå till.

Det finns även undersökningar om högläsning för barn i något äldre åldrar, som görs som aktivitet i biblioteket. *Shared reading*, där kravlös högläsning sker tillsammans i grupp, har väckt allt större intresse på biblioteken de senaste åren. Frankow Crivellaro (2022) undersöker Shared reading med en grupp barn i 11–13-årsåldern där hon själv var ledaren⁹¹. Särskilt fokus i uppsatsen ligger på hur kroppen och rummet används för att skapa mening. Vid träffarna kombinerades högläsning med egen tyst läsning. Resultatet visade att barnens upplevelser av aktiviteten var positiva och kopplades till avkoppling och gemenskap. Barnen gav uttryck för att kroppsliga aspekter som påverkade upplevelse och meningsskapande i texten var den mänskliga rösten med dess röstkvalitet, tempo och sättet att läsa – detta bidrog till fysisk och mental avslappning. Kombinationen av att både lyssna och läsa högt gjorde att barnen kunde skifta fokus under aktiviteten. Även en avslappnad stämning som tillät skratt gjorde att barnen vågade komma till tals. Dessutom påverkade placeringen av barn och ledare i rummet upplevelsen. Detta kopplas i uppsatsen till uttryck för maktpositioner. När den högläsande vuxna satt i lägre höjd än barnen, förklarar uppsatsförfattaren att det kunde förstärka barnens känsla av kontroll. Det framkommer också att högläsningen hade potential att tillgängliggöra texter som barnen inte skulle ha läst på egen hand, och att samtalet hade betydelse för ”djupare förståelse och roligare läsning” (s. 40). Resultatet visar att barnen inte upplevde prestationskrav i biblioteket på samma sätt som i skolan. Frankow Crivellaro sammanfattar att det är sättet läsningen görs, som gör aktiviteten meningsfull, snarare än läsning i sig. Genom att läsningen ramas in av frivillighet och kravlöshet genom den sociala interaktionen skapas mening.

Utöver dessa studier finns flertalet handböcker som beskriver högläsningens effekter och fördelar, samt ger konkreta tips om hur eller vad som kan högläsas (Dominkovic et al., 2006; Heimer, 2022; Körling, 2012). Dominikovic et als bok innehåller också modeller som beskriver samspelen mellan barnet och högläsaren, men också samspel mellan barnet och boken. Den tar även upp skillnader mellan högläsningssituationen för enskilda barn och högläsning för barn i grupp.

Gemensamt för flera av texterna om högläsning är den kopplas samman med den lustfyllda läsningen, nöjesläsningen, frivillighet och kravlöshet,

91. Att uppsatsförfattaren observerade och intervjuade barn i en grupp som hon själv var ledare för kan ha påverkat resultaten av studien.

samt att barn vill bli lästa för (se Frankow Crivellaro, 2022; Holm, 2010; Jersler, 2022). Det är också tydligt att högläsningen ger positiva effekter på barns språkutveckling och speciellt den dialogiska eller interaktiva högläsningen har visat goda effekter på barns språkutveckling. Men ändå visar kvantitativa undersökningar att högläsning för barn minskar (Tattersall Wallin et al., 2022). Orsaker som nämns i forskningen tros vara tidsbrist och att andra aktiviteter prioriteras (Jersler, 2022). I flera av studierna beskrivs hur föräldrar önskar få eller får mer kunskap och information om högläsning, vilket tyder på antaganden om att föräldrar har ansvar att läsa högt för sina barn (Hedemark & Nagorsen Kastlander, 2017; Holm, 2010; Kouri, 2018). I Holms uppsats framgår också att föräldrarna saknade information om högläsningens positiva effekter, men läste ändå, eftersom barnen ville bli lästa för. Lässsatsningar som gjorts i förskoleverksamhet har visat resultat för barns ökade intresse för böcker (Johansson & Hillén, 2016). Vi ser här att det vore intressant med fortsatt forskning om och långsiktiga satsningar på högläsning för olika grupper (i bibliotekens verksamheter och i hemmen), för att exempelvis utveckla (och undersöka) interaktivitet och gemenskap i läsningen.

Sagostunder

Sagostunder är en av de äldsta metoderna på folkbibliotek och riktar sig ofta till de yngre barnen. Som metod kan sagostunden ta sig olika uttryck och innebära allt från högläsning och bildvisning ur en bilderbok, till konkretiserade sagostunder där rekvisita används, till dramatiserade sagostunder, till att inkludera rim och ramsor och så vidare (se Borrman & Hedemark, 2015). Studier om sagostunder har bland annat handlat om sagostundernas utformning och syfte (Sjölin, 2015; Borrman & Hedemark, 2015), interaktionen under sagostunderna (Johnson, 2014; Hedemark, 2017b) och barnperspektiv i sagostunderna (Borrman & Hedemark, 2015; Fridlund, 2015).

I en masteruppsats om sagostundspedagogik jämförde Sjölin sagostundsverksamheten vid tre olika bibliotek (2015). Biblioteken hade trots olika förutsättningar i form av budget och lokaler liknande mål med sagostundsverksamheten – vilka var att ge barnen upplevelser och att stödja barns språk- och läsutveckling. Sagostundsverksamheten skiftade utifrån barnens åldrar, hur sagorna förmedlades och hur ofta sagostunder erbjöds. Den fysiska boken hade stor betydelse vid förmedlingen av sagor vilket ansågs kunna främja intresse för barns eget läsande. Ett av biblioteken använde sig av muntligt berättande utan bok, vilket möjliggjorde ögon-

kontakt med barnen och fångade deras intresse. Illustrationer, digital teknik eller rekvisita användes för att stödja och förstärka berättelsen. Inte minst de yngsta barnen i åldrarna 1,5–3 år ansågs ha behov av rekvisita för att följa med i berättelsen. Vid sagostunden förekom även:

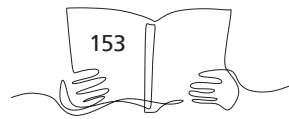
... språklig interaktion i form av frågor till barnen som medel för att få barnen delaktiga, men de [barnbibliotekarierna] betonar att det är viktigt att styra den så att sagostunden ändå förblir fokuserad på sagans förlopp. (s. 54)

Att ha ett avskilt rum för sagostunderna ansågs vara av stor betydelse och rummen utformades för att skapa en sagomiljö. Ett av biblioteken hade dock ett neutralt rum som kunde anpassas efter vilken saga som berättades. Även ingångarna till rummen var genomtänkta så att inträdet till rummet skedde på ritualliknande vis, vilket skulle skapa en känsla av magi.

I en studie om sagostundsverksamhet vid biblioteken i Stockholms län visar Borrman och Hedemark (2015)⁹² att de flesta bibliotek erbjöd sagostunder riktade till barn med vårdnadshavare, dagbarnvårdare eller förskolepersonal vid något av sina bibliotek, vanligtvis veckovis eller månadsvis. De flesta sagostunderna erbjöds på svenska, och endast i undantagsfall erbjöds sagostunder på andra språk. Sagostunderna motiverades dels med att de var underhållande och lustfyllda för barnen, något som enligt Borrman och Hedemark ger uttryck för en syn på barn som beings där barndomen har ett värde här och nu, dels med att sagostunderna fungerade språkutvecklande, eller för att de kunde bli en inkörsport till användning av bibliotek, något som ger uttryck för en syn på barn som becoming och alltså vad de kan utvecklas till att bli. Dessa syften var dock ofta vagt formulerade i verksamhetens egen dokumentation.

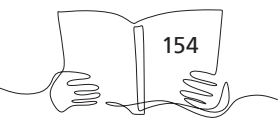
I studien resonerar Borrman och Hedemark kring hur barnperspektiv kommer till uttryck och tillvaratas i sagostunderna och i biblioteksplaner och visar att barns egna perspektiv ofta saknas. I bibliotekspersonalens resonemang om sagostunder framträdde ett tydligt barnperspektiv, det vill säga att personalen planerade sagostunderna utifrån vad de tänkte var det bästa för barnen samt vad de uppfattade att barnen ville ha – utifrån sitt vuxenperspektiv. Barnperspektivet tog sig uttryck genom exempelvis

92. Denna studie ligger även till grund för ytterligare två texter av Hedemark (2017a; 2017b). Borrman och Hedemark ansvarar för olika kapitel i boken men vi har valt att i referaten referera till studien som helhet.

anpassningar till barns ålder och intressen genom utformningen av sagostunderna. Studien visar hur det fanns olika perspektiv på syftet med, innehållet i, samt utformningen av sagostunderna, och författarna påpekar att det finns behov av att tydliggöra detta både inom den egna verksamheten och ut mot samhället, samt att syftet inte behöver vara detsamma för alla sagostunder. Borrman och Hedemark diskuterar också sagostundens långa tradition i biblioteksverksamheten, och hur det kan innebära väl förankrade uppfattningar om hur sagostunden bör utformas, som gör det svårt att förändra och utveckla metoden. I studien presenteras en modell som kan användas som checklista för att bedöma kvalitet i sagostunderna. Checklistan tar upp kvalitetsaspekter som ska checkas av vid varje sagostund som exempelvis lyhörddhet och trygghet. Därtill finns en checklista för kvalitetsaspekter som ska checkas av 1–2 gånger per år, som exempelvis kompetens och kommunikation. Enligt bibliotekarierna i studien gav reflektionerna kring modellen nya insikter och synsätt på sina sagostunder. Det visade sig vara ett användbart redskap för att reflektera, utvärdera och utveckla arbetet med sagostunder.

Två studier som tar upp interaktionen mellan barn, vuxna och rekvisita vid sagostunder är en artikel av Hedemark utifrån ovan nämnda studie (2017b), samt Johnsons masteruppsats (2014). I båda texterna framkommer att sagostunden formades av barnen och bibliotekarien tillsammans, att interaktion alltså var ömsesidig och beroende av de som deltar. Johnson skriver till exempel att kommunikationen mellan barn och bibliotekarie var något som skedde i växelverkan, vilket innebar att barnen både påverkades av kommunikationen och påverkade den som medskapare. Studierna visade att den visuella upplevelsen är viktig för barnen då de visade störst intresse för sagostunden om det fanns rekvisita eller bilder till stöd för berättelsen. Johnson (2014) beskriver att även kontexten för sagostunden var betydelsefull för upplevelsen och interaktionen, då det fysiska rummet, rekvisitan, och gruppdynamik påverkar. Bibliotekariens självreflektion beskrivs också som ett viktigt verktyg för att vidareutveckla arbetet med sagostunder. Detta utvecklar Johnson i ett bokkapitel (2017) om aktionsforskning vid sagostunden som en processinriktad strategi som leder till medvetandegörande och utvecklingsarbete. I denna text diskuteras hur kommunikation, samtalsklimat, rummets utformning, bokval, rekvisita och de närvarande pedagogerna påverkar sagostunderna och hur reflektioner kring detta kan användas som utgångspunkt för utvecklingsarbete.

Hedemarks text (2017b) visar att bibliotekarier interagerar med barn genom att ställa retoriska frågor snarare än reflekterande frågor samt att bibliotekarier och andra vuxna kan hämma barnens handlingsutrymme på olika sätt. Exempelvis kunde förskolepedagoger styra upp ordning och disciplin på barngruppen för att få den att bete sig på ett önskat sätt i biblioteket. Bibliotekarien å sin sida begränsa genom att lyfta beteenden som gjorde att de hade fortsatt kontroll över berättandet eller som de trodde kan vara positiva för berättandet. Barnen å sin sida kunde ge uttryck för negativitet och motstånd till vissa aktiverande händelser under sagostunden, något som i sin tur kunde skapa ytterligare motstånd hos andra barn. Detta kan göra att mer passiva barn som är intresserade och vill lyssna kan bli åsidosatta. Hedemark konstaterar att det finns ett fortsatt behov att studera barns deltagande i konkreta aktiviteter som ingår i sagostunder, samt vad dessa aktiviteter som biblioteket erbjuder ger barnen. Studien visar också svårigheterna med att uppfylla flera olika mål som bibliotekarier kan ha med aktiviteten, och lyfter fram flera olika mål som hon identifierade i studien, som att utveckla barns litteracitet, stimulera intresse för böcker, visa biblioteket som plats, samt göra barn delaktiga i aktiviteten.

Kommunikation och hur bibliotekarier och barn interagerar diskuteras vidare av Hedemark i ett bokkapitel om barnsyn och barns litteracitet i bibliotekens sagostunder (2017a). Forskaren beskriver hur synen på barn har ändrats under tid där barn den senare tiden betraktas som medvetna subjekt som bör ges möjlighet att påverka och vara delaktiga i bibliotekets aktiviteter. Detta får då till följd att barns egna perspektiv även bör få mer utrymme i samband med bibliotekets sagostunder genom att bibliotekarier blir mer lyhörda för barns visade intresse och engagemang. Sådant engagemang visar sig ofta i intresset för bilder eller rekvisita, något som stimulerade barnen att själva uttrycka sig. Hedemark beskriver att det bör ges större utrymme för samtal om det som berättas, och kopplar detta till ett behov av större medvetenhet om barns litteracitet i sagostunder. Detta handlar om interaktionen och hur bibliotekarier svarar eller ställer frågor till barn. Hedemark skriver även i denna artikel att det uttryckta syftet med sagostunderna kunde vara alltför vagt eller brett, men att sagostunden kan förbättras genom att ha mer fokus på ett eller två syften, som det då går att satsa mer helhjärtat på.

Synen på barn är något som även Fridlund (2015) lyfter fram i sin masteruppsats där hon analyserat metodhandboken *Magiska Fingrar: sagostunder*

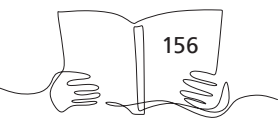
för dagens barn (Falk et al., 2009). Uppsatsförfattaren ser att utgångspunkten i metodhandboken är ett vuxenperspektiv och att synen på barn som becoming är dominerande i handboken. Detta inverkar, enligt Fridlund, på hur sagostunder beskrivs och byggs upp i metodboken och innebär att sagostunderna påverkas av en didaktisk och pedagogisk syn på barn.

De refererade studierna i detta avsnitt ger inblick i hur sagostunder motiveras, hur de kan utformas, samt i kommunikationen mellan barn och vuxna. Flera av studierna visar att sagostunder ofta är traditionstyngda och att deras utformning präglas av vuxnas perspektiv, varför behovet av metodutveckling för att utveckla sagostunden och möjliggöra för barns perspektiv, engagemang och intressen lyfts (se Borrman & Hedemark, 2015; Hedemark, 2015; 2017a; 2017b; Johnson, 2014; Fridlund, 2015). Aktionsforskning utforskas i en av de refererade uppsatserna, som metod för att ge ett kritiskt perspektiv på sagostunders utformning och för att se hur metoden kan utvecklas (se Johnson, 2014; 2017). Det framstår som en utmaning att utveckla sagostunder, ifrågasätta vuxenperspektiv samt finna sätt att fånga upp och tillvarata små barns upplevelser och perspektiv. Möjligtvis kan detta förklaras med att sagostunder – enligt Hedemarks studie (2017b) – motiveras med ett antal olika syften, men som forskaren föreslår kan avgränsas till ett eller två syften, för att satsa mer helhjärtat på det. Detta samspelar med hur kommunikationen mellan barnen, och mellan barn och vuxna ser ut inför, under och efter sagostunderna. Hedemarks (2017b) iakttagelse att bibliotekariers frågor ofta är retoriska kan ses som begränsande jämfört med mer reflekterande frågor.

Läshundar

Läshundar⁹³ är hundar som tillsammans med sina hundförare besöker skolor och bibliotek för att ge stöd till och motivera barn i deras läsning. Barnen läser högt för hundarna samt för den vuxne hundföraren (som kan vara barnets lärare, en bibliotekarie eller någon för barnet okänd person) som är närvarande men i en tillbakadragen roll. Hundarna och hundförarna har fått specifik utbildning för ändamålet, och hjälper till att skapa en lugn och mindre kravfylld miljö för barn som upplever motstånd i sin läsning. Studier om läshundar finns på såväl grund- som avancerad nivå inom

93. Även benämnda bokhundar, pedagoghundar, pedagogisk tjänstehund, social tjänstehund, djurassisterad terapi på bibliotek, therapy dogs, animal-assisted therapy (AAT), R.E.A.D. (Reading Education Assistance Dogs), dog-assisted reading och så vidare.

utbildningarna till logoped, lärare och förskollärare. Internationellt finns inom dessa ämnen även flera forskningsstudier, inklusive avhandlingar som utforskar hur läshundar kan fungera som pedagogiskt hjälpmedel för att främja elevers läsning och litteracitet. Forskningen (och flera av studentarbetena) utgår ofta från mätningar av läsförmåga och/eller läsmotivation inledningsvis och efter lässessioner med hund. Vanligtvis ingår även en kontrollgrupp som bara läser med en människa i studierna. Forskningsstudierna visar hur läshundar kan hjälpa till att minska oro och ångest vid läsning, att förmågan att läsa flytande ökar, och att läsmotivation, självförtroende, ihållighet och välmående ökade när barn läser för en hund, (se Clune, 2019; Conte, 2015; Henderson et al., 2015; Kirnan et al., 2016; Kirnan et al., 2018; Rosseau et al., 2015; Treat, 2013) även om mätning av läsförmåga inte alltid visade signifikanta skillnader (Lenihan et al., 2016). Interaktionen mellan hundföraren och barnet framstod även det som viktigt, samt att det fanns ett brett urval av böcker att läsa (Lamkin, 2017).

I svenskt sammanhang vill vi börja med att nämna antologin *Bokhunden – och en och annan läshund* (Ehrinander, 2017)⁹⁴ som bygger på projektet *Bokhunden och Astrid Lindgren* som drevs i samarbete mellan Linnéuniversitetet, Dyslexiförbundet och skolor i nordvästra Skåne. Syftet med projektet var att ”föra samman barn med litteratur och att använda hunden som verktyg för detta” (s. 11), samt att utbilda bokhundar och deras människor. Projektet inspirerades av Astrid Lindgrens humanistiska värderingar, av genus- och mångfaldsperspektiv, samt skulle ligga i linje med aktuell läroplan för grundskolan. I antologin ges inblick i projektet genom hundförarens berättelser, i andra projekt med läshundar och i forskning om läsning, litteratur och (bok)hundar.

Inom biblioteks- och informationsvetenskap finns två studier om läshundar på avancerad nivå. Även de kopplade till skolan men fokuserade snarare på läsupplevelse, samspel och vuxnas förhållningssätt än på läsförståelse. Garp (2015) som utgick från hundförarens (lärare) och bibliotekariers erfarenheter kunde se att synen på läsning och barn skilde sig åt mellan skola och bibliotek – något som kunde innebära utmaningar vid utformning av syfte och mål i gemensam läsfrämjande verksamhet med läshundar.

94. Se även Ehrianders kapitel i antologin *Unga läser: läsning, normer och demokrati* (Karlsson & Hedemark, 2017).

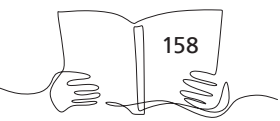
Öhlund (2013)⁹⁵ som intervjuat barn noterade skillnader i barnens läs-
upplevelser beroende på om läsningen genomfördes och förknippades med
skolan eller biblioteket. Dels kunde det vara till hjälp att få stöd av lärar-
hundföraren om barnet fastnade i läsningen, dels kunde det upplevas som
motigt och förknippat med prestation att läsa i skolan, och dels påverkade
platsen läsningen där biblioteken bland annat gav större utbud av litteratur.
Båda studierna visar att det också fanns utbyte och fördelar av samverkan
på så sätt att biblioteket fångade upp lässvaga barn och att skolan kunde
tillvarata bibliotekets resurser i form av kompetens och litteraturutbud.
Garp tar upp att bibliotekariens roll skulle kunna vara större, och Öhlund
påpekar att den vuxnes roll är viktig eftersom barnet har någon att fråga –
samtidigt som den vuxne endast ska ”lägga sig i” på barnets initiativ. Här
väcks alltså frågor kring hur metoden kan utvecklas vid läsning på barns
fritid, som inte har samma fokus på läsutveckling som i en skolkontext.
Öhlund lyfter dock utmaningar vid läsning på fritiden i biblioteket eftersom
det fanns risk att den läsningen inte kan ske med samma regelbundenhet
samt att den skulle prioriteras bort.

I likhet med ovannämnda internationella studier visar dessa uppsatser
inom BoI hur läsning för en hund kan upplevas mer avslappnande och
rolig, och att hunden är den viktigaste komponenten (Garp, 2015; Öhlund,
2013). Öhlund beskriver att en bidragande orsak till detta är att hunden
upplevs lyssna, att barnet kan klappa hunden och inte behöver stressa i sin
läsning (Öhlund, 2013). Denna studie visade även att läsning för hund på
skolan eller bibliotek kunde leda till mer läsning för hundar i hemmet. Att
hunden upplevs lyssna framstår som en motivationsfaktor. En aspekt som
båda uppsatserna tar upp är vikten av kommunikation och att hunden
möjliggör flera olika litteracitetshandlingar. Exempelvis nämns möjligheter
att läsa egna texter för hunden, att berätta för hunden om teckningar, att
barnen kan reflektera över en text och berätta för hunden i såväl kontext-
ualiserad som dekontextualiserad läsning. Öhlund (2013) väcker frågan
om det kan finnas en skillnad i att läsa *för* eller *med* hunden.

Bokprat, boktips och bokklubbar

Bokprat är en av de vanligaste läsfrämjande aktiviteterna som biblioteken
erbjuder (se Andersson, 2015), men det finns inte mycket forskning om
metoden. Bokprat som arbetsmetod formas av personen som håller i

95. Resultatet rapporteras även i ett kapitel i antologin *Unga läser: Läsning, normer och demokrati* (Karlsson & Hedemark, 2017).

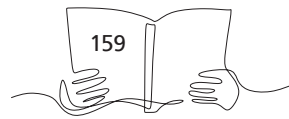

bokpratet och av för vilka bokpratet utformas. I grunden handlar bokprat om att tipsa om böcker och stimulera till läsning genom att berätta om ett antal utvalda böcker. Därför innebär arbete med bokprat reflektioner kring urval, avväganden kring vilken information om valda böcker som ska inkluderas, samt avväganden kring framförandet. Bokprat för föräldragrupper inkluderar exempelvis ofta information om barns språkutveckling och kan inkludera både rim- och ramsböcker och informationsböcker för vuxna, medan bokprat för äldre barn kan tematiseras utifrån specifika barngruppers intressen och läsvanor.

Gemensamt för texterna om bokprat är att det utförts observationer av aktiviteter som genomfördes för skolklasser med uppföljande intervjuer med involverade bibliotekariier, lärare och barn. Intervjuerna gjordes i anslutning eller tätt inpå bokpratet ”för att kunna fånga den upplevelse barnen fick i stunden” (Pettersson, 2015, s. 25).

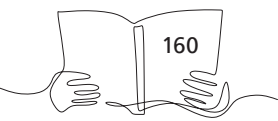
I en rapport beskriver Schmidt (2016) följeforskning som problematiserar bokprat som läsfrämjande insats, dessutom ges förslag på hur aktiviteten kan utvecklas och fördjupas. Följeforskningen bygger på observationer vid bokprat och efterföljande intervjuer med bibliotekariier, lärare och barn som varit inblandade i aktiviteterna. Fokus i analysen är aktivitetens betydelse för barns språkutveckling och för att barn ska vilja läsa böcker. Socialt rum är ett begrepp som används i rapporten, vad bokpratet blir för dem som involveras i aktiviteten där böcker presenteras. Bibliotekarierna uttryckte att de ville visa en bredd och ge något till alla. Vid observationerna noterade forskaren att barn med annat förstaspråk än svenska deltog, men det presenterades ingen bok på annat språk än svenska. Detta nämns som ett utvecklingsområde för att främja läsning utifrån en flerspråkig norm. Vid bokpratet presenterades till större delen skönlitteratur, men det förekom även presentationer av facklitteratur. Något som saknades helt vid presentationerna var litteratur i andra format, som ljud- eller talböcker. Olika grepp som användes för att väcka intresse för boken var att bibliotekariien blev personlig i presentationen, även högläsning av avsnitt i boken användes för att fånga intresse.

Bokprat och eventuella efterföljande aktiviteter är beroende av samarbete och dialog mellan professioner på bibliotek och skola. Schmidt skriver att det även kan finnas aktiviteter som föregår eller fortsätter efter bokprat. Exempelvis skickades en enkät ut till barnen inför ett av de studerade bokpratet om deras önskemål av läsning. Även samarbeten mellan professio-

nerna studeras utifrån hur de samarbetar före, under eller efter bokpratet. Studiens resultat visar vissa skillnader mellan professionerna i hur de förhöll sig till bokprat. Bibliotekarierna betonade motivation och läslust, medan lärarna framhöll betydelsen av att träna läsning för förbättrad lästeknik. Undersökningen visar att majoriteten av barnen uppskattade bokprat. De uttryckte att det var roligt att veta vad böckerna handlar om. Barnen uttryckte också nyttan av läsning och att träna på läsning för att förbättra läsförmågan. Några barn uttryckte att det inte känns roligt att läsa när de inte förstår vad de läser. Forskaren ser att den sociala gemenskapen kan utvecklas så att barn kan få strategier för att få stöd i att förstå innehållet. Bland bibliotekarierna i studien framkom att de saknade återkoppling av vad som hände efter bokpratet, exempelvis om vad barnen tyckte om böckerna. De uttryckte också att de saknade undervisning kring läsfrämjande för barn under sin utbildning. I samband med fördjupning och utveckling av bokprat nämner forskaren betydelsen av lyhördhet för barns olika erfarenheter och läsvanor, särskilt för de barn som inte har vana och erfarenhet av läsning. I rapporten presenteras konkreta exempel för att fördjupa bokprat i social gemenskap, att gemensamt, aktivt och reflekterande bearbeta böckernas innehåll. Detta görs med läsupplevelsen i fokus och eventuellt i samarbete över professionsgränser. Avslutningsvis presenteras förslag på upplägg för kollegialt lärande mellan bibliotekarie och lärare.

Även Pettersson (2015) genomför observationer och uppföljande intervjuer med involverade bibliotekarie, lärare och barn vid bokprat. Fokus i uppsatsen är på bokprat utifrån ett retoriskt perspektiv. Den handlar om vilka retoriska aspekter eller strukturer som kan uttydas i bokprat, och hur det går att tala om böcker på bästa sätt. Resultatet i undersökningen visar att presentationerna av böckerna skapade intresse för läsning hos barnen. Tillfällena som studerades hade liknande upplägg, med en inledning som följdes av ett antal bokpresentationer och därefter en avslutande del. Olika aspekter som påverkade bokpresentationerna var: urvalet av böcker, bokprataren, hur och vad som sägs om böckerna, samt publiken. Hur bokprataren påverkar har att göra med det retoriska begreppet *ethos*, alltså hur personen uppfattas av åhöraren. Uppsatsförfattaren lyfter fram att varje bokprat blir unikt på grund av interaktionen med publiken, som kan variera från gång till gång. Bokprataren kan uppfattas på olika sätt i olika grupper. Urvalet av böcker är som tidigare nämnts viktigt och varje bok kan lyftas fram utifrån deras ”inneboende argument” (s. 67). Bokprataren

bör också kunna lyfta fram vad den anser är bra med boken. Under presentationerna använde bibliotekarierna dialog och samspel som ett sätt att inkludera och bjuda in publiken, det bidrog till att bibehålla uppmärksamhet, men också till att lägga ett personligt tilltal på presentationen.

Två uppsatser har studerat boktips via digitala kanaler, som webbplatser och sociala medier. Det är alltså formen för boktipsen som sker via de digitala kanalerna, men urvalet av litteratur var tillgängliga via både fysiska och digitala medier.

Barnens bibliotek är en webbplats som finansierats med Kulturrådet, i syftet att tipsa barn och unga om lustfylld läsning. Webbplatsen innehåller också sidor som riktar sig till vuxna i barns närhet, som lärare, bibliotekarier och föräldrar. Kolström (2010) skriver i sin masteruppsats om boktips på *Barnens bibliotek*. Uppsatsförfattarens fokus ligger på hur boktipsen på webbplatsen är skrivna. Det görs även jämförelser mellan tips som är skrivna av barn respektive av bibliotekarier. I jämförelsen av boktipsens språkbruk, innehåll och tilltal framkommer att det är mycket som förenar, men också som skiljer mellan boktipsen. Gemensamt för boktipsen är att de innehöll en summering av handling och miljö. Personlig respons förekom knappt bland bibliotekariernas boktips, och mycket sparsamt bland barnens tips. Boktipsens uppbyggnad följde en tydlig struktur bland bibliotekariernas tips, medan barnens tips var mer fria i uppbyggnad⁹⁶. En standardform som uppsatsförfattaren såg bland boktipsens struktur var en inledande summering av handlingen följt av en avrundning med ett värderande omdöme av boken. Omdömen kunde komma till uttryck via ett direkt explicit omdöme eller mer implicit omdöme i form av värderande ord i texten. Barnen lyfte upp böckernas positiva egenskaper, som exempelvis att boken var bra, spännande eller lättläst, men även roliga och skrämmande. Även bibliotekarierna uttryckte liknande beskrivningar av böckernas positiva egenskaper, men de använde även retoriska frågor för att väcka intresse. Gemensamt för boktipsen var att det sällan togs upp negativa egenskaper om böckerna. I barnens reflektioner förekom jämförelser med andra böcker och författare. Det förekom dessutom olika uppmaningar till läsare av boktipsen, som att ”Du måste läsa den!” och indirekt ”Följ de 4 vännerna Aron, Myggan, Henke & Leo när de Försöker lösa problemet!!” (s. 34). Barnen lyfte fram de personliga upplevelserna av böckerna, medan

96. Det framkommer inte i uppsatsen om hur eventuella instruktioner eller riktlinjer för boktips-skrivandet ser ut för barn respektive bibliotekarie, vilket i så fall kunnat påverka resultaten.

bibliotekarierna beskrev innehåll, snarare än personlig upplevelse. Uppsatsförfattaren ser att detta speglar förmedlingssituationen hos den som skrivit boktipsen och att det visar på bibliotekariens neutrala förmedlarroll. Därutöver påverkar möjligen även en konventionell syn i bibliotekskontext om hur boktips ska skrivas. Skillnaden mellan boktips vid fysiska möten och via internet är också något som lyfts fram i uppsatsen. De digitala tipsen på internet strävar efter en ökad interaktivitet och möjligheter att reagera på boktips. Det finns möjlighet att knyta ihop diskussionstrådar och länka vidare till fortsatt läsning. Uppsatsförfattaren lyfter fram att förståelse för användaren ger en bättre anpassad service såväl på plats i biblioteket, som på internet.

Ett annat digitalt forum där det förekommer boktips är i sociala medier. I Olssons (2022) masteruppsats studeras bibliotekariers läsfrämjande arbete i den socialamedieplattformen *TikTok*. Resultatet visar att bibliotekariernas inlägg på *TikTok* syftade till att synliggöra litteratur och kommunicera och interagera med användare. Bibliotekarierna talade om att synas där användare är. Plattformen fungerade också som en marknadsföringskanal där bibliotekarierna synliggjorde bibliotekets aktiviteter och program. Alla bibliotekarier i studien talade om att anpassa svårighetsgraden på litteraturen utifrån användare. De lyfte även fram litteratur utifrån olika teman. Även välkänd litteratur visades upp, för att synliggöra att den trendiga litteraturen fanns tillgänglig på biblioteken. De presenterade också ny litteratur för att bredda användarnas val av litteratur. Urvalet av litteratur synliggjordes även i det fysiska biblioteksrummet, exempelvis i särskilda hyllor eller skyltningar. De inlägg som varit mest populära utifrån antalet visningar, var inläggen som var humoristiska om bibliotekariearbete eller av mer personlig karaktär. Bibliotekarierna i studien uttryckte att de vill göra roliga och lättsamma inlägg, men samtidigt professionella. Studien visar att personligt tilltal var ett sätt att skapa förtroende i förmedlingen. Andra grepp som användes av informanterna var bok- och läsutmaningar, eller inlägg som visade bibliotekariens arbete på humoristiska sätt. Synliggörande av litteratur på *TikTok* gjordes med hjälp av videor, ljud, text och hashtags. Några verktyg som dekaler och filter användes inte i större utsträckning. En trolig anledning till detta hade med bibliotekariens kunnighet av verktygen att göra, skriver uppsatsförfattaren. Studien visar att bibliotekarierna främst tipsade om fysiska böcker, även om det förekom tips på e-böcker eller ljudböcker. Bibliotekarierna tipsade om böcker som de själva tyckte om, vilket innebar att

böckerna var skrivna för en något äldre målgrupp än den målgrupp som bibliotekarierna riktade sig till i inläggen, från 9 år och uppåt.

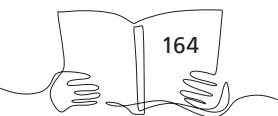
Läsfrämjande aktiviteter såsom bokklubbar – eller som de också kan benämnas: bokcirklar, läsecirklar, litteraturcirklar – är även de relativt vanligt förekommande aktiviteter på biblioteken. Som metod innebär bokklubbar att en mindre grupp barn träffas ett visst antal gånger och pratar om böcker de läst. Ofta (men inte nödvändigtvis) är det samma konstellation av barn som träffas och de kan ha läst antingen samma bok som de diskuterar, eller läst olika böcker som de presenterar och pratar om. Trots, eller kanske på grund av, att metoden är vanligt förekommande och har en lång tradition på biblioteken, finns det förhållandevis lite forskning eller studentuppsatser på avancerad nivå om denna läsfrämjande aktivitet, däremot finns flera kandidatuppsatser (som alltså inte inkluderats i denna kunskapsöversikt).

Skönblad (2011) undersökte i sin masteruppsats 10–12-åriga barns upplevelser av att delta i en bokcirkel. Bokcirkelträffarna hade olika upplägg och barnen hade möjlighet att påverka bokcirkelns innehåll. Vid något tillfälle läste och diskuterade alla samma boktitel, men oftast träffades barnen och pratade om olika böcker de läst. Resultatet av studien visar att deltagande i bokcirkeln kunde fylla funktioner som att få boktips, att diskutera böcker, att få tillgång till böcker, och att träffa nya vänner som också är intresserade av böcker och läsning. Resultaten visade även att barnen blev bättre på att hitta i biblioteket och att de läste fler böcker och böcker ur fler genrer. Studien visade också att bokcirkeln innebar att bibliotekarierna och barn utvecklade en god relation då de träffades i en mindre grupp och vid flera tillfällen. På så vis lärde sig bibliotekarierna vad barnen tyckte om att läsa och kunde anpassa bokcirkeln efter det. Bibliotekarierna i studien berättade att relationen och boktipsandet i bokcirkeln skiljer sig från att hålla bokprat för större grupper där de inte har samma möjlighet att lära känna de enskilda barnen och deras intressen. Bibliotekarierna som höll i bokcirkelarna uttryckte att de arrangerade bokcirklar för att erbjuda roliga aktiviteter för barn som är intresserade av böcker, men att det visade sig att de deltagande barnen också deltog för att utvecklas i sin läsning. Den entusiasm barnen i studien visade för deltagande i bokcirkeln talade enligt uppsatsförfattaren för att en av de främsta anledningarna till att de läste var för att det var lustfyllda. Det fanns dock även barn som uttryckte mer nyttobetonade motiveringar som läsning för att lära sig nya ord.

I de båda texterna som handlar om bokprat framgår att barnen är positiva till aktiviteten. Aktiviteten tycks skapa intresse för läsning hos de deltagande barnen. Vad som händer efter bokpratet och om det ger mer långsiktig effekt kan vi inte se utifrån detta underlag. Sådan kunskap efterlyses också av bibliotekarierna i Schmidts (2016) studie. Studierna visar att bokpratet genomförs på ett ganska traditionellt sätt, genom att muntligt presentera och berätta om fysiska böcker, oftast på svenska. Ofta var det skönlitteratur som presenteras, men det förekom även presentation av facklitteratur. Bibliotekariens personliga ingångar till böckerna eller högläsning av avsnitt var exempel på grepp som användes för att väcka intresse för böckerna. I båda studierna visade barnen intresse när bibliotekarien blev personlig⁹⁷ och till exempel berättade om egna läsupplevelser eller egna erfarenheter. Det framkommer i studierna att det sociala sammanhanget och interaktionen mellan bokpratare och övriga deltagare är betydelsefull. Genom att skapa dialog och samtal om böckerna som presenteras väcks intresse för böckerna. Böcker som bibliotekarier tipsat om är ofta fysiska böcker, även i digitala kanaler. Trovärdigheten på bibliotekariens boktips är viktig oavsett om de skedde på biblioteket eller via digitala kanaler. Just trovärdighet kan vara en anledning till att bibliotekarier tipsar om böcker som de själva tycker om, som Olssons (2022) uppsats visar. Då är det lättare att ha ett personligt tilltal, vilket har visat sig skapa intresse för boktipsen i flera av studierna (Olsson, 2022; Pettersson, 2015) En svaghet med att bibliotekarier tipsar om endast böcker som de själva tycker om är att de missar den målgrupp som de vill nå. Boktipsen riskerar att inte få den bredd i urvalet som önskas. Det kan också behövas fortbildning för bibliotekarierna som ska använda digitala kanaler för läsfrämjande aktiviteter. I Olssons uppsats antyds att bibliotekarierna kanske inte behärskar alla funktioner och verktyg fullt ut. Barns och bibliotekariers eventuellt olika sätt att boktipsa – om barnen inte styrs genom exempelvis mallar – skulle behöva studeras mer för att påvisa om det är någon skillnad. Sådana studier skulle kunna bidra med kunskap om hur verksamheter och metoder kan utvecklas när vuxna kan lära av barn, och när barn ges möjlighet att påverka.

Folkbiblioteken arbetar allt mer med skrivande för i synnerhet unga. Det finns en masteruppsats som har fokus på skrivande som aktivitet på folkbibliotek (Gustafsson, 2021). Uppsatsförfattaren undersöker skriv-

97. Se även Balling och Grøn (2012) i avsnittet *Läsupplevelser* i kapitlet *Läs- och biblioteksvanor*.

verksamhet på folkbiblioteket utifrån en allmän målgrupp, men nämner att det är många som riktar sin skivrarverksamhet mot barn och ungdomar. Utifrån biblioteksstatistik och analys av biblioteksplaner är uppsatsförfattarens slutsats att skrivverksamhet likställs med andra skapande aktiviteter och har en otydlig position i folkbibliotekskontext. Att ”skrivfrämjandet står i läsfrämjandets skugga, är en spegling av bibliotekslagen där kopplingarna är vaga” (s. 75), skriver Gustafsson. Det framgår att uppsatsförfattaren ser att skrivfrämjande aktiviteter passar in i folkbiblioteket, som kan erbjuda en naturlig plats för detta. Det framgår också att uppsatsförfattaren ser skivrarverksamhet som språkutvecklande, som i sin tur är ett viktigt verktyg för att utöva demokratiska rättigheter. Fler syften med verksamheten nämns av författaren: ”Förutom att folkbiblioteket, genom skrivfrämjande, kan arbeta mot målen om upplevelse, självbestämmande, delaktighet och innovation, menar jag att man har ett syfte att fylla som offentlig institution” (s. 75).

Läsfrämjande i projektform

Läsfrämjande arbete för barn och unga görs inte sällan inom ramen för olika satsningar i projektform (se Sandin, 2011). Ett antal rapporter och uppsatser har studerat specifika läsfrämjande projekt utifrån olika infallsvinklar⁹⁸ och vi presenterar ett urval av dem här.

Lindskölds (2015) forskningsrapport handlar om barns upplevelser av *Sommarboken*⁹⁹, som är ett av Västra Götalandregionens läsfrämjande projekt för barn och unga. Sommarboken startade i projektform 2012 för att locka barn och unga i åldrarna 8–12 år till lustfylld läsning, och var en metod utan krav och motprestation från barnens sida. Deltagande bibliotek har ett valfritt upplägg utifrån de förutsättningar som finns på respektive bibliotek. Gemensamt för alla är att dela ut sommarboken-material till deltagande barn. Syften med projektet var att arbeta för att främja den lustfyllda läsningen utan motprestation, att ge barn möjlighet att samtala om böcker, att få fler barn mellan 8–12 år att lustläsa under sommaren, samt att använda metoder som exempelvis boksamtal för att utveckla det litterära samtalet. I forskningsrapporten visar resultatet att barnen var positiva till *Sommarboken*. De uttryckte att det är positivt att ge boktips,

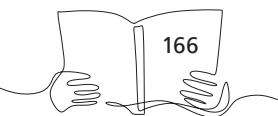
98. Se även Ericsons (2020) och Rollenhagens (2019) uppsatser om unga IT-vårdar (avsnitt: *Det digitala biblioteket*).

99. Sedan 2017 drivs *Sommarboken* vidare i Förvaltning för kulturutvecklings regi, och sedan 2021 deltar bibliotek på nationell nivå (<https://www.barnensbibliotek.se/sommarboken/omsommarboken>).

men också att få boktips från andra barn och bibliotekarier. De uppskattade att få prata om böcker med andra. De flesta deltagande bibliotek visade sig arbeta främst med fysiska böcker, men något bibliotek arbetade även med ljud och bild. Även om projektet syftade till nöjesläsning utan motprestation, så visar resultaten ändå att några bibliotek hade viss motprestation, som att läsa ett antal böcker för att få en bok i present. I rapporten nämns en rad utvecklingsmöjligheter, såsom att arbeta vidare för att inte ställa krav och motprestation på barns läsning, att uppmuntra barn att delta i aktiviteter, att läsning och litteratur har ett värde i sig självt och därmed bör all kvantifiering av läsning undvikas, samt att det kan vara fördelaktigt att renodla syftet med *Sommarboken*.

Tattersall Wallin och Michnik (2016) har i en rapport utvärderat det läsfrämjande projektet *Läsmuskler*, som genomfördes i Ulricehamns kommun 2014–2015. Projektet genomfördes i samarbete mellan Ulricehamns bibliotek och idrottsföreningar i kommunen. Syftet för projektet var att öka läsfärdigheten och läslusten hos idrottande barn och unga. Två frågor ligger till grund för utvärderingen av projektet, nämligen ”Vilka arbetssätt har använts inom ramen för *Läsmuskler*?” och ”Hur har de använda arbetssätten varit relaterade till projektets mål?” (s.10). I slutsatserna skriver forskarna att arbetssätt och redskap har blandats samman, men för att undvika detta vid framtida projekt så bör det klargöras om det är en arbetsmetod eller ett redskap som ska utvecklas. Tre arbetssätt som använts i projektet identifieras: mobil verksamhet i form av pop-up-bibliotek vid idrottsträning och tävlingar, men också läshörnor som skapats hos några idrottsföreningar; aktiviteter har erbjudits för att främja social läsning; och aktiviteter har erbjudits för att uppmuntra målgruppen till aktivt deltagande i form av medieurval och eget skrivande. Inom projektet fanns sju dokumenterade mål, men forskarna beskriver att sex av dessa snarare var medel för att nå syftet. Tattersall Wallin och Michnik skriver att relationen mellan arbetssätt och uppsatta mål inte är självklar, då arbetssättet i vissa fall är desamma som målet.

Hillén (2021) har bedrivit följeforskning och skrivit en rapport om det första året av tre i Göteborgs stads läsfrämjande projekt *Stärkta bibliotek – Staden där vi läser!* Projektet är tänkt att utveckla barnbiblioteksverksamheten i biblioteket, i samhället och även digitalt. En viktig utgångspunkt för projektet är jämlikhet. Forskarens uppdrag innebar att undersöka vilka effekter för jämlikhet som det läsfrämjande arbetet kan ge, men också hur ett långsiktigt och strategiskt läsfrämjande arbete kan

byggas upp. Det första året i projektet var tänkt att vara explorativt, för att utforska nya metoder och strategier. Hillén ser att ett visst arbete inom projektet kan karaktäriseras som proportionell universalism, som förklaras som en idé eller metod för åtgärder och satsningar som sätts in för att alla ska gynnas, men också att vissa satsningar görs för prioriterade grupper där det finns större behov. Det kan även handla om geografiska områden. Inom projektet har det till exempel gjorts aktiviteter för barn och unga i de mer segregerade områden, genom exempelvis uppsökande verksamhet. Forskaren utformar också en läsfrämjande modell utifrån projektet¹⁰⁰, som hon beskriver som komplicerat och omfattande. I rapporten avslutar Hillén med att besvara frågan om hur projektet kan bidra till ett strategiskt och hållbart läsfrämjande arbete. Frågan besvaras med att projektet har bidragit till att lägga en grund för långsiktigt läsfrämjande arbete, genom strategiskt och explorativt arbete. Nya samarbeten har initierats och redan befintliga samarbeten har utvecklats. Fortbildningar och utbildning av personal är också ett sätt att arbeta långsiktigt, och utbildningar har exempelvis handlat om bemötande, barnrättskonventionen och mångspråk.

Danielsson (2011) undersökte i sin masteruppsats om och hur projektet *Läskonster* lett till utveckling av barnbibliotekets läsfrämjande arbete. Analysen av intervjuerna visade att metoder utvecklats för att möjliggöra ökad interaktion och kreativitet för barnen genom att exempelvis utgå från barns intressen, utforma aktiviteter som aktiverade flera sinnen och barnens fantasi, att på olika sätt tillgängliggöra böcker samt att möjliggöra spontanitet. De deltagande biblioteken hade introducerat för dem nya arbetsmetoder och samarbeten i sin verksamhet samt uppgav att de blivit bättre på att marknadsföra sin verksamhet.

Hultgren och Johansson (2021) har skrivit en rapport om *Språkstegen*, ett projekt som genomfördes i Blekinges och Kronobergs kommuner 2019–2020, som bygger på *Bokstart*¹⁰¹. I projektet delades bokgåvor ut till bebisar och förskolebarn i syfte att stärka barns språkutveckling och läsvanor. Till skillnad från i *Bokstart* gjordes inga hembesök hos barnfamiljer, eftersom det är resurskrävande. Bokgåvan lämnades istället över hos barnhälsovården där personalen också läste för barnet, och samtalade om

100. Se avsnittet *Läsning* i kapitlet *Forskningsmetoder och teoretiska utgångspunkter*.

101 I avsnittet *Bokstart* beskrivs denna uppsökande verksamhet utförligare. *Bokstart* är en språk- och läsfrämjande satsning som startade i projektform. Flera kommuner har implementerat *Bokstart* i sin ordinarie verksamhet efter projektiden.

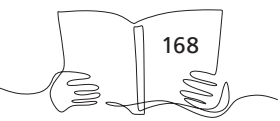
språkutveckling i tidig ålder. I rapporten skriver följeforskarna att de ser tre huvudstrategier för att genomföra Språkstegen. Den första är *kommunikation* på alla nivåer och upprättande av nätverk. Den andra är *kontinuerlig utbildning*. Den tredje strategin är *inspiration och uppmuntran* genom goda exempel. Forskarna beskriver strategierna som välfungerande för samverkan i projektet. I de två regionerna har det varit utmanande med alla enheter i de tretton kommunerna med olika politiskt styre. Men genom att organisationsstrukturen varit flexibel och utvecklingen har kunnat anpassas på lokal nivå, så gick det att skapa strukturer för samverkan mellan olika professioner.

Synliggörande av bibliotekets verksamhet

Det finns inte mycket forskning om marknadsföring av bibliotek som har fokus på barn- och ungdomsverksamhet. En masteruppsats av Bergström (2012) handlar om barnbibliotekariers syn på marknadsföring och synliggörande. Uppsökande verksamhet som bedrivs på bibliotek har till viss del en funktion att synliggöra biblioteket. Två texter som handlar om uppsökande verksamhet där barn och unga ingår i målgruppen beskrivs nedan (Jonsson, 2020; Käck, 2016). *Bokstart*, en verksamhet som använder hembesök som metod inkluderas också i detta avsnitt.

Den första texten i detta avsnitt handlar således om barnbibliotekariers syn på marknadsföring och synliggörande. Bergström (2012) har i sin masteruppsats undersökt hur några halländska barnbibliotekarier ser på marknadsföring och synliggörande. Hur de använder marknadsföring i sitt arbete, men även hur det påverkar deras syn på verksamheten. Resultatet i undersökningen visar att flera av de intervjuade bibliotekarierna hade en skeptisk inställning till marknadsföring, som förknippades med foldrar och affischer. Flera av bibliotekarierna föredrog begreppet synliggörande istället för marknadsföring. Uppsatsförfattaren kommer fram till att det som är lättast att marknadsföra är specifika programaktiviteter som är upplevelseorienterade. Mer utmanade upplevde bibliotekarierna att det var att marknadsföra den vardagliga verksamheten och biblioteket som en mötesplats. Det blir mer det spektakulära som lyfts fram, än den vardagliga verksamheten.

Bokbussar, pop-up-bibliotek och *Bokstarts* hembesök är exempel på uppsökande verksamhet med syfte att tillgängliggöra bibliotekets verksamhet utanför det fysiska biblioteket. Barn och unga hör till en av målgrupperna som uppsökande verksamhet riktas till, som en del i det läsfrämjande

arbetet för dem som inte kommer till det fysiska biblioteket (Joelsson et al., 2021). Pop-up-verksamhet sker på platser där barn och ungdomar vistas, och ibland är det också satsningar som görs inom projekt (se Tattersall Wallin & Michnik, 2016). Även hembesök görs för målgruppen barn och unga, och det vanligtvis genom Bokstartsliknande verksamhet.

Jonsson (2020) skriver i sin masteruppsats om användningen av mobila biblioteksenheter som bokbuss och bokcykel. Uppsatsen är inte avgränsad till enbart barn- och ungdomsverksamheten, utan belyser den mobila verksamheten generellt, men barn och ungdomar nämns som en viktig målgrupp. Bokcyklar visade sig i undersökningen vara ett nyare fenomen, som är en mer sommarrelaterad uppsökande verksamhet. Ändamålet med bibliotekscykeln är främst marknadsföring. Ett annat syfte med mobil verksamhet är att tillgängliggöra bibliotekets resurser. De folkbibliotek som ingick i studien tycktes ha större fokus på bokbussverksamheten. I uppsatsen framgår att bokbussens ursprungliga och huvudsakliga syfte har varit att öka tillgängligheten utanför centralorten, och för olika institutioner som exempelvis vid förskolor och skolor. I intervjuer framkommer att barn och unga är en av de viktigaste målgrupperna för bokbussverksamheten, för att tillgängliggöra resurser. Bokbussen har också fungerat som ett medel för marknadsföring, exempelvis genom uppmärksamhet i lokalpress.

Käcks (2016) masteruppsats har fokus på pop-up-bibliotek och syftet med den typen av verksamhet. Studien är inte avgränsad för målgruppen barn och unga, men många av pop-up-verksamheterna som ingår i studien är inom projekt för att nå ut till nya målgrupper. Uppsatsförfattaren gör en definitionsskillnad mellan pop-up-bibliotek och uppsökande verksamhet, även om gränsen mellan dessa är svår att dra. Skillnaden ligger i att pop-up-verksamhet är en oväntat och tidsbegränsad aktivitet. Pop-up-bibliotek är ett nytt sätt att arbeta uppsökande som möjliggörs med hjälp av ny teknik. Exempelvis surfplattor underlättar för personal att låna ut böcker och skapa nya bibliotekskort utanför det fysiska biblioteksrummet. I uppsatsen nämns att syften med pop-up-verksamheten är att tillgängliggöra biblioteket, samverka med externa aktörer, arbeta läsfrämjande, locka nya användare och att marknadsföra biblioteket. En viss förhoppnings finns om att pop-up-verksamheten ska locka nya användare till det fysiska biblioteket, men samtidigt finns en oro för att människor endast ska se pop-up-verksamheten och inte den bredare bilden av bibliotekets verksamhet. Samarbeten har i flera fall gjorts med

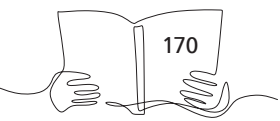
externa aktörer, till exempel organisationer som riktar sig till barn och unga.

Bokstart

Bokstart är en satsning som riktar sig till små barn i 0–3-årsåldern och deras familjer. Satsningen började som pilotprojekt på initiativ av Kulturrådet 2014. Därefter har satsningen fortsatt och fler kommuner har fått statliga medel för att genomföra *Bokstart*. Flera kommuner har därefter implementerat *Bokstart* i ordinarie verksamhet. (Adenfelt et al., 2020; Rånlund et al., 2020). *Bokstart* är en uppsökande verksamhet som inkluderar bokgåvor, som oftast överlämnas vid hembesök av bibliotekspersonal och/eller av personal från barnhälsovården. Insatserna riktas ofta till familjer i socioekonomiskt utsatta områden. *Bokstart* är ett samarbetsprogram som görs av bibliotek tillsammans med minst en annan aktör, varav barnhälsovård eller förskola ska finnas med (Rånlund et al., 2020). Syftet med *Bokstart* är att stärka barns språkutveckling. Det har genomförts forskning, och skrivits rapporter och kartläggningar av Bokstartsprojekt både nationellt och internationellt.

I en kunskapsöversikt av Adenfelt et al. (2020) samlas svensk och internationell forskning om läsförämjande aktiviteter som riktar sig till småbarnsfamiljer, såsom bokgåvoprogram varav *Bokstart* är ett exempel. I kunskapsöversikten ingår *Bokstart* i Sverige, men även exempel från bokgåvoprogram i Storbritannien, USA, Nederländerna, Tyskland och Japan finns representerade. Det beskrivs att samtliga bokgåvoprogram har administrativt stöd från någon nationell organisation, och finansiering är ofta en blandning av offentliga medel, blandat med privata samarbeten eller donationer. Även om det skiljer sig mellan länderna hur förvaltningarna är organiserade, så finns det en del likheter mellan länderna. Vanligtvis så görs programmet genom samarbeten mellan olika aktörer och verksamheter som möter små barn. Det är vanligt med modeller där det ingår hembesök hos familjer, och ofta är det bibliotekarier som gör hembesöken. En av de största skillnaderna mellan länderna är vilken aktör som lämnar över bokgåvan. I vissa länder är det någon inom barnhälsovården och i andra länder är det biblioteken.

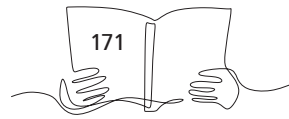
En utmaning som identifieras är att nå de familjer som anses vara i störst behov av insatserna. I länder där barnhälsovården är huvudaktör är det lättare att nå ut till familjer med störst behov, men i länder där biblioteken är huvudaktör är det svårare att nå ut till familjerna, och samarbete med

andra aktörer blir allt viktigare. I bokgåvoprogrammen i översikten har de flesta riktat verksamheten till så många barn som möjligt, men det finns ofta utrymme för lokala anpassningar. Författarna ser dock en underliggande ambition att nå målgrupper med barn som riskerar att halka efter i språkutveckling, såsom socioekonomiskt utsatta grupper. I forskningsöversikten konstateras att satsningarna på bokgåvoprogram har goda effekter på barns språkutveckling och för att främja skriftspråkliga aktiviteter i familjerna. För att nå ut med Bokstartsbudskapet behövs upprepat förtroendefullt relationsskapande, gärna genom personliga möten och samverkan. Gällande samarbeten mellan olika verksamheter så framgår att professioner och verksamheter kan gynnas av bokgåvoprogram. Verksamheten resulterar exempelvis i ökad kompetensutveckling.

I en rapport av Rånlund et al. (2020) görs en kartläggning och analys av sammantaget 28 Bokstartsprojekt i Sverige, av dessa görs fördjupande fallstudier av sex kommuners satsningar. I rapporten beskrivs kommunernas tillvägagångssätt och det fortsatta arbetet att implementera *Bokstart* i ordinarie verksamhet. Alla bibliotek har samverkat med andra aktörer, som oftast är barnhälsovård och förskola. Biblioteken har rollen att samordna arbetet, dessutom är det främst bibliotekspersonal som träffar familjerna. Barnhälsovården har en viktig roll som länk mellan familjer och biblioteken. Hembesök är en vanlig metod som används, och den beskrivs som en bra metod för att skapa relation med familjer. Ofta är personal från både barnhälsovård och bibliotek med vid besöket. En utmaning med hembesök som metod är att det är resurskrävande, men med omprioriteringar i verksamhet eller eventuella stöd från kommunen är det flera bibliotek som fortsätter med *Bokstart* även när projekttiden upphör. Det förekommer också att bibliotek har gruppträffar på bibliotek eller hos någon av de andra aktörerna, vilket är mindre resurskrävande. I rapportens slutsatser beskrivs *Bokstart* vara till stor nytta för småbarnsfamiljer.

I kartläggningen av alla medverkande kommuner så finns många skillnader i genomförandet men det finns också likheter. Målgruppen har varit familjer med nyfödda barn och insatserna har riktats mot familjer boende i socioekonomiskt utsatta områden, och med ett interkulturellt perspektiv. Insatserna har ofta varit en blandning av hembesök och gruppträffar. Statlig finansiering har varit betydande för att kunna genomföra *Bokstart*, men för att kunna sprida verksamheten behöver kommunerna själva prioritera och skjuta till resurser. För att fortsätta med *Bokstart* i ordinarie verksamhet nämns att hembesöken kan behöva effektiviseras, exempelvis

genom att en person ur personalen gör besöket istället för två. Andra sätt att effektivisera *Bokstart* är att nå barnen via insatser i förskolan, men en konsekvens som nämns i det sammanhanget är att barnen då är något äldre. En framgångsfaktor i *Bokstart*ssatsningen beskrivs som att kommuner kan göra lokala anpassningar i utformningen. Å andra sidan ger en gemensam och nationell profil fördelar för verksamheten ute i landet. En annan fråga som tas upp i slutsatserna är vilka familjer som ska nås. Om det ska genomföras för familjer med större behov eller för så många som möjligt. Rånlund et al. skriver också om regionernas och statens roll för att *Bokstart*arbetet ska vara långsiktigt och hållbart. Arbetet behöver ha en röd tråd från nationell, till regional och vidare till lokal nivå, och prioriteringar behöver göras och resurser skjutas till även regionalt och lokalt. Myndigheter som Skolverket och Socialstyrelsen kan möjliggöra tydligare uppdrag för de samverkande verksamheterna. På regional nivå kan uppdraget i utveckling, kompetensutveckling och nätverkande vara en viktig roll för att sprida verksamheten. På kommunal nivå utförs arbetet utifrån tidigare erfarenheter och lokala anpassningar.

I en forskningsartikel av Lindström Sol och Ekholm (2021) studeras Göteborgs *Bokstart*program. Just denna uppsökande verksamhet beskrivs som ett skifte i bibliotekets verksamhet, som tidigare i större utsträckning förlitat sig på att föräldrar besöker biblioteken. De bostadsområden som valdes ut för *Bokstart*projektet var de som beskrevs som socialt utsatta, där en majoritet av befolkningen var utrikesfödda. Göteborgs *Bokstart*program riktar sig till familjer som anses behöva stöd och kan riskera ett framtida utanförskap. Projektet strävar på så vis till att främja inkludering och integration i samhället. Bibliotekariernas insats är i form av självhjälp, vilket innebär att föräldrarna själva ska skapa läsvanor. Personalen som gjorde hembesöken beskrivs av forskarna som medlare och utövare av social inkludering, och som representanter för välfärdsstrukturen som informerar om samhällets institutioner för familjer i behov av stöd. Forskarna skriver att bibliotekarien förmedlar läsglädje med boken som medel, men blir samtidigt en bedömare av föräldrarnas och barnens utbildningsmässiga potential. I sin yrkesroll går bibliotekarierna in hos familjer och informerar och visar hur föräldrarna ska läsa för sina barn. Forskarna diskuterar verksamhetsformen som en återgång till en tidigare filantropisk inriktning i välfärdspolitiken som riktar sig mot individers, i detta fall föräldrars, karaktär, motivation och vilja att förhindra att deras barn utsätts för framtida risker. *Bokstart* riktar sig till familjer

som anses vara i behov av stöd för att stimulera till läsning som ett sätt att bereda deras barns väg mot en lyckad skolgång.

Bokstartsverksamheten är också något som studeras i en masteruppsats, som har fokus på förutsättningar och samverkan mellan bibliotek, barnhälsovård, förskola och öppen förskola (Staf & Svidén, 2018). Genom intervjuer med personer från olika professioner undersöks vilka förutsättningar som finns för läsfrämjande i samverkan mellan verksamheterna. Resultatet visar att relationsbyggande arbete var centralt för att arbeta språk- och läsfrämjande mot familjer. De involverade verksamheterna hade olika förutsättningar att nå ut till små barn och deras föräldrar, för att bygga relationer i språk- och läsfrämjandearbetet. Barnhälsovårdens personal träffade barn och deras föräldrar i större utsträckning än vad bibliotek och öppen förskola gjorde. Förskolans personal hade kunskap om barns språkutveckling som legitimerade deras arbete med läsfrämjande mot familjer. En styrka som biblioteken beskrivs ha var tillgång till litteratur och bibliotekariers kompetens om litteratur. Studien visar att både barnhälsovårdens och förskolans personal fått berätta och informera föräldrar om biblioteket, och att det är gratis att låna böcker. Intervjuerna i uppsatsen visade att personal från de olika verksamheterna såg fördelar med att ha skriftliga samverkansavtal, som tydliggjorde respektive verksamhets uppdrag och arbetsfördelning dem emellan. Svårigheter i samverkan mellan verksamheterna, som nämns i uppsatsen, var förskolans ofta stora personalomsättning, som visar ett behov av strukturerad samverkan. Uppsatsförfattarna lyfter också samverkan på nationell nivå, mellan Kulturrådet och myndigheter som Socialstyrelsen och Skolverket, för att arbeta långsiktigt med *Bokstart*.

Uppsökande verksamhet framstår alltså som ett sätt att tillgängliggöra bibliotekets resurser och att synliggöra biblioteket (se Jonsson, 2020; Käck, 2016). Barn är en prioriterad målgrupp som kan vara beroende av att någon intresserad vuxen tar med dem till biblioteket. För barn som inte kan komma till biblioteket själva kan uppsökande vara det enda sättet att få tillgång till bibliotekets resurser. I uppsökande arbete framstår samverkan¹⁰² med andra aktörer som centralt. En utmaning i samverkan som identifierats här är när det är stor personalomsättning hos bibliotekens samverkanspartners (Staf & Svidén, 2018). Då finns ett ännu större behov av tydliga

102. Se även avsnittet *Samverkan* i kapitlet *Barnbibliotekarien*.

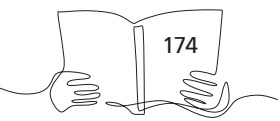
avtal och strukturer för att få fungerande samarbeten. Arbetsmetoder som hembesök beskrivs som resurskrävande och kan behöva effektiviseras eller prioriteras för att kunna genomföras. Samverkan mellan aktörer inom Bokstartsprojekt har i studierna i detta avsnitt beskrivits som varit kompetensutvecklande för personal (Rånlund et al., 2020).

Beståndsarbete

Majoriteten av studierna om folkbibliotekens urvals-, inköps- och beståndsarbete är inte specifikt avgränsade mot barn och ungdomar. Delar av texterna lyfter dock problematik som även rör barn- och ungdomsmedier. Olika faktorer avgör vad som ska finnas på bibliotekets hyllor och i studierna framgår att användare kan påverka beståndet genom efterfrågan eller genom hur de använder bibliotekets medier (Smedberg & Westman, 2012). Det framgår dock inte hur användargruppen barn och ungdomar påverkar mediebeståndet genom exempelvis efterfrågan av medier.

Beslut om inköp av medier påverkas av olika faktorer, vilket Smedberg och Westman (2012) undersöker i sin masteruppsats. De undersöker hur folkbibliotekarier väljer vilka medier som köps in och hur uppfattningen om bibliotekens roll i samhället kommer till uttryck vid inköp av medier. Deras enkätundersökning visar att ”efterfrågan tillsammans med att inköpen ska passa målgrupperna är den styrande aspekten för många folkbibliotek, men att folkbiblioteken ändå alltid tar hänsyn till kvaliteten i medierna” (s. 42). Uppsatsförfattarna ser att kvalitetsaspekten har varit mer betydande i undersökningar som gjorts tidigare och att efterfrågan har större påverkan på inköpen i den egna undersökningen. Om mediebeståndet skulle bli alltför efterfrågestyrt kan det riskera att bli ensidigt och att endast de populära titlarna köps in, förklarar uppsatsförfattarna. Andra faktorer som påverkar inköpen är ekonomi och prioriterade målgrupper. Barn och ungdomar är en av de största grupperna användare på folkbiblioteken och är dessutom en prioriterad målgrupp i styrdokument. Om det exempelvis står i styrdokument att särskilda satsningar ska göras för barns läsutveckling så påverkar det inköpen. Sammanfattningsvis skriver uppsatsförfattarna att bibliotekets roll i samhället är att ”ge service till kommuninnevanorna genom att till stor del köpa in media genom efterfrågan och målgrupps-kännedom, men med en balanserad samling av media med kvalitet” (s. 42).

Ytterligare ett sätt på vilket användarna påverkar mediebeståndet är när bibliotek har ett så kallat flytande bestånd. Detta förklaras i en masteruppsats som en mediestrategisk metod som är användarstyrd (Berg, 2022).

Beståndet har inte en fast placering i biblioteksenheterna inom organisationen, utan flyttas runt mellan enheterna beroende på var de lånas och lämnas tillbaka. Berg har tittat på för- och nackdelar med flytande bestånd och hur det fungerar i ett jämlikhetsperspektiv, genom att intervjua bibliotekarier i Göteborgs stad. Bibliotekarierna upplevde att flytande bestånd missgynnade målgruppen barn, som ofta ville ha böcker direkt istället för att vänta in reserverade böcker. Bibliotekarierna såg också att mediebeståndet mellan biblioteksenheter blev ojämnt och att det fanns behov av lokala anpassningar. Om ett bibliotek överväger att införa flytande bestånd föreslår uppsatsförfattaren att det förbereds med omvärldsbevakning, riskanalyser samt hänsyn till lokala behov och förutsättningar.

Även bibliotekariers förhållningssätt påverkar inköpsbeslut av barnlitteratur visar Ydrauw (2014) i sin uppsats. Uppsatsförfattaren har gjort en jämförande studie mellan inköpsansvariga barnbibliotekarier i Sverige och i Litauen, med fokus på inköpsbeslut i relation till bibliotekariernas syn på barns läsning. Det fanns stora likheter mellan bibliotekarierna i de båda länderna i att de var ”måna om att ha böcker som engagerar barnen och som uppmuntrar till läsning” (s. 49). Vidare såg uppsatsförfattaren att de svenska bibliotekarierna i studien utgick mycket från inköpsförslag från barn, medan de litauiska bibliotekarierna i studien lyssnade till vad barnen hade för uppfattning om biblioteksböckerna. De litauiska bibliotekarierna köpte också in böcker efter barnens inköpsförslag, men undersökte först om de höll god kvalitet. Hur stor andel inköpsönskemål som inkommer från barn i respektive land framkommer inte i uppsatsen. I resultatet visade det sig att olika förhållningssätt till barns läsning samexisterar sida vid sida i olika situationer och sammanhang. I den svenska kontexten var de pragmatiska och emancipatoriska synsätten dominerande vid inköpsarbetet, vilket speglar den undersökta kommunens biblioteksplan, som uttrycker att biblioteket inte ska utöva censur och att det ska vara ett brett utbud för barns ”lustläsning och eget kunskapande” (s. 49). Styrdokumentet fungerar vägledande för bibliotekarierna, som i slutänden är de som fattar beslut utifrån sina personliga uppfattningar och kunskap, skriver uppsatsförfattaren. I de båda länderna tas också hänsyn till mediernas kvalitet. De svenska bibliotekarierna använde Bibliotekstjänsts omdömen som vägledande vid kvalitetsurval. Hos de litauiska bibliotekarierna påverkar det traditionalistiska synsättet tydligast vid inköpsbeslut, med tydlig hänsyn till kvalitetsaspekten. Det framkommer att synen på kvalitet, moral, inlärning och bildning har stor inverkan vid inköpsbesluten i Litauen.

Från medieplanering till verksamhetsutveckling: Bibliotekets roll i barns och ungdomars kunskapssökande är inte skriven ur ett vetenskapligt perspektiv, men den ger konkreta tips om arbete med medieplanering för barn- och ungdomsbibliotek. I denna text beskrivs projektarbetet där flera inblandade folkbibliotek utvecklat arbetet med medieplanering genom olika metoder och processer (Ögland, 2009a). För att hålla mediebestånd aktuellt och relevant för barn och ungdomar beskrivs mätning av mediernas nyttjandegrad som ett verktyg för mediearbetet. Arbete med exponering och hyllplaceringar är också konkreta exempel på hur medier kan synliggöras.

Avsnittet visar att bibliotekarierna är de som i slutänden fattar beslut om vilka medier som köps in till barn och unga. Nationella och lokala styrdokument som exempelvis talar om allsidighet och kvalitet och olika prioriteringar, fungerar ofta som stöd för besluten. Den befintliga samlingen, ekonomi, omvärldsbevakning, kännedom om vad målgrupperna behöver, samt inköpsönskemål är faktorer som påverkar inköpsbeslut. I studierna framgår inte i vilken utsträckning och hur inköpsönskemål fångas upp och tas till vara i relation till målgruppen barn och unga. Att lämna inköpsönskemål kräver förkunskaper, som exempelvis kännedom om att det ens går att lämna förslag på vad som kan köpas in, och hur specifika barn och unga behöver vara i sina önskemål. Barn kan exempelvis ha svårt att lämna inköpsönskemål på böcker som de inte redan har läst och som redan finns på biblioteket (se även Carlsson & Johansson, 2011 i avsnittet *Hylluppställning*). Utöver svårigheter att önska något som barnet inte har kännedom om visar flera studier att bemötande och relationen med bibliotekarien är avgörande för att barn och unga ska känna sig välkomna och därmed uttrycka behov och önskemål i biblioteket (se Evjen & Vold, 2018; Schröck, 2018; Hedemark, 2018b). Som inköpsansvarig behöver bibliotekarien kunskap inte enbart om barn- och ungdomslitteratur utan också om barns och ungas smak och preferenser i bibliotekets upptagningsområde. Medan läsfrämjande arbete och läsfrämjande metoder utforskats i flera studier, ser vi betydligt färre studier om arbetsprocessen och förankringen i barns smak och preferenser kring vad som köps in och förmedlas. Det väcks på så vis flera frågor här som även handlar om och hur barn lämnar önskemål, vilka som företräder barns önskemål, samt arbetsmetoder för att öppna för barns inflytande i bibliotekens beståndsarbete.

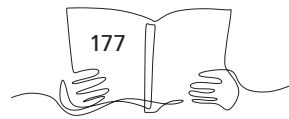
Hylluppställning

När det gäller studier om hylluppställningar handlar dessa om alternativa hylluppställningar som frångår system som Sveriges allmänna biblioteks-förenings klassifikationssystem för svenska bibliotek, SAB, eller Dewey Decimal Classification, DDK (Carlsson & Johansson, 2011; Elnerud, 2014; Johansson & Hultgren, 2018¹⁰³), men också uppsatser som studerat folkbibliotek som bytt klassifikations- och hyllsystem från SAB till DDK (Boukhchana, 2014).

Boukhchana (2014) uppsats som belyser just övergången från SAB till DDK tar sin utgångspunkt i Sigtuna kommuns folkbibliotek som bytte system 2012. Uppsatsen lyfter svårigheter som övergången till DDK har medfört, bland annat att potentiella fördelar med en internationell standard inte är lika märkbar för folkbibliotek som för universitets- och forskningsbibliotek. DDK beskriver medierna utifrån deras innehållsliga ämne och gör ingen ytterligare indelning i språk, medieform, format eller målgrupper. För att indelningen av bibliotekets mediebestånd ska bli användbar för folkbibliotek som har en bredd i språk, medieformat och åldersgruppsindelningar, behöver biblioteken göra egna anpassningar för att underlätta för användare. Uppsatsförfattaren lyfter fram att sådana rutiner för en övergång i en folkbibliotekskontext bör finnas på nationell nivå. En anpassning som Bibliotekstjänst införde var att lägga till ett ”j”, för juvenile i slutet av koden, som signalerar att det är barn- och ungdomsmedier. Till skillnad mot SAB så visar kodningen ingen mer specifik åldersindelning för barn- och ungdomsmedier än så. ”Katalogansvarig poängterar samtidigt att de har upptäckt att många barn och ungdomar har fått lättare att hitta bland hyllorna på grund av att de har blivit nummerordnade” (s. 46). Boukhchana beskriver också att övergången till DDK kan göras antingen stegvis eller allt samtidigt, men förespråkar en stegvis övergång eftersom det är enklare att göra anpassningar löpande när behov uppstår.

Det finns flera studier som fokuserar på alternativa hylluppställningar som är anpassade till användare och olika målgrupper. Elnerud (2014) beskriver i sin masteruppsats hur Alby bibliotek har arbetat fram ett nytt, alternativt hyllsystem, för att göra det mer användarvänligt. Hylluppställningen är fördelad mellan en vuxen- och en barnavdelning men gränsen mellan dessa är inte skarp. Hylluppställningen beskrivs utförligt i uppsatsen. Det

103. Se även Vold och Evjen (2016) i avsnittet *Biblioteksrummet*.

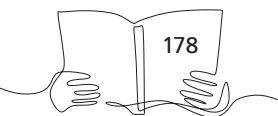

nya systemet grundar sig i SAB-systemet men har utvecklats till ett eget som ska passa bibliotekets lokala användare. Tanken är att prioritera översiktlighet före precision. Uppsatsförfattaren kommer fram till att det inte finns något system som fungerar perfekt i alla olika användningsområden och kontexter utan att det ofta krävs kompromisser där vissa faktorer prioriteras. Resultatet visade att personalen saknade tydligheten i SAB och att användare hade svårt att hitta i det nya systemet. En slutsats i uppsatsen är därför att hylluppställningen bör vara personalvänlig för att personalen i sin tur ska kunna vägleda användarna.

Personalens kunskaper och det personliga mötet är något som återkommer i texter om hur det går att underlätta för användare att hitta bland bibliotekets hyllor. Carlsson och Johansson (2011) undersöker i sin uppsats hur barn söker i biblioteket, och lyfter vikten av det personliga mötet med barnen. Studien som är i form av en forskningsöversikt visade att barn hittar information genom att browsa, använda katalogen eller, som vanligast, att fråga om hjälp. För att underlätta barns informationssökning diskuteras barnanpassning av bibliotekssystem samt sökundervisning och sökhjälp. För att lära barn att söka information lyfter uppsatsförfattarna att barnbibliotekarierna behöver vetenskapligt förankrad kunskap om barns sätt att kommunicera och om deras informationsbehov. Dock konstateras samtidigt att det behövs mer forskning om det senare i en bibliotekskontext. Dessutom bör biblioteket ”tillhandahålla visningar av biblioteket och undervisning i hur bibliotekssystemet är uppbyggt” (s. 40). Gällande anpassning av bibliotekssystemet problematiseras att bibliotek gör egna genreindelningar och utvecklar egna symboler (se även avsnittet *Det digitala biblioteket*) då olika barn kan tolka samma symbol på olika sätt. Uppsatsförfattarna identifierar dessutom ett skifte i forskning som innebär att det blivit viktigare att fånga upp barns egna perspektiv, samt att barn och unga själva involveras i utvecklingsarbetet.

En studie som belyser arbetet med att utforma barnbibliotek tillsammans med barn är Johanssons och Hultgrens följeforskningsprojekt (2018¹⁰⁴), som beskriver processen att utforma den nya barnavdelningen på Malmö stadsbibliotek tillsammans med barn. En del av arbetet inkluderade kategorisering och strukturering av mediasamlingen. Utgångspunkten för omorganisationen av samlingen var att samlingen skulle vara ordnad på

104. Se även avsnitten *Delaktighet* samt *Biblioteksrummet*.

ett naturligt och logiskt sätt så att användare kan hitta vad de söker, men också vara lustfyllt och inspirerande så att barnen hittar det oväntade. Dessutom ville biblioteket vara innovativt och testa nya lösningar utan att vara uppfostrande. Genom att ha workshops med barn i förskoleåldern arbetade personalen för att få in barnens perspektiv i samlingen. De träffade samma barngrupp vid tre olika tillfällen för att se hur de resonerade när de skulle kategorisera olika ämnen, men också hur de gick till väga för att hitta i samlingen. Inledningsvis fick förskoleklasserna komma till biblioteket för att få visning av biblioteket, lära sig mer om biblioteket och vad uppgiften innebar. Barnen i gruppen hade olika biblioteksvana och förståelse för hur biblioteket var uppbyggt. Övningarna tillsammans med barnen visade att det var enklare för dem att kategorisera det som var konkret, men att det blev svårare ju högre abstraktionsnivån var. Det visade sig också att bilder och symboler underlättade för barnen att hitta vad de sökte, liksom om böcker skyltas med bokomslag i ögonhöjd. En slutsats som forskarna gör är att barn behöver kunskap och förståelse för att kunna lämna förslag och önskemål. Det var med andra ord svårt för barnen att lämna inköpsönskemål på nya böcker som inte redan fanns tillgängliga på biblioteket, eftersom de inte var bekanta med de böckerna. När samlingen skulle delas in i kategorier kom bibliotekspersonalen fram till betydelsen av enkelhet och tydlighet, samt att bildsymboler bidrar till tydlighet. Arbetsprocessen med barnen visade sig ge flera nya infallsvinklar och underlag för att göra en relevant indelning av samlingen. Samtidigt upplevdes processen av delar av personalen som tidskrävande.

Att göra böcker tillgängliga för användare är något som Pattee (2015) lyfter i en artikel om för- och nackdelar med att omplacera litteratur för unga vuxna, från en ung-vuxen-hylla till en mer allmän hylla på vuxenavdelningen. Syftet med en sådan omplacering är att synlig- och tillgängliggöra dessa böcker även för vuxna. En av fördelarna om unga-vuxna-litteraturen integreras med vuxenlitteraturen är att det uppfattas höja värdet på genren som ofta ses ha lägre kvalitet än litteratur för vuxna, samt att det underlättar för det livslånga lärandet. En möjlighet för att förbättra utrymmet för unga, när böckerna flyttats bort, kan enligt Pattee vara att skapa studieplatser eller sittplatser, så att ytorna blir användbara och trivsamma för målgruppen. Det finns även andra saker som budgetfördelning eller platsutrymme att ta hänsyn till vid besluten.

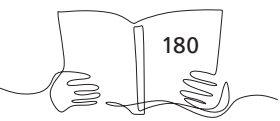
Barn och unga kan ha svårt att hitta bland bibliotekets hyllor och i bibliotekskatalogen (se Vold & Evjen, 2016). Johansson och Hultgrens följeforsk-

ning (2018) gav inblick i hur barn involverades i arbetet med att utforma ett nytt hylluppställningssystem på Kanini. Sådant arbete sker också genom olika läsförmedlande projekt, exempelvis engagerade Kiruna stadsbibliotek unga i en liknande process inför bibliotekets flytt (Jensen & Barsk, 2020). Det finns dock påfallande få studier som behandlar denna fråga som i grunden handlar om tillgänglighet. Det återkommer i flera studier att bibliotekarien har en viktig funktion i det personliga mötet med användare i biblioteksrummet, för att vägleda och hjälpa användarna att hitta bland hyllorna (Carlsson & Johansson, 2011; Elnerud, 2014).

Hantering av kontroversiella medier

I hanteringen av mediebeståndet ingår även att ta ställning till litteratur som kan betraktas som kontroversiell. Det kan vara äldre titlar som blivit föråldrade till innehåll eller språk, som bibliotekarier behöver ta ställning till om de ska finnas på bibliotekets hyllor eller ej. Det kan också vara vid nyinköp som frågor om kontroversiella medier aktualiseras. De senaste åren har det förekommit ett flertal debatter om barn- och ungdomslitterära verk som ansetts bära på rasistiska eller föråldrade värderingar och språkbruk. Exempel på verk som väckte debatt runt åren 2012–2014 är *Pippi i Söderhavet*, *En liten skär och många små brokiga*, *Tintin i Kongo* samt *Barna Hedehöjs*. Tidvis intensiva debatter om dessa verks förpassande till bibliotekens magasin eller uppdaterade språkdräkt har förts såväl i nationell dagspress (Mellgren, 2012) som i professionstidskrifter (Takala, 2012), av forskare från olika discipliner, profession samt engagerade vuxna. Hedemark (2018a) har i en granskning av biblioteksdebatten i dagspress kunnat se att *Tintin*-debatten om inköspolicy och gallring började 2012 och har blossat upp under åren därefter när exempelvis hanteringen av äldre upplagor av *Pippi Långstrump* aktualiserades.

Hedemark (2018a) lyfter att föreställningar om bibliotek som får utrymme i media kan leda till hur människor ser på bibliotekens roll i samhälle. I förlängningen kan det påverka bibliotekens legitimitet och politiska beslut som i sin tur påverkar biblioteksverksamheten och biblioteksanvändningen. Hedemark har studerat biblioteksdebatten i dagspress mellan åren 2007–2017, men påpekar att det även förekommer debatt i digitala forum. En av debatterna som lyfts fram handlar just om ovan nämnda inköps- och gallringpolicy på biblioteken, som startade 2012 med *Tintin i Kongo*. Det är oftare kulturskribenter än bibliotekspersonal som är synliga i debatten, och därför blir verksamhetsperspektivet underrepresenterat. Bilden av bibliotek präglas mer av kulturskribenters nostalgiska bild av bibliotek.

Debatten handlar också om bibliotekariers professionella kompetens och om huruvida har tillräcklig kompetens för att göra ett korrekt urval av litteratur.

Det förekommer fler texter som granskar litteraturdebatter (Börnkrantz & Combes, 2020; Björk & Örnberg, 2009; Jansson, 2013; Reuteremo, 2019). Jansson (2013) har i sin masteruppsats granskat tre debatter om seriemedier som förekommit i svensk media mellan åren 1989 och 2012. En gemensam nämnare är att de berör konflikten mellan yttrande- och tryckfrihet, samt etiska och moraliska frågor. I uppsatsen lyfts att seriemediet ofta har varit grund för debatt långt tillbaka i tiden, och att det är en genre som har lägre status än annan skönlitteratur. Uppsatsförfattaren identifierade två dominerande diskurser, varav den ena är en diskurs om yttrandefrihet som var dominerande i alla tre debatter. Att den diskursen tydligt dominerar i mediedebatten förklaras av uppsatsförfattaren med att yrkesgruppen journalister värnar om just yttrandefriheten. Det uttrycktes bland annat som att demokratin hotas när biblioteken gallrar böcker på politisk grund, samt resonemang om huruvida barn kan förhålla sig kritiska till rasistiskt innehåll. Den andra framträdande diskursen handlade om socialt ansvar, om att skydda barn och ungdomar från bilder och innehåll som kan ge oönskad påverkan. Slutligen identifierades en antirasistisk diskurs, som handlade om upplevelsen av att rasistiskt innehåll tillgängliggörs vid biblioteken, samt hur rasifierade individer påverkas av detta. Uppsatsförfattaren lyfter fram att principer om yttrandefrihet ställs mot principer om människors lika värde. Då behöver bibliotekarierna förhålla sig till lagar, värdegrund och bibliotekets etiska riktlinjer och ”balansera yttrandefrihetsprincipen mot ett socialt ansvar och bedöma enskilda verk utifrån kvalitet” (s. 76). Bibliotekarierna bör också förhålla sig kritiska i debatter och vara medvetna om att seriemedier ska behandlas på lika grunder som annan litteratur.

Bibliotekscheferns perspektiv på hantering av medier som kan uppfattas som kränkande och icke-demokratiska behandlas i Reuteremos uppsats (2019). Bland de intervjuade fanns representanter från två bibliotek som blivit JO-anmälda i samband med inköpsbeslut. Inköpsbesluten ansågs inte förenliga med bibliotekslagen och yttrandefrihetsgrundlagen (YGL). Uppsatsförfattaren ser det inte helt förenligt att biblioteken å ena sidan ska värna om yttrandefriheten, och å andra sidan om samhällets demokratiska utveckling som också står i bibliotekslagen. Det visade sig dock att cheferna uttryckte att det demokratiska uppdraget vägde tyngre i bibliotekslagens

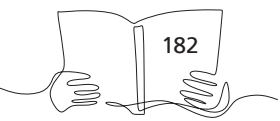
formulering, om att biblioteken ”ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning” (Bibliotekslag, 2013). Cheferna i Reutermos studie argumenterade alltså för att bibliotekens huvudsakliga syfte är att verka för det demokratiska samhällets utveckling. Det som enligt uppsatsförfattaren stoppar bibliotekens inköp av kontroversiella medier var om dessa bedömdes som stötande enligt svensk lag. En annan aspekt skulle vara om mediet inte höll god kvalitet, även det med stöd i bibliotekslagen och formuleringen om allsidighet och kvalitet. Kvalitet var något som visade sig vara vägledande i inköpsbeslut. Reutermo visar hur kommunerna gör egna definitioner av vad kvalitet innebär, något som möjliggörs då det inte finns några gemensamma nationella riktlinjer eller bestämmelser om kvalitet. En egen definition av kvalitet är något som ökar kommunernas handlingsutrymme enligt deltagarna i studien. Det framkom att det kan se olika ut i kommunerna, vilket innebär ett behov av att förlita sig på bibliotekens expertis i sitt upptagningsområde. I studien ser Reutermo att hanteringen av barnlitteratur kräver extra uppmärksamhet då:

... vuxna har en förmåga att själva bedöma och skapa sina egna uppfattningar medan barn saknar de verktyg som är nödvändiga för det. Därför har biblioteken högre krav på kvalité när det kommer till barnlitteratur och undviker så kallade ”pekpinnböcker” som explicit berättar vad ett barn ska tro och tycka. (s. 46)

Uppsatsen visar att biblioteken har hanterat omdebatterade barnböcker på olika sätt. Exempelvis har något bibliotek helt tagit bort omdebatterade titlar från beståndet, medan andra bibliotek har flyttat dem till vuxenavdelningen och på så vis gjort de mer svårtillgängliga för barn¹⁰⁵.

Börnkrantz och Combes (2020) uppsats riktar ljuset mot hur folk- och högskolebibliotekarier hanterade kontroversiella medier i sina respektive mediebestånd. Barn- och ungdomslitteratur lyfts fram genom exempel som visar olika sätt att hantera problematisk litteratur. Några exempel visar att titlar kan behållas i bibliotekets bestånd på grund av ett historiskt intresse, eller ställas undan i magasin eller arbetsrum för att inte vara

105. Se även Persson (2020) som i sin uppsats studerar antirasistiska ageranden i biblioteken i relation till olika styrdokument. I uppsatsen diskuteras och analyseras kampanjen *Bibliotek mot rasism* och olika antirasistiska ageranden – bland annat när barnboken *En liten skär och många små brokiga* plockades bort från bibliotekets bestånd.

lättillgängliga för barn. I diskussionen om hanteringen av barnlitteraturen nämns att barn och unga inte utvecklat sin kritiska förmåga, vilket enligt intervjupersonerna motiverade ändring av hyllplats. Börnkrantz och Combes lyfter också att folkbibliotekens starka användarfokus lett till att användare vill blanda sig i bibliotekens medieinköp. Det framgår inte i uppsatsen om det även gäller målgruppen barn och unga. Uppsatsförfattarna nämner att användare ibland anses kräva att viss litteratur av kontroversiell karaktär ska köpas in, men i exemplen som nämns så förekommer endast vuxenlitteratur. Folkbibliotekarierna som intervjuades uttryckte ett bristande stöd i hanteringen av kontroversiell litteratur, exempelvis beskrivs bibliotekslagen som oklar och att den ger alltför fritt tolkningsutrymme. Medieplaner lyfts fram som ett stöd för samsyn vid förvärvsarbetet och likaså diskussioner i personalgruppen. Barnmedier har varit i fokus för sådana diskussioner när det förekommit politiska budskap, föräldrade uttryck eller stötande språk som kan betraktas som olämpligt för barn.

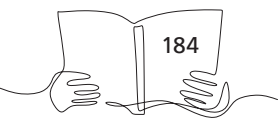
Även Björk och Örnberg (2009) studerar bibliotekariers syn på hantering av medier där innehållet kunde upplevas som kontroversiellt. Även i denna uppsats visar det sig att kontroversiella medier har hanterats genom att byta hyllplacering, exempelvis till en placering riktad mot en äldre målgrupp. Sådant barnbibliotekarierna ansåg vara kontroversiella och problematiska medier var sådana som innehöll ”rasism, kvinnodiskriminering, spekulativt våld, sex, glorifiering av droger och stereotypa genusskildringar” (s. 32). Dock ansågs inget ämne vara tabu utan en viktig faktor för om litteraturen köptes in var hur ämnet skildrades. De biblioteksanvändare som oftast framför kritik mot mediernas innehåll är föräldrar och pedagoger, snarare än barn och ungdomar själva. I uppsatsen framkommer att medier som uppskattas av barn och ungdom ibland anses vara olämpligt för dem av de vuxna i deras närhet. Det finns dock något fall då barn själva har uttryckt att de känt sig kränkta av innehåll, vilket i det enskilda fallet ledde till gallring. Barnbibliotekarierna uttrycker att det är viktigt att förhålla sig neutral och objektiv vid hanteringen av litteratur, även om de ändå följer en etisk värdegrund.

Klassiker och litterär kanon

I svensk politisk och samhällelig debatt lyfts med jämna mellanrum förslag om att införa en litterär kanon för barn och unga inom skolan (Motion 2006/07: Ub260; Tidöavtalet, 2022), alltså en lista med svenska centrala litterära verk (klassiker) som man anser att alla bör läsa, liknande den

kulturkanon som finns i Danmark. Barnlitteraturforskaren Warnqvist (2013) belyser klassikerbegreppet och utgivningen av barn- och ungdomsklassiker. Warnqvist beskriver den gemensamma nämnaren i begreppsdefinitioner i källor som *Nationalbibliografen* och *Wikipedia* som att det är det betraktade bestående värdet i litteraturen som avgör om det är en klassiker eller inte. Vem som avgör en barn- eller ungdomsboks bestående värde är oftast vuxna. I Warnqvists artikel framkommer att klassikerutgivningen för barn- och ungdomslitteratur till större delen handlar om återutgivning av svenska författare som skrivit för de yngre målgrupperna och att ungdomslitteratur ofta är underrepresenterad. En problematik som lyfts kring klassikerlitteraturen är opassande innehåll eller föråldrade värderingar, exempelvis den ovan nämnda debatten om rasistiskt innehåll i *Tintin i Kongo* eller föråldrade uttryck i *Pippi Långstrump i Söderhavet*. Trots engagerad samhällelig debatt saknas forskningsstudier om klassiker och litterär kanon av forskare inom biblioteks- och informationsvetenskap. Några kandidatuppsatser har dock intresserat sig för ämnet.

I en masteruppsats studerar Johannesson (2017) barn- och ungdomsbibliotekariers arbete med klassikergenren för målgruppen barn och unga. I studien identifierade uppsatsförfattaren tre olika förhållningssätt kring hantering och förmedling av barn- och ungdomsklassiker. I ett första förhållningssätt, *Läsoplevelsediskursen*, anses klassiker vara kvalitativ och god litteratur. Synen på läsning är att god litteratur ger goda människor, och behovet av folkuppfostran är tydlig. Ett andra förhållningssätt är *Hållbarhetsdiskursen*, som karaktäriseras av kvalitetstänkande genom att utsluta sämre och enklare böcker ur beståndet, som exempelvis Enid Blytons långserieböcker. Ett tredje förhållningssätt är *Fräschhetsdiskursen* där det som är nytt, värderas som gott. Det påverkar mediebeståndet genom att samhällsdebatten blir mer synlig i samlingen, och värderingar som förmedlas via litteraturen granskas. Uppsatsförfattaren såg att de tre förhållningssätten samexisterade ”gemensamt och i strid med varandra” (s. 82). Biblioteken har enligt uppsatsförfattaren en funktion att ange och förmedla det som anses vara den goda och riktiga litteraturen, men måste samtidigt möta biblioteksanvändarnas krav. I studien framgår att enskilda bibliotekariers influeras av de olika förhållningssätten, och att synsätten skiljde sig åt mellan individer, bibliotek och situation. När bibliotekarierna arbetade med bibliotekets klassikerhylla utgår de från hur de uppfattar användarnas behov och beståndets funktion för användarna. ur bibliotekarierna uppfattade klassikernas användning och funktion skiljer sig dock åt mellan bibliotekarierna, dels i olika situationer, dels beroende på person

när den enskilde bibliotekarien enligt uppsatsförfattaren ”har svårt att skilja på personlig identitet och yrkesidentitet i arbetet med litteraturen” (s. 88). Medan hantering av kontroversiella mediers vara eller icke vara på bibliotek studerats, dels genom att undersöka mediedebatter (Hedemark, 2018a; Jansson, 2013; Reutertermo, 2019), dels genom intervjuer med bibliotekari­er (Börnkrantz & Combes, 2020; Björk och Örnberg, 2009), finner vi inga studier som ger barns och ungas perspektiv på vad som är lämplig läsning för dem eller vilken litteratur som eventuellt bör göras mer svår­ tillgänglig för dem. Detta framstår som ett område där vuxna fattar beslut utifrån vad de anser vara lämpligt eller vara barnens bästa. Medan barnrättskonventionen har som en av sina grundpelare att barnets bästa alltid ska vara vägledande i alla beslut som rör barn, uttrycker konventionen också barns rätt till information och åsiktsbildning. Det är alltså inget fel med att bibliotekari­er fattar beslut om att till exempel flytta material till magasin för att göra det mer svårtillgängligt, men det väcker frågor om på vilken grund sådana beslut fattas.

Delaktighet

Delaktighet i en bibliotekskontext är ett område som rönt allt större intresse de senaste åren – såväl i forskning som på fältet. De teman vi ser i studierna handlar om uttryck och möjligheter för barns och ungas delaktighet i biblio­teks- och kulturaktiviteter och verksamheter, hur förändringsarbete och arbetet med biblioteksrummet grundas i delaktighet, erfarenheter av delaktighetsarbete med barn och unga, bibliotekari­ers förhållningssätt till barns delaktighet, samt strategiskt arbete med delaktighet¹⁰⁶.

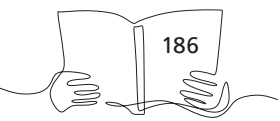
Uttryck av delaktighet

I en studie från 2011 analyserar Sandin projektrapporter från lässtimulerande projekt. Ett kapitel i boken behandlar delaktighet. Analysen av projektrapporterna visar att metoder anpassades efter barnens ålder, och att fokusgruppintervjuer är en vanligt förekommande metod för att fånga upp barns åsikter, men att diskussioner och planering av projekten ofta gjordes med andra vuxna snarare än med de barn/unga som skulle delta i projekten. Barns/ungas deltagande i projekt kunde också vara bestämt av vuxna, och aktiviteterna i projekten riktades *till* barn men var inte *med* barn. Vuxna satte alltså ramarna för barns/ungas handlingsutrymme. Sandin skriver att det är viktigt att delaktighetsprocesser beskrivs och

106. Det temat återfinns i avsnittet *Barnbibliotekspolitik* i kapitlet *Barnbiblioteket*.

redovisas för att visa på vilka sätt barn/unga medverkat. Därför gör Sandin i boken skillnad på delaktighet på en praktisk nivå (i aktiviteter) och delaktighet på en organisatorisk nivå där det senare handlar om barns/ungas involvering i planering, genomförande och utvärdering av projekt eller verksamheter. Detta innebär en skillnad i hur Sandin använder begreppen deltagande och delaktighet, där det senare innebär aktörskap, inflytande och handlingsutrymme för personen, och det förra endast kräver närvaro. Avslutningsvis visar analysen av projektrapporterna att det finns behov av fortbildning och kompetenshöjning hos personalen såväl som behov av metod- och teoriutveckling gällande barns delaktighet i biblioteksverksamheter.

Johansson och Hultgren (2013) undersöker små barns och deras vårdnadshavares deltagande praktiker (participatory practices) i biblioteksaktiviteter. Delaktighet diskuteras i konferensbidraget som att den pågår i, befinner sig i och är formad av interaktionen som pågår mellan generationerna, i dialogen mellan barnen, vårdnadshavarna, de professionella och platsen. För att platsen skulle ge förutsättningar för delaktighet och betraktas som en delaktighetsskapade resurs (participative resource) behövde den vara fysiskt, funktionellt och psykiskt bekväm. Fysisk bekvämlighet handlade om tillgänglighet – att lätt kunna ta sig till och vistas på platsen samt att lätt kunna ha överblick över utrymmet. Funktionell bekvämlighet handlade om att platsen var utformad på ett sätt som var rimligt för de aktiviteter som tog plats där – att till exempel kunna röra sig vid en sångstund. Psykisk bekvämlighet handlade om gemenskap och kontroll över situationen i vilken vårdnadshavarna befann sig med sina barn. Som en del av en mödrande praktik var platsen viktig för att stötta barns utveckling, lärande, möten med andra och deltagande i aktiviteter. Johansson och Hultgren betonar att barnens möjligheter att lära och interagera med hela kroppen, och inte bara med talat språk, skapade möjligheter för delaktighet. Sång- och sagostunderna fungerade också som en plats för informellt samskapat lärande för vårdnadshavarna, där de både lärde sig nya sånger och ramsor och fick tips och information om föräldraskap genom tillåtande samtal med de andra föräldrarna. Delaktighet kunde utövas på olika nivåer: deltagande i en planerad aktivitet, utövande av inflytande på en aktivitet, dialog för att utbyta åsikter och idéer, samt deltagande i processer där allas olika erfarenheter och kunskaper tillvaratogs. Sådant som begränsade möjligheterna till delaktighet var materialitet (till exempel om det blev för stora grupper), kompetens och erfarenhet (till

exempel kunde människor uteslutas ur gemenskapen på grund av kön), samt värderingar (meanings, som inkluderade normer kring beteende och barnuppfostran – det vill säga vad som tilläts och inte). Resultaten i detta konferensbidrag visar bland annat att småbarnsstunder på bibliotek kan fungera och utvecklas som plats för såväl skapande av praktiker kring mödrande, som för små barns egna praktikgemenskaper.

Lindström Sol har intresserat sig för delaktighet i flera texter de senaste åren. Dessa texter är främst sprungna ur det treåriga forskningsprojektet *Delaktighetsprocesser i Göteborg stad*. I projektrapporten (Lindström Sol, 2021a) presenteras projektet, och Lindström Sol analyserar vad delaktighet är (inom ramarna för projektet), syftet med delaktighet, hur delaktighet görs, gränser för delaktighet, delaktighet i relation till kulturpolitiska mål om kvalitet, samt delaktighet i relation till profession. I en tillhörande forskningsöversikt (Lindström Sol, 2021b) presenteras tidigare forskning om delaktighet, kulturpolitiska modeller, profession och konstnärlig kvalitet. En artikel fokuserar på hur delaktighet förstås och tar sig uttryck i de båda verksamheterna *Frilagret och Dynamo* (Lindström Sol, 2019a), och därutöver har forskaren även skrivit artiklar som diskuterar delaktighet i relation till kulturpolitik (Lindström Sol, 2019b) samt sport, kultur(politik) och delaktighet (Lindström Sol & Ekholm, 2019). De två senare artiklarna faller dock utanför uppdraget för denna kunskapsöversikt.

Lindström Sol visar i sin studie (2021a) att hur delaktighet förstås i olika delar av förvaltningen beror på huruvida den betraktas som:

- a. ett mål i sig. Verksamheten betraktas som bärare av demokrati genom att ge fri tillgång till konst, kultur, litteratur och information, att möta användares behov och genom att dessa kan framföra åsikter. Icke-deltagande identifieras då som ett problem då det liknas vid utanförskap på grund av att verksamheten, dess utbud och kompetens inte används.
- b. ett medel till ett mål eller lösning på problem. Vad problem som delaktighet antas kunna vara en lösning på identifieras i rapporten som oro att verksamheten är otillgänglig och inte ger jämlik tillgång (exkludering), oro för ointresse och att inte vara relevant, önskan om ny eller tydligare identitet, samt oro för kunskapsbrist när omvärlden förändras.

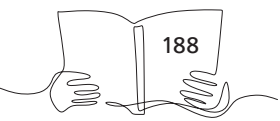
Resultaten visade att normer på arbetsplatsen påverkade om delaktighet betraktades som ett mål i sig eller som ett medel till ett mål. Relationsbyggande identifieras som central i de studerade verksamheternas delaktig-

hetsprocesser, och därutöver påverkades även synen på den egna rollen, samt vilken tillit till deltagarna som fanns. Tilliten var relativt hög, och det fanns en viss övervikt mot fokus på produkter och delaktighet som medel mot ett mål. Lindström Sol resonerar om syftet med delaktighet inom förvaltningen och skiljer på påverkan utåt mot exempelvis föräldrar och andra grupper, och påverkan inåt, såsom kunskapsinhämtning, kvalitetsutveckling, kvalitetssäkring, samt anpassning av verksamheten så att den är relevant för användarna. Svårigheter för delaktighet som diskuteras i rapporten har bland annat att göra med en känsla hos tjänstepersonerna av att inte ha inflytande (över till exempel politiska mål, styrdokument och budget) och ett beroende av andra samhällsinstanser. I slutdiskussionen av projektrapporten presenterar Lindström Sol Theory-based evaluation¹⁰⁷ som kan vara användbar i kulturbaserade projekt som syftar till delaktighet. I metoden bryts delaktighetsprocessen ner i tre steg; konceptualisering, facilitering och utvärdering, och Lindström Sol presenterar frågor och överväganden som hör till dessa olika faser i projekt.

I dokument- och intervjustudien med utgångspunkt i *Frilagret* och *Dynamo* i Göteborg undersöker Lindström Sol (Lindström Sol, 2019a) hur delaktighet förstås och ter sig på policynivå, ledningsnivå och tjänstemannanivå. Delaktighet på policynivå kopplades (och syftades) till demokrati och jämlikhet, med unga som initiativrika (med stöd av vuxna). På ledningsnivå handlade delaktighet om jämlikhet, lika tillgång till kultur, intagandet av ett användarperspektiv, och en syn på unga som aktiva och som utövades inflytande på "the definition of culture and the structure of the organization" (s. 7). På tjänstemannanivå förstods delaktighet som en relationell process som syftade till empowerment och omfördelning av makt från vuxna till unga genom att utmana rådande normer om plats, kvalitet, kreativitet, vuxenrollen och evenemang. Å ena sidan visar Lindström Sol hur tjänstepersonerna lyfte vikten av relationer, process framför produkt, samt ungas inflytande att definiera, och å andra sidan hur mål formulerades så att vuxna kunde ta stöttande vuxenroller och "seize control over activities in cases where young people were unaccustomed to culture" (s. 12).

De norska forskarna Kaasa och Tveit presenterar i ett konferensbidrag (2022) en jämförelse av en shared reading-grupp, en läsecirkel och en podcast på skolbibliotek och folkbibliotek, och diskuterar dessa som uttryck för

107. Utvecklad av Susan Galloway (2009).

delaktighetsskapande förmedlingsaktiviteter (*participatory mediation activities*). Delaktighetsskapande förmedlingsaktiviteter beskrivs som aktiviteter där deltagarna är aktiva i ”the mediation of literature and culture in a library context”. Forskarna studerar uttryck för ungdomarnas delaktighet, hur ungdomarna pratar om och förmedlar litteratur och läsupplevelser, hur litterära och sociala gemenskaper byggs, hur ungdomarnas uppfattning av biblioteket breddas, samt hur bibliotekarierna som ledde aktiviteterna och ungdomarna som deltog i dessa såg på syftet med aktiviteterna. En detalj i arbetet med podcasten är att de deltagande ungdomarna fick betalt för sitt arbete. En viktig del i studien är kontextualiseringen av de delaktighetsskapande förmedlingsaktiviteterna i just biblioteket, och därmed förståelsen av biblioteket som en kulturinstitution med viktiga sociala och skapande dimensioner knutna till bibliotekets innehåll (det vill säga samlingarna). En av slutsatserna i studien är att ungas delaktighet kan göras till en del av bibliotekens strategiska arbete för att säkra att aktiviteter är relevanta och attraktiva för unga. Forskarna förklarar att bibliotek för unga kan fungera som mer än mötesplatser eller platser att lära och uppleva. Om unga kan utöva inflytande på platsen kan biblioteket rymma ”media contributions by the users, presented by the users, and as a meeting place where users facilitate activities of their choosing” (ingen paginering).

Detta avsnitt introducerar olika sätt som det går att förstå, diskutera och konkretisera delaktighet. Bland annat beskriver Sandin (2011) vikten av aktörskap och inflytande, Lindström Sol (2021a) skiljer på delaktighet som medel till ett mål, och ett mål i sig, Johansson och Hultgren (2013) synliggör fysiska, emotionella och psykologiska aspekter, och Kaasa och Tveit (2022) resonerar kring platsen (se även Johansson & Hultgren, 2015; 2018 nedan) och vikten av att aktiviteterna är relevanta för deltagarna. Dessa och liknande förståelser återkommer i följande tre avsnitt och fördjupas dessutom än mer i kapitlet *Forskningsmetoder och teoretiska utgångspunkter*.

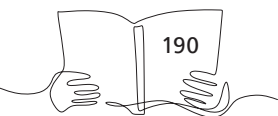
Delaktighet vid barnbibliotekens förändringsarbete

Forskarna Hultgren och Johansson har under det senaste decenniet genomfört två större etnografiska studier om små barns delaktighet i biblioteksrummet och bibliotekets aktiviteter. Dessa studier har resulterat i två rapporter (2015; 2018) samt artiklar och konferensbidrag som fördjupar och presenterar aspekter från forskningsresultaten (Johansson & Hultgren, 2013; 2019; Johansson et al., 2011). Båda studierna är följeforskning och den första utforskar kulturverksamheter och delaktighet för och

med små barn (Johansson & Hultgren, 2015) och den andra projektet *Lilla slottet* och utformningen av *Kanini* på Malmö stadsbibliotek (Johansson & Hultgren, 2018). Utgångspunkten i båda studierna är en förståelse av delaktighet som processuell och relationell. Detta innebär fokus på görandet snarare än varandet och ”att ’barnet’ inte är definierat på förhand, utan att såväl barnet som den vuxne och platsen definieras under processens gång” (Johansson & Hultgren, 2018, s. 24). Båda studierna är gedigna och bjuder på en rik begreppsflora och inblick i arbetsmetoder för att ta sig an delaktighetsarbete, och för att förstå och diskutera rummets betydelse, interaktionen mellan rum och besökare samt mellan besökare och profession. Begrepp och resultat som utforskas och problematiseras kopplar delaktighet till empowerment, medborgarskap, flyktlinjer och mellanrum (vilket innebär ökat handlingsutrymme och leder bort från det förväntade), motmakt, åldersmaktordning, bibliotekarierollen och profession, biblioteket som upplevelseplats, personalens arbetsmiljö, intressemötsättningar mellan olika användargrupper, begreppsparerna platser för barn eller barns platser, barnperspektiv eller barns perspektiv, samt barnbiblioteket som plats för lek utan att vara en lekplats. Studierna presenterar också modeller för delaktighet som fokuserar på bibliotekariernas arbetsprocess¹⁰⁸.

I *Rum för de yngsta* (Johansson & Hultgren, 2015) utforskas hur barns och föräldrars delaktighet kan återspeglas i utformningen av kulturrum för barn. I studien resonerar forskarna om ”delaktighet som situationell och skapad i sammanhang där människor, rum, ting och diskurser möts” och att ”delaktighet förutsätter en syn på människor som jämlika – om än olika” (s. 105). Den ibland rådande förståelsen av delaktighet som innebärandes medbestämmande och beslutsfattande utesluter de yngsta barnen som inte har ett verbalt språk. Johanssons och Hultgrens studie visar hur grupper av barn systematiskt kan missgynnas och skriver att ”[i] verklig delaktighet finns inte vinnare och förlorare” (s. 107) och problematiserar därmed en förståelse av delaktighet som beslutsfattande och turtagning. Ett av studiens bidrag är just att visa hur små barns röster, makt, motmakt och delaktighet kan ta sig uttryck, att ”[d]elaktighet är att bli respekterad där man är och med de resurser man har i en viss situation, att bli ärligt lyssnad på och att vara en av dom som gör skillnad och driver processen framåt” (s. 110). Forskarna resonerar därför om att delaktighet kan finnas i olika lager:

108. Se avsnittet *Delaktighet* i kapitlet *Forskningsmetoder och teoretiska utgångspunkter*.

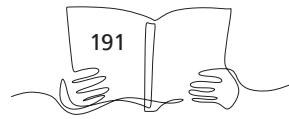
- deltagande – ta del av en aktivitet eller verksamhet,
- inflytande – att en verksamhet eller aktivitet påverkas av ens deltagande,
- dialog – mer formaliserade sätt att påverka som kan vara förslagslådor eller observationer av små barns göranden,
- en möjliggörande miljö – en miljö som bjuder in till delaktighet och som går att förändra,
- och involvering – att alla oavsett ”röststyrka och uttrycksmöjligheter” har möjlighet att skapa ”mening och problemställningar som leder processen vidare” (s.109).

Ytterligare ett bidrag i studien är en diskussion om fallgrorpar i relation till delaktighet. Sådana kan vara den otydlighet som finns inbyggt i begreppet, en snäv syn som inte innefattar en förståelse för delaktighet som process, delaktighet i destruktiva verksamheter¹⁰⁹, naivitet och insocialisering i vuxnas syn på delaktighet och att inte vara reflexiv kring åldersmaktordning (det vill säga barns strukturellt underordnade position i samhället och gentemot vuxna).

Följeforskningsprojektet som följde utformningen av *Kanini* (Johansson & Hultgren, 2018) studerade arbetet med att utforma en miljö som bygger på och skapar möjlighet för barns delaktighet, såväl i själva projektet *Lilla slottet* som i den vardagliga verksamheten på *Kanini*. Forskarna intresserade sig för rummets och tingens erbjudanden och begränsningar, samspelet mellan människor och rum, interaktioner mellan människorna, samt hur delaktighet *gjordes* och medborgarskap kunde utövas. Studien ger genom inblick i verksamheten exempel på hur små barns delaktighet kan ta sig uttryck, hur denna delaktighet kan möjliggöras eller hindras genom utformningen av biblioteksrummet, samt exempel på ett prövande och dialogiskt arbetssätt hos personalen.

När det gäller lite äldre barn och unga visar en stor nordamerikansk enkätundersökning att de bibliotek som i hög utsträckning arbetat tillsammans med unga, rapporterade positiva resultat i relation till såväl rummet (utformning och storlek) som service samt nöjdhet hos personalen (Bernier et al., 2014). Ungdomsavdelningar omfattas av samma ideal som folk-

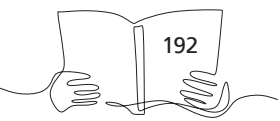
109. I studien ges mobbing och skadegörelse som exempel på destruktiva verksamheter.

biblioteken, ideal som bland annat handlar om att fungera som en öppen demokratisk plats för deltagande i kulturlivet. Samtidigt beskriver artikeln att ungdomsavdelningar inte är byggda på ett sätt som gör dem tillgängliga för ungas sätt att vara och interagera, utan snarare fokuserade på samlingarna. Med hjälp av ett egenutvecklat index (Youth Participation Index) utvärderar forskarna ungdomars delaktighet i biblioteksutvecklingen, och finner bland annat att bibliotek med höga poäng i mindre utsträckning än övriga bibliotek rapporterade problem med störningar i biblioteket. Forskarna förklarar att det kan bero på att skilda ytor i biblioteket innebär mindre konkurrens mellan unga och vuxna och att det är detta, snarare än att unga inte uppför sig, som kan leda till upplevda störningar på bibliotek. Studien sammanfattar att det var få bibliotek som fick höga poäng i indexet – det vill säga att få bibliotek arbetat med att involvera unga, och forskarna ställer sig frågande till om bibliotek ”have truly adopted youth participation as a key ingredient in mounting YA service profiles” (s. 177), och konstaterar att med bibliotekens rörelse från fokus på samlingarna så behöver biblioteken unga mer än unga behöver biblioteken.

I en tidig introducerande presentation (feature) beskriver Kuhlmann et al. (2014)¹¹⁰ en då pågående amerikansk studie om utformningen av biblioteksrummet för unga. I studien fick de deltagande bibliotekarierna samt unga biblioteksanvändare spela in varsin videofilm på ett par minuter, där de presenterade biblioteket på det sätt som de själva ville. Syftet med tillvägagångssättet i studien var att ge ”teens and adults equal voice in the examination of YA space design” (s. 24) och kan alltså sägas ha utjämnande ambitioner där ungas röster och upplevelser – alltså ungas egna perspektiv – viktas på samma sätt som vuxnas. Analysen av videorna visade både likheter och skillnader i vad de unga och bibliotekarierna valde att lyfta fram, där bibliotekarierna la större vikt vid material och resurser och de unga på aktiviteter och upplevelser. Resultaten från studien visar vikten av att regelbundet undersöka ungas egna upplevelser av biblioteket för att, som forskarna skriver, ”determine the specific needs and preferences of their user communities, rather than trying to guess what those needs and preferences might be” (s. 27). Forskarna avslutar med att konstatera att det är lätt att vuxnas röster får störst tyngd då de har kunskap om kontexten och större vana att uttrycka sig, men att i utformningen av biblioteksrum för unga så är det just ungas röster som ska ”recieve the highest possible respect and value” (s. 28).

110. Se även Agosto et al. (2015) i avsnittet *Biblioteksrummet*.

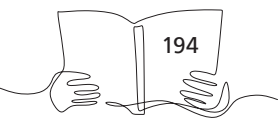
I en uppsats om bibliotekens förändringsarbete i Sverige undersöker Tjeder och Wiker (2012) vad bibliotekspersonal velat förändra på biblioteken, samt hur och i vilken utsträckning barn har involverats och varit delaktiga i arbetet. Förändringar som tas upp var att göra biblioteken mer användarvänliga genom placering av resurser så att barn hade lättare att hitta, samt att göra personalen mer tillgänglig. I de studerade biblioteken hade barn främst möjlighet att påverka temaindelningen av litteraturen, och författarna resonerar om att det kunde bero på att det möjligen var det lättaste området för personalen att involvera barn i. Samtidigt visade resultaten från studien att de deltagande barnens idéer passades in i bibliotekariernas egna visioner. Uppsatsförfattarna noterar att genreindelningar som genomförts grundats i personalens erfarenheter av hur barn frågar, dock utan att dessa frågor systematiskt samlats in och analyserats. En annan förändring var ett större fokus på barns lek och kreativitet, möjligen med risk för att barns behov av lugn och ro förbises. Uppsatsförfattarna betonar vikten av erfarenhetsspridning, och att hålla sig uppdaterad om barns och ungas behov i lokalsamhället, samt att det verkade saknas kunskap om hur bibliotekspersonal kunde arbeta med barns delaktighet. Författarna skriver att det inte fanns någon helhetssyn för barns delaktighet – något som delvis berodde på tidsbrist – utan att barn snarare fått ta del av färdiga förslag. På så vis framstod det som att informanterna i studien i och för sig var positivt inställda till barns delaktighet, då de fick större förståelse för barns perspektiv och kunde utforma biblioteket till en attraktiv plats för dem, men att barn i praktiken ”inte varit särskilt delaktiga” (s. 64) i de studerade biblioteken.

Vikten av att förankra delaktighetsarbete i tidigare kunskap och i lokalsamhälle lyfts också av Evemalm och Gäre (2010) som i sin uppsats visar hur bibliotekspersonalen använde följande källor för kunskapsinhämtning: (1) forskning – informanterna i studien hade kunskap om teorier och de har också tagit del av olika fortbildningar och kurser, dock framstod användningen av teori enligt författarna som slumpmässig och var inte något som diskuterats i högre utsträckning i samband med förändringsarbetet; (2) andra yrkesverksamma – andra yrkesgrupper bidrar med kunskaper till biblioteket och författarna resonerar om att det kan vidga bibliotekariernas kunskapsfält; (3) observationer av användare och andra bibliotek beskrevs som bra metoder särskilt i relation till barn som kunde ha svårt att formulera sig och uttrycka sig; (4) fråga användarna genom exempelvis informella samtal, enkäter, referensgrupper och så vidare var även det källor till kunskap för personalen. Referensgrupper beskrevs

skapa kontinuitet i förändringsarbetet, medan workshops kan hjälpa vuxna att frånga en roll som ledare. I mer horisontella relationer ges möjlighet att omforma den egna förförståelsen genom att upptäcka tillsammans med barn.

I en masteruppsats utforskar Gustafsson (2012) genom intervjuer med bibliotekarier på TioTretton i Stockholm barns möjligheter till delaktighet samt bibliotekariernas tolkningar av bibliotekets uppdrag. Gustafsson drar bland annat slutsatserna att den strikta åldersgränsen på TioTretton (där endast barn i just 10–13-årsåldern släpps in) är ett uttryck för en syn på barn som subjekt, och en utgångspunkt i en värdering att denna grupp behöver ett eget rum där de kan vara aktiva och har möjlighet att påverka och uttrycka sig. Uppsatsförfattaren drar slutsatsen att mötena mellan bibliotekarier och barnen byggde på öppenhet för barnens intressen, och att förmedlingsarbetet utgick från de erbjudanden rummet gav, samt från användarnas eget skapande i detta rum. Därför argumenterar Gustafsson att TioTretton i större utsträckning än traditionella bibliotek hade potential att locka läsovilliga barn. Uppsatsförfattaren reflekterar också över att kritik mot TioTretton (som återges i uppsatsen) som en plats för lek kan vara sprungen ur en skepsis för hur begreppet bibliotek vidgas. I relation till barns delaktighet påtalar Gustafsson vikten av kommunikation för att barn ska våga uttrycka sig, ta plats och påverka biblioteksverksamheter. Uppsatsen visar hur TioTretton skapat möjligheter för barns röster att påverka verksamheten, men att det samtidigt är inom ramar satta av vuxna och med regler bestämda av personalen. Personalen betonade barns delaktighet som en förutsättning för verksamheten, att de som vuxna behövde kunna sätta egna planer åt sidan, samt att de i verksamheten utgick från barnets bästa – här ställer uppsatsförfattaren frågan vad som avses med barnens bästa och hur det avgörs.

Studierna om bibliotekens arbete med lite äldre barn i detta avsnitt ger exempel på hur delaktighetsarbete initieras i relation till utformning av och förändringar av biblioteksrummet. Möjligen kan det förstås i ljuset av att delaktighetsarbete blir lättare att ta sig an när det leder till produkter, när resultatet av arbetet blir tydligt synligt – där förhållningssättet till delaktighet alltså är att den kan leda till olika mål snarare än att processen i sig är målet (se Lindström Sol 2021a i avsnittet ovan). Studierna med/om yngre barns delaktighet synliggör istället skiftande sätt som delaktighet kan ta sig uttryck. Dessa studier bidrar då till att nyansera vår förståelse för vad delaktighet *kan vara* utifrån individers olika utgångspunkter och

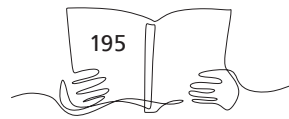

sätt att interagera. Här ser vi alltså utrymme för studier om delaktighet i fler situationer och med barn i olika åldrar – varför inte vända på perspektiven och exempelvis genomföra etnografiska studier kring hur ungdomar tar sig an biblioteksrummet, eller olika sätt som delaktighet och handlingsutrymme förhandlas vid bokklubbsträffar. Studierna av Johansson och Hultgren (2015; 2018), Kuhlmann et al. (2014) och Sandin (2021 nedan) visar också vikten av att kombinera olika undersökningsmetoder för att på så vis kunna uppfatta flera uttryck av delaktighet. Detta är en kommentar som också gäller för det konkreta delaktighetsarbetet på bibliotek, där kombinationen av olika sätt att engagera unga i delaktighetsprojekt (som gruppdiskussioner, kreativa workshops, användning av fotografi och video och så vidare) möjliggör för fler personer att utöva delaktighet, och för delaktighet att komma till uttryck på fler sätt.

Erfarenheter av delaktighetsarbete med barn och unga

De två föregående avsnitten har bland annat innehållit resonemang om delaktighet som en process påverkad av personerna i den och de relationer de skapar. Detta avsnitt tar upp två studier som ger inblick i delaktighet som samskapad process och faktorer som formar processen.

I sin avhandling om ungas användning av sociala medier för att presentera identitet använder Sandin (2021) medforskning för att tillsammans med 13 ungdomar i tre forskargrupper undersöka ämnet. Ett syfte med studien var att bidra med kunskap om utmaningar, möjligheter och konsekvenser av delaktighetsarbete med unga. Studien tar sin teoretiska utgångspunkt i pedagogen Paulo Freires (2000) arbete och visade bland annat att de roller forskaren och medforskarna intog i forskningssituationen gjordes i relation till varandra. Den samskapade processen som var obekant för alla deltagare gjorde också att redan befintliga roller fördes in i forskningen – roller som bar på inneboende maktstrukturer som påverkade handlingsutrymmet för de olika inblandade. Det kunde exempelvis handla om rollen som elev som förväntade sig bedömning av sin prestation, eller om rollen som vuxen som ska leda arbetet. För att möjliggöra aktörskap och inflytande i processen identifieras flera avgörande komponenter. Relationskapande sågs som bidragande till att skapa tillit och till att göra forskningen till en trygg plats att utforska olika teman. Medforskarna behövde ges möjlighet att utveckla kunskap om forskning genom så kallad forskarträning för att kunna *utöva* forskning. För forskaren krävdes självreflexivitet och villighet att kritiskt granska sitt eget agerande för att synliggöra tillfällena då medforskarna socialiserades in i forskarens syn på ”rätt sätt” att genomföra forskning/

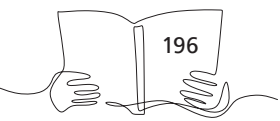

utöva delaktighet eller, rent av tystades. Synliggörandet av normer och maktstrukturer var avgörande för att dessa skulle kunna utmanas för att på så vis möjliggöra positionsförflyttningar och ökat handlingsutrymme. Sandin beskriver löst formulerade ramar som avgörande för ungas möjlighet till inflytande och belyser delaktighetsprocesser som relationella, samt kontext- och personberoende. Förhållningssättet till delaktighet som process innebar minskad kontroll och därmed känslor av osäkerhet för forskaren. Samtidigt beskrivs lösa ramar som något som möjliggör inflytande, det oväntade, det oplanerade, det samskapande samt teman som forskaren inte hade kunnat förutspå.

Vikten av relationer tas också upp i Holmström och Ölanders magisteruppsats (2021) där de intervjuar tio bibliotekarier från de nordiska länderna som arbetat med barns delaktighet under pandemin. Uppsatsens resultat visar bland annat att den begränsade tillgången till det fysiska biblioteket och möten mellan barn och personal under pandemin, försvårade kommunikation och interaktion med barn och unga – något som i sin tur försvårade bibliotekariernas arbete med att inkludera barn och unga i olika aktiviteter. Författarna drar slutsatsen att när bibliotekariernas barnperspektiv inte kan möta barns egna perspektiv innebär det minskande inflytande för barn och unga i biblioteket. Digitala lösningar har inneburit nya möjligheter att arbeta med barns delaktighet genom nya aktiviteter och ökad räckvidd. Samtidigt som de har inneburit utmaningar i relation till exempelvis juridiska frågor, att nå yngre barn, att läsa av barnen eller fånga deras uppmärksamhet.

Vuxnas förhållningssätt

Nordenfors (2010) har gjort en forsknings- och kunskapsöversikt av studier om barns och ungas delaktighet. I rapporten presenteras studier som ger inblick i hur delaktighet kan förstås, stadsplanering som ett område där barns delaktighet möjliggjorts, barns upplevelser av delaktighet, villkoren för ungas delaktighet, föreställningar av barn och unga, samt barnkonventionens implementering i Sverige. Studien behandlar alltså inte en biblioteks- och informationsvetenskaplig kontext men är relevant på så vis att den kan användas för att orientera sig i forskning om barns och ungas delaktighet. I slutreflektionerna sammanfattas att studierna synliggör vuxnas maktposition, och ungas av vuxna begränsade eller villkorade delaktighet. Nordenfors skriver att en förutsättning för barns delaktighet är att lyssna på barns perspektiv och att ”vi ökar vår medvetenhet om och börjar förändra våra föreställningar och förgivettaganden om barn” (s. 75).

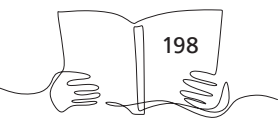
I de båda uppsatserna av Lagerström och Lundgren (2014) samt Westerlund och Wänlund (2020) intervjuas barnbibliotekarier för att skapa kunskap om dessas förståelser av, och förhållningssätt till barns och ungas delaktighet. Lagerström och Lundgren (2014) beskriver hur informanterna i deras studie arbetade med metoder som enkäter för att ta reda på vad barn tycker, eller *trial and error* för att undersöka vad som fungerade, och att de upplevde att barn blir lyssnade på i verksamheterna. Dock saknades metoder för att strukturerat arbeta med barns delaktighet – något som informanterna efterfrågade.

Westerlund och Wänlund (2020) intervjuade bibliotekarier i både Sverige och England och identifierade olika barnsyn i de båda länderna. En syn på barn som *becomings*, där barns utveckling skulle stöttas, var tydligare framträdande hos de engelska informanterna. Förklaringar till detta kan vara olika politiska system samt bibliotekets roll i att utjämna socioekonomiska skillnader. En syn på barn som *beings*, som innebar att värna barns egna preferenser och behov, var tydligare hos de svenska informanterna. Detta synliggjordes bland annat i relation till barns läsning där fokus för de svenska informanterna låg på lust, och hos de engelska motiverades med att exponeras för nya erfarenheter. Hos de svenska informanterna fanns skillnad i synen på små barn och unga, då de förra sågs i mer positivt ljus. Svenska bibliotekarier såg delaktighet som ett förhållningssätt snarare än som punktinsatser, vilket i uppsatsen förklarades med att barns delaktighet skrivs in i styrdokument samt att delaktighet tas upp i fortbildningar. Uppsatsförfattarna beskriver hur arbetet utifrån *Löpa linan ut* (se Eriksson et al., 2019), och att *FN:s konvention om barnets rättigheter* blivit lag, inneburit större kännedom om barnrättskonventionen samt en större press på ledningen att konkret omsätta den i verksamheten. I båda länderna gav de intervjuade bibliotekarierna uttryck för att "det främsta sättet för barn att påverka är genom informationsdisken och flera utsagor tar upp bokbeställningar som exempel" (s. 89). Westerlund och Wänlund (2020) resonerar kring att det inte räcker med fokus på vuxna i delaktighetsarbete – att exempelvis bibliotekarier fortbildar sig och "lämna över makt" (s. 89) om barn inte vet att de har möjlighet att påverka. För det krävs långsiktiga processer.

I de båda uppsatserna identifieras flera utmaningar för arbetet med barns delaktighet som tycks befinna sig på tre nivåer: övergripande organisation (brist på resurser, bristande stöd från ledningen, otydligheter med vems ansvar arbetet är, brist på stöd i styrdokument), det dagliga arbetet i personal-

gruppen (brist på tid att prata och förankra i personalgruppen och rädsla eller dålig självkänsla hos bibliotekarierna), samt i relation till barn och unga (svårighet att släppa kontrollen, svårigheter att skapa varaktiga relationer med barn och invanda och icke medvetandegjorda maktrelationer mellan barn och vuxna).

Hinder för delaktighet tar sig också uttryck i form av motstånd. Lindström Sol (2023) utforskar i en artikel hur kontroll av delaktighet och motstånd mot medborgares delaktighet motiveras och legitimeras av tjänstemän inom en kulturförvaltning. Delaktighet är intimt sammanflätat med demokratiska värden och kan legitimera och skapa förtroende för olika verksamheter. Motstånd mot medborgares delaktighet i offentlig verksamhet betraktas därför inte som helt legitimt. Samtidigt visar studien hur delaktighetsprincipen kan krocka med andra principer som självständighet, kvalitet och värdet av professionernas expertis om deltagarnas kunskaper inte anses tillräckliga eller relevanta. Medborgares delaktighet, genom exempelvis inflytande i offentlig verksamhet, innebär också att makt behöver omfördelas. Tjänstemän kan därför uppleva förlust av makt, samtidigt som de kanske inte känner att de har inflytande över verksamheternas styrning och mål som ligger till grund för denna omfördelning. Lindström Sol förklarar att motståndet därför snarare grundar sig i otydligheter kring *hur* makt kan omfördelas än *att* makt behöver omfördelas. Motstånd mot delaktighet kunde få konsekvenser som att delaktighet skedde i mindre projekt utanför kärnverksamheten och att den begränsades till av tjänstemännen på förhand bestämda alternativ.

Forskningsmetoder och teoretiska utgångspunkter

Utifrån arbetet med denna kunskapsöversikt ser vi att nyskapande i relation till teorianvändning är relativt ovanligt i studentarbeten. Det förekommer i högre utsträckning i forskningsstudier. Detta är särskilt tydligt i studier om delaktighet, studier om biblioteksanvändning och studier om vuxnas förhållningssätt (till barn och unga, till läsning, till biblioteksservice). Harts (1997) delaktighetsstege används exempelvis flitigt i uppsatser medan forskningsstudier snarare betonar en process-, relations- och kontextinriktad förståelse av delaktighet. Fler flitigt använda modeller eller utgångspunkter är Jochumsens, Hvenegaard Rasmussens och Skot-Hansens (2012) ”fyrrarumsmodell” vid studier av biblioteksanvändning och biblioteksservice, begreppsparet beings och becomings, och begreppsparet barnperspektiv och barns perspektiv (se nedan) vid studier av biblioteksservice och förhållningssätt till barn och barns läsning eller delaktighet. Användningen av liknande forskningsmetoder (ofta intervjustudier och dokumentstudier) och liknande teorier på liknande studieobjekt (exempelvis vuxnas förhållningssätt kring något) innebär att studierna får liknande resultat och alltså inte i någon högre utsträckning bidrar med ny kunskap.

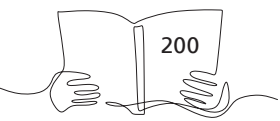
Biblioteks- och informationsvetenskap är ett tvärvetenskapligt ämne, vilket innebär att det går att låna och anpassa teorier från andra vetenskapliga ämnen för att belysa teman relevanta inom BoI, såsom exempelvis delaktighet, biblioteksrummets utformning och läsmiljöer. Poängen med att låna in teorier eller att använda befintliga modeller eller teorier inom BoI på nyskapande sätt, är att skapa ny förståelse för vardagliga företeelser, belysa invanda föreställningar, ifrågasätta förgivettaganden och alltså driva kunskapsfronten framåt.

Att driva kunskapsfronten framåt – att alltså bidra med nya kunskaper om exempelvis läsning genom studier av ljudbokslyssning (se Tattersall Wallin, 2021), om läsmiljöer genom att låna teorier från miljöpsykologi

(Karlsson, 2021¹¹¹), eller om små barn sätt att utöva delaktighet genom deltagande observationer och nya förståelser av delaktighet (Johansson & Hultgren, 2015; 2018) – är också viktigt för det konkreta biblioteksarbetet. Rydsjö et al. (2010) skriver i de avslutande orden i *Barnet, platsen, tiden* att de ”välkomnar projekt där bibliotekarier själva prövar olika forskningsmetoder tillsammans med barn, för att utveckla verksamheten” (s. 280). Uppmaningen kommer efter resonemang om bibliotekariens viktiga – till och med avgörande – roll för barnbibliotekets utveckling (se Eriksson, 2022). I kapitlet *Barnbibliotekarien* framkom att professionen hämtar mycket inspiration till biblioteksutveckling från kollegor och andra bibliotek, samt från fortbildningar i exempelvis regionbibliotekets regi. I mindre utsträckning används dock forskning och forskningsresultat genom exempelvis tidskriftsklubbar (se Ögland, 2009b) av professionen själv som utgångspunkt vid utvecklingsarbete eller verksamhetsplanering. En stor del av bibliotekens möjlighet att omsätta nya kunskaper, testa nya arbetsmetoder eller metoder för att engagera barn och unga, samt fånga in barns upplevelser sker utanför ordinarie verksamhet genom projekt (se Sandin, 2011). Dock är det viktigt att reflektera, ifrågasätta och tänka/arbota nytt även som en del i den ordinarie vardagliga verksamheten för att barnbiblioteket ska tilltala och engagera samtida barn i en ständigt föränderlig omvärld.

I följande avsnitt görs korta nedslag i metoder för studier om/med barn och därefter i teoribildning utifrån två teman. Valet att med gällande teoribildning fokusera på läsning och delaktighet gjordes då dessa framträtt som centrala teman i kunskapsöversikten. Att andra teman inte inkluderats – såsom professionsteori, teori om rumsliga miljöer, beståndsutveckling, flerspråkighet, informationssökning, yrkesidentitet, litteracitet och så vidare – handlar inte om att dessa inte skulle vara lika relevanta att tänka nytt kring, utan snarare om utrymmesbrist. Flera av dessa senare teman är dessutom till stora delar obeforskade, exempelvis har vi funnit få svenska studier om barns och ungas informationssökning på deras fritid. Att dessa teman fått mindre uppmärksamhet i studier om barnbiblioteket – trots att de är centrala frågor för biblioteket och professionen – gör

111. Detta är en uppsats som fallit utanför översiktens fokus på barn och unga, men som utgör ett tydligt exempel på hur lån av teorier kan bidra till ämnets utveckling såväl som kunskapsproduktion. I masteruppsatsen introduceras begreppet LäsRefug inspirerat av miljöpsykologins Prospect – Refuge (Prospect – utsikt/möjlighet att överblicka miljön, Refuge – en miljö som ger skydd/trygghet) för att undersöka läsmiljöer i biblioteket. Läsrefuger handlar om utsikt både genom inspiration från litteratur och utsikt över biblioteksrummet när man befinner sig på en trygg läsplats i biblioteket.

det relevant att ställa frågan varför så är fallet, samt till att uppmana till studier och utvecklingsarbete kring dessa områden.

Att forska om eller med barn och unga

Forskningsmetoder som intervjuer, fokusgruppintervjuer, observationer, litteraturoversikter och så vidare kan utöver att användas i forskningsstudier även användas i biblioteksarbetet för att på ett strategiskt och reflekterande sätt identifiera områden som behöver utvecklas på bibliotek, för att tydliggöra erfarenheter och förhållningssätt, för att identifiera kunskapsbidrag som en insats eller ny arbetsmetod bidragit med, och för att utvärdera verksamheter och projekt.

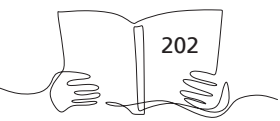
Det finns flera metodböcker som beskriver olika forskningsmetoder, dock ofta utan specifikt fokus på barn och unga. Studier om eller med barn och unga skiljer sig dock väsentligt från studier med vuxna dels på grund av barns, ungas och vuxnas skilda erfarenheter, kompetenser, språk, svårigheter att uttrycka känslor och så vidare, dels på grund av den åldersmaktordning (se Krekula & Johansson, 2017; Sundhall, 2017) och de sociala roller (se Lundberg & Starrin, 2001) som finns i samhället och som innebär att barn är vana att anpassa sig efter vuxna, är vana att prestera inför och bedömas av vuxna, och som oftast ger vuxna tolkningsföreträde och beslutsrätt. Studier om och med barn behöver alltså vara vaksamma på dessa strukturer och anpassa arbetssätt och forskningsmetoder för att motverka att barn och unga tystas eller säger det som de tror att vuxna förväntar sig av dem. Rydsjö et al. (2010) uttrycker att de välkomnar forskningsmetoder *tillsammans med barn* och synliggör därmed att det är skillnad på att beforska barn och att forska med eller involvera barn. Det vill säga att det är en skillnad på en syn på barn som studieobjekt och en syn på barn som subjekt som tillsammans med vuxna påverkar forsknings- eller utvecklingsprocessen (se Sandin, 2021). Antologin *Att involvera barn i forskning och utveckling* (Johansson & Karlsson, 2013) samlar flera texter som ger perspektiv på studier om och med barn. Bland annat tar boken upp sådant som är viktigt att tänka på vid studier med barn – såsom val av lämplig metod, samt introducerar specifika metoder och tillvägagångssätt såsom intervjuer, observationer, medforskning och utvecklingsprojekt.

Utöver att läsa metodböcker är det relevant att även läsa forskningsstudier som studerat liknande grupper eller kontexter som de en själv intresserar sig för. På så vis går det att ta del av andras erfarenheter av specifika metodval. Genom att läsa andras reflektioner kring vad som fungerat väl

och vad som inneburit utmaningar går det också att förbereda sig och i förväg reflektera över vad som kan vara viktigt att vara uppmärksam på i genomförande av en studie eller ett projekt, samt i interaktionen med barn och unga. Några av studierna i denna kunskapsöversikt har använt metoder utöver de mer vanliga (intervjuer, observationer och enkäter) och ger inblick i hur det påverkat process och resultat. Agosto et al. (2015) lät ungdomar filma inne på biblioteket, Sandin (2021) använde medforskning som metodologi och använde photovoice som en av metoderna, Johansson och Hultgren (2015; 2018) hade en etnografisk utgångspunkt med en kombination av metoder som deltagande observation och intervjuer för att studera små barns biblioteksanvändning och delaktighet, Vold och Evjen, (2020) lät barn fotografera¹¹² favoritplatser inne på biblioteket som utgångspunkt för samtal, och Jug och Vilar (2015) visar i sin studie hur det går att anpassa fokusgruppintervjuer för att metoden ska passa studier med små barn.

Slutligen vill vi ta upp ett sätt att arbeta forskningsbaserat i det läsfrämjande arbetet på bibliotek. Bergman (2016) beskriver i det inledande kapitlet i rapporten *Aktionsforskande bibliotekarier – en rapport om läsfrämjande verksamhet* forskningscirkel som metod. I rapporten beskrivs både arbetssättet – som innebär att i grupp diskutera och identifiera problem och utvecklingsområden för att sedan testa olika lösningar i verksamheten – och olika exempel på hur det inspirerat det läsfrämjande arbetet. I projektets återkommande forskarcirkel deltog både bibliotekarier, som bidrog med sina kunskaper om läsfrämjande arbete, och forskare som bidrog med ”fördjupningar, perspektiveringar och problematiseringar” (s. 5). Forskarcirkel som metod beskrivs som ett sätt att grunda i forskning, systematiskt reflektera, sammankoppla teori och praktik och utifrån detta genomföra en aktion som dokumenteras och återförs till cirkeln för reflektion. Tillvägagångssättet bygger på samma idétradition som medforskning (se Sandin, 2021 och Freire, 2000) som handlar om att utgå från deltagarnas levda erfarenheter. I kapitlet beskrivs tre faser där den första handlar om att dela erfarenheter, den andra om egna undersökningar och den tredje och sista om att dokumentera och reflektera över resultaten. Grundläggande för detta arbetssätt är att det ges tid inte enbart för deltagande i

112. Se även Bjelland och Alves (2020) som i en forskningsartikel beskriver hur det går att använda bilder vid intervjuer med barn för att underlätta samtal om känslor.

cirklarna och genomförande av aktiviteter utan också för inläsning och reflektion. Reflektion beskrivs ha potential till förändring genom att det hjälper oss att ifrågasätta, Bergman beskriver reflektion som en ”aktivitet där erfarenheter och kunskaper, praktik och teori kan mötas och användas för att tolka, förstå och förklara händelser och upplevelser” (s. 7).

Urval av analysmodeller och teorier

Innan fördjupningen i läsning och delaktighet vill vi kort beröra begrepps-paret barnperspektiv och barns perspektiv som är ofta återkommande i uppsatser och professionstexter. Begreppen används för att signalera skillnaden mellan barns och vuxnas utgångspunkter och vem som har tolkningsföreträde (se Johansson, 2010) och har använts för att diskutera skilda aktörskap och vuxnas förhållningssätt. Bergnehr (2019) problematiserar och diskuterar tillämpningen av dessa begrepp i forskning och politisk debatt. Utgångspunkten för forskningsartikeln är ett urval texter inom pedagogik. I artikeln konstateras att det inte räcker att fastställa att en utgångspunkt tas i att barn betraktas som sociala aktörer utan att samtidigt förklara och diskutera vad det betyder. I artikeln förs kritik fram mot en syn på aktörskap som innebär att detta tar sig uttryck som (och går att studera genom att titta på) människors handlingar. Istället argumenterar Bergnehr (med utgångspunkt i social relational theory) att det inte går att vara en *icke-aktör*. Enligt argumentationen påverkar människor alltid sin omgivning oavsett om personen aktivt försöker påverka eller om hen har reellt inflytande. Bergnehr föreslår att barns aktörskap kan undersökas med hjälp av begreppsapparaten *barns påverkan* och *barns inflytande* där det senare innebär att i en given kontext studera hur någon har inflytande på det som görs och beslutas medan det förra är något som görs hela tiden genom barns (människors) blotta närvaro. Ett förhållningssätt som utgår från att människor hela tiden påverkar sin omgivning, skriver Bergnehr, ”minskar risken att barn positioneras som passiva och maktlösa” (s. 52) eftersom barns aktörskap då inte är beroende av vuxnas förmåga att lyssna, iakta, förstå och förklara. Aktörskap och makt är samtidigt avhängigt situation och sociala relationer – det går alltså att ha/utöva aktörskap samtidigt som barnet är i behov av omsorg eller befinner sig i en beroendesituation till vuxna.

Läsning

Innan vi tar upp modeller och teorier om just läsning så ska vi kort beröra det läsfrämjande arbetet. Hillén (2021¹¹³) som skrivit en rapport utifrån en specifik satsning inom ramarna för *Stärkta bibliotek* utvecklar där en modell utifrån projektet. Modellen (s. 74) med namnet *En läsfrämjande kontext* avser omfatta de nationella, regionala och lokala perspektiv som format det undersökta projektet. I modellen ingår fem delar som Hillén identifierade utifrån sin analys. Användning av modellen i andra sammanhang skulle därför kunna omfatta andra delar, alternativt fylla befintliga delar med delvis annat innehåll eller andra perspektiv.

Figur 1: Modell över en läsfrämjande kontext¹¹⁴

Omvärldsbevakning och kunskapsutveckling kan handla om att kartlägga de förutsättningar, erfarenheter och problemområden som finns i verksamheten för att detta ska kunna leda till kunskapsutveckling, kollaborativt lärande och lösningar på problem. *Samarbeten och samverkan* kan handla om den aktörsamverkan som skett och vad samverkan handlat om. I Hilléns egen analys läggs fokus på vilka typer av samverkan som skett snarare än med vilka aktörer – det handlade då om att etablera nya samarbeten, att samverka kring punktinsatser, att etablera nätverk och att utveckla nya samarbeten. *Fortbildning och utbildning* kan riktas både inåt mot medarbetare i den egna organisationen, och utåt gentemot andra. Fortbildning och utbildning behöver inte heller vara formell i specifika

113. Se även avsnittet *Läsfrämjande i projektform*.

114. Modellen omskapad utifrån originalet (Hillén, 2021, s. 74).

kurser utan kan komma till uttryck genom kollegialt lärande och kunskaps-spridning. Under rubriken *Jämlika villkor* går det att synliggöra vilka perspektiv som lyfts, hur olika gruppers olika rättigheter tillmötesgås och vilka lösningar och angreppssätt som används. Slutligen går det under rubriken *Att pröva nya vägar* att identifiera nya strategier och metoder som använts i projekten.

I en studie av Kann-Christensen och Balling (2011) om hur samspelet mellan kulturpolitik (policy), profession och public management påverkar bibliotekens läsfrämjande arbete använder de en egenskapad modell i analysen. Läsfrämjande förstås som den mångfald av aktiviteter bibliotek arrangerar för att stimulera läsning och lån av böcker. Modellen syftar till att belysa hur det som benämns som tre P (Policy, Profession och Public management) relaterar till och influerar varann i synen på och förståelsen av det läsfrämjande arbetet. Forskarna förklarar dessa tre områden som att:

The policy field is concerned with policy making, and has the society as its turning point. The profession is concerned with the library, in this case the practical literature promotion. NPM is basically not concerned with any ends, it is an administrative recipe primarily concerned with efficiency. (s. 102)

I studien analyseras genom dokumentstudier och intervjuer en dansk läsfrämjande kontext utifrån hur och när det uppstår konflikt eller konsensus mellan dessa tre områden. Vi återger här inte de konkreta resultaten av studien, utan avser istället visa modellens användbarhet genom att beskriva *vad* som studerats snarare än de konkreta kunskapsbidragen – för att ta del av dessa hänvisas till artikeln.

Figur 3: Three P's in literature promotion¹¹⁵.

Modellen (s. 105) visar hur de tre P:na samspelar, samt hur de påverkar uppfattningar kring läsfrämjande arbete. Inom området *Policy* går det förslagsvis att identifiera hur kulturpolitiska mål och ideal förändrats över tid, vilken syn på biblioteket som framträder, vilken syn på bibliotekets (sambands)uppdrag som framträder, vilken syn på just det läsfrämjande uppdraget, litteratur, kultur, kvalitet och användare som framträder. Även inom *Profession* finns flera ingångar, som yrkesidentitet, attityd till användare, kunskaper och attityd till New public management (NPM), bibliotekets styrning och uppdrag. NPM handlar om att effektivisera, synliggöra, konkurrens och mätning av den offentliga sektorn genom att applicera metoder från det privata näringslivet. Utifrån modellen och fokus på bibliotekets läsfrämjande arbete möjliggör detta område analys av syn på användare, vad som anses som kvalitetskriterier, synliggörande

115. Återgiven med tillstånd av Kann-Rasmussen (tidigare Kann-Christensen) och Balling.

av verksamheten samt vad som kan betraktas som prestandamått (exempelvis antal besökare på olika arrangemang) och effektivitet. Modellen handlar inte om att endast kartlägga dessa tre P utan att även identifiera konflikter och konsensus mellan dem, just oväntade sådana diskuteras i Kann-Christensens och Ballings studie (exempelvis professionens något oväntade anpassning till NPM:s prestandamått i läsfrämjande verksamhet).

Lundh, Hedemark och Lindsköld (2022) beskriver hur det inom biblioteks- och informationsvetenskap finns ett behov av att konsolidera metoder och teoribildning för att studera läsning. I sin artikel introducerar de därför vad de benämner som kritisk läsforskning (critical studies of reading), som handlar om att inta kritiskt reflekterande förhållningssätt till förgivettaganden och normativa antaganden om läsning. Forskarna formulerar sju utgångspunkter för hur läsning kan studeras inom ämnet. Dessa utgångspunkter kan alltså användas för analys vid studier av läsning såväl som av professionen för diskussion om läsning och läsförmedling. Utgångspunkterna som är inspirerade av ny barndomsforskning är: att stå på läsarnas sida och förhålla sig kritiskt till diskurser om läsare (och icke-läsare); en empirisk förståelse av läsning där läsning placeras i ett historiskt, socialt, materiellt och politiskt sammanhang snare än att läsning definieras; ett icke-värderande förhållningssätt till läsning, exempelvis att inte göra värderingar av vilket format läsaren använder; att inte betrakta läsning som vare sig positiv eller negativ utan skapa förståelse för *varför och på vilka olika sätt* läsning som aktivitet beskrivs som den görs; förstå läsning i dess historiska sammanhang; förstå relationen mellan läspraktiker och olika läsaktiviteter, detta innefattar att förstå diskurser om läsning i relation till läsning som aktivitet; använda olika metoder för att genomföra studier. I artikeln refereras flera tidigare studier som exemplifierar de olika utgångspunkterna.

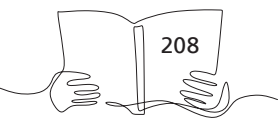
I Hedemarks studie av barns upplevelser av läsning identifierar hon tre förhållningssätt i barnens utsagor (2011). Dessa förhållningssätt kan användas som analytiskt ramverk för andra studier om barns läsupplevelser, som utgångspunkt för diskussion om bibliotekets uppdrag, samt som reflektionsverktyg inför metod- och verksamhetsutveckling. I *den lustfyllda läsningen* ägnar sig barn åt läsning för att det upplevs som spännande, mysigt, lustfyllt och kan innebära en verklighetsflykt. Läsningen bygger på engagemang, är frivillig och det beskrivs som viktigt att kunna identifiera sig med det som läses. I *läsning som tvång* beskrev barnen läsning som tråkig, som ett påtvingat måste och förhållningssättet innebar alltså en

negativ inställning och känslor av motstånd till läsningen. I det tredje förhållnings sättet, *instrumentell läsning*, ägnade sig barn åt läsning för att få kunskaper, utveckla språk- och ordkunskap, hänga med i det som vänner läste och pratade om och läsning betraktades alltså som ett medel att nå andra mål. För att utveckla eller nyansera dessa förhållningssätt finns även Howard (2011b) att luta sig mot, som identifierat liknande förhållningssätt hos barn till läsning.

För att studera eller diskutera *läsupplevelser* och vad som lockar till läsning finns flera olika studier att utgå från. Felski (2008)¹¹⁶ resonerar kring fyra upplevelser eller motiv, vilka handlar om: *igenkänning* (recognition) som inte enbart handlar om att speglas utan även om att känna sig bekräftad och att nå djupare självkännet och kännedom om världen genom (själv)reflektion utifrån litteraturen, *förtrollning/hänförelse* (enchantment) där läsaren helt absorberas av en text och alltså skiljer sig från en distanserad och kritisk läsning, *kunskap/lärande* (knowledge) om sig själv och/genom fiktiva världar, historiska epoker och människoöden, och chock (shock) som är det utmanande, slaget i ansiktet och som drabbar läsaren på djupet. Tanderup Linkis och Pennlert (2022) har använt sig av dessa begrepp samt *attachments* som introduceras i ett senare verk av Felski (2020) för att undersöka ljudbokslyssnarens motiv för läsning. Tanderup Linkis och Pennlerts tolkning av attachments innebär att de intresserar sig för de band läsaren skapar till det lästa och hur känslor, värderingar och egna bedömningar av litteraturen är del av läsupplevelsen.

Läspraktiker är ett begrepp som under de senaste åren använts för att analysera ungas göranden i relation till läsning (se Hedemark, 2018; Tattersall Wallin, 2022). Begreppet har sina rötter i praktikteori, och inom biblioteks- och informationsvetenskap det som benämns informationspraktiker (se exempelvis Pilerot et al., 2017). Läspraktiker som analytiskt ramverk kan användas för att identifiera de olika sätt som unga i olika kontexter använder och förstår texter. På så vis ger begreppet förutsättningar att se hur normer, olika medier, teknik, olika texter, tid, egna preferenser samt sociala och kontextuella faktorer påverkar ungas läsning på skilda sätt och därmed hur unga i olika sammanhang ägnar sig åt olika praktiker. I Hedemarks studie var medieformat, sammanhanget (kontext) och syftet med läsningen framträdande som faktorer som påverkade vilka

116. Här ges endast en mycket ytlig summering av motiven och upplevelserna utan att gå in på de omfattande kritiska resonemang som Felski för kring forskningsfältet.

praktiker unga ägnade sig åt. Tattersall Wallin visar i sin avhandling hur teknik och tid formar praktiker kring ungas läsning av ljudböcker.

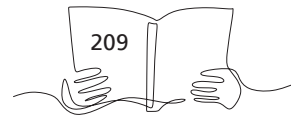
Dolatkhah (2010) presenterar i ett kapitel i antologin *Barnet, platsen, tiden* fyra återkommande problem han sett i tidigare forskning kring barns läsning. Det är alltså inte en teori eller modell som presenteras, men de fyra problemen som koncentreras i de fyra begreppen *meningsskapande*, *materialitet*, *modalitet* och *makt* kan användas som analytiskt ramverk att applicera på såväl läsning som läsfrämjande arbete. *Meningsskapande* handlar om det tolkningsarbete som människor ägnar sig åt när de läser och som innebär att samma text kan förstås och ges mening på olika sätt av olika personer eller av samma person i olika kontexter. Med *materialitet* avses de materiella aspekter som ljus, format och plats som tar kroppen i anspråk vid läsning. *Modalitet* handlar om de läsarter vi ägnar oss åt och som samspelar med materialitet och meningskapande. Som exempel nämns hur läsning på 1700-talet innebar att läsa högt i grupp medan vi i dagens samhälle snarare läser tyst och enskilt. Slutligen riktar *maktaspekten* ljuset mot hur läsning kan utsättas för styrning och begränsningar gällande exempelvis vad som får läsas eller när.

Delaktighet

Vid genomgång av forskning och studentuppsatser (både kandidatuppsatser som inte inkluderas här, och masteruppsatser som presenteras i avsnittet *Delaktighet* i kapitlet *Arbetsmetoder och biblioteksverksamhet*) ser vi en flitig användning av trappstegsmodeller som Harts (1997) och Shiers (2001)¹¹⁷ i studentuppsatser, medan forskningen alltmer verkar fjärma sig från dessa för att betona en processuell, relationell och kontextbunden förståelse för delaktighet. De metaforiska modellerna som bryter ner delaktighet i nivåer eller steg (se Arnstein, 2019; Hart, 1997; Shier, 2001) konkretiserar och tydliggör genom det vad delaktighet kan vara. Ju högre upp i modellen ett projekt eller verksamhet antas befinna sig, desto mer delaktighet och handlingsutrymme innebär det för barnen. Harts modell utvecklades utifrån en typologi som presenterades av Arnstein för att synliggöra omfördelning av makt som möjliggör medborgares delaktighet (Arnstein, 2019¹¹⁸). Arnstein var noga med att påpeka typologin som symbolisk och givandes en förenklad bild av delaktighetsprocesser, resone-

117. För sammanfattningar av dessa se exempelvis Rydsjö & Elf (2007) och Sandin (2011).

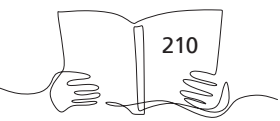
118. Artikeln publicerades ursprungligen 1969.

mang som även Hart för i en senare artikel (2008). Hart reflekterar i artikeln kring hur trappstegsmodellen kommit att användas, och förklarar att modellens syfte var att möjliggöra kritisk reflektion om olika nivåer där barns delaktighet *tillåts* eller *möjliggörs*, snarare än att fungera som ett sätt att mäta eller utvärdera barns delaktighet i projekt eller verksamheter. Bland de svagheter med modellen som Hart själv tar upp är att den antyder att stegen ”klättras” i en specifik följd, att det endast finns ett fåtal sätt att utöva delaktighet på, att det är fokus på projekt snarare än vardaglig delaktighet, och att den beskriver en syn på barns delaktighet som förankrad i en väst- och individorienterad idétradition, som alltså inte nödvändigtvis tar hänsyn till andra kulturella och sociala kontexter. I sin kritiska reflektion kring trappstegsmodellen föreslår Hart istället att byggnadsställningar skulle vara en mer passande liknelse då dessa möjliggör ”multiple routes to growth” där det alltså går att ta olika vägar i projekt snarare än de förutbestämda steg som en bildlig stege innebär (Hart, 2008, s. 21). Byggnadsställningen som metafor möjliggör också olika relationer mellan människor (barn som vuxna) och olika mål för dessa människor.

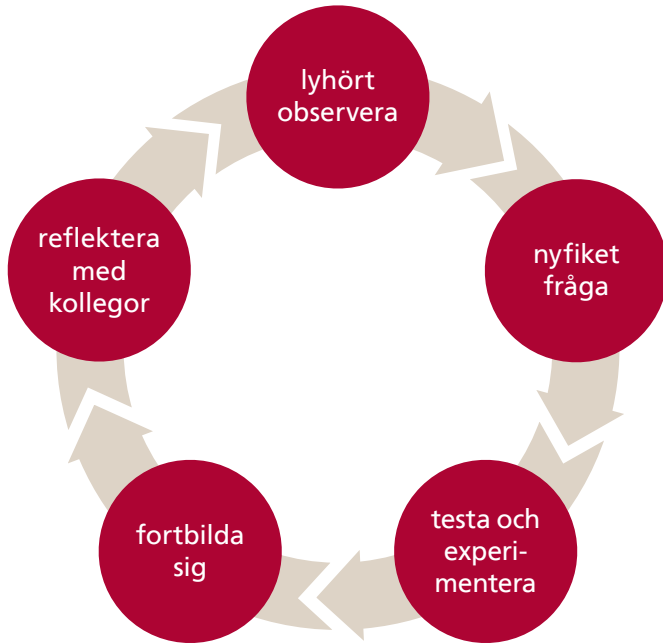
Kritiken som Hart lyfter återfinns även i senare studier om barns och ungas delaktighet som istället betonar delaktighet som en samskapad process som kan se olika ut beroende på situation och medverkande. Kritiken mot trappstegsmodeller handlar främst om att dessa förenklar komplexa processer genom betoning på maktfördelning, beslutsfattande och talat språk (Johansson & Hultgren, 2018). Istället visar studier som exempelvis de av Johansson och Hultgren (2015; 2018) hur även små barn deltar i delaktighetsprocesser trots avsaknad av talat språk. Skillnaden mellan en förståelse för delaktighet i hierarkiska trappstegsmodeller tydliggörs i detta citat från Johansson och Hultgren (2018) som visar hur alla deltagare oavsett ålder, mognad, språk, erfarenhet och så vidare utifrån de resurser de har kan utöva inflytande på situationer:

Del-aktig-het handlar om just detta gemensamma: inte att någon bestämmer och någon annan står tillbaka, inte att man bestämmer var sin gång eller har omröstning, utan att man bidrar med sina olika resurser (grundade i ens bakgrund som t.ex. ålder, utbildning, kön eller socioekonomi) för att tillsammans göra något annat och mer än vad man kunde gjort var för sig. (s. 91)

Delaktighet betraktas då som en process snarare än som ”ett ’paket’, som antingen finns eller inte finns” (Johansson & Hultgren, 2015, s. 111). Utmaningen med att inta ett förhållningssätt till delaktighet som kontextuell, processuell och relationell är att görandet eller utövandet av delaktighet inte så lätt låter sig fångas av just tydliga modeller. Snarare handlar det om att tydliggöra de många olika sätt som barns och vuxnas utövande av delaktighet kan ta sig uttryck, möjliggöras och försvåras. Det är skillnaden i handlingsutrymme och möjlighet till aktörskap som Sandin (2011) försöker tydliggöra när hon skiljer på delaktighet (aktörskap, inflytande, handlingsutrymme och möjlighet att påverka) och deltagande (ta del av/i exempelvis bibliotekets program). Delaktighet som relationell och situerad innebär då också att delaktighet kan ta sig olika uttryck och förändras under processens gång. Sandin skriver i sin avhandling att ”medforskarrollen [läs: rollen som delaktig] *samtidigt* kan innebära anpassning och motmakt, samtidigt osäkerhet och empowerment och att inte enbart forskningsprocessen är en process utan att även rollerna i den förändras och förhandlas” (Sandin 2021, s. 274).

Johansson och Hultgren (2015; 2018; 2019) presenterar i sina studier om små barn och bibliotek en förklaringsmodell som synliggör ett relationellt och processuellt förhållningssätt till delaktighet hos personalen. Detta är alltså en modell som handlar om vuxnas arbets- och förhållningssätt. Modellen (2018, s. 72) redovisas i form av en hermeneutisk cirkel eller spiral där förförståelse, observationer och tolkningar leder till ökad förståelse som i sin tur påverkar görandet. Den hermeneutiska cirkeln (eller spiralen) har inte någon given start- eller slutpunkt utan utvidgas kontinuerligt. Spiralen synliggör en växelverkan mellan inspiration och praktiskt delaktighetsarbete, eller med andra ord; hur teori och kunskap stärker och inspirerar genomförande vilket då fördjupar kunskaperna. Genom att *lyhört observera* hur besökarna använde rummet ställde personalen sedan *nyfikna frågor* för att fördjupa sin förståelse, ny kunskap ledde då till förändringar där personalen kunde *testa och experimentera, fortbilda sig* och *reflektera med kollegor* för att sedan fortsätta spiralen genom att observera besökarna i rummet.

Figur 3: Modell över ett processuellt förhållningssätt till delaktighet¹¹⁹

Denna förklaringsmodell är användbar för professionen såväl vid utvecklingsarbete som för att reflektera över det vardagliga arbetet på bibliotek. Modellen ger en utgångspunkt för att synlig- och medvetandegöra arbetsprocesser för hur barns och ungas delaktighet eller inflytande återspeglas och får återverkningar i verksamheten. Även för forskare och studenter ger modellen nya sätt att studera förhållningssätt och (delaktighets)processer på bibliotek när utgångspunkten tas i vuxnas görande.

Johansson och Hultgren presenterar ytterligare en delaktighetmodell som handlar om vuxnas utgångspunkter. Modellen presenterades initialt i en studie från 2015 och används därefter även i en studie från 2018. Modellen består av tre nivåer: *en ontologisk* (världsbild, människosyn och förståelsen av barnet) som innebär att tillvaron görs och människan betraktas som medskapande i sin vardag, varandes i kontinuerlig tillblivelse genom interaktion och kommunikation med omgivningen; en *ideologisk* nivå (värden

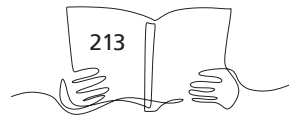
119. Modellen omskapad utifrån originalet (Johansson & Hultgren, 2018, s. 72).

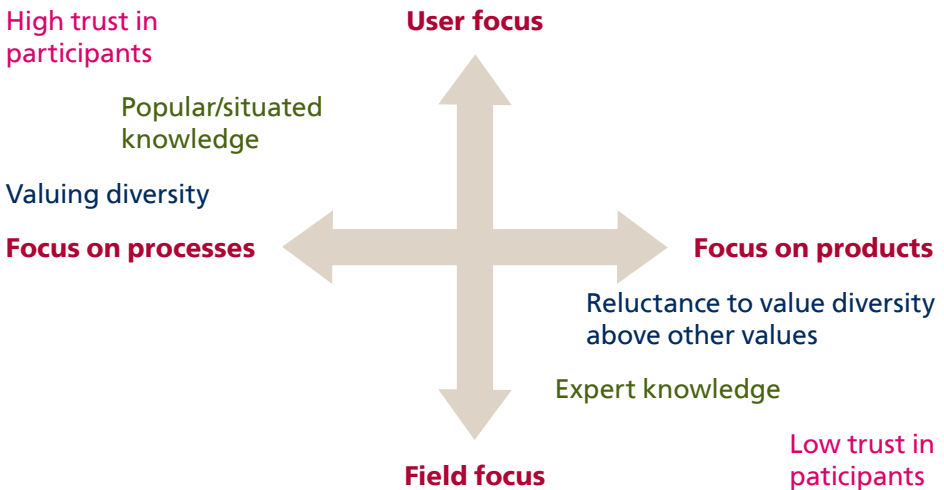
som vägleder oss) som handlar om förankringen i barnrättskonventionen, en syn på barn som annorlunda jämlika samt en syn på att "lek och kulturella aktiviteter är värdefulla för sin egen skull" (2015, s. 129), samt slutligen; *genomförandenivån* som syftar på genomförandet av exempelvis projekt eller utformning av barnbibliotekets rum eller aktiviteter. Grunden för genomförandenivån är de ontologiska och ideologiska nivåerna eftersom dessa enligt Johansson och Hultgren 2018 "möjliggör genuinitet och hållbarhet (s.71). Forskarna förklarar vikten av förankring i teori och kopplingen mellan teori och praktik för nyskapande och utveckling av verksamheter när de skriver:

När det praktiska arbetet belyses av teoretiska perspektiv, när mer eller mindre intuitiva förhållningssätt formuleras i ord och när teorier appliceras i vardagsarbetet på bibliotek sker en form av "förändringsprocess", genom att den ontologiska, ideologiska och genomförandenivån inspirerar och befruktar varandra. (s. 71)

I genomförande av förändringar lyfter forskarna vikten av *inkludering* så att alla berörda har möjlighet att delta, göra avtryck, komma till tals och känna sig välkomna. Inkludering handlar på så vis såväl om fysisk tillgänglighet, användbarhet och att minska språkliga barriärer, som att det finns plats för umgänge och lugn och ro. Platsen ska också vara *inspire-rande* genom att ge möjligheter till upplevelser, att ta initiativ, skapa och att vara kreativ. Det är process och den gemensamma upplevelsen som är viktig snarare än ett eventuellt resultat. Konkret kan det handla om att möjliggöra för olika uttrycksätt och handlingar genom en berikande miljö som tilltalar barn i olika åldrar och på flera sätt. *Involvering* innebär fokus på både vardaglig och planerad dialog som ger möjligheter för besökares delaktighet. Sådana möjligheter till inflytande kan vara både flyktig och mer permanent och bör omfatta olika former för dialog. Miljön och verksamheten behöver också *utmana* genom att erbjuda flyktlinjer och mellanrum som bjuder in till det oväntade, oförutsägbara och nyskapande. Det kan handla om att ting och miljö möjliggör "förhållningssätt och aktiviteter som inte var givna på förhand" (Johansson & Hultgren 2015, s. 137). Flyktlinjer kan alltså förstås som handlingar som ligger utanför eller bortanför det förväntade och förgivettagna, som nya rörelser till en traditionell barnvisa eller att ett bilderbokstråg blir en båt i barnens lek. Johansson och Hultgren förklarar också att mellanrum kan vara "diskursiva och finnas mellan definierade begrepp och motsatser, som till exempel vuxna-barn eller lek-arbete (s. 19).

Utifrån sin treåriga studie *Delaktighetsprocesser i Göteborgs stad* (2021a; 2023¹²⁰) bidrar Lindström Sol med en modell som kan användas för att förstå vad som avses med delaktighet och i förlängningen de åtgärder som tagits och kan tas för att möjliggöra delaktighet. Utifrån matrisen går det att föra diskussioner kring huruvida delaktighet betraktas som ett mål i sig eller som ett medel till ett mål (dessa är inte nödvändigtvis uteslutande), om det i en verksamhet är fokus på processer eller produkter, om den egna rollen har fokus på användarna eller snarare det fält som en representerar, samt slutligen graden av tillit till deltagarnas ”förmåga att bidra till legitimitet och kvalitet” (2021a, s. 25). Forskaren betonar att flera olika positioner inom modellen är möjliga ”vilket ibland leder till motsägelsefulla målsättningar” (ibid., s. 26). I en senare artikel (2023, s. 53) utvecklar Lindström Sol modellen nedan till att även synliggöra hur och var motstånd och (bristande) tillit gentemot medborgares delaktighet kan ta sig uttryck.

Figur 4: Model of focuses, knowledges, levels of trust, and balancing acts in cultural institutions, Gothenburg, Sweden¹²¹.

Även denna modell kan alltså fungera som utgångspunkt för vuxnas reflektioner och kritiska resonemang om verksamheter, förhållningssätt och arbetsmetoder.

120. Se även avsnittet *Uttryck av delaktighet* i kapitlet *Arbetsmetoder och biblioteksverksamhet*.

121. Återgiven med tillstånd av Lindström Sol.

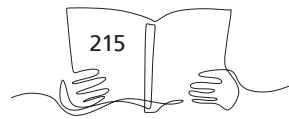

Sandin tar i sin avhandling (2021) avstamp i Paulo Freires¹²² pedagogik och medforskning som metodologi för att involvera unga som medforskare. Avhandlingen presenterar ingen modell för att förstå delaktighet, men identifierar och diskuterar flera faktorer som påverkar samskapande [forsknings]processer. Dessa faktorer är möjliga att utgå från för att studera delaktighetsprocesser samt vid initiering av projekt och verksamheter som syftar till barns och ungas delaktighet. Här listas några av dessa faktorer men vi hänvisar till avhandlingen för mer utförliga beskrivningar och resonemang¹²³: (möjlighet till förändrade) roller, utmanande av normer och begränsande situationer, forskarträning, dialog, vikten av att få syn på egen kunskap, relationsbyggande, skapande av en trygg plats, lösa ramar och handlingsutrymme, samt självreflexivitet. Det finns möjlighet till analys och kritisk reflektion utifrån alla dessa faktorer, genom att ställa frågor som exempelvis vad kännetecknar X (exempelvis: relationer) i en verksamhet, hur möjliggörs eller hindras X (exempelvis: handlingsutrymme), vilka föreställningar finns om X (vad förgivettas, exempelvis: dialog), hur går det att tänka kring X (exempelvis: kunskap) på andra sätt?

Avslutningsvis vill vi nämna en artikel av Hvenegaard Rasmussen (2016) som resonerar kring biblioteket som en plats för delaktighet. Fokus på delaktighet i folkbiblioteksutvecklingen kopplas till de senaste decenniernas rörelse från en utgångspunkt i samlingarna till ett fokus på användarnas upplevelser och interaktion. I artikeln identifieras tre uttryck för hur biblioteken alltmer rört sig mot användarinflytande och användares delaktighet: fokus är inte längre enbart på att ge tillgång till (kvalitets)kultur utan biblioteksbesökare kan i allt högre utsträckning *skapa, dela, samt kommunicera kring innehåll*, detta kan betraktas som ett uttryck för dialog där biblioteken alltså rör sig bort från en enkelriktad kommunikation till användarna, något som i sin tur leder att relationen mellan bibliotek och biblioteksbesökare alltmer rör sig mot ett *partnerskap*. Hvenegaard Rasmussen presenterar även en typologi kring hur delaktighet kan manifesteras på bibliotek genom olika aktiviteter. Sådana aktiviteter ser olika ut i olika kontexter – exempelvis är volontärarbete, som förekommer i USA, i stort sett främmande för bibliotek i Norden. Andra uttryck för delaktighet är exempelvis interaktiva element i biblioteken, workshops, användarinflytande vid utvecklingsarbete. Typologin är inte utformad i en barnbibliotekskontext och skulle troligen se annorlunda ut om så var fallet.

122. Se exempelvis Freire, 2000.

123. Mer specifikt kapitel 4, 5, 6 samt avsnitt 8.1.

Barns och ungas bibliotek

Syftet med kunskapsöversikten har varit att beskriva främst svenska studier om barnbibliotek, detta för att ge en överblick av de teman dessa studier behandlar och de kunskapsbidrag som forskning och studentuppsatser på avancerad nivå bidrar med. De övergripande teman vi funnit och som guidat strukturen på översikten är *biblioteket som plats och institution*, *bibliotekarien* som är den som möter målgrupperna och utformar verksamhet för dessa, samt *barn och unga* som övergripande målgrupp och för vilka biblioteket och dess service utformas. Centralt i studier om barn, unga och bibliotek är även *läsning* (ofta förknippat med läsning av tryckta böcker), samt de olika *arbetsmetoder* som används i biblioteket för att stimulera barns och ungas läs- och kulturintresse. Tvärgående teman inom dessa övergripande tematiseringar var *samverkan*, *kompetensutveckling* och *kritiskt reflekterande förhållningssätt*, *forskningsförankrad verksamhetsutveckling*, *delaktighet*, *relationsbyggande*, *förankring i mål- och styrdokument med konkreta mål samt utvärderingar* – teman som dessutom ofta anges som svar på många av de utmaningar som identifieras i studierna.

Kunskapsöversikten är inte uttömmande och gör inte anspråk på att ta upp *alla* studier som gjorts inom de valda avgränsningarna. Ambitionen har inte heller varit att tematisera studiers huvudområden eller kartlägga teori- och metodval. Vi har dock noterat att vissa modeller (teorier) och begreppspår i hög utsträckning återkommer – särskilt i studentuppsatser. Några uppsatser (som fallit utanför ramarna för denna kunskapsöversikt) har undersökt uppsatser från de svenska biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna. Som exempel analyserade Söderholm (2007) uppsatser som antog ett genusperspektiv på informationssystem och biblioteksverksamhet för barn och unga, Svensson (2009) undersökte hur ungdomsbegreppet förstås och använts i uppsatser, och Eriksson (2014) studerade 21 masteruppsatser mellan 2010–2013 för att se hur läsning och skönlitteratur behandlades. Den senare studien visade att hälften av dessa hade barn och unga som (ett av sina) huvudämne(n). Vi ser att det skulle vara relevant med fler liknande studier som undersöker och problematiserar exempelvis fördelningen av huvudämnena, metodval och teorival i uppsatser på avancerad nivå. Sådana studier skulle ge inblick i vilka frågor

som intresserar den blivande professionen och – om undersökningarna är av kvantitativ karaktär – ge en mer överblickbar bild av kunskapsområdet, analytiska utgångspunkter i studierna och därmed eventuell likriktning. Om studier är alltför lika i studieobjekt och teorival riskerar kunskapsbidragen att bli begränsade. Vi ser alltså stora möjligheter för kunskapsutveckling genom att applicera nytänkande i studier om barn, unga och bibliotek. Vi noterar att flera studier i översikten själva har intagit, betonat vikten av att inta, eller belyst normmedvetna och intersektionella perspektiv som relevanta för att visa hur faktorer som ålder, kön, socioekonomiska förhållanden, språk, funktionsförmåga och så vidare samspelar och påverkar läs- och biblioteksvanor (se avsnitten i kapitlet *Barn och unga biblioteksanvändare*, avsnitten *Läsванеundersökningar och läsvanor* samt *Litteracitet*).

Fokus för våra beskrivningar av studierna har alltså varit på kunskapsbidrag snarare än på metod- och teorival. Trots detta tycker vi oss, när det gäller undersökningsmetoder (metodval), se en viss övervikt av intervjustudier och dokumentstudier. Vi ser dessutom en övervikt av intervjustudier med vuxna – även inom teman där barns och ungas röster skulle vara särskilt relevanta att lyfta, som delaktighet och läsfrämjande arbete. Dessa iakttagelser, att uppsatser som i grunden intresserar sig för barns engagemang, erfarenheter, upplevelser och delaktighet genomför intervjuer med vuxna (snarare än att observera eller intervjua barn), väcker frågor om vad det innebär för kunskapsproduktion och i förlängningen arbetet på biblioteken. Om drift och utveckling av barnbiblioteksverksamheten ska ske på ett sätt som är relevant för barn och unga behöver den grundas i kunskap om barns och ungas erfarenheter och åsikter – inte i vuxnas tolkningar och uppfattningar av dessa. I samband med detta vill vi kommentera att många studier är småskaliga och exempelvis endast intervjuar ett fåtal personer vilket gör att resultaten inte är generaliserbara. Dessutom, när det gäller studier där barn intervjuats om läsning och bibliotek går det att anta att majoriteten av dessa är positivt inställda till läsning och bibliotek och därmed inte representativa för hela gruppen.

Vi har i arbetet med kunskapsöversikten även noterat ämnen som rönt begränsat intresse och alltså framstår som relativt outforskade under den studerade tidsperioden. Bland dessa är barnbibliotekets *beståndshantering* – särskilt i relation till inköp och hantering av digitala medier, *referenssamtal och bemötande* – i flera studier betonas vikten av relationen mellan barn och bibliotekarie (exempelvis Sandin & Berge Kleber, 2022; Evjen &

Vold, 2018; Lindberg, 2019) men studier om hur dessa relationer kan se ut saknas, det *digitala biblioteket* och bibliotekskataloger – och barns möjlighet att söka, finna, interagera och skapa innehåll i detta, *marknadsföring* av barn- och ungdomsbibliotek, *hållbar utveckling* i relation till barnbiblioteket, även när det gäller *barnbibliotekets traditionella verksamhet* som bokprat, bokcirklar och så vidare framstår flera perspektiv som utforskade – exempelvis barns läsning av facklitteratur, maktdimensioner, synliggörande av minoriteter och minoritetsspråk, flerspråkighet och normmedvetenhet.

Vi ger här ett fåtal sammanfattande reflektioner utifrån arbetet med att sammanställa kunskapsöversikten. Vi är en profession som värnar om barnperspektiv och barns perspektiv, som strävar efter att utforma verksamhet som bemöter barns olika behov, och som betraktar möten med barn och unga som avgörande för att utveckla relevant service och för att biblioteket ska kunna fungera som en trygg plats för barn och unga (se Johansson, 2010; Sandin & Berge Kleber, 2022; Johansson & Hultgren, 2018¹²⁴). Samtidigt framstår det som en utmaning att medvetandegöra vad som är egna vuxenperspektiv, något som är grundläggande för att just kunna bjuda in barns och ungas perspektiv för att dessa ska kunna påverka och forma verksamheter (se Hedemark, 2017b; Sandin, 2011; Johansson & Hultgren, 2015; Johansson & Hultgren, 2018¹²⁵). Denna utmaning syns också i studier om biblioteksverksamhet som alltså ofta bygger på intervjuer med vuxna snarare än studier med barn. Vi noterar en viss ambivalens hos bibliotekarier, deras samarbetspartner (exempelvis lärare), media och kulturpolitiska dokument i relation till barns och ungas läsning, där lustläsning och fria läsval möter mer eller mindre tydlig social och politisk styrning¹²⁶. En rörelse från betoning på kvalitet till betoning på kvantitet identifieras i styrdokument (se Hedemark & Jonsson, 2021). *Vad* som läses framstår som mindre viktigt än läsförmåga och *att* barn läser (se Lindsköld et al., 2020), samtidigt som värden som skrivs fram i dessa dokument förändras över tid, exempelvis det mer svårdefinierbara *fantasi* som ersatts med mer mätbara mål (Riving, 2022).

Titeln på boken, *Barns och ungas bibliotek* är vald för att visa att biblioteket är just deras. Rummet utformas för att inspirera barn att vistas och

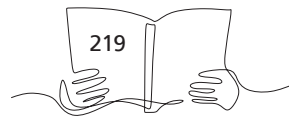
124. Se även avsnitten i *Barn och unga som biblioteksanvändare*.

125. Se även avsnitten under rubriken *Delaktighet i Arbetsmetoder och biblioteksverksamhet*.

126. Se kapitlet *Läs- och biblioteksvanor* samt avsnittet *Läsfrämjande* i kapitlet *Arbetsmetoder och biblioteksverksamhet*.

utforska, det utformas för att tillgängliggöra bibliotekets samlingar, det utformas för att möjliggöra möten och det utformas för att kunna erbjuda en stor variation av aktiviteter. Bibliotekarierna finns för att svara på barns frågor, för att guida i bibliotekets samlingar, samt för att inspirera, stötta och möjliggöra barns intressen, nyfikenhet, läsning och sätt att uttrycka sig. I kunskapsöversikten har *för*, *med* och *av* (barn) använts i studier om kultur och bibliotek (se Balling, 2012; Juncker, 2010) för att resonera kring vem som har handlings- och påverkansutrymme i biblioteket, samt resonera kring vilka idétraditioner som format verksamheterna. Balling (2012) noterade i dansk kulturpolitik en möjlig återgång till fokus på kultur *för* och *med* barn, där alltså *av* tonas ner eller kanske faller bort. Utifrån studierna i denna bok undrar vi om de svenska barnbiblioteken kommit ur startblocken vad gäller bibliotek *av* barn? Vad krävs av kulturpolitik, barnbibliotek och barnbibliotekarier för att möjliggöra ett bibliotek som kontinuerligt tillvaratar och formas av flera olika perspektiv och erfarenheter – och då särskilt barns och ungas?

Referenser

- Abrahamson, Å. (2015). *Olika barn leka bäst? En analys av bibliotekspersonalens tankar om hbtq-arbete på ett barnbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-265332> [Masteruppsats, Uppsala universitet].
- Adenfelt, M., Segerström, A., Strandberg, R. & Ruta, M. (2020). *Bokstart i världen: Metoder och forskning om bokgävoprogram för små barn och deras familjer*. Kulturrådet. <https://www.kulturradet.se/nyheter/2021/bokstart-i-varlden---en-internationell-kunskapsversikt/> [2023-10-05].
- Agebjörn, H. (2013). *Litteracitet, små barn och ipad: En fallstudie av ett barnbiblioteks användande av ny teknik i en läsfrämjande kontext*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-9296> [Masteruppsats, Lunds universitet].
- Agosto, D. E. (2022). Reflections on adolescent literacy as sociocultural practice. *Information and Learning Science*, 123(11/12), (s. 723–737). <https://doi.org/10.1108/ILS-02-2022-0013>
- Agosto, D. E., Bell, J. P., Bernier, A. & Kuhlmann, M. (2015). "This Is Our Library, and It's a Pretty Cool Place": A User-Centered Study of Public Library YA Spaces. *Public library quarterly*, 34(1), (s. 23–43). <https://doi.org/10.1080/01616846.2015.1000777>
- Agosto, D. E., Magee, R. M., Dickard, M. & Forte, A. (2016). Teens, Technology, and Libraries: An Uncertain Relationship. *The Library quarterly*, 86(3), (s. 248–269). <https://doi.org/10.1086/686673>
- Ahlén, B. & Gustavsson, K. (2012). *Hoppa in i böckernas värld!: Om läs-
inläring, lässtimulans och lästräning för barn och ungdomar*. BTJ förlag.
- Ahlén, O. (2020). "Vi ska inte slåss utan samarbeta": En fallstudie av sam-
verkan inom läsfrämjandearbete för barn och unga. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-414196> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Albin, S. (2016). *Fokus, koncentration och prestation?: En kvalitativ studie av två läsfrämjande samverkansprojekt mellan bibliotek och idrottsföreningar*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-296054> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Alexandersson, S. (2018). *Vad betyder läsfrämjande?: En kvalitativ studie över det läsfrämjande begreppets narrativa uppbyggnad på svenska folkbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-353924> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Almström, V. H. (2013). *Hen på bibliotek: En diskursanalys av genusintresserade bibliotekariers tal om begreppet hen*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-208862> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Alpberg, L. (2018). *Funkar det?: Bibliotekens verksamhet för en dubbelt prioriterad grupp*. Kulturförvaltningen, Stockholms läns landsting. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2018/06/Funkar-det_180621.pdf [2023-10-05].

Alzén, S. (2019). *"Wow, nu har jag äntligen gjort nånting som det förväntas av en förälder att göra": En studie av Godnattsagor inifrån*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-399729> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Andersson, E. (2018). *Bibliotekariers uppfattningar om folkbiblioteket som en plats för integration av nyanlända barn och unga: En intervjustudie*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-14647> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Andersson, J. (2015). *Med läsning som mål: Om metoder och forskning på det läsfrämjande området*. Statens kulturråd. https://www.kulturradet.se/globalassets/start/publikationer/med_lasning_som_mal.pdf

Arnstein, S. R. (2019). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 85(1), (s. 24–34). <https://doi.org/10.1080/01944363.2018.1559388>

Atlestam, I. & Myhre, R. (2012). *Det mångspråkiga biblioteket: En nödvändig utopi*. BTJ förlag.

Axelsson, M. (2010). Flerspråkighetsutveckling – ett samspel mellan barn och vuxna. I K. Rydsjö, F. Hultgren & L. Limberg (red.), *Barnet, platsen, tiden: Teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. (s. 75–102). Regionbibliotek Stockholm.

https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/11/barnet_platsen_tiden_webbok.pdf [2023-10-05].

Backlund, M. & Pettersson, G. (2009). *Barnbibliotekskonsulenters arbete utifrån barnkonventionen: En framgång?* <https://urn.kb.se/resol-ve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-19648> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Ballig, G. (2009). *Litterær æstetisk oplevelse. Læsning, læsoplevelser og læsundersøgelser: en diskussion af teoretiske og metodiske tilgange*.

<https://nors.ku.dk/ansatte/?pure=files%2F47064844%2FBal-ling-phd-2009.pdf> [2023-10-05]. [Doktorsavhandling, Danmarks biblioteksskole].

Ballig, G. (2012). Det er i mødet, det sker: Om kulturpolitik og kulturformidling med børn i centrum. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 14(1–2), (s. 8–32). <https://doi.org/10.18261/ISSN2000-8325-2011-01-02-04>

Ballig, G. (2016). What is a reading experience? The development of a theoretical and empirical understanding. I P.M. Rothbauer, L. Skjerdingsstad, L. McKechnie & K. Oterholm, (red.), *Plotting the reading experience. Theory/practice/politics*. (s. 37–53). Wilfrid Laurier University Press.

Ballig, G. (2017). Unges læsning i en digital tidsalder. *Learning Tech* (3), (s. 56–84). <https://doi.org/10.7146/lt.v2i2.107737>

Ballig, G. & Grøn, R. (2012). Formidling af læseoplevelser?: En undersøgelse af læseoplevelsens karakter og mulige formidlingspotentiale. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, 1(3), (s. 7–17). <https://doi.org/10.7146/ntik.v1i3.26071>

Ballig, G. & Vestergaard, L. (2022). Børns læselyst: En analyse af de seneste 20 års kulturpolitiske argumenter og strategier i Danmark. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 25(3), (s. 272–292). <https://doi.org/10.18261/nkt.25.3.8>

Barnens bibliotek (u. å.). *Vad är sommarboken?* Barnens bibliotek. <https://www.barnensbibliotek.se/sommarboken/omsommarboken>. [2023-10-05].

Berg, B. (2022). "Det flytande är ju mer kaotiskt, om man säger så.": En kvalitativ intervjustudie om flytande bestånd med sju folkbibliotekarier i Göteborgs stad. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:-diva-478989> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Berget, G. (2022). The use and promotion of adapted books in Norwegian public libraries. *Journal of librarianship and information science*, 54(1), 108–120. <https://doi.org/10.1177/0961000621996422>

Bergman, L. (2016). Forskningscirkeln som redskap för utveckling av bibliotekens läsfrämjande verksamhet. I *Aktionsforskande bibliotekarier: En rapport om läsfrämjande verksamhet*. (s. 4–13). Region Skåne. https://utveckling.skane.se/siteassets/publikationer/forskningscirklar_lr.pdf

Bergnehr, D. (2019). Barnperspektiv, barns perspektiv och barns aktörskap: En begreppsdiskussion. *Nordisk tidsskrift för pedagogik och kritikk*, 5, (s. 49–61).

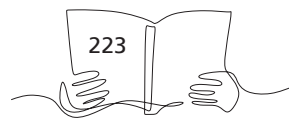
Bergström, E. & Wijk, S. (2020). *Tidig språkinervention med dialogläsning: Forskning och praktik*. <https://open.lnu.se/index.php/MPF/article/view/2280/2107>

Bergström, S. (2012). "Vi ska inte sitta här och tro att folk ska komma till oss": En kvalitativ undersökning av några halländska bibliotekariers syn på marknadsföring av barnavdelningen på folkbibliotek <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-176003> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Bernier, A., Males, M. & Rickman, C. (2014). "It Is Silly to Hide Your Most Active Patrons": Exploring User Participation of Library Space Designs for Young Adults in the United States. *Library Quarterly*, 84(2), 165–182. <https://doi.org/10.1086/675330>

Biblioteken och de nationella minoritetsspråken: En lägesbeskrivning. (2018). Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2018-02-26-biblioteken-och-de-nationella-minoritetsspraken---en-lagesbeskrivning.html> [2023-10-05].

Bibliotekslag (2013:801). Kulturdepartementet. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801/ [2023-10-05].

Bing, V. (2010). Familjecentralen som stödande miljö. I K. Rydsjö, F. Hultgren & L. Limberg (red.), *Barnet, platsen, tiden: Teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*, (s. 171–194). Regionbibliotek Stockholm.

https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/11/barnet_platsen_tiden_webbok.pdf [2023-10-05].

Bjelland, M. & Alves, D. E. (2020). Bruk av bilder i intervjuer med barn: Et bidrag for å utvide barns beskrivelser av følelser. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 97(1), (s. 22–38). <https://doi.org/10.18261/ISSN.1891-1838-2020-01-03>

Björk, C. & Örnberg, S. (2009). ”Det spelar ingen roll om de letar efter Nalle Puh eller Hitler”: Barnbibliotekariers syn på och hantering av medier som innehåller ämnen med en kontroversiell karaktär. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-19495> [Magisteruppsats, Högskolan i Borås].

Björklund, E. (2010). De yngsta barnens läs- och skrivhandlingar. I K. Rydsjö, F. Hultgren & L. Limberg (red.), *Barnet, platsen, tiden: Teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*, (s. 51–74). Regionbibliotek Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/11/barnet_platsen_tiden_webbok.pdf [2023-10-05].

Björkman, L. & Bromseth, J. (2019). *Normkritisk pedagogik: Perspektiv, utmaningar och möjligheter*. Studentlitteratur.

Black, A. & Rankin, C (2011). The history of Children’s library design. I Bon, I., Cranfield, A. & Latimer, K. (red.), *Designing library space for children*. IFLA publications ; 154

Blom, K. (2017). *Alla tricks är tillåtna: Bibliotekariers syn på verksamheten för barn*. <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/8910661> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Blomberg, S., Holmén, A. & Marberg, A. (2012). *Barnkonventionen – läpparnas beaktelse? Projektarbete i Regional utveckling av biblioteksverksamhet, Högskolan i Borås 2012*. <https://www.yumpu.com/sv/document/read/20192460/barnkonventionen-lapparnas-bekannelse-squoosh>

Borrman, P. & Hedemark, Å. (2015). *Leonards plåster: Om syfte, barnsyn och kvalitet i bibliotekets sagostund*. Regionbibliotek Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2015/02/Leonards_plaster_utskrift.pdf [2023-10-05].

Boukchana, N. (2014). *Siffror istället för bokstäver: övergången från SAB till DDK i Sigtuna kommuns folkbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-225651> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Bowler, L., Acker, A. & Chi, Y. (2019). Perspectives on Youth Data Literacy at the Public Library: Teen Services Staff Speak Out. *Journal of research on libraries and young adults*, 10(2), (s. 1–21).

Brisander, C. (2018). *Många sätt att vara människa på: Folkbibliotek och nationella minoriteter*. Kulturförvaltningen, Stockholms läns landsting. <https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2018/08/Minoriteter-CeciliaBrisanderWEBB.pdf> [2023-10-05].

Brisander, C. & Rundqvist, E. (2018). *Varför så svårt? Om nationella minoritetsspråk på kommunala bibliotek*. Mötesplats Profession – Forskning, Växjö 22–23 oktober. <https://doi.org/10.15626/mpf.2018.cber>

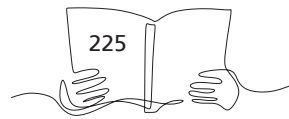
Brånemyr, A. (2020). "Kunskap är ju aldrig tungt att bära": Samer diskuterar bibliotek. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1450790/FULLTEXT01.pdf> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Börjesson, L. (2014). *Äppelhyllevardag: Folkbibliotekens arbete med tillgängliga medier för barn*. Myndigheten för tillgängliga medier. https://www.mtm.se/globalassets/publikationer/affischer-och-broschyror/appelhylla_rapport_webb.pdf?id=636 [2023-10-05].

Börnkrantz, C. & Combes, I. (2020). *Arena för kontrovers: Hur svenska folkbibliotekarier och universitets och högskolebibliotekarier hanterar inköp av kontroversiellt material*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9012828> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Carlson, E. & Carlstedt, C. (2010). *Genusperspektiv i barnbibliotekariers arbete: Vilka attityder har de till genusfrågor i förmedlingsarbetet?* <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-19800> [Magisteruppsats, Högskolan i Borås].

Carlsson, A. & Johansson, M. (2011). *Barn söker i bibliotek: En kunskapsöversikt*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-20358> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Centerwall, U. (2022). *Att ta plats och göra skillnad: Skolbibliotekarierpraktiker i framgångsrika verksamheter*. Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-27634> [Doktorsavhandling, Högskolan i Borås].

Clune, M. E. (2019). *Measuring the Effects of a Therapy Dog Assisted Reading Intervention for Third-Grade Students with Dyslexia: A Mixed Methods Case Study*. [Doktorsavhandling, University of Bridgeport].

Conte, J. K. (2015). *The influence of therapy dogs on reading fluency and reading motivation*. DOI:10.1007/s10643-017-0844-z [Doktorsavhandling, Seattle University].

Danermark, B. (2000). *Samverkan – Himmel eller helvete?: [En bok om den svåra konsten att samverka]*. Gothia.

Danielsson, A. (2011). Projektet *Läskonster: En uppföljning av ett lässtimulerande projekt*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:-diva-154790> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

De nationella minoriteterna och biblioteken: Judar, romer, sverigefinnar, tornedalingar och urfolket samer: Lagar, konventioner och minoritetspolitik. (2020). Kungliga biblioteket, Enheten för nationell biblioteks-samverkan. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-51> [2023-10-05].

Diskrimineringslag (2008:567). Arbetsmarknadsdepartementet MRD. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567/ [2023-10-06].

Dolatkhah, M. (2010). Barnbiblioteken och läsandets fyra M. I K. Rydsjö, F. Hultgren & L. Limberg. (red.), *Barnet, platsen, tiden: Teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. (s. 103–130). Regionbibliotek Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/11/barnet_platsen_tiden_webbok.pdf

Dolatkhah, M. (2011). *Det läsande barnet: Minnen av läspraktiker, 1900–1940*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-3599> [Doktorsavhandling, Högskolan i Borås].

Dolatkhah, M. (2012). Politiska diskurser om barnbibliotek: En jämförande analys av två statliga utredningar. I A. Frenander & J. Lindberg. (red.), *Styra eller stödja?: Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år* (s. 175–187). Valfrid. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-5118>

Dominković, K., Eriksson, Y. & Fellenius, K. (2006). *Läsa högt för barn*. Studentlitteratur.

Duke, P. (2017). *Kulturfrämjande eller läsfrämjande?: En studie i läsfrämjande aktiviteter på två folkbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-325446> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Ehriander, H. (2016). *Bokhunden – och en och annan läshund*. BTJ Förlag.

Ehrsköld, M. (2021). *Språklig mångfald i digitala bibliotek: En policyanalys över folkbiblioteks arbete med språklig inkludering i sina digitala bibliotek*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9049822> [Masteruppsats, Lunds universitet].

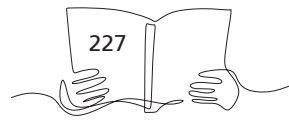
Ekberg, J. (2020). *En fallstudie om ungdomars integritet på folkbibliotek: Motsättningen mellan rutiner och lagar med hänsyn till barns rättigheter*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-23677> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Eklund, A. I. M. (2022). "Svår målgrupp att nå, men det är väldigt kul när det funkar liksom!": En intervjustudie om barn- och ungdomsbibliotekariers läsfrämjande arbete och syn på ungdomars och tonårskillars läsning. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-29171> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Ekström, L. & Reimerthi, M. (2017). *Alla familjers bibliotek? En fallstudie kring hur folkbiblioteken i Malmö stad görs tillgängliga för spädbarn med flerspråkiga familjer*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8909646> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Eliasson, A.S. (2021). *The adaption of cultural activities: A qualitative study on families with young children during a pandemic*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-26754> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Elnérud, M. (2014). "Mer bio än bibliotek": Klassifikation och medieuppställning i det senmoderna samhället. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-225610> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Elofsson, S. (2017). Bokläsning hos barn och ungdomar. Hur ofta och vad? Ung livsstil. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-184880>

Ely, E., Willett, R., Abbas, J. & Agosto, D. E. (2021). Navigating Children's Use of Screen Media: An Analysis of Guidance Information Provided on Public Library Websites. *The Library quarterly*, 91(1), (s. 32–51). <https://doi.org/10.1086/711633>

Enelund Posnic, M. & Ågårdh, L. (2012). *Läsa är bra: läsa rätt är bättre: Diskurser om läsning i svensk dagspress 2007–2010*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-16368> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Enemark, A. & Poulsen, A. K. (2008). *Fremtidens biblioteksbetjening af børn [Elektronisk resurs]*. Biblioteksstyrelsen. <https://bibliotek.dk/linkme.php?rec.id=870970-basis%3A27166849> [2023-10-05].

Engström, L. (2021). Bibliotek för alla?: En studie om tillgänglighet och delaktighet i folkbiblioteksplaner. *Nordic Journal of Library and Information Studies*, 2(2), (s. 1–18). <https://doi.org/10.7146/njlis.v2i2.127562>

Engström, L. & Dahlquist, L. O. (2020). The Will to Activate Library Users and the Making of Citizens: How Different Rationalities Influence the Notion of Participation in a Library Context. *The Library quarterly*, 90(3), (s. 314–331). <https://doi.org/10.1086/708960>

Ericson, S. (2020). *Avlastande eller hämmande?: En analys av insatsen Unga IT-vårdare på Stockholms stadsbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-415921> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Eriksson, A. C., Holmén, A., Wennerholm, C. & Blomberg, S. (2019). *Löpa linan ut: Bibliotekschefens strategiska modell för implementering av FN:s konvention om barnets rättigheter*. Biblioteksutveckling Sörmland.

Eriksson, C. (2022). *Barnbiblioteket tar form: En idéanalytisk studie av perioden 1945–2018*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-27166> [Doktorsavhandling, Högskolan i Borås].

Eriksson, M. (2014). *Skönlitteratur och läsning som forskningsfråga inom B&I: En metateoretisk analys av 21 masteruppsatser*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/4588867> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Erixån, A. (2013). *Egen zon: Rumsgestaltning för barn nio till tolv år på Stadsbiblioteket i Halmstad*. <http://hdl.handle.net/2077/35477> [Masteruppsats, Göteborgs universitet].

Ett kunskapslyft för barnets rättigheter: Den praktiska tillämpningen av barnkonventionen på Statens medieråd (2022). Statens medieråd. https://www.statensmedierad.se/download/18.6ac6e41d18093f31620402a/1652128579885/Ett%20kunskapslyft%20of%C3%B6r%20barnets%20rattigheter_tillganglig.pdf

Evemalm, K. M. & Gäre Hejll, A. (2010). *Barnperspektiv och barns perspektiv: Kvalitativa fallstudier av förändringsarbetet på tre svenska folkbiblioteks avdelningar för barn och unga*. <https://dokodoc.com/barnperspektiv-och-barns-perspektiv.html> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Evjen, S. & Vold, T. (2018). "It's all about relations" – an investigation into the youth librarian's role and proficiency. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, 7(3), (s. 59–73). <https://doi.org/10.7146/ntik.v7i3.111487>

Fajte, C. & Börjesson, L. (2015). *Binära bibliotekarier and The Beast Below: En genusanalytisk studie av bibliotekarierepresentationer i samtida film och teve*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/5435964> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Falk, A., Möller, C. & Murath, A. (2009). *Magiska fingrar: Sagostunder för dagens barn*. Lund: BTJ förlag.

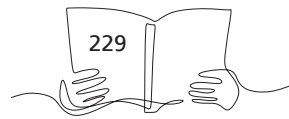
Fant, J. (2021). *Barnbiblioteket skrivs fram: En diskursanalytisk undersökning av texter om barnbibliotek*. <https://urn.kb.se/resol-ve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-26732> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Feinberg, S. & Banks, C. S. (2014). *Including families of children with special needs: A how-to-do-it manual for librarians*. Neal-Schuman.

Feinberg, S. & Keller, J. R. (2010). *Designing space for children and teens in libraries and public places*. American Library Association.

Felski, R. (2009). *Uses of literature* (Vol. 71). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781444302790>

Felski, R. (2020). *Hooked: art and attachment*. The University of Chicago Press.

Flodin, P. (2018). *Folkbiblioteken och mångspråkigheten: En intervju-studie om folkbiblioteken i Malmös arbete med mångspråkslitteratur*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-14604> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Flood, D. (2012). *Läsning i omedelbarhetens tidsålder: Diskurser om läsning och litteratur i media riktad till barn och ungdomar*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-179214> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Folkesson, L. (2004). Samspel mellan lärare och skolbibliotekarier. I M. Ullström. (red.) *Sök för att lära: Om lärande, informationssökning och bibliotek*. (s. 101–116). Bibliotekstjänst.

Folkesson, L. (2007). Samspel mellan lärare och bibliotekspersonal. I M. Alexandersson, L. Limberg, A. Lantz-Andersson & M. Kylemark. (red.), 2. rev. uppl. *Textflytt och söklump: informationssökning via skolbibliotek*. (s. 71–81). Myndigheten för skolutveckling. Liber. <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a6550b9/1553958303116/pdf1841.pdf>

Forsgren Anderung, K. & Folkesson, E. (2018). *Trampolinmodellen: Ett lekfullt sätt att stärka barns och ungas läs- och språkutveckling*. Sandvikens kommun med stöd av Region Gävleborg.

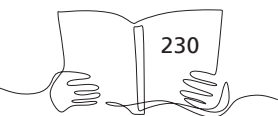
Frankow Crivellaro, T. (2014). *Hur bemöts barn i det virtuella biblioteksrummet?: En socialsemiotisk bildanalys av fyra folkbibliotekswebbsidor*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-226060> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Frankow Crivellaro, T. (2022). "Vår lilla bubbla på bibblan": *En kvalitativ studie av Shared Reading med 12- och 13-åringar*. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-27800> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Franzén, A. (2022). *Synliggöra, stärka och samverka: Bibliotekens planer för arbetet med Sveriges fem nationella minoriteter och deras språk*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-480953> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Fredriksson, U. & Taube, K. (2012). *Läsning, läsvanor och läsundersökningar*. Studentlitteratur.

Freire, P. (2000). *Pedagogy of the oppressed*. Continuum.

Fridlund, L. (2015). *Sagostundens tidlösa rum?: En litteraturanalys av metodhandboken Magiska Fingrar: sagostunder för dagens barn*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-253414> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Fåhraeus, A. & Asklund, J. (2017). *Läsfrämjande, forskning och kompetensutveckling i Halland [Elektronisk resurs]*. Region Halland. <https://www.regionhalland.se/app/uploads/2019/05/lasframjande-i-halland-rapport-2017.pdf> [2023-10-06].

Föräldrabalk (1949:381). Justitiedepartementet L2. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/foraldrabalk-1949381_sfs-1949-381/ [2023-10-06].

Galloway, S. (2009). Theory-based evaluation and the social impact of the arts. *Cultural Trends*, 18(2), 125–148. <https://doi.org/10.1080/09548960902826143>

Garp, E. (2015). "Nu kommer hunden!": Aktionsforskning om barn som läser för hundar med syfte att utveckla lässtunderna på svenska bibliotek. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-253443> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

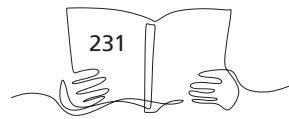
Glans, P. (2016). *Barndomens bibliotek: En kritisk diskursanalys av görandet av barndomens bibliotek och barndomens läsupplevelser i medietexter*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8876693> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Gottberg, J. (2015). *Så får barn läslust*. Lava Förlag.

Goulding, A., Shuker, M. J. & Dickie, J. (2018). Apps on laps: Digital storytimes in public libraries in Aotearoa New Zealand. *Library hi tech*, 36(2), (s. 252-269). <https://doi.org/10.1108/LHT-02-2017-0040>

Grant, M. J. & Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health information and libraries journal*, 26(2), 91-108. <https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>

Grassi, R. (2018). Building inclusive communities: Teens with disabilities in libraries. *Reference Services Review*, 46(3), 364-378. <https://doi.org/10.1108/RSR-03-2018-0031>

Grimberg, K. N. & Öjborg, L. (2020). "Barnrätt inte lätt": en kvalitativ studie av bibliotekscheferns perspektiv på implementering av barnkonventionen vid folkbibliotek. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-23441> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Grové, C., Lee, F., Trainer, L., Schena, H. & Prentice, M. (2020). An evaluation of a dog-assisted reading program to support student wellbeing in primary school. *Children and youth services review*, 118, 105449. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105449>

Guidelines for Library Services to Babies and Toddlers. (2007). International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/569/1/IFLA-Professional-Report-Nr-100-en.pdf> [2023-10-06].

Guidelines for Library Services For Young Adults (Revised). (2008). International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/606/1/ifla-guidelines-for-lib-services-for-young-adults-en.pdf> [2023-10-06].

Gullö, S. (2017). *Implementering av barnkonventionens artikel 31 vid svenska folkbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-323225> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Gustafsson, L. (2012). "Att ingjuta mod och lust": Om barns delaktighet på barnbiblioteket TioTretton. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-175781> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Gustafsson, M. (2021). *Bibliotekens möjligheter och begränsningar kopplat till digitalisering och bibliotekens webbsidor: Med fokus på digitalisering och barn och unga*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-447373> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Gärdén, C. (2017). *Skolbibliotekets roll för elevers lärande: En forsknings- och kunskapsöversikt år 2010–2015*. Kungliga biblioteket.

Gärdén, C., Michnik, K. & Nowé Hedvall, K. (2010). *Projekt som biblioteksutveckling. Mötesplats inför framtiden, Borås 13–14 oktober 2010*. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-9259>

Haglund, T. (2021). *Tillsammans i Engelsfors: Socialt fiktionsbruk i Engelsforstrilogins digitala fangemenskap 2011–2016*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-437255> [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].

Halling, F. (2019). *Leka, lära, berätta: En fallstudie av tre stadsbiblioteks barnavdelningar*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-387659> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Hamp, A. M. (2022). "Det vidgar ens värld": *En studie av samverkan mellan Biblioteken i Halmstad, Regionbibliotek Halland och Logopedimottagningen i Halland*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-29168> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Hansson, J. (2011). Public libraries and the national minorities of Sweden: Results of a national survey. *New Library World*, 112(9/10), (s. 406–415). <https://doi.org/10.1108/03074801111182003> [2023-10-06].

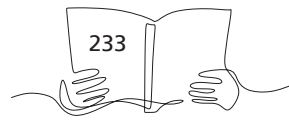
Hansson, J. (2019). Recognizing the other through promotion of reading, collection development and communal collaboration: Rural public libraries in the far-north of Sweden and their relation to the indigenous Sámi population. *Information research*, 24(4).

Hansson, J., Ahlryd, S. & Vigur, L. (2010). *Biblioteken och de nationella minoriteterna. Hur svenska folkbibliotek arbetar för romer, judar, tornedalingar, samer och sverigefinnar*. Svensk biblioteksforening. <https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/01/biblioteken-och-de-nationella-minoriteterna-slutversion.pdf>

Hart, R. A. (1997). *Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. Earthscan.

Hart, R. A. (2008). Stepping Back from 'The Ladder': Reflections on a Model of Participatory Work with Children. I B. Bruun Jensen, J. Nickel, V. Simovska & A. Reid. (red.), *Participation and learning: Perspectives on education and the environment, health and sustainability* (s. 19–31). Springer.

Hast, M. (2020). "Är man i en samisk förvaltningskommun ska det stå Girjerájus på väggen!": *En studie av det koloniala arvet och samiska perspektiv i svensk biblioteksverksamhet*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-415551> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Haynes, D. & Vernau, J. (2019). *The Human Position in an Artificial World: Creativity, Ethics and AI in Knowledge Organization*: ISKO UK Sixth Biennial Conference London, 15–16th July 2019. Baden-Baden.

Hedemark, Å. (2011). *Barn berättar: En studie av 10-åringars syn på läsning och bibliotek*. Svensk biblioteksförning. <https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/01/barnrapport.pdf> [2023-10-06].

Hedemark, Å. (2012). A Study of Swedish Children's Attitudes to Reading and Public Library Activities. *The new review of children's literature and librarianship*, 18(2), (s. 116–127). <https://doi.org/10.1080/13614541.2012.716693>

Hedemark, Å. (2013). Synen på barn och barns literacy: En studie av folkbiblioteksplaner. I A. Frenander & S. K. Nilsson. (red.), *Libraries, Black Metal and Corporate Finance: Current Research in Nordic Library and Information Science* (s. 69–85). Högskolan i Borås. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-207207>

Hedemark, Å. (2017a). Sagostunders samtal. Om läspraktiker och barnsyn i folkbibliotekets sagostund. I Å. Hedemark & M. Karlsson (red.), *Unga läser: Läsning, normer och demokrati* (s. 233–248). Gidlunds förlag. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-314321>

Hedemark, Å. (2017b). Telling Tales: An Observational Study of Storytelling for Children in Swedish Public Libraries. *The new review of children's literature and librarianship*, 23(2), 106–125. <https://doi.org/10.1080/13614541.2017.1367574>

Hedemark, Å. (2018a). Bevara eller förändra?: En analys av debatter om folkbibliotek i dagspress 2007–2017. I J. Hansson & P. Wisselgren (red.), *Bibliotekarier i teori och praktik*. (Första upplagan, s. 211–231). BTJ förlag.

Hedemark, Å. (2018b). *Unga berättar: En studie av ungas syn på läsning och bibliotek*. Svensk biblioteksförning. <https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2018/12/unga-berattar-2018-12-12-webb.pdf> [2023-10-06].

Hedemark, Å. (2020a). Authenticity Matters: The Reading Practices of Swedish Young Adults and Their Views of Public Libraries. *The new review of children's literature and librarianship*, 26(1-2), (s. 76–90). <https://doi.org/10.1080/13614541.2021.1971392>

Hedemark, Å. (2020b). Constructing the literate child: An analysis of Swedish literature policy. *Library & information history*, 36(2), 73–88. <https://doi.org/10.3366/lih.2020.0018>

Hedemark, Å. & Börjesson, L. (2014). Att använda en plan: Fenomenet biblioteksplaner och begreppet användning problematiserat. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 17(1), (s.93–113). <https://doi.org/10.18261/ISSN2000-8325-2014-01-06>

Hedemark, Å. & Jonsson, E. (2021). Läsning för framtidens samhällsmedborgare: En studie av dåtidens och nutidens svenska kulturpolitiska debatter om barns läsning. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 24(2), (s. 120–138). <https://doi.org/10.18261/issn.2000-8325-2021-02-03>

Hedemark, Å. & Lundh, A. (2014). Bibliotek som arena för barns litteraciteter. I J. Rivano Eckerdal & O. Sundin (red.). *Medie- och informationskunnighet i en biblioteks- och informationsvetenskaplig belysning*. (s. 39-48). Svensk biblioteks förening. <https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/01/mik-rapport-webb.pdf>

Hedemark, Å. & Lindberg, J. (2017). Stories of storytime: The discursive shaping of professional identity among Swedish children's librarians. *Information research*, 22(1).

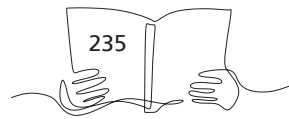
Hedemark, Å. & Lindberg, J. (2018). Babies, Bodies, and Books—Librarians' Work for Early Literacy. *Library trends*, 66(4), (s. 422–441). <https://doi.org/10.1353/lib.2018.0011>

Hedemark, Å. & Nagorsen Kastlander, A. (2017). "Läs med barnet - inte för det": två studier av föräldragruppsträffar på bibliotek i Uppsala län. Länsbibliotek Uppsala ; Landstinget Dalarna. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-354007>

Heimer, M. (2018). *Normkreativitet i barn- och ungdomslitteraturen*. BTJ förlag.

Heimer, M. (2020). *Den betydelsefulla högläsningen: med barn i förskolan*. Studentlitteratur.

Heimer, M. (2022). *Läsningens magi: högläsaren, barnet, boken och den läsande förebilden*. Studentlitteratur.

Hermansson, K. & Nordenstam, A. (2020). Normkritisk barnlitteratur på svenska förskolor. *Barn*. 2020:(4), (s. 85–98).

Hillén, S. (2021). *Läsfrämjande i praktiken: En rapport om projektet Stärkta bibliotek – Staden där vi läser!*. Göteborgs stad. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-26446>

Hillén, S., Johansson, B. & Karlsson, M. (red.), (2013). *Att involvera barn i forskning och utveckling*. Studentlitteratur.

Holm, F. (2010). ”Självklart att man skall läsa högt för barn!” En studie av läs- och högläsningssvanor hos småbarnsföräldrar som inte använder bibliotek. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-19795> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Holmer, E. (2018). *Bibliotek på lek och allvar: En kvalitativ studie av vuxnas användning av barnavdelningen Kanini*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-15999> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

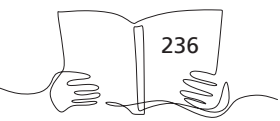
Holmstedt, L. (2019). *Robotar och ritblock: Digital biblioteksverksamhet för barn och unga på biblioteken i Stockholms län*. Kulturförvaltningen Region Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2019/06/Robotar-och-ritblock_webb-1.pdf

Holmström, K. & Ölander, M. (2021). ”... det är barnen, barnen, barnen”: Nordiska barnbibliotekariers delaktighetsarbete under covid-19-pandemin. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-26461> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Howard, V. (2011a). What Do Young Teens Think about the Public Library? 1. *The Library quarterly*, 81(3), (s. 321–344). <https://doi.org/10.1086/660134>

Howard, V. (2011b). The importance of pleasure reading in the lives of young teens: Self-identification, self-construction and self-awareness. *Journal of librarianship and information science*, 43(1), (s. 46–55). <https://doi.org/10.1177/0961000610390992>

Hultgren, F. & Johansson, M. (2021). Vi jobbar med samma barn: Följeforskning om utvecklingsarbete, kompetensutveckling och samverkan i Språkstegen på bibliotek, 2019–2020. *I Att nå varenda unge: Bokstart i Blekinge och Kronoberg* (s. 11–69). Biblioteksutveckling Blekinge Kronoberg. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-27320>

Hvenegaard Rasmussen, C. (2016). The participatory public library: the Nordic experience. *New Library World*, 117(9/10), (s. 546–556).
<https://doi.org/10.1108/NLW-04-2016-0031>

Hvenegaard Rasmussen, C. & Jochumsen, H. (2010). Från läsesal till levande bibliotek – barn, ungdomar och biblioteksrummet. I K. Rydsgj, F. Hultgren & L. Limberg. (red.), *Barnet, platsen, tiden: Teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. (s. 213–240). Regionbibliotek Stockholm.
https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/11/barnet_platsen_tiden_webbok.pdf

Hydén, H. (2016). *Normvetenskap* [Elektronisk resurs].
<https://lup.lub.lu.se/search/files/5899673/1166781.pdf>

IFLA Guidelines for Library Services to Children aged 0–18. (2018). I. F. o. L. A. a. I. (IFLA). <https://repository.ifla.org/handle/123456789/169>

IFLA:s riktlinjer för biblioteksservice för barn och unga 0–18 år. (2019).
<https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/252/1/ifla-guidelines-for-library-services-to-children-aged-0-18-sv.pdf>

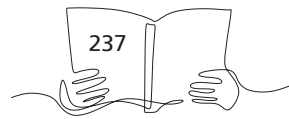
Institutet för språk och folkminnen. (u. å.) *Nationella minoritetsspråk*.
<https://www.isof.se/nationella-minoritetssprak>

Islamović, S. (2022). *Litteratur på många språk: Utbud, urval och delaktighet på folkbiblioteken i tre kommuner i Skåne*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9083850> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Jansson, E. (2013) *Pox-rättegången, Mangafallet och Tintin-gate: En diskursanalys av debatter och nyhetsrapportering i svensk media om tecknade serier och censur*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-201428> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Jansson, M. & Sundnäs, C. (2021). *Läslust eller kunskapskrav?: En jämförande studie av bibliotekariers prioriteringar på skolbibliotek, folkbibliotek och integrerade folk och skolbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-449335> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Jensen, M. & Barsk, S. (2020). *”Kostar inte dom mycket?”: Barns och ungas synpunkter inför biblioteksflytten i Kiruna*. Biblioteken i Norrbotten.
[https://www.umea.se/download/18.41b8dff11790b-d2e90ae7f2/1622208956259/Jensen,%20Malene%20och%20Barsk,%20Sanna,%20Kostar%20inte%20dom%20mycket...%20\(rapport\).pdf](https://www.umea.se/download/18.41b8dff11790b-d2e90ae7f2/1622208956259/Jensen,%20Malene%20och%20Barsk,%20Sanna,%20Kostar%20inte%20dom%20mycket...%20(rapport).pdf)

Jeppsson, H. & Lindmark, T (2015). "Man får arbeta med det som finns": *Estudie kring barnbibliotekariers förutsättningar för att arbeta normkritiskt*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/5434949> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Jersler, K. (2022). *Gemensamma läspraktiker hos föräldrar och deras barn i förskoleålder: En pilotstudie*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-28569> [Masteruppsats, Högskolan i Borås]

Jochumsen, H., Hvenegaard Rasmussen, C. & Skot-Hansen, D. (2012). The four spaces: A new model for the public library. *New Library World*, 113(11/12), (s. 586-597). <https://doi.org/10.1108/03074801211282948>

Joelsson, E., Bark, S. & Berge Kleber, E. (2021). *Ett fenomen i rörelse: En undersökning om uppsökande biblioteksverksamhet i kommunerna i Västra Götaland*. Högskolan i Borås. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-26821>

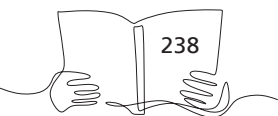
Johannesson, E. (2017). *Klassiker på barn- och ungdomsbiblioteket: Bibliotekariens arbete med barn- och ungdomslitteraturens klassiker*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-333285> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Johansson, B. (2010). Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv. I K. Rydskog, F. Hultgren & L. Limberg. (red.), *Barnet, platsen, tiden: Teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. (s. 23–50). Regionbibliotek Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/11/barnet_platsen_tiden_webbok.pdf

Johansson, B. & Hillén, S. (2016). *Läsa med de yngsta: Följeforskning av Läsrörelsens projekt Berätta, leka, läsa*. Läsrörelsen. https://www.lasrorelsen.nu/wordpress/wp-content/uploads/2017/05/Utvardering_Lasa_med_de_yngsta.pdf

Johansson, B. & Hultgren, F. (2013). Making sense of participation in cultural activities for children. *Information research*, 18(3). <https://informationr.net/ir/18-3/colis/paperCo6.html> [2023-10-06].

Johansson, B. & Hultgren, F. (2015). *Rum för de yngsta: Barns och föräldrars delaktighet i kulturverksamheter*. Högskolan i Borås. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-33>

Johansson, B. Hultgren, F. (2018). *Att utforma ett barnbibliotek tillsammans med barn: Delaktighetsprocesser på Malmö stadsbibliotek*. Högskolan i Borås. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-13651>

Johansson, B. & Hultgren, F. (2019). Including babies and toddlers: A new model of participation. *Children's geographies*, 17(4), (s. 375–387). <https://doi.org/10.1080/14733285.2018.1527016>

Johansson, B., Hultgren, F. & Sandin, A.S. (2011). *Forskningsprojektet KUMBA och Barnens kulturrum*. Mötesplats Borås: Profession – Forskning, Borås 19–20 oktober. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-6714>

Johansson, K. (2016). *Hur läsfrämjande legitimeras: En metaanalys av svenska handböcker i läsfrämjande*. <https://hb.diva-portal.org/smash/get/diva2:1033039/FULLTEXT01.pdf> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Johansson, S. & Larsdotter, M. (2020). *Kognitiv tillgänglighet på bibliotek: En kunskapsöversikt*. Statens kulturråd. https://www.kulturradet.se/globalassets/start/publikationer/kognitiv-tillganglighet/kognitiv-tillganglighet-pa-bibliotek_webb.pdf

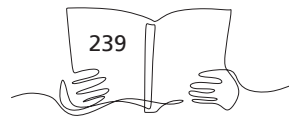
Johnson, C. (2014). *”In i sagans land”: Aktionsforskning i bibliotekspraktiken med syfte att utveckla sagostunden*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-225679> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Johnson, C. (2017). Aktionsforskning och demokrati: Autveckla sagostunden på bibliotek. I Å. Hedemark & M. Karlsson (red.), *Unga läsare: Läsning, normer och demokrati* (s. 233–248). Gidlunds förlag.

Johnston, M. P. & Lucy Santos, G. (2018). Still Polishing the Diamond School Library Research over the Last Decade. *School library research*, 21, 64.

Jonsson, B. (2020). *Bibliotek på vift: En studie om mobila bibliotek med fokus på bokcykeln*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-415086> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Jonsson, E. (2020). *Läsning för framtidens samhällsmedborgare: En analys av tre politiska diskussioner om barns och ungas läsning från 1910-talet, 1950-talet och 2010-talet*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-461463> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Jug, T. & Vilar, P. (2015). Focus group interview through storytelling: Researching pre-school children's attitudes towards books and reading. *Journal of documentation*, 71(6), (s. 1300–1316).

<https://doi.org/10.1108/JD-01-2015-0008>

Juncker, B. (2006). *Om processen: Det æstetiskes betydning i børns kultur*. Tiderne Skifter.

Juncker, B. (2010). Barns bibliotek: Nya villkor, nya utmaningar, nya teorier, nya begrepp. I K. Rydsjö, F. Hultgren, & L. Limberg (red.), *Barnet, platsen, tiden: Teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. (s. 241–270). Regionbibliotek Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/11/barnet_platsen_tiden_webbok.pdf [2023-10-06].

Jämställdhetsmyndigheten. (2022). *Intersektionalitet*. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/fakta-om-jamstalldhet/intersektionalitet/> [2023-10-27]

Kaasa, J. S. & Tveit, A. K. (2022). Teenagers in the library: Participatory mediation practices. *Information research*, 27. <https://doi.org/10.47989/colis2217>

Kaeding, J., Velasquez, D. L. & Price, D. (2017). Public Libraries and Access for Children with Disabilities and Their Families: A Proposed Inclusive Library Model. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 66(2), 96–115. <https://doi.org/10.1080/24750158.2017.1298399>

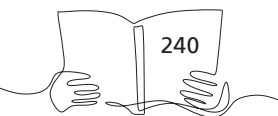
Kann-Christensen, N. & Balling, G. (2011). Literature promotion in public libraries: Between policy, profession and public management. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 14(1).

Karlsson, M. & Hedemark, Å. (red.). (2016). *Unga läsare: Läsning, normer och demokrati*. Gidlunds förlag.

Karlsson, M. V. (2015). "Man ska helt enkelt bli rädd": En studie av sju barns berättelser om läsning av skräcklitteratur. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-502> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Karlsson, T. (2021). *LäsRefuger: En målbild för att skapa harmoniska läsmiljöer på bibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-458197> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Karlsson Häikiö, T., Asplund Carlsson, M. & Sundhall, J. (red.). (2021). *En lag för barn: kulturvetenskapliga perspektiv på barnrättskonventionen*. Studentlitteratur.

Karlstam, P. (2010). *Föräldrar, barn och genus: Föräldrars tankar och funderingar kring genusfrågor vid lån av barnböcker.*

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-125961>

[Masteruppsats, Uppsala universitet].

Kirnan, J., Siminerio, S. & Wong, Z. (2016). The Impact of a Therapy Dog Program on Children's Reading Skills and Attitudes toward Reading.

Early childhood education journal, 44(6), 637–651.

<https://doi.org/10.1007/s10643-015-0747-9>

Kirnan, J., Ventresco, N. E. & Gardner, T. (2018). The Impact of a Therapy Dog Program on Children's Reading: Follow-up and Extension to ELL Students.

Early childhood education journal, 46(1), 103–116.

<https://doi.org/10.1007/s10643-017-0844-z>

Kolström, T. (2010). *Barnens bibliotek: Barn och bibliotekarier tipsar om böcker på Internet.*

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-125928>

[Masteruppsats, Uppsala universitet].

Konventionen om urfolk och stamfolk. (1989). Internationella arbetsorganisationen ILO. <https://svenskailo-kommitten.se/app/uploads/2017/06/ILOs-konvention-nr-169-om-ursprungsfolk-och-stamfolk-i-sj%C3%A4lvstyrande-l%C3%A4nder.pdf>

Kouri, E. (2018). *Högläsning i hemmet: En kvantitativ studie om hur läsfrämjande insatser inverkar på högläsningen i hemmet.*

<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201804186710>

[Magisteruppsats, Åbo akademi].

Krekula, C. & Johansson, B. (2017). Inledning. I C. Krekula & B. Johansson.

(red.). *Introduktion till kritiska åldersstudier* (s. 11–38). Studentlitteratur.

Kuhlmann, L. M., Agosto, D., Bell, J. P. & Bernier, A. (2014). Learning from librarians and teens about YA library spaces. *Public libraries*, 53(3), 24.

Kulturrådet (2023). *Nuläge om barns och ungas läsning.* Kulturrådet.

https://www.kulturradet.se/globalassets/start/publikationer/2023/nulage-om-barns-och-ungas-lasning_web.pdf

[2023-10-06].

Kungliga biblioteket. (u. å.) *Biblioteksstatistik.*

<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksstatistik.html>

[2023-08-09].

Käck, C. (2016). *Pop-up-bibliotek: På gränsen mellan uppsökande verksamhet och PR*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:-diva-308426> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Körling, A.-M. (2012). *Den meningsfulla högläsningen*. Natur & Kultur.

Körling, A.-M. (2018). *Väck läshungern!* Brombergs.

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Justitiedepartementet L3. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1960729-om-upphovsratt-till-litterara-och_sfs-1960-729/ [2023-10-06].

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. Socialdepartementet. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387/ [2023-10-06].

Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Kulturdepartementet. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2009724-om-nationella-minoriteter-och_sfs-2009-724/ [2023-10-06].

Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter. Socialdepartementet. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-20181197-om-forenta-nationernas-konvention_sfs-2018-1197/ [2023-10-06].

Lagerström, A. & Lundgren, A. (2015). *Att främja barns delaktighet: En studie av barnbibliotekariers syn på barns delaktighet i folkbibliotekets barnverksamheter*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:-diva-18255> [Magisteruppsats, Högskolan i Borås].

Lamkin, D. (2017). *Fostering Literacy Learning with Three Middle School Special-Education Students Using Therapy Dogs as Reading Partners*. [Doktorsavhandling, University at Albany].

Lampis Mörck, M. & Halin, E. (2014). *Den livsviktiga läsningen. En uppsats om litteracitet och bibliotekariers läsfrämjande arbete för barn och unga*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/4457936> [Masteruppsats Lunds universitet].

Larsson, H. (2021). *Queer och bibliotekarie: Queera bibliotekariers relation till hbtqi-arbete vid folk- och skolbibliotek*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9050758> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Lenihan, D., McCobb, E., Diurba, A., Linder, D. & Freeman, L. (2016). Measuring the Effects of Reading Assistance Dogs on Reading Ability and Attitudes in Elementary Schoolchildren. *Journal of research in childhood education*, 30(2), (s. 252–259). <https://doi.org/10.1080/02568543.2016.1143896>

Leser søker bok. (2018). *Forsiden: Leser søker bok*. <https://lesersokerbok.no/> [2023-08-15].

Li, X. F. & Todd, R. J. (2019). Makerspace Opportunities and Desired Outcomes: Voices from Young People [Article]. *Library Quarterly*, 89(4), (s. 316–332). <https://doi.org/10.1086/704964>

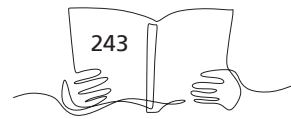
Lindberg, J. (2019). *Barnbibliotekariers kompetens: En fokusgruppsstudie i Stockholms län*. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-21744>

Lindberg, J. (2020). Att arbeta med läsfrämjande som professionellt objekt: Reflektioner kring hållbar professionsutveckling. I J. Lindberg, J. Nilsson, J. M. Ringbo & P. Wisselgren. (red.), *Bildning i en digital tid? Papers från konferensen Mötesplats Profession – Forskning Umeå universitet 4–5 november 2020* (s. 50–57). Svensk biblioteksförening. https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2021/03/bildning-i-en-digital-tid_-2.pdf

Lindberg, J., Pennlert, J. & Ringbo, M. (2020). *Läsfrämjande som professionellt objekt: Rapport från fortbildning och följeforskning i ett interregionalt bibliotekssamarbete*. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-23255>

Lindberg, J. & Pilerot, O. (2023). *Steget före i folkbiblioteket: En studie om omvärldsbevakning på svenska folkbibliotek*. Region Uppsala. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-29846>

Lindsköld, L. (2015). "Att komma in i dom andras läsningar": En studie av barns upplevelser av Sommarboken. (Kultur i Väst skriftserie 2015:1). Kultur i Väst. http://www.barnensbibliotek.se/Portals/0/sommarboken/SKRIFT_Sommarboken_HELA.pdf [2023-10-06].

Lindsköld, L., Dolatkhah, M. & Lundh, A. (2020). Aesthetic reading as a problem in mid-20th century Swedish educational policy. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 23(1), (s. 48–64). <https://doi.org/10.18261/issn.2000-8325/-2020-01-04>

Lindström Sol, S. (2019a). Equal Access or Empowerment?: Understanding youth participation in cultural institutions through two Swedish case studies. *Conjunctions: transdisciplinary journal of cultural participation*. (6:1). <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-22661>

Lindström Sol, S. (2019b). The democratic value of participation in Swedish cultural policy. *Comunicação & Sociedade*. (36, 81-99). <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-22660>

Lindström Sol, S. (2021a). *Delaktighet i kulturpolitiken: Rapport från forskningsprojektet Delaktighetsprocesser i Kulturförvaltningen Göteborgs stad*. Göteborgs stad. https://goteborg.se/wps/wcm/connect/feb9a209-1244-41a8-aca0-e20f702c2960/Delaktighet+i+kulturpolitiken_tillg%C3%A4nglighetsanpassade.pdf?MOD=AJPERES [2023-10-06].

Lindström Sol, S. (2021b). *Delaktighet i kulturen, en forskningsöversikt*. Göteborg https://goteborg.se/wps/wcm/connect/0742d037-2beb-4a5c-a7dc-c4235a8eab4b/Delaktighet+i+kulturen_forsknings%C3%B6versikt_tillg%C3%A4nglighetsanpassade.pdf?MOD=AJPERES [2023-10-06].

Lindström Sol, S. (2023). ”Participation is important, but—”: Professional rationalities of balancing acts in publicly funded cultural institutions. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 26(1), (s. 42–56). <https://doi.org/10.18261/nkt.26.1.4>

Lindström Sol, S. & Ekholm, D. (2019). *Mobilizing non-participant youth: using sport and culture in local government policy to target social exclusion*. Högskolan i Borås, Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-155869>

Lindström Sol, S. & Ekholm, D. (2021). *Integrating cultural and social policy through family home visits in suburban areas of exclusion: Examining the rationalities of Bookstart Göteborg*. Högskolan i Borås, Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-172393>

Lundberg, B. & Starrin, B. (2001). *Participatory research: Tradition, theory and practice*. Division for social sciences, Karlstad University Studies.

Lundgren, L. (2013). Barnkonventionen och barnbiblioteken. *Bis: bibliotek i samhälle*, 03, (s. 6–11).

Lundgren, L. (2015). "Sänd dit barnen!" Stockholms barn- och ungdomsbibliotek. I L. Lundgren, M. Myrstener & K. E. Wallin (red.). *Böcker, bibliotek, bildning: Valfrid Palmgren Munch-Petersens liv och verk* (s. 176–222). Stockholmia.

Lundh, A. (2022). "I can read, I just can't see": A disability rights-based perspective on reading by listening. *Journal of documentation*, 78(7), 176–191. <https://doi.org/10.1108/JD-10-2020-0169>

Lundh, A., Hedemark, Å. & Lindsköld, L. (2022). Critical studies of reading: Consolidating an emerging field of research. *Information research*, 27(SI). <https://doi.org/10.47989/colis2232>

Lundh, A. H. (2013). *Talande böcker och läsande barn: Barn berättar om talboksanvändning*. Myndigheten för tillgängliga medier. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-4578>

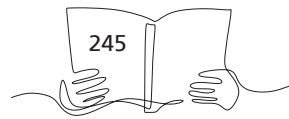
Lundh, A. H. (2017). *Användning av tillgängliga medier: En forskningsöversikt*. Myndigheten för tillgängliga medier. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-12819>

Lundh, A. H. & Johnson, G. M. (2015). The use of digital talking books by people with print disabilities: A literature review. *Library hi tech*, 33(1), 54–64. <https://doi.org/10.1108/LHT-07-2014-0074>

Lundh, A. H. & Michnik, K. (2014). *Samarbete mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige: En utökad kartläggning och nulägesbeskrivning*. Regionbibliotek Halland. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:-diva-4643>

Lundin Karphammar, M. & Kristensson, E. (2019). *Implementering av barnkonventionen: Med hjärta och hjärna*. Studentlitteratur AB.

Lundqvist, K. (2017). *Fanfiction och folkbibliotek: Föreställningar, förutsättningar, och framtiden*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:-diva-323914> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Läsdelegationen (2018). *Barns och ungas läsning: Ett ansvar för hela samhället*. Norstedts juridik. <https://www.regeringen.se/contentassets/39759a0cb5234aa08340c7243e371908/barns-och-ungas-lasning--ett-ansvar-for-hela-samhallet-sou-201857.pdf>

Lövdahl, M. (2019). "Det viktigaste av allt är jämlikhet": En studie om regnbågshyllor i allmänna bibliotek i Finland. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/168054/lovdahl_mikaela.pdf?sequence=2&isAllowed=y [Masteruppsats, Åbo akademi].

Magnusson, L. O. (2020). *Barn, böcker, delaktighet och inflytande: Rapport från ett bokstartprojekt i Gävleborgsregionen*. Gävleborgsregionen. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hig:diva-32783>

Malmberg, S. (2021). "Jag existerar och har rätt att vara den jag är.": En fallstudie av en biblioterapeutisk läsecirkel för unga hbtq-personer. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1590985/FULLTEXT01.pdf> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

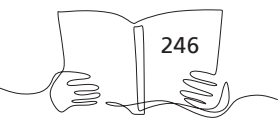
Martens, M. (2012). Issues of access and usability in designing digital resources for children. *Library & information science research*, 34(3), (s. 159–168). <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2011.12.003>

Martens, M., Balling, G. & Higgason, K. A. (2022). BookTokMadeMeReadIt: Young adult reading communities across an international, socio-technical landscape. *Information and Learning Science*, 123(11/12), (s. 705–722). <https://doi.org/10.1108/ILS-07-2022-0086>

Martinsson, L. & Reimers, E. (2010). *Norm-struggles: sexualities in contentions*. Cambridge Scholars.

McKechnie, L. (2016). "I readed it!" (Marissa, 4 years): the experience of reading from the perspective of children themselves: A cautionary tale. I P. M. Rothbauer, L. Skjerdingstad, L. McKechnie & K. Oterholm (red.), *Plotting the reading experience. Theory/practice/politics*. (s. 249–262). Wilfrid Laurier University Press.

Mellgren, F. (25 september 2012). Tintin utrensad från bibliotek. *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/79939d31-1a2a-3019-b5db-26fbff7c778a/tintin-utrensad-fran-bibliotek> [2023-10-06].

Motion 2005/06:Ub260. *Trygghet och studiero i skolan*. <https://data.riksdagen.se/fil/CB4EBFDo-8786-4A2C-B7ED-AAB7142D6CE3>

Mörkberg, I. (2016). *Förskolebiblioteken i Lund: En kvalitativ studie av ett läsfrämjande projekt*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:-diva-307695> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Nagorsen Kastlander, A. (2013). *Döende böcker och levande texter: En kvalitativ studie om barns syn på läsning, text och bibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-210023> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Nilsson, A. (2019). *"Här dansar Herr Gurka, men vad gör han på nästa sida?": Folkbibliotekariers skönlitterära läsfrämjande för barn*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-22936> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Nilsson, J. (2015). *Olika sätt att läsa: om barn med funktionsnedsättningar och deras läsning*. BTJ förlag.

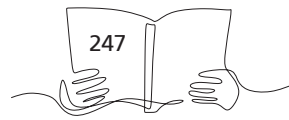
Nilsson, K. & Youssef, S. (2018). *En egen hörna på biblioteket: En studie av undomsavdelningar på tre stadsbibliotek*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8944136> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Nilsson, S. K. (2016). Young Adults in Sweden on Reading Literary Fiction in Print and Electronic Media. *CLCWeb*, 18(2). <https://doi.org/10.7771/1481-4374.3140>

Nordenfors, M. (2010). *Delaktighet – på barns villkor?* Tryggare och mänskligare Göteborg. https://www.tryggaremanskligare.goteborg.se/pdf/publikation/Delaktighet_pa_barns_villkor_web.pdf [2023-10-06].

Nordenstam, A. & Olin-Scheller, C. (2016). Hjälpa eller stjälpa?: Uppgiftskulturer kring lättläst ungdomslitteratur. I H. Höglund & R. Heilä-Ylikallio (red.), *Framtida berättelser: Perspektiv på nordisk modersmålsdidaktisk forskning och praktik* (s. 103–120). Åbo akademi. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-84202>

Nordenstam, A. & Olin-Scheller, C. (2017). Att göra gott: Svenska förlags- och författarröster om lättläst ungdomslitteratur. *Barnboken*, (40), 1. <https://doi.org/10.14811/clr.v40io.268>

Nordlund, A. & Svedjedal, J. (2020). *Läsandets årsringar: Rapport och reflektioner om läsningens aktuella tillstånd i Sverige*. Svenska förläggareföreningen. https://forlaggare.se/wp-content/uploads/2021/03/lasandets_arsringar_1.pdf

Nordqvist, E. (2019). *Folkbibliotekens läsecirklar för ungdomar: HBTQ-personers representation i litteraturvalet*. <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:1427369/FULLTEXT01.pdf> [Magisteruppsats, Umeå universitet].

Norrby, C. (2010). "De ser väl ut som vanliga människor, de är ju det": *Bilden av bibliotekarien hos en grupp barn*. <https://hb.diva-portal.org/smash/get/diva2:1311881/FULLTEXT01.pdf> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Nowé Hedvall, K., Pilerot, O. & Ögland, M. (2021). *Stärkta bibliotek*. Kulturrådet. <https://www.kulturradet.se/globalassets/start/publikationer/starkta-bibliotek/starkta-bibliotek.pdf> [2023-10-06].

OECD. *PISA Programme for International Student Assessment*. <https://www.oecd.org/pisa/> [2023-08-09].

Offentlighets- och sekretesslag (2009:400). Justitedepartementet L6. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/offentlighets-och-sekretesslag-2009400_sfs-2009-400/ [2023-10-06].

Olausson, E. (2009). *Bland puppyshippers och Orange Crushers: En studie av drivkrafterna bakom läsande och skrivande av Harry Potter-fanfiction*. <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:1311118/FULLTEXT01.pdf> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Oldenburg, R. (1989). *The great good place: Cafés, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day*. Paragon House.

Olsson, C. & Åkesson, L. (2019). *Ska biblioteket göra allt eller ska det göra halt?: En historisk studie av allmänkulturell verksamhet på folkbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-22951> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Olsson, H. (2022). *Spexar folkbibliotekarien?: en kartläggning av digital litteraturförmedling på Tiktok*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-28923> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Olsson, J. (2022). *Mediebarometern 2022*. Nordicom. <https://www.nordicom.gu.se/sv/publikationer/mediebarometern-2022> [2023-10-06].

Pattee, A. (2015). Is it Time to Move the Books?: Considering Your Library's YA Fiction Collection. *Young Adult Library Services*. (Vol. 13 Issue 4).

Peng, Y.-P. (2019). A Competency Model of Children's Librarians in Public Libraries. *The Library quarterly*, 89(2), (s. 99–115).
<https://doi.org/10.1086/702194>

Pennlöv Smedberg, H. (2010). *Boken som bot och bildning: En studie av biblioteksservice inom kriminalvården med fokus på kontakten mellan fäder och barn*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-126339> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Persson, A. (2020). *Med stöd i styrdokumentet: Om världens betydelse för antirasistiska ageranden i bibliotekens nya, reflekterande fas*.
<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1445375/FULLTEXT01.pdf>
[Masteruppsats, Uppsala universitet].

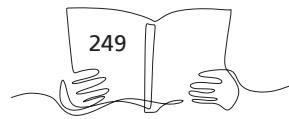
Persson, M. (2007). *Varför läsa litteratur?: Om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*. Studentlitteratur.

Pettersson, L. (2015). *Konsten att tala om böcker: Bokprat ur ett retoriskt perspektiv*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-253203>
[Masteruppsats, Uppsala universitet].

Pettersson, T., Nilsson, S. K., Wennerström Wohrne, M. & Nordberg, O. (2015). *Litteraturen på undantag?: Unga vuxnas fiktionsläsning i dagens Sverige*. Makadam.

Pilerot, O. (2019). *Nyanlända biblioteksguider: En studie av nyanlända medarbetare på folkbibliotek*. Högskolan i Borås, Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-21741>

Pilerot, O., Hammarfelt, B. & Moring, C. (2017). The many faces of practice theory in library and information studies. *Information research*, 22(1), 1.
<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-12083>

Pilerot, O. & Ögland, M. (2023). *Fler språk och breddad representation på folkbiblioteken: Om ett projekt för och med nyanlända biblioteksguider*. Mötesplats Profession – Forskning, Borås 9–10 november 2022.

<https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2023/03/mpf-rtf.pdf>

Pond, R. (2022). *The library as a place of lifelong learning: Public libraries and children's language development*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-28986> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Prendergast, T. (2016). Seeking Early Literacy for All: An Investigation of Children's Librarians and Parents of Young Children with Disabilities' Experiences at the Public Library. *Library trends*, 65(1), 65–91.

<https://doi.org/10.1353/lib.2016.0023>

Price, L. (2022). *Fanfiction, Self-Publishing, and the Materiality of the Book: A Fan Writer's Autoethnography*. *Humanities* (Basel), 11(4).

<https://doi.org/10.3390/h11040100>

Price, L. & Robinson, L. (2021). Tag analysis as a tool for investigating information behaviour: comparing fan-tagging on Tumblr, Archive of Our Own and Etsy. *Journal of documentation*, 77(2), 320–358.

<https://doi.org/10.1108/JD-05-2020-0089>

På barns och ungdomars villkor: Svensk biblioteksförnings rekommendationer för folkbibliotekens barn- och ungdomsverksamhet. (2003).

Svensk biblioteksförning. <https://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/pa-barn-och-ungdomars-villkor/> [2023-10-06].

Qurik, Y. (2014). "Om man börjar från början". *Litteracitetspraktiker i flerspråkiga familjer med små barn*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-17553>

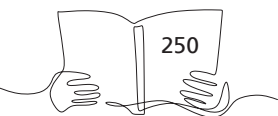
[Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Ramirez-Hessler, V. (2023). *Vad hände med sagostunden?: En kvalitativ intervjustudie med barnbibliotekarier i Sverige och Tyskland under covid-19-pandemin*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-506186>

[Masteruppsats, Uppsala universitet].

Reinosdotter, E. (2017). "Ohana betyder familj, familj betyder att ingen lämnas utanför eller glöms bort": *En normkritisk studie av familjekonstruktion på folkbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-12898>

[Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Reutermo, V. (2019). *Censur på bibliotek?: En kvalitativ studie av kontroversiella medier på folkbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-391923> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

RFSL. [u. å.] *Certifiering och utbildning*. <https://www.rfsl.se/certifiering-och-utbildning/> [2023-10-06].

Rivano Eckerdal, J. & Carlsson, H. (2018). *Styrdokumentet i vardagen: En undersökning av kulturpolitiska styrdokuments strategiska och praktiska betydelse för folkbibliotek i fem skånska kommuner*. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-92286>

Riving, C. (2021). *Fantasifylkt: Fantasins betydelse i läsfrämjande insatser för barn och unga 1980–2020*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9050381> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Riving, C. (2022). Fantasin som försvann: Om borttappade ideal i läsfrämjande insatser för barn och unga i Sverige 1980–2020. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 25(3), (s. 253–271). <https://doi.org/10.18261/nkt.25.3.7>

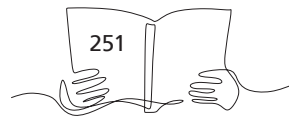
Rollenhagen, A. (2019). *Unga nyanlända IT-vårdare på folkbibliotek: Ett integrationsperspektiv*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-398601> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Rousseau, C. X. & Tardif-Williams, C. Y. (2019). Turning the Page for Spot: The Potential of Therapy Dogs to Support Reading Motivation Among Young Children. *Anthrozoös*, 32(5), (s. 665–677). <https://doi.org/10.1080/08927936.2019.1645511>

Rydsjö, K. (2012). *Dags att höja ribban!?: En rapport om samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek kring små barns språk- och litteracitetsutveckling*. Regionbibliotek Halland. https://www.bokstart.se/globalassets/bvc_rapport_rydsjo.pdf

Rydsjö, K. (2017). *Dags att höja ribban!: Samverkan för små barns språkutveckling*. Region Halland. <https://regionhalland.se/app/uploads/2019/03/dags-att-hoja-ribban-2017-webb.pdf> [2023-10-06].

Rydsjö, K. & Elf, A. (2007). *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: En kunskapsöversikt*. Regionbibliotek Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/10/greenbooksida_sida.pdf [2023-10-06].

Rydsjö, K., Hultgren, F. & Limberg, L. (red.). (2010). *Barnet, platsen, tiden: Teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Regionbibliotek Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/11/barnet_platsen_tiden_webbok.pdf

Rånlund, A., Segerström, A. & Strandberg, R. . (2020). *Bokstart i Sverige*. Kulturrådet. bokstart-i-sverige.pdf (kulturradet.se) <https://www.kulturradet.se/globalassets/start/publikationer/bokstart-i-sverige.pdf> [2023-10-06].

Sametinget. (u. å.) *Språk*. <https://sametinget.se/sprak> [2023-10-06].

Samuelsson, J. (2015). *Ideal och praktik: En fallstudie av ungdomsbiblioteket PUNKTmedis i relation till bibliotekslagen*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-253707> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Samuelsson, S. (2018). En demokratisk och inkluderande gemenskap. I Å. Hedemark & M. Karlsson. (red.). *Unga läsare: Läsning, normer och demokrati*. (s. 217–232). Gidlunds förlag.

Sandberg, J. (2019). *Bibliotek börjar med M ... [Mångfald]: En studie av folkbiblioteks arbete för barn och unga som tillhör nationella minoriteter*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-22444> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Sandin, A. S. (2011). *Barnbibliotek och lässtimulans: Delaktighet, förhållningssätt, samarbete*. Regionbibliotek Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2012/04/redbook_webb2.pdf

Sandin, A. S. (2021). *Var(a) snäll och gilla: Medforskning med unga om identitet och sociala medier*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-25239> [Doktorsavhandling, Högskolan i Borås].

Sandin, A. S. & Berge Kleber, E. (2022). *Vad har ni saknat? Barn!: Erfarenheter av att driva barnbiblioteksverksamhet under en pandemi*. Kulturrådet. https://www.kulturradet.se/globalassets/start/publikationer/vad-har-ni-saknat_barn_221114.pdf [2023-10-06].

Schilhab, T., Balling, G. & Kuzmičová, A. (2018). Decreasing materiality from print to screen reading. *First Monday*, 23(10). <https://doi.org/10.5210/fm.v23i10.9435>

Schmidt, C. (2013). *Att bli en sån' som läser: Barns menings- och identitets-skapande genom texter*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:oru:-diva-32042> [Doktorsavhandling, Örebro universitet].

Schmidt, C. (2015). "Vi packar mängder med böcker, kanelgiffar, saft och kör ut": *En rapport om läsfrämjande insatser hos folkbiblioteken i sex län/regioner*. Regionbibliotek Halland. <https://urn.kb.se/resol-ve?urn=urn:nbn:se:hj:diva-50551>

Schmidt, C. (2016). *Fakirerna och vi: En studie om bokprat som läs-främjande insats*. Region Skåne. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:-se:hj:diva-50529>

Schmidt, C. (2021). Kulturakuten som en praktikgemenskap kring barn-litteratur: "Här kommer vi rakt in tillsammans!" *Pedagogisk forskning i Sverige*, 26(4). <https://doi.org/10.15626/pfs26.04.04>

Schröck, L. (2018). *Att bemöta barn och unga med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi på folkbibliotek: En intervjustudie med barnbibliotekarier*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-14197> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

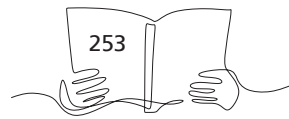
Schwarz, E. (2016). *Bibliotekariens praktiska kunskap: Om kunskap, etik och yrkesrollen*. Regionbibliotek Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2016/09/Bibliotekariens_praktiska_kunskap.pdf

Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & society*, 15(2), (s. 107–117). <https://doi.org/10.1002/chi.617>

Sigvardsson, A. (2017). Att läsa fram sig själv. *Edda*, 104, (s. 338–353). <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2017-04-03>

Sjölin, A. (2015). *I Sagogrottan, Sagoskåpet och Bokskogen: En jämförande studie av den kontinuerliga sagoverksamheten vid Landskrona stadsbibliotek, Lunds stadsbibliotek och Kristianstad stadsbibliotek*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8876916> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Skaremyr, E. (2019). *Språkliga gemenskaper och minoritetsspråkiga barn i svensk förskola*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:-diva-71798> [Doktorsavhandling, Karlstads universitet].

Skaremyr, E. (2021). Newly arrived children's encounters with the cultural community of preschool [article]. *European Early Childhood Education Research Journal*, 29(3), (s. 397-409).

<https://doi.org/10.1080/1350293X.2021.1928722>

Skolverket. (u. å.) *PIRLS: En studie om läsförmåga*.

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/internationella-jamforande-studier-pa-utbildningsområdet/pirls-internationell-studie-om-lasformaga-hos-elever-i-arskurs-4#h-OmPIRLS>

Skönblad, K. (2011). "Den boken hade jag aldrig läst annars": Om barns deltagande i bokcirklar. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:425177/FULLTEXT01.pdf> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Smedberg, K. & Westman, K. (2012). *Vad får det lov att vara: en bok eller ett tv-spel? En studie om folkbibliotekens inköp av medier*.

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-16296>

[Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Smedberg, N. (2014). *The Politics of Literacy in Sweden 1949–2013: A Governmentality Studies Perspective*.

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-225132> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Smith, L. T. (2021). *Decolonizing methodologies: research and indigenous peoples*. Zed.

Socialstyrelsen (2011a). Samarbete. I *Termbank*. <https://termbank.socialstyrelsen.se/?TermId=507&SrcLang=sv> [2023-08-09].

Socialstyrelsen. (2011b). Samverkan. I *Termbank*. <https://termbank.socialstyrelsen.se/?TermId=506&SrcLang=sv> [2023-08-09].

Sotevik, L. (2021). *Barbiebröllop och homohundar: Barn och barndomar i relation till queerhet och (hetero)normativa livslinjer*. <http://hdl.handle.net/2077/66917> [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].

Språklag. (2009:600). Kulturdepartementet.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/spraklag-2009600_sfs-2009-600/ [2023-10-06].

Staf, I. & Svidén, E. (2018). *Att bokstarta: En studie av samverkan i läsfrämjande arbete för små barn.*

<http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8944361>

[Masteruppsats, Lunds universitet].

Statens medieråd. (2019). *Småungar och medier 2019.*

<https://www.statensmedierad.se/rapporter-och-analyser/material-rapporter-och-analyser/smaungar--medier-2019>

Statens medieråd. (2021). *Ungar & medier 2021. En statistisk undersökning av ungas medievanor och attityder till medieanvändning.*

<https://www.statensmedierad.se/rapporter-och-analyser/material-rapporter-och-analyser/ungar--medier-2021>

Sundhall, J. (2017). Att synliggöra vuxenhetsnormer: Barns möjligheter att inkluderas i demokratiska processer. I Krekula, C. & Johansson, B. (red.), *Introduktion till kritiska åldersstudier.* (s. 115–168). Studentlitteratur.

Svensson, A.-K. (2013). *Litteraturprofil i förskoleverksamheten: Vad ger det barnen? En utvärdering av ett samarbete mellan bibliotek, förskola och familjedaghem.* <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-4641>

Svensson, A.-K. & Ögland, M. (2014). *Läsfrämjande samarbete i Mölndal: Litteraturprofil i förskoleverksamhet.* Mölndals stad. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-4614>

Svensson, M. (2009). *Ungdomsbegreppet i examensarbeten:*

En diskursanalys av texter skrivna på Bibliotekshögskolan 1972 – 2002.

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-19347>

[Magisteruppsats, Högskolan i Borås].

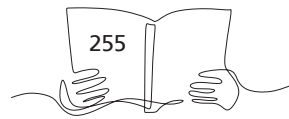
Söderholm, J. (2008). *Barn, ungdomar och genusperspektiv: Magisteruppsatsers utgångspunkter och problemval.*

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-18704>

[Magisteruppsats, Högskolan i Borås].

Takala, A. S. (18 december 2012). Debatt: Anna Stina Takala om Lilla Hjärtat.

Biblioteksbladet. <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/debatt/debatt-anna-stina-takala-om-lilla-hjartat/> [2023-10-06].

Tanderup Linkis, S. & Pennlert, J. (2022). ”En helt annan upplevelse”: Ljudbokens band till sina läsare. *Tidskrift för litteraturvetenskap* (1988), 52(1), 41. <https://doi.org/10.54797/tfl.v52i1.2227>

Tattersall Wallin, E. (2016). ”Det är annat än själva läsningen inblandat i läsningen.”: Om unga vuxnas läsupplevelser av e-böcker. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-10673> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Tattersall Wallin, E. (2022). *Sound reading: Exploring and conceptualizing audiobook practices among young adults*. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1626374/FULLTEXT01.pdf> [Doktorsavhandling, Högskolan i Borås].

Tattersall Wallin, E., Carlsson, T. & Gunnarsson Lorentzen, D. (2022). Läsning av tryckta böcker ökar bland unga. I U. Andersson, H. Oscarsson, B. Rönnerstrand & N. Theorin (red.), *Du sköra nya värld: SOM-undersökningen 2021*. SOM-institutet, Göteborgs universitet. <https://www.gu.se/sites/default/files/2022-06/Bokl%C3%A4sning%20%C3%B6kar%20bland%20unga.pdf>

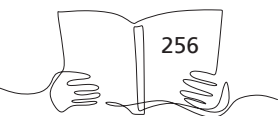
Tattersall Wallin, E. & Michnik, K. (2016). *Idrott, läsning och bibliotek: utvärdering av projektet Läsmuskler*. Högskolan i Borås. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-9520>

Tellgren, A.-K. (2020). *Bibliotekspedagogik - vad är det?: En studie av hur pedagogik kan kopplas till barnbibliotekariers arbete med barn i åldrarna noll till sex år vid folkbibliotek*. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9011935> [Masteruppsats, Lunds universitet].

Tengberg, M. & Olin-Scheller, C. (2015). *Svensk forskning om läsning och läsundervisning*. Gleerups Utbildning.

Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige. (2022). Kristdemokraterna, Liberalerna, Moderaterna & Sverigedemokraterna. <https://mb.cision.com/Public/4669/3648119/994c611dffa285e6.pdf> [2023-10-06].

Tjeder, J. & Wiker, A.-C. (2012). *Att se med barns ögon: En undersökning om förändringsarbete på barnbibliotek*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-16312> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Treat, W. A. (2013). *Animal-assisted literacy instruction for students with identified learning disabilities: Examining the effects of incorporating a therapy dog into guided oral reading sessions*. [Doktorsavhandling, University of California]

Tveit, Å. K. (2012). Reading Habits and Library Use Among Young Adults. *The new review of children's literature and librarianship*, 18(2), (s. 85-104). <https://doi.org/10.1080/13614541.2012.714341>

Tveit, Å. K. (2013). Barndommens försvarare. Ulike barndomssyn i biblioteks­faglig diskurs. I A. Frenander & S. K. Nilsson (red.), *Libraries, black metal and corporate finance: current research in Nordic Library and Information Science: Selected articles from the 40th anniversary conference of the Swedish School of Library and Information Science* (s. 48-68). [Högskolan i Borås].

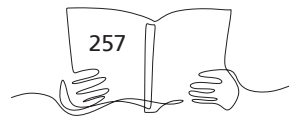
Tveit, Å. K. (2016). *Rom for barn: Norske barnebibliotek i perioden 1914-35 og på 2000-tallet*. [Doktorsavhandling, Høgskolen i Oslo og Akershus].

Tveit, Å. K. & Mangen, A. (2014). A joker in the class: Teenage readers' attitudes and preferences to reading on different devices. *Library & information science research*, 36(3-4), (s. 179-184). <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2014.08.001>

Verktøyglåda för bibliotekens beredskapsarbete (2023). Svensk biblioteks­förening. <https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2023/05/verktoyglada-for-bibliotekens-beredskapsarbete.pdf> [2023-10-06].

Vesterlund, M. (2020). *Bana väg för läsning: Folkbibliotekariers strategier och förhållningssätt till läsfrämjande aktiviteter för barn och unga med funktionsnedsättningar*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-22890> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Vold, T. & Evjen, S. (2016). How children find their way: Access, adaptability and aesthetics in the organisation and design of a new children's library. *Proceedings of the ASIST Annual Meeting*, 53(1), 1. <https://doi.org/10.1002/pr2.2016.14505301030>

Vold, T. & Evjen, S. (2020). Being, Learning, Doing: A Palace for the Children? I R. Audunson, H. Andresen, C. Fagerlid, E. Henningsen, H.-C. Hobohm, H. Jochumsen, H. Larsen & T. Vold. (red.), *Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age* (s. 305–324). De Gruyter Saur.

Wærn, M. (2015). *En självklar del av biblioteket: En studie av förhållandet mellan två bibliotek och Berättarministeriet*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-438> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Wallin, B., Carlsson, T. & Gunnarsson Lorentzen, D. (2021). Ljudboken tar nya tag: Populär både via bibliotek och prenumerationstjänst. I U, Andersson., A, Carlander., M, Grusell & Öhberg, P. (red.), *Ingen anledning till oro (?)*. (s. 153–164). SOM-institutet, Göteborgs universitet. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-25615>

Wallin, B., Pierce, R. & Gunnarsson Lorenzen, D. (2020). Digitala böcker populära hos unga. I U. Andersson, A. Carlander, & P. Öhberg. (red.), *Regntunga skyar*. (s. 145–157). SOM-institutet, Göteborgs universitet. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-23681>

Wallin Lämsä, C. & Joyce, M.-L. (2020). ”En kugge i krigsapparaten”: *Bibliotekens roll i svensk kris- och krigsberedskap*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-414087> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Warnqvist, Å. (2013). Vad är egentligen en klassiker? *Opsis barnkultur*, (4), 4–8.

Westergren, C. (2018). ”En plats för oss boknördar”: *En kvalitativ studie om ungdomars syn på läsning och läsning som social aktivitet*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-358251> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Westerlund, A. & Wänlund, C. (2020). ”Det måste vara roligt”: *Bibliotekariers barnsyn och inställning till barns delaktighet i Sverige och England*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-414189> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Wiktorin, L. (2016). *Läsfrämjande insatser för socialt utsatta barn: Ett foucauldianskt perspektiv*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-306907> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Ydrauw, A. K. (2014). *Barnbibliotekariers förhållningssätt till barns läsning: En jämförande studie mellan Sverige och Litauen.*

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-17836>

[Magisteruppsats, Högskolan i Borås].

Zerlauth, H. (2021). *Talböcker på samiska - Hållagirjeh sámengiällje:*

En ANT-inspirerad studie. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:-diva-27170> [Masteruppsats, Högskolan i Borås].

Zisser, M. (2010). *Bebisgeniet och den gode föräldern: En diskursanalys om böcker för bebisar inom bibliotek och bokklubbar.* <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-126784> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Ögland, M. (red.). (2009a). *Från medieplanering till verksamhetsutveckling: bibliotekets roll i barns och ungdomars kunskapssökande.* BTJ Förlag.

Ögland, M. (2009b). Tidskriftklubben. I L, Aleman. (red.), *Ett steg till!: En metodbok för biblioteksutveckling: Twinningprojektets slutrapport.* Regionbibliotek Stockholm. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/09/Twinning_rapport_.pdf [2023-10-06].

Östberg, E. (2019). *Folkbiblioteket som minoritetspolitisk arena: Bibliotek Uppsalas arbete med att skydda och främja det nationella minoritetsspråket finska.* <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:-diva-399062> [Masteruppsats, Uppsala universitet].

Folkbibliotekens verksamhet för och med barn och unga är omfattande: allt ifrån nyfödda bebisar och förskolebarn, till barn i mellanåldern och ungdomar. Barn som kommer på sin fritid, och barn som kommer till biblioteket tillsammans med personal från förskola, skola, anpassad skolform och fritidshem, samt personalen i dessa verksamheter. Målgruppen är stor och vid!

Det står i bibliotekslagen att vi ska arbeta med barns språkutveckling, stimulera barn till läsning, samt särskilt prioritera barn med funktionsnedsättning, barn med annat modersmål än svenska, samt barn tillhörande en nationell minoritet. Men hur vet vi att vi gör rätt saker, att vi nyttjar resurserna på bästa sätt? Hur får vi underlag för att besvara frågorna VAD, HUR och VARFÖR? Det vi har att luta oss mot är forskning och beprövad erfarenhet. Genom att ta del av de studier som gjorts kan vi få hjälp att se vad vi ska göra, med vilken metod och på vilket sätt vi ska genomföra arbetet så att det får bäst effekt.

Denna kunskapsöversikt går igenom forskning och andra studier på avancerad nivå om barns och ungas bibliotek - i Sverige och till viss del även internationella studier. Syftet är att på ett tillgängligt sätt gynna kompetenshöjning hos bibliotekspersonalen.

Författarna är Amira Sofie Sandin, universitetslektor vid Högskolan i Borås, och Emma Berge Kleber, universitetsadjunkt vid Högskolan i Borås, institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap.